

**Biblioteka Savremena proza
Montenegro, 2016.**

Bihorske đemije
(Zbornik priča)

Izdavač: **Centar za kulturu –Bihor, Petnjica**
E mail: **ck.bihor@t-com.me**

Urednik: **Mirsad Rastoder**

Redaktor i lektor:
Enver Muratović
Melita Rastoder Ljaić

Recenzenti:
Blaga ŽURIĆ
Kemal MUSIĆ
Salko LUBODER

Dizajn: **Petar Vujović**

Motiv na korici: **Adin Rastoder**

Koordinatori Festivala:
Mirela Kočan, Amina Cikotić,
Enver Rastoder, Dino Račić, Semir Škrijelj

Štampa: DPC, Podgorica
Tiraž: 500

**Objavljivanje knjige podržao je Fond za zaštitu i
ostvarivanje manjinskih prava u Crnoj Gori**

Festival priče - Zavičajne staze - Bihor 2016

BIHORSKE ĐEMIJE

Izbor sa petog konkursa za neobjavljenu priču inspirisanu Bihorom

Petnjica, 2016.

BIHORSKE ĐEMIJE

Uvodna riječ

BIHORSKE ĐEMIJE

Da ti dadem na moru đemiju

Na đemiju od zlata džamiju

Da ti uči sedam mujezina

Jedan drugog ne mogu da čuju.

(Narodna epika)

Niko ne zna zašto su se đemije, te mitske lađe, toliko zadržale u Bihoru, bilo kao nada za prelazak u neki bolji svijet il' strepnja za voljenom čeljadi koja su se zaputila u daljinu, "iz koje ni vrana kost ne donosi u zavičaj"... Najčešće se kretalo zbog surguna, nemaštine, ali i potaknuti priviđenjima da postoji neki drugi, mnogo bolji svijet, u kojem je ostavljeno mjesto za njih. A na tom putu, i malena rijeka Popča, ponekad, bila je ogromna prepreka, a kamoli Lim, sa čamcima na tankoj žici. No, čudo se dešavalo. Usred grmljavine teškog oružja, gvozdениh zavjesa nepočinstva, stizale su bihorske porodice daleko i započinjale novi život.

I tako, prolazile su hajke, boleštine, ratni pohodi i pogromi a narod se širio, noseći sa sobom prah zavičaja u krvi. Nijesu ga isprali ni talasi Bosfora, ni huk nabujale Nijagare, ni mirna rijeka Mosel, koja, kao tihanu pjesmu, čuva šengensku poruku sporazuma na brodu „Princeza Mari-Astrid“. Dali je i tu đemiju, u svom mjesečarenju ovaj narod naslućivao i prizivao nemogu tvrditi, ali znam da su odavno priželjkivali neko veliko udruživanje naroda. Taj san žitelja na rubnim područjima odavno kvare oni koji upravljaju

našim sudbinama, pa se može reći da je i ova zbirka na svoj način otpor zlokobnim podjelama.

I ove priče su bihorske đemije, davnašnje i sadašnje, koje plove lako za vodama i oblacima, riječima i ćutnjama, mislima i čežnjama, i, na kraju, sjećanjima, a sve kroz izmaglicu bihorske čarolije.

Ovih trideset priča pripovjedačkom imaginacijom i nostalgичnim titrajem otkrivaju sjenke ljudskih sudbina u nepreglednom trajanju, kao da je, davno, baš tu pristala mitska, Nuhova lađa, spasiteljka čovječanstva.

Dali od tada ili kasnije, nekoliko vijekova prije nove ere, kada su neki naši preci klesali kamen, pekli glinu u pećnicama, izlivali strelice od bronzе u radmanskoj klisuri, ne možemo znati... Ali se čini da su Bihorci odavno usvojili fantazmagorični iluzionizam kao strategiju za opstanak. Pričali su o nekim silama i čudesima, ćirametima i vradžbinama, vidaricama i sihribazima, drugim svijetovima koji će ih spasiti, kada za to dođe vrijeme i na nebu se pojave đemije sa sveznajućom daskom. Onim zrnom mudrosti koje odredi pravac kretanja svakom insanu. A đemije su znak rizičnog prolaza koji čeka i vrebа sa svim mogućim izazovima – neizvjesnosti, ko pođe možda će proći, ko ne pođe, neće nikako proći.

Prebirajući po prošlosti i savremenim temama autori priča slijede tragičnu sudbinu malog čovjeka kome je nebo jedina sigurna utjehа. Kratak je život za sve što bi htjeli. Zagledani u oblake, i kada ti se čini da su daleko od sebe, oni se drže svojih jedara i plove, plove... začaravajući sve sklone zavičajnoj iluziji... kao da je Bihor planetarna pojava.

U svojim očima ponijeli su slike rodne kuće sa baščom u kojoj je cvjetala babovača i mrvica kala bihorskih puteva začaknut negdje u obući, ili na pohabanoj haljinki koju su nosili danima na sebe bez mogućosti da je promijene dok ne stignu u obećanu zemlju. Otuda, kadkad sijevne iskra nataloženog iskustva – začuje se bol majke za sinom, koji se

nije vratio iz daleka,(Đemije ono dijete - jatka ja?) sije vnu daleke planine iza kojih su ostali njihovi životi koji su ih otjerali daleko, ali za kojima će i u grobu čeznuti.

Priče su sublimat nataloženih iskustava Bihoraca i njima sličnih, onih kojima je od začetka bilo suđeno da se preturaju od nemila do nedraga, ali koji su uvijek ostajali ono što jesu - *Ljudi*, sa svim svojim mahanama i vrlinama. I zahvaljujući toj kombinaciji svog karaktera – opstajali i postojali.

Ovaj izbor donosi poruku o mukotrpnom životu kroz istoriju sa humanističkim naznakama da će Bog, jednog dana, sve namiriti. Preko đemije tamo ili ovamo, svakog će nositi ili voziti u istom smjeru do povratka zemlji, a šta ostaje u nasljeđe, amanet ili kletva, prevara, nasilje ili pomoć nevoljniku? Primjer brige o roditelju, bližnjem, sestri kojoj su oteli brata, posebnim osobama kojima se na svakom koraku kopa jama, bijeg od stvarnosti ili čekanje da zli upravljaju našim životima...

– *Jok!* kaže junak iz priče *Podrška*. – *Uz nas je svaka sila i dihanija. Sve živo, i sve što postoji!*

Mirsad Rastoder

KAKO SE PIŠU DOBRE PRIČE

(Iz saopštenja žirija)

Nakon pažljivog i odgovornog rada, isčitavanja 43 priče pod šifrom, sužavanja izbora na nekoliko najuspjelijih, te ponovnog razmatranja i analitičkog usaglašavanja - **Žiri** u sastavu: **Mehmed Đedović**, predsjednik, **Jovan Nikolaidis**, član, **Zehniya Bulić**, član, jednoglasno je donio odluku i proglasio prvoplasiranu, drugoplasiranu i trećeplasiranu priču s ovogodišnjeg konkursa. Žiri je bio jednoglasan i prilikom izbora priče za specijalnu nagradu.

Organizator festivala će od prispjelih priča na ovogodišnji konkurs objaviti knjigu i tako omogućiti čitaocima da uživaju.

Mehmed Đedović

Jovan Nikolaidis

Zehniya Bulić

Članovima žirija dostavljene su 43 priče u štampanoj formi pod šifrom, koje su, prema ocjenama članova žirija, uglavnom, zadovoljile književno-estetska očekivanja. U prvom krugu članovi žirija su ponaosob iščitavali priče i svaki od njih je napravio uži izbor (deset priča) i svaki od članova je svoj uži izbor priča u pisanoj formi obrazložio i bodovao. Nakon prvog kruga, te usaglašavanja članova žirija, u drugi krug ušli su sljedeći naslovi: *Bijeg* - šifra „Ne ponovilo se“, *Čovjek koji nije volio sunce* - šif. „Pričin“, *Evlja* - šif. „Lavanda“, *Haron* - šif. „Kvadratura kruga“, *Grančice* - šif. „31. oktobar“, *Taksi*, - šif. „Jangija“, *Podrška* - šif. „Srž“, *Medvjed i bik* - šif. „Gorštak“.

ODLUKA

U trećem krugu razmatranja postignuta je puna saglasnost: Sagledavajući sve propozicije i poštujući principe naznačene Konkursom i preporuku za rad žirija, da se pri ocjenjivanju, „Uz sve književno-umjetničke karakteristike (dubina i snaga pripovijedanja, misaonost, modernost, originalnost, stil...)“ uvaži i ono što je „tipično za bihorsko podneblje i tamošnji milje kao korektivni faktor“, jednoglasno smo donijeli odluku:

Specijalna nagrada Festivala pripada priči *Taksi* - šif. „Jangija“, **autor Fajko Kadrić**, Zvornik (BIH).

Treća nagrada Festivala pripada priči *Bijeg* - šif. „Ne ponovilo se“, **autor Faiz Softić**, Luksemburg.

Druga nagrada Festivala pripada priči *Priča o Bihoru i još po nečemu* - šif. „Svjetlost“, **autor Redžep Nurović**, Novi Pazar (Srbija).

Prva nagrada Festivala pripada priči *Grančice* - šif. „31. oktobar“, **autor Nada Bukilić**, Podgorica (Crna Gora).

Prije obrazloženja nagrađenih priča, dužni smo saopštiti da su priče: *Čovjek koji nije volio sunce* - šif. „Pričin“, *Haron* - šif. „Kvadratura kruga“, *Podrška* - šif. „Srž“ takođe zaslužile visoke ocjene i da će s pravom biti primjeri kako se pišu dobre priče. Pohvale upućujemo i autorima sljedećih naslova: *Medvjed i bik*, *Tahir*, *Evlija*, *Koliba*, *Sahat*, *Ahmet*, *Ne-pobjedivi natpis*, *Bašta Ibrahimove boje*, *Zulejha*, a čitaocima će svakako biti zanimljive i druge priče koje su zasluženo odabrane za objavljivanje u zborniku Festivala.

OBRAZLOŽENJE

TAKSI

Priča *Taksi* puna je duha, ritma i neuobičajavanja. Ovoj priči nedostaje samo jedno - da bude roman. Na konkurs je

prispjelo dosta priča sa „teškim“ temama - bol i žal, odricanje i muke. Ova priča je izuzetak koji potvrđuje ono čega u narodu, i pored sve patnje i teških iskustava, ima obilato: neprestane šale i dovitljivosti, punog i zdravog života.

„Taksi“ je lako napisana vedra storija, ali je atmosfera ove priče negostoljubiva, beketovska. Paralelno sa strahovima taksiste razvija se i neobičan lik putnika koji je naoko strašan, a u suštini tako plemenit lik. Cijela priča se sastoji iz niza pričica koje su vrlo neobične. Ova priča nije prostorno vezana za Bihor, ali je u jeziku i očuđavanjima itekako bliska Bihoru. Spajajući sve ove elemente, autor je sačinio neobičnu, čitljivu i zanimljivu priču s puno kontrasti.

BIJEG

Odlična je priča „Bijeg“ koja svojom dramatikom zbivanja vezuje čitaoca kao magnet. Jezički i sintaksički perfektno uobličena. Kroz interesantnu sudbinu jedne porodice autor je uspio prikazati sudbinu čitavog Bihora, koja se u prenesenom značenju može otkriti i u onom domaćinskom odnosu, te bjekstvu porodice iz kuće koja im je pružila zaštitu kada im je najviše trebalo. Poetična i zanimljiva priča teče bez ikakvih oscilacija u kvalitetu teksta, temeljno ispričana. Radnja je vješto vođena, a vidi se da je riječ o autoru koji odlično poznaje i istoriju i politiku, i ljude i mjesta, jezik i karakter, a onda sve to zna i umije da smjesti u prelijepu priču. Učini se da je priča išla sigurnim putem, da je namjenski pisana, ali se u rečenici vidi iskustvo i umjeće autora da dobru priču načini. Dobro pripovijedanje gotovo trilerske jačine. Opis mentaliteta, ludo ratno vrijeme, ljudi i dileme, na rubnoj teritoriji na kojoj koegzistiraju dva naroda. „Bijeg“ je odličan podložak za filmski scenario.

PRIČA O BIHORU I JOŠ PO NEČEMU

Šarmantna i zavodljiva noveleta, lijepo napisana i koncipirana. Iskreno priznanje autoru na majstorstvu koje čitaocu nije nametnuto već ga osvaja toplinom koja iskri ljudskošću i savršenom razvoju naracije, koja i nije naracija već retrospekcija jednog događaja i bljesak doživljaja. Priča je medaljon u čast velikom piscu Bihora koji je znao sve puteve i putnike na putu, a i dobre vode. Tekst je toliko prirodan i bogat narodnom pameću, a ujedno stilistički kultivisan uradak prvog reda. Izrazito moderna priča, iako ispriповijedana, duhovita s puno finih refleksija. Priča ima lak i sugestivan iskaz sa jednom nenametljivom društvenom aktuelizacijom Bihora i Bihoraca. Vidi sa da ovaj autor umije napisati priču, rečenicu ukovati u kamen... Po svem, *Priča o Bihoru i još po nečemu* je unikatna, topla, majstorski napisana i ukomponavana, ovovremena, moderna...

GRANČICE

Priča „Grančice“ je već na samom početku čitanja pri-spjelih tekstova visoko podigla kriterije za prva tri mjesta, no kako su se priče nizale, uspjela je da odoli veoma snažnoj konkurenciji. Priča počinje jednim realističnim i slikovitim opisom na koji se prirodno nadomješta pripovijest o dubokoj unutarporodičnoj empatiji karakterističnoj na prostorima Bihora. Nježno, a slojevito, narator iz dubine svog bića, precizno pripovijeda o jednom dužem periodu života, koji nenadno urušavaju pomračeni umovi i njihovi ratni pohodi na nevine ljude. Stasavanje u gotovo idiličnom ambijentu i svakodnevnica skromnih ljudi u snažnom su kontrastu sa tom pomračenošću. Usred tog kontrasta raste storija o iskonskoj vezi brata i sestre. Ta veza je raskošni sadržaj duše, koja je stoljećima utkivana u tradicijsku vertikalu narodnog identiteta - sestra “živi” za brata i od nje-

gove sreće zavisi i njena sreća. Bez brata se sve pretvara u neizvjesnost i beskrajno tumaranje...

Odlično ispričano, ambijentalno i jezički određeno, rečenički perfektno, autor kroz vlastitu priču o bratu, na snažan i sugestivan način zaokuplja pažnju i svojom jakom ekspresivnošću u duši čitaoca izaziva zvonki, trajni nemir. Istovremeno, priča „Grančice“ je vješto izgrađena na istorijskom kontekstu, čime otkriva emotivni sjaj i patnju mnogih porodica u decenijama za nama. Emotivna i filigranski dirljiva, ova lična, gotovo intimna priča, jeste priča o tim decenijama i priča o nama.

Grančice su jedinstvena posveta svim našim emocionalnim vezama i svjedočanstvo dubokog jedinstva između sestre i brata.

Za ovu priču autor je uzeo dovoljno životne i jezičke građe čime je pokazao tako potreban osjećaj mjere za prozni tekst. Ako bismo emociju teksta mjerili brojem redova, ova priča ima veću dušu od tijela, zato toliko i pulsira u čitaocima.

Petnjica, 7. avgusta 2016.

NAGRAĐENE I DRUGE PRIČE

Prvonagrađena priča

Nada Bukilić

GRANČICE

Zima je svladala i pokorila cio naš kraj i guste, crne kiše ustuknuše pred mrazom; sve se smiri i utihnu, zamuknu i ucrnje. Sa doksata se vidjelo kako trnu i drhte oglodano granje i tarabe od avlije, a podno njih i niže od puta, naše njive, kao prljave krpore, smrznuto umirahu dolinom. U toj ciči, poče padati snijeg. Bijeli oblaci, niski, kao da ti po glavi hoda ju, sipahu snijeg cio dan, pa cijelu noć. Drugog dana sve bješe pokriveno i nisi mogao razlučiti gdje je plot, a gdje kapija, gdje završava avlija, a gdje počinju put i livade. Cijelo selo se uspava, svi se svrtiše u svoje kuće i avlije, čak i stoka obezglasi. Bjelina sve prekri i sve sakri. I da nije bilo dima nad krovovima kuća, bjelina bi i sam život sakrila.

A u školu se moralo.

Voljela sam školu. Voljela sam našu učionicu: široku, prostranu sobu i zidove do pola ofarbane zelenom, masnom bojom, sa desetak klupa i velikom, crnom tablom iza katedre. Voljela sam i učitelja, sa vječito bijelim kolijerom oko vrata.

Iako već u trećem razredu, bijah još mršava i sitna, manja i od nekih prvaka. Majka bi mi govorila:

- Kad ti stavim ovu torbu na ramena, kao da je za grančicu zakačim...

Torba teška, ali, ja sam već letjela niz basamake. Za mnom bi se čuo i nanin glas:

- Haj, bože jedini, hoće da bagatelišu ovu čoricu, pa hoće!? Snaga da joj se savije, da joj se noge iskrivuuuu... Ko je, more, vidio hair od škole? Ostav'te čoru kući!

A ja sam već grabila avlijom ili zamicala seoskim putem...

Samo snijeg, duboki snijeg, za mene je mijenjao sve. Onako nejak, sa torbom na leđima, jedva sam se probijala prtinom, klizala se i padala, opet ustajala i nastavljala put, dok su sva ostala djeca već bila u školi, u učionicama, na suvom i toplom. Kući sam se vraćala ozebla, umorna i gladna, dajući nani pravo da ponavlja svoj stav o školi:

- Eto, ljetos mi čorica bila ka' trešnja! A haj, pogledni sad? Eeeh...

Mučila sam se tako danima. Ali, ne bih priznala da mi je teško ni za živu glavu. No, jednom, na povratku kući, opkoliše me dječaci iz našeg sela, svi jači i krupniji od mene, pa me salećeše grudvama i ubiše snijegom. Jedva sam do kuće stigla. Povrijeđeni djetinji ponos i spoznaja o sopstvenoj ne-moći, potpuno me poraziše. Sjutradan nisam htjela u školu. Džaba petice i zalud sve učiteljeve pohvale - strah je bio jači.

Minu par dana, a onda, iako su guste magle kratile pogled oko nas, nad selom zablješta i zasija čisto nebo, plavo kao prolječni cvijet. Pod suncem se caklio snijeg u dolini, a ledeni klinovi, viseći sa krovova kuća i štala, sa golih grana i plotova oko kuće, presijavali se u zlatnim i plavičastim bojama. Raskoš. Ljepota. Da je bajka, pa da je mnogo.

Glasni povik mog imena me natjera pred kuću. Zvao me brat. Svega tri godine stariji od mene, a kao da je deset, te ga slušah kao i starije, sve što bi mi tražio. Pokaza mi rukom da siđem pred kuću. Onako u papučama, bez riječi, polako siđoh niz stepenice, netremice ga gledajući u plave, ozbiljne oči. Pored njega je stajalo nešto prekriveno starim, odbačenim platnom. Brat ga podiže i otkri drvene i povi-soke, crvene sanke. Takvo što još ne bješe viđeno! Na dvije daske od bačve, poprečno povezane daščicama koje je našao u podrumu, brat je nasadio nešto slično stolici: naprijed je imalo rukohvat sa dva debela konopa, pozadi naslonjač, a iza njega jedan držač sa kaiševima; sa strana, sanke su imale poširoke i nepomične, drvene *pedale*. Bio je to sasvim

originalan stolarski uradak, neujednačeno skrojen, ali dobro uglačan, čak i ukrašen sa par izrezbarenih listića.

- E, ovo su tvoje sanke, reče brat. Hajde, spremi se, vodim te u školu!

Uskoro krenusmo. Brat naprijed, vukući visoke sanke onim konopima, ja u stolici čvrsto se držeći za rukohvat, a iza mene moja školska torba, vezana i dobro osigurana kaiševima.

- Više mi se nećeš smrzavati u snijegu i više te niko neće gađati grudvama, rekao je.

Cijele te zime, tako sam odlazila i vraćala se iz škole. Brat me, poslije svojih časova, čekao pred kućom, posađivao na sanke, ogrtao ćebetom i smještao torbu, pa me vozio do škole. Nije se žalio ni na umor, ni na stud. Tamo bi me ostavljao i išao natrag, kući. Sa posljednjim zvonom, već me je čekao pred školom.

Moj brat.

Tek kad je aprilska toplina otopila svu poledicu i kad su prvi behari poprskali zagorje, sanke okačismo na počasno mjesto u podrumu. Nikad prije i nikad poslije, ni u jednoj priči ili pjesmi, ni u jednoj knjizi koju sam pročitala - a bilo ih je - ja nisam čula da je neko toliko volio svoju sestru, kao što je mene volio moj brat.

Moj veliki brat. A bilo mu je tek dvanaest...

Pa, sad, recite vi meni, može li se ta ljubav zaboraviti? Može li? Može li i ona nestati kao što snjegovi nestaju vrh gora? Može li ljubav da se istopi, u sitne kapi da se razlije i da je zemlja upije, da je nikad više iz sebe ne pusti? Može li, možda, takva ljubav da odleprša kao ptica i da presvisne negdje daleko, u granama visokih cerova i bez traga? Recite?

Vrijeme je prolazilo, grebli dani po našim godinama, sve na vakat da stignu. I stasasmo oboje. On povisok, malo povijen, kao da vazda negdje žuri. Ozbiljan i odmjeren, sav ujednačen i sa samim sobom i sa tim vaktom koji nas je stigao, i sa familijom, i sa svim drugim ljudima. Ja drugačija,

nemirna i nespokojna - mala mi bijaše naša avlija i usko će god da pogledam. Da to sakriju, i majka i nana su komšinicama i rođakama, tobož umirući od skromnosti, govorele o „velikoj školi“ koju sam završila, o mojim ocjenama i o tome kako je malo i muškaraca u cijelom Bihoru, koji su taj “vakultet” završili. A kad u kući nije bilo gostiju, i kad bi me zatekle samu i zamišljenu na klupici pored česme, majka bi glasno uzdisala, a nana bi sišla sa doksata, sjela uz mene i, kao da ja ništa ne čujem i ne hajem, ponavljala:

- Oooo, more, more... reko' ja: ne nju u škole, neee, ne... No, koga bi da me poslušaju? Džaba, vala, pričah...

Bila je uvjerena da bih i ja i moj život bili drugačiji, samo da nisam išla u školu. Da me je ona naučila da pletem, vezem, kuvam - iiih, gdje bi meni bio kraj!? To me je uvijek nasmijavalo i odagonilo od mene sjetne misli i sve čežnje. A nani samo dokazivalo koliko je u pravu...

Ljeto je bilo, avgust. Bašte pune rascvjetalog cvijeća, kuće pune musafira, sve puno sunca. Nad livadama su se protezali vreli dani, sa one i sa ove strane se čula tiha ženska pjesma, muškarci su u grupama šetali ili razgovarali u debeloj hladovini pred kućama; svaki čas bi se odnekud čuo smijeh i cijelo selo bješe potpuno pođetinjilo od vrućina. A kad bi onamo, na desnoj strani, pala rumena pregršt zrelih trešanja i polagano tonula za goru, sve zrno po zrno, i kad bi prvi akšam pružio svoje prste po avliji, duž puta i na cijelo selo, sijedali smo za trpeze, gdje bi se ko kod koga zatekao, i sa prvom kahvom započinjali duge noćne večere i priče. U nizu takvih noći, kod nas se sve češće zaticao mladić o kome smo znali malo. Dolazio je sa bratovim drugovima, ostajao sve duže i naposljetku stade dolaziti i sam. Pričao nam je o lijepim gradovima koje je vidio, o ulici u kojoj je živio i o običajima tamošnjeg, izvanjeg svijeta. Kazivao je

anegdote iz života svoje porodice, raspitivao se o nama, o našim sestrama i braći, tražio rodbinske ili makar prijateljske veze naših kuća, pominjao neke zajedničke poznanike. Kad bi neka od nas žena ustala i odnijela hljeb ili vodu za njihovu trpezu, čula bi djelove tih kazivanja. Lijep glas, pravilno slagane rečenice i vješta gradnja njegovih priča, uticale su na mene na nenadan način. Taj stranac mi se uselio u grudi, od čega se ispravih u plećima, podigoh čelo i ne osjećah više ništa do te ljetnje vrućine i ne vidjeh više ništa do te vrele pomrčine ispod njegovih obrva...

Avgust se gasio, gosti sa strana stadoše odlaziti, a selo nanovo ostajaše samo naše. Ali bi: sretosmo se on i ja za dana na putu i bez riječi prođosmo jedno mimo drugog. Put poširok, ali mi, oboje, morasmo da prođemo baš istom stranom. Osjetih tek toliko da se rukav moje košulje pomjerio. I to je bilo sve. Uveče nije došao. Ni sjutradan. Umjesto da je upali, rumeni zalazak je gasio moju nadu. Otac uđe u avliju, poljubi nani ruku i stade se gostima pravdati što je zakašnio kući:

- Eto, tako se desilo... A milo mi je, tako mi Boga. Milo, vala... Bogu fala... Milo mi je zbog Ferida, dobra mu je ona devojka i eto, Alah dao da se i dobro uda...

Sve otac ispriča stojeći, onda tek opru ruke i sjede sa ostalima. A kad je zapalio cigar duvana, sam sebi važan, jer zna vijest koju niko od nas ne znavaše, objasni i koju kćer će Ferid udati i za koga. Sve zvijezde mi popadaše s neba i tuga me stegnu da nisam mogla disati. Utrčah u kuću. Nijema stadoh uz mali prozor moje sobe i pritisnuh čelo na staklo. U sobu neko uđe i lagano zatvori vrata; ne osvrnuh se. Dvije tople ruke me zagrliše.

- Što ne plačeš, upita me brat? Plači. Plači, slobodno. A kad se isplačeš, razumjećeš da nije svijet potonuo ako se on oženio. I tako mu ja ni jednu jedinu riječ nisam povjerovao...

Uhvaćena u mrežu strašnog razočarenja, povrijeđena, slaba i bez posljednjeg ubježišta, bez ponosa, drhtala sam u bratovom naručju. Suza nemah, a ni glasa. Zato je on govorio:

- Ih, ko zna šta on radi po tom bijelom svijetu!? Pa je došao ovamo da se oženi? Hajde, razmisli malo: da je tako dobar i divan, našao bi do sad neku djevojku, mali li je svijet? Razmisli...

I još mi je govorio i govorio, ne puštajući me iz zagrljaja. Na kraju reče:

- Hajde, hajde, nije svijet propao... hajde. Ja, eto, svima govorim o mojoj maloj i pametnoj sestri, o mojem ponosu! Ne smiju da pitaju za tebe ni ponajbolji momci, misle - ne bi ih ti ni pogledala, a ne nekakva skitnica da mi te uzme. Hajde, hajde, smiri se... Ne dâ brat tebe, ne dâ...

Moj brat.

Sad, recite mi, da li vam se ikada desilo da vas nečije riječi lako i bezopasno preko bola prenesu, kao što sanke po brijegu nose bijele i naivne rane djetinjstva? Možda je vama trebala Sveta knjiga, da u njoj pročitate kako utjeha i nije u riječima i onome što je rečeno, već je u srcu onoga ko riječi izgovara?! Znete li vi ta sveta znanja samo iz tuđih priča i pjesama, iz knjiga? Ima li u vašem životu išta tako važno i sigurno kao bratovo rame?

Moj veliki brat.

A ni dvadesetpet nije imao...

Bio je u pravu. Svijet nije propao. I kad brojim perle mog života, one poveće i najsajnije u đerdanu, sijaju najjače baš zahvaljujući mucu i nevolji iz koje ih je moj brat izvadio, pozlatio i o moje grlo zakačio. No, ne znam, možda vi brata i niste imali?

Sada je već kasno. Umorna sam. Sve slabije shvatam šta vam treba? Oprost? Zašto to činite? Znete li šta od mene tražite?

Jer, vidite, iako nije propao, svijet nije bog zna kako lijepo mjesto. Barem ne moj svijet. Možda je u vašem svijetu sve drugačije. Možda kod vas trava drugačije raste ili kod vas na neki drugi način snijeg pada. Možda su vaša nebeska zrcala posebna, meni neznana, pa u njima vidite izdužene i razvučene slike svoga života i svaki lijepi detalj uveličan i urešen? U mom svijetu nije tako. U mom svijetu se sve pamti i dok pamet traje, ne zaboravlja se.

Ni snijeg, ni sanke, ni smijeh, ni suze, ni tiha nada, ni velika ljubav, ništa. Ni sati, ni dani, ni godine, ni vremena.

U svijetu koji ja poznajem, neko je odlučio da moj brat ne zaslužuje život. Da nije dovoljno dobar i da nema potrebe da on gazi ovom zemljom. Zemlja će biti plodnija, ako njega ne bude. Drveće će izrasti više, ptice će ljepše pjevati, njihve bolje roditi, vukovi jače zavijati, rijeke više vode nositi i snjegovi gušći i bjelji padati. Vi ćete biti ljepši i bolji. On je kvario divnu sliku vašega svijeta. Ubili ste ga. Da ne remeti sklad koji ste s vašim nebom uspostavili. Da je laž, pa da je mnogo.

Mog brata.

Mog mladog brata.

Ni trideset nije imao.

Pa, recite, de, je li vaš svijet sada ljepši?

Prolaze vozovi, jedan za drugim. Ja stojim na vrhu brijega i čekam onaj kojim putuje moj brat. Znam trenutak kada će se pojaviti. Gledam dugačke tračnice i osluškujem. Nebo je plavo kao prolječni cvijet, a pod suncem se cakli napadali snijeg. Trnu i drhte gole grane po okolnim brdima. Nigdje

nikog, ni stopu u snijegu da primijetim. Čekam. Naposljetku, eno ga voz. Sve je bliže. Brzo namještam crvene sanke, sijedam i čvrsto se držim za rukohvat. Polijećemo i letimo sve do uzbrdice gdje će voz usporiti. Stižem na vrijeme. Moj brat me vidi sa prozora, iznenađen je i prijeti mi prstom zbog moje ludosti. Potom mi maše, nasmijan. Pokazujem mu rukom da mora izaći iz voza, a on me ne shvata, ne razumije. Vičem, zovem ga, molim da izađe, da skoči, samo da ne ode. Uporedo sa vozom, dugo letim na crvenim sankama i pružam ruku ka prozoru, ka njemu... Ne odustajem sve dok se moje ruke ne pretvore u grančice i polomljene popadaju po snijegu...

Pa, sad, recite, ima li u tom vašem svijetu mjesta za moje snove? Ima li u vašim ogledalima ijedna boja za moju tugu? Recite, koja vas je nesreća natjerala da nesreću posijete? Zar nikad niste imali brata?

Eh, kad bih mogla izbrojati koliko puta sam zaspala čekajući ovaj san. I sa njim posljednju moju nadu: da zaspem i spavam sve dok jednom ne zaustavim taj voz. Da, bar u snu, odletimo na sankama moj brat i ja, daleko, što dalje. Da se, bar u snu, on nasloni na moje rame i da mu kažem:
- Ne dâ tebe sestra, ne dâ!

Drugonagrađena priča

Redžep Nurović

PRIČA O BIHORU I JOŠ PO NEČEMU

Sjednem da napišem priču, horan, čini mi se. Hartija preda me kao zima sibirski, široka i hladna. Svaka mi riječ u bjelinu tone i zebe. Uzalud mi samouvjerenje da sam to radio i znao raditi. U topla njedra vasvijek priču imao.

Ali, problem kao da nije u meni, niti u sadržaju o kom želim pisati, nego u sumnji u one koji će čitati – hoće li priču begenisati ako im po bilo čemu odudara od pripovijedanja omiljenih govornika.

Zbog toga će priča biti kraća, da me i moguće nezadovoljstvo čitalaca kraće davi. Naučio sam to od dobrih pisaca.

Još kad se nakanim pisati o Bihoru, koji je prilično mali da bi sav svijet znao za njega, ali i sasvim prostran da u njemu poraste onoliki Ćamil Sijarić, visoko gore u Šipovicama, Bihoru pod kapom. Ovdje su ljudi naučili od borova – kad im je tijesno u širinu, rastu u visinu.

Ne mogu Bihor da obrazložim odlikama države kojoj priada, malom državicom – a koja ima najmanje tri imena. Karadag, Montenegro, Crna Gora. Jer Bihor, ili Tvrđava, ima svoju historiju u kojoj su ga pregazile barem tri tuđinske čizme a, i danas, nad glavom mu nevidljiva pesnica državnice s tri imena.

S tvrđave su se nadgledali trgovački karavani i tekli nezvjesni dani dok su hanume povirivale sa demirli pendžera povratak svojih muževa, izlazile s hizmećarima da ih sretnu. Ponekad je mjesto tovara, preko konja bilo samo presa-mičeno mrtvo gazdino tijelo. U vrijeme kad je dizdar Kasim bio prvi čovjek Bihora, kad je bilo tu više duša nego danas.

Malo-malo pa se govorilo da su došla teška vremena, stravljali ljude da će doći još teža, da bi se nekako preživjela ta koja su samo teška.

Teška vremena ne znaju da su teška, ne znaju to ni zli ljudi zbog kojih su vremena teška, ali znaju sirotinja i poštenu ljude, čije kičme i gola rebra pod njima škripe ko rasušene kotarice. Svi su ih slutili i strahovali od veličine lične krivice i zasluge za ispaštanja, jer zla vremena, ko kako i koliko, ljudi, kažu, zasluže. A, kakve su to crne zasluge! Samo se tako govorilo! I, stalno su nekud ljudi odlazili, ljuljale se drumovima „parte“ hala i mala, tražili ljudi eda li gdje bolje?

Svi očvrstu koliko mogu, ogrube, pa rijetko, i s malo razloga, ne zaplaču. Nauče da plaču iznutra, nevidljivo.

U Beranama, potuđen i sam, nisam se mogao orijentisati po sjenkama sunca na okolnim brdima koliko je još dnevne videlice preostalo. Sunce je zahodilo i, zagriženo zubatim vrhom stjenovite planine, ličilo mi je na nedužno lane u čeljustima hijene. Tu, na autobuskoj stanici, preživio sam, učinilo mi se, najduži dan u svom životu. Šljive koje sam kupio na pijaci da bih utolio podnevnu žegu i žeđ, osjećao sam da su provrile u želucu i u ždrijelo mi je dolazio oštar miris šljivovice „brlje“, koju u mom mjestu peku od najlošije šljive, za nevažne goste. Učinilo mi se i da neko viče: „Hajd, živili.“ Najzad rekoše: „Evo ga!“

Minibus se parkira među dvije gotovo izbrisane i prašnjave bijele linije. Vozač ostavi otvorena vrata i nekako, više za sebe, reče: „Da se zamijeni vazduh. Odgorjeh džehe-nem na dunjaluku!“

I kondukter se proteže, široko razmahujući rukama, kao da je dotle spavao.

Sjedosmo u vozilu, ko gdje, nas petoro-šestoro. I jedna lijepa mlada žena, koja se odmah zagledala kroz prozor, ni u koga od nas. Mi nju gledasmo. Svi. Na njenom krilu,

sasvim mirno, gotovo nepomično, ležalo je bijelo kuće, na zlatnom lančiću. Sitnim, okruglim i crnim okicama pogledalo je sve nas, umjesto vlasnice.

„Lepotice danas rastu svud, i u Bihoru i u pariskom okrugu Borse“, pomislih.

Uđosmo u Limsku dolinu, duboko dolje u odnosu na stjenovita brda, kao da smo putovali među stranice poluotvorene džinovske knjige. I, činilo mi se, da svako po nešto, za sebe, s tih stranica čita.

„Lando, jarane, dolazi li ljetos onaj tvoj mangup iz Luksemburga?“

„Ne znaš ti, majstore, šta je mangup. Mangupi su oni koji su mi ga tamo otjerali. Dolazio je, dolazio. Ali, djeca ne mogu da sviknu ovu našu hranu. Za sve pitaju šta je ovo, na sve se stresu. Ne bih ja to ni znao, no mi Damir terdžumanio. Pojedemo sebe iznutra ja i moja vesela Igbala.“

„Fali mu nešto, bojim se! Onak’u kuću u Crhlju!“

„I ja, bogami, kad god odem u Luksemburg, pa uđem u njihove gostione da što pojedem, za sve pitam šta je ovo. One kineske kuhinje ko za pse!“

„Svi bismo mi bili gore da nam Milo ne prikrpi ovo puteva i ne napravi nove, te sad možemo k svojim kućama.“

Uvijek sam potpuno sit razmišljao o tome koliko glad prividno odlučuje o kvalitetu i ukusu hrane. Nikad nisam mogao nešto pouzdano zaključiti, jer čovjek nikad nije jednako ni sit ni gladan.

Slast koja mi je narednog dana ostala od jela koje se sprema u cijelom Sandžaku, a zove se različito, kako gdje, osjećam, evo, do danas, tri godina kasnije. Za musafire mahsuz spremila žena pisca Saja Sijarića, iz Godijeva.

Kod Dobre vode čekalo nas je dosta svijeta koji je ranije pošao, ili mu bilo bliže. Lazuljak, na čijoj je sredini iz neobično duge česme grljala biserno čista voda, već je dobro peklo ljetnje sunce, pa su se svi zaklanjali, ko čime. Svi smo

tu rad velikog pisca Ćamila Sijarića.

„Halal mu bilo ko ovu vodu nazva Dobra voda“ - pomislih nakon nekoliko gutljaja.

Ugledah i djelić sela odatle. Ćamilova sela. I oblak, onamo nad selom, što se bijeli kao nevjestički fistan, ili kao ahmedija onog hodže što ga Bihorci dovedoše da selo okrijepi vjerom.

Potaman je selu kad na svom početku, ili kraju, zavisno da li se u njega dolazi, ili se izlazi, ima bilo kakvu vodu, naročito Dobru vodu. Da namjernika napoji i kad ga ispraća i sreće.

Na bijelom, četvrtastom betonu, bjehu čitljivo ispisana imena pisca i njegovih knjiga. Okupljeni narod mi uzličići na mobilizaciju, od koje će se, ubrzo, ufrontiti „carska vojska“.

Kad neko reče da se ovo zove i Ćamilova česma, pamćenje mi doseže do one anegdote o parčetu ogleдалa koje je stajalo tu, na česmi, da se stasiti i gledni bihorski pisac ogleđne i začeslja. Kad je iz Skoplja, Novog Pazara ili Sarajeva dolazio. Da rodno Godijevo vidi kako se tamo postaje uglađen gospodin.

Nekoliko puta sam pio vode s Ćamilove česme. Bihor ima puno dobrih pisaca koji su pili ovu vodu... „Možda se ovdje postaje piscem vodom“, pomislih.

Iza priredbe posvećene piscu, ostao sam još jednu noć u Bihoru. Svu noć sam snivao onu kozu koja je nestala u mrklini, visoko gore, na stijeni. Nisu je poključale planinske ptice zloslutnice, nego je koza otišla za čudesnom travkom. Kad se popije kozje mlijeko od te trave, koga ta sreća sretne, više nema smrti. Pronađosmo kozu s druge strane stijene i mlijeka dadasmo mojoj majci. Ona je odavno bila mrtva, ali ja to, u snu, nisam znao. Obrela se živa među nama.

San je bio tako ubjedljiv, da sam povjerovao, i budan, da ću je naći u mojoj kući, kad se vratim.

Trećenagrađena priča

Faiz Softić

BIJEG

Negdje sredinom Drugog svjetskog rata Salun Kalica, sin Imšira Kalice, iz sela Godočelje, dijete koje ne bješe baš dobro zavezalo pameću, ali kojem nekakav nečujan glas došaptavaše ono što niko drugi čuti ne mogaše – s prvim mrakom izađe iznad svoje kuće i iz sveg glasa dreknu:

– Ko odmah ne ode odavde – ovdje će i umrijeti; živa će ga drati i soljem posipati.

Istoga časa Ferhat Kalica i žena mu Muratka, ne sačekale ni da se taj glas razlijege u sve zahlatke i dolove sela Godočelja, stadoše prikupljati najnužnije stavari; natrpaše nešto gotove hrane u bisage, obložiše dvije krošnje ovčjim pustećijama, pa sutradan, čim se oglasiše prvi pjetlovi, sina Zećira od nepuna tri mjeseca i trogodišnju kćerku Muhrušu, potrpaše u krošnje, koje prvo privezaše na samar mršavog konjčića, i utekoše prema planini Turijak i gradu Peći, gdje su Bihorci, u tegobnim vremenima, tražili spas. Zećir, kad nije spavao, grajio bi u svojoj krošnji zavijen u vunene deke iz kojih je virio kao žir. Muhruša je u početku plakala, žalila se na stud, i oni su je utrpavali – branili je od stude.

Ubrzo je zaspala.

Ferhat je, kada bi nailazili pored kuća i avlija, uzimao konjče za uzdu i vodio, jer – moglo ih je nalajati kakvo pse-to, a konj skočiti...

Kada zađoše duboko u Turjak, najednom, iz obližnjeg žbunja izletje ptičurina, zaklepeta krilima i nesta niz planinu.

Salunove riječi ne izlaze Ferhatu iz glave, pa ni to klepetanje ptičurine niz čestake Turijaka za njega nije let ptice, već eho njegovih riječi. Njegov glas za njega bješe sveti; šta

je god to dijete, koje svi nekako riškahu od sebe, progovorilo – obistinilo se. Samo ga je trebalo znati saslušati. A Ferhat, mudar i sabran, umio je saslušati šta drugi govori. Ne bješe zaboravio kada Salunčić, prije sedam godina, tek što bješe naučio da sastavlja riječ za riječ – doduše malo je kasnije oporavio govorom – reče kako će se u selu oblizniti tri žene i da će sva djeca biti muška, a da će Kasumovica roditi jedno sa bijelim cvijetom na glavi. I oblizniše se tri žene u selu i sva djeca bjehu muška. I rodi Kasumovica jedno muško s bijelim pramenom iznad lijevog uha - poče djetetu rasti kosica crna kao ugljen, kad ono iznad lijevog uha – bijel pramičak!

Doduše, mnogima u Godočelju to predskazanje Salunovo nije značilo, ama baš ništa, i govorahu kako je to dijete razvučeno, da klapi i da nakuruje, ali – nije bilo tako...

Od tada, od kako Kasumovica rodi dijete sa bijelim cvijetom na glavi – Ferhat se uvijek upinjaše da čuje šta će izgovoriti Salunčić i raspitivao se je li nešto rekao zadnjih dana. Skoro svi ga u selu uzimahu za navedeno i govorahu kako je to dijete obični duduk, jedino ga on, Ferhat Kalica, uzimaše za pametno, i dijete koje ima direktnu vezu s Nebom; u Alaha se milosnoga kleo da je dijete ćiramet, i zato nije ni trena časio, već čim ga ču šta govori – on i njegova Muratka se stadoše spremati za bijeg. Bježi kukala ti kuka... Došapnuto Salunu, i samo bježati....

Prodoše Turjak, Sidoše niz Kalače, pa preko Dimiškinog mosta udoše u Rožaje. Nisu tu ostali, iako su se mnogi nadali, jer bjehu pogana vremena, ratna; od Bihora se očekivahu muhadžiri, a Rožajci vazda bili poseban soj; za nemoćnoga i ucvijeljenoga držahu vrata otvorena, a za nemiloga – pušku u gredu ukopanu, koju su noću vadili i uz vrata prislanjali.

- Hajte, bujrum...- dozivali su Rožajci ispred svojih avlija, ali su se njih dvoje zahvaljivali i odmicali naprijed. Takvi su Rožajci i danas. Kao da im takvi musafiri, puni tuge i straha, ne unose svoje brige u kuću, već blago neviđeno. E tako su se radovali i tako se raduju da ugoste unesrećene.

Dan bješe poodmakao kada zađoše u Kulu i uskim putem, kroz visoke četinare, umorni i izgladnjeli stigoše na veliki proplanak na kojem bješe nekoliko odsječenih stabala, te se tu zaustaviše i skidoše bisage da prezalogaje...

Zima je rezala kao Sablja. Izvadiše djecu iz krošanja i tada Muratka vrisnu da se grane na bukvama saviše. Njena Muhruša nije davala znake života. Uzalud su se borili da je povrate - nije joj bilo spasa. Djevojčica se već bješe ohladila, pa im ništa drugo ne bješe preostalo do da negdje u kraj proplanka iskopaju malehan mezar i u njeg, kao u vječiti spas, polože svoju trogodišnju Muhrušu.

Milostiv je veliki Bog - iza velikog lagera balvana na proplanku bješe drvena baraka, a u njoj kramp i lopata, kao naručeni...

Iskopaše gropčić, zamoliše velikog Boga da je uvede u dženetske bašče i, zajedno sa krošnjom u kojoj je ispijehнула, spustiše u zemlju. Od debelih bukovih grana pravili su tihtahte, redali jednu do druge, a onda je sve pokrila hladna i rastresita zemlja.

Prođoše Kulu i krenuše niz Žljieb prema Radavcu i Peći kada im se, nedaleko od puta kojim su se spuštali, ukaza malehno selo; selo malehno, ali kuće velike i opasane visokim kamenim zidovima.

- Hoćemo li tamo? - Ferhat se okrenu Muratki, a ruku ispruži prema kuli smještenoj u kamenom prstenu. Ona, ubijena i uplakana, ugnu ramenima, pa raspusti šamiju i vrhovima bijelih pera obrisa lice. Pogled joj je lutao po seocetu smještenom na obronku planine. Zećira je sada držala u naručju i on je sisao kao da je za majčinu dojku srastao.

Ferhat bukovom grančicom više pomilova nego li što udari vrančića po lijevoj strani vrata i on razumjede, te skrenu na uzak put kojim se sa glavnog ulazilo u selo Mijeh. Okrenuše pravo prema jednoj od onih velikih kuća iz čijih avlijskih zidova izvirivahu gvozdeni šiljci kao stražari.

- Hajdemo tamo, pa šta nam Bog da... - progundā Ferhat. Ona ni ovaj put ništa ne reče, kao da se ne valja, a u stvari reče puno, njena šutnja je progovarala: ništa je ne znam i ništa me ne pitaj, kud god okreneš i u bilo čiju avliju da ubasaš - idem za tobom i tebe slušam. Tvoja sam i tu pogovora nema. Ne bjehu se ni primakli kući da valja, kada otud, kao pod komandom, zalajaše krupni ovčari. U tom neko zviznu tamo iza zidina i psi pridadoše, zalajaše još žešće, još surovije...

Pred njih izađe čovjek u bijeloj sukненоj nošnji sa ćula-fom i čalmom na glavi. Bješe omalena rasta, tankih brkova i preplanula lica; omanji, ali - kremen ljuti. Od tegobnog života i godina - noge mu se iskrivile; kroz elipsasti prostor između njegovi nogu moglo je dijete protrčati a da mu ni čakšire ne dohvati. Vatra mu bije iz očiju, a gunj koji bješe prebacio preko ramena, svaki čas ponamješta, kao da nešto krije ispod njega.

- Ima li bujrum? - pomalo se bojažljivo oglasi Ferhat Kalica, a čovjek stavi rašireni dlan desne ruke na lijevu stranu svojih prsa, naže se naprijed u znak dobrodošlice, a onda ispruži ruku prema svojoj kući, prema visokom kamenom zidu koji je ograđivao njegov dvor:

- Bujrum, brate, i dobro mi došli - a kao da reče: sve ti ovo poklanjam i od ovog časa sve je ovo što očima vidiš - tvoje. Muratka ponovo briznu u plač. Domaćin stavi ruku na čelo da je bolje vidi. Ne znajući za njenu ljutu ranu, podviknu: - Ne plači, kćeri, ne plači... ljudi smo, sve će biti kako Bog zapovijeda... Zanosio je na albanski.

Ferhat se ne bi smio zakleti da, dok je pričao sa čovje-

kom koji je izašao ispred njih, a zvao se Hajran Selmani, nije tamo preko kamenog zida, kroz prozorska okna kule, ugledao nekoliko ženskih likova koja su se kratko zadržala pred staklima, a onda nestala...

Hajran povede pridošlice u svoju avliju, ali, prije nego li ukoračiše unutra, za trenutak sačekaše pred kapijom na širokom i dobro utabanom drumu. Neko je, tamo u avliji, vezao pse...

A kada ukoračiše – prvo što su ugledali – bilo je sunce, konopac do zalaska, i bilo je crveno kao od krvi nabreklo. Ona sjeverna strana kuće bješe zasjekla crvenu loptu i okrnjila je za jednu trećinu. Godinama poslije ulaska u avliju Hajrana Selmanija – Muratka se klela u vid očinji kako joj se činilo da im sunce ima nešto reći i da nikada sporije nije zalazilo za vrhove dalekih planina, kao tada...

Još na samom ulazu, Hajran pokaza Muratki sobu u kojoj su bile žene; četiri snahe, supruge njegovih sinova i njegova supruga Hasibe, stara i oronula, sjedjela je na šiljetu među dva prozora u sami vrh sobe okrenut zapadu, pa kada Muratka ukorači unutra – ona skoči i stade je ljubiti; kao da joj to bješe došla peta snaha – ponavljala je: – Šućuur, šućuur...

Samo jedna od žena koje Muratka zateče u sobi znala je jezik kojim Muratka govoraše, te joj ta žena reče kako su joj se sve one obradovale i pokaza mjesto gore pored Hasibe. Muratka sjede, bila je sva izgubljena, a one je žalile. Opkoliše je debelim jastucima da se nasloni i odmori. Prije toga uzeše joj dijete i spustiše u malu izrezbarenu kolijevku na kojoj bješe izgraviran veliki dvoglavi orao.

Samo je stara Hasibe govorila, ostale su slušale, a Zineta prevodila. Zineta se zvala žena koja znavaše bošnjački, a bješe od Pačariza iz donjobihorskog sela Gojevići. Duga je priča otkud ona u tu kuću, pa i kasnije kada bi se našle jedna do druge na njivi ili u vrtu gdje su plijevile travu, na-

slagale je u bremencad i nosile na štalu, odakle su je kasnije polagale kravama dok bi muzle, ako bi je Muratka i upitala kako je dospjela u tu kuću – Zineta bi samo odmahнула rukom, kao da bi iz nje nešto bacila, ali svaki put odmahivala prema Kuli koja joj zaklanjaše i rod i dom. Bila je to granica između dva svijeta... I svaki put tako...

Muratka je danima kopnila i plakala kao streha. A onda su ispričali šta ime se dogodilo. Jednoga dana otišli su u planinu, otkopali gropčić i tijelo nestretne Muhruše donijeli u njihovo seosko groblje. Tu je zauvijek ostala.

Muratki lahnu.

Njih dvoje i sinčić im Zećir bjehu smješteni u potkrovlju kule.

Ne prođe dugo a u selo Mijeh stigoše vijesti da su bihorska sela spaljena, a da narod bježi na sve strane. Pričalo se da ih je na stotine pobijenih i poklanih... Hvalili nekakvog Salka Škrijelja iz bihorskog planinskog sela Dašča Rijeka i njegova druga Sulja Kalića, govorili kako da njih nije bilo i efendije iz Podnožja koji je, tako se priča, silnu pamet imao – uha živa u Bihoru ostalo ne bi... Oni su, sa svojom družinom, i mašin-kama svojim, presreli četnike Pavla Đurišića na selu Sipanju i vratili ih nazad prema Srbiji. Posljedni su spaljeni katuni Šabotića – Godušana, na brdu Vijenac. Tu su se ujeli za lakat. Salko Škrijelj i njegovi borci bili su nemilosrdni. Zaklonjeni iza velikih stijena ispod Vrhova – kosili su ih, dok su oni u crnim odorama navaljivali naprijed. Kojega su oni sa nišanom sastavili – taj majci više nije ruci prilazio...

– Eto... – Bilo je to sve što je Ferhat odgovorio slušajući kako stari Hajran priča šta je čuo od Avdulja Beriše koji se vratio sa pazara u Rožajama. Blizu Rožaja bješe noćio kod Džimšira Klimente i siti se, do kasno u noć, napričali i naslušali ispovijesti izbjeglih Bihoraca, jer se kod Džimšira bjehu zaustavile dvije porodice.

Silan džomretan bješe Džimšir Klimenta.

Hajran Selmani imaše šest sinova: Fadilj, Sadik, Škeljzen i Bekir – oženjeni i Afrim i Kujtim – momci i kail ženidbini. Dvije kćeri su bile udate, ali je samo jedna, iz sela Zlopek, Drita – ponekad dolazila na bijelom i dobro održanom konju. Dolazila je sa svekrom Habibom, noćili bi, pa se sutradan, po doručku, vraćali u svoje selo. Druga kćerka Mejrema bješe udata u Albaniji i samo je jednom dolazila iz dalekog Drača, a godine su prolazile. Hasibe bi jednom nedeljno, s večeri, sjela uz prozor, gledala u daljinu, pominjala njeno ime i plakala.

Ferhat je, sa sinovima Hajranovim, radio muške poslove: redovno su odlazili u šumu, i odmah po ulasku u bukovic – zapucale bi sjekire kao puške. Otuda su sa zapregom izvlačili debela bukova stabla, a onda ih cijepali na uske duge cjepanice koje su slagali u džinovske snopove. Malo, malo, pa poneko dođe sa zapregom i od njih kupuje drva. Vrijedan je bio Ferhat i svi su begenisali njegov rad, snagu i lijepu narav. Ali mu i Muratku begenisaše! Onako stasita i jedra, pade im za oko...

Hajran je među snahama imao jednu nerotkinju, Fatmu, ženu Škeljzenovu.

Pošto pune tri godine kod Škeljzena ne proplaka – Otac Hajran, jedno veče uoči petka, sazva sinove. Dugo su vijećali šta da rade i da li da se Škeljzen ponovo ženi ili da se snahi da još jedna godina.

Odlučili su da joj popuste još godinu, ali ona ni u toj ne zanese. No bila je najviđenija i najvrednija od snaha Hajranovih, a bješe i od poznate familije Agimi iz Đakovice; nije im se puštala iz kuće.

Ferhat im je, do sve prilike, Muratku doveo u pravo vrijeme; ali i Zinetin muž Sadik bješe bacio oko. Opazi to Zineta, pa ga privreba i uhvati jednoga dana kako pogleduje za Muratkom dok je ona silazila puteljkom niz njivu, a kukovima udarala izrasle makove koji se za njom njihaju kao da

pozdravljaju.

Ne prodoše ni tri puna dana od kako je Zineta primijetila da Sadik pogleduje za Muratkom, a tri snahe Hajranove i sa njima Muratka siđoše da plijeve blitvu. Najstarija snaha Fatime ostade kući, ona bješe određena da peče hljebove. Golemo bješe domaćinstvo Hajrana Selmanija, što velikih što malih ustiju – preko trideset. Još Ferhat i Muratka pride i dijete njihovo... Bješe porosilo, pa Muratka podiže tamajlije na dimijama – ukazaše se jaki i bijeli listovi na nogama stasite Bihorke, Zineta se okrenu na stranu i opazi svoga Sadika kako viri kroz visoki i dobro nabijeni plot. Možda ga ne bi ni vidjela da on istoga časa kada se Zineta okrenu ne odskoči od plota i nađe se tamo na čistini; sa uzdom u rukama primicao se konju s kojime je toga dana sišao u Radavac po so kojeg su jednom godišnje džakovima kupovali kod prodavca Maksuta Ćora

Jednoga dana, pošto se Zineta i Muratka nađoše same u sobi – Zineta joj se okrenu, zakune je na jedinog sina Zećira da nikom ne kaže – jer – veli joj – kažeš li me – živu će me peći. Ko ovdje otkrije porodičnu tajnu – mrtav je. Muratka premrije, ukočena kao ledenica stajala je kao bista, a Zineta nastavi: – Sadik mi, sinoć poslije kupanja, reče da će Ferhata ubiti, a tebe i dijete ostaviti. Tebe će dati Škeljzenu, da mu rađaš sinove. Zećiru će predjenuti ime i zvaće se Dritan ili Ilir, još nisu odlučili. Ako večeras ne pobjegnute – sutra se Ferhat neće vratiti iz šume. Sada ćuti. Čini se kao da ništa nisi čula, kao i do sada. Ništa ti nisam rekla, ništa nisi čula... Pse ću po večeri povezati, pa šta mi Bog da – Odskoči Zineta na stranu i dade se na posao, a Muratka, hladna kao mejt, nesposobna da bilo šta učini u tom trenutku, sjeđe na šiljte i kroz prozorski džam stade buljiti u ništa... Sve

što je vidjela bio je grob njenoga muža Ferhata i kćerkice Muhruše, Bog je dženetio...

Još koliko je večeras – mora se bježat iz kuće, valja se spustiti niz drvene stepenice, snijeti dijete, otključati vrata, pa kapiju i zamaći u šumu. Ne urade li tako – Ferhata će sutra ubiti – biće mrtav i zakopan negdje u šumi, baš kao i Muhruša.

– O, nesretna ja – Muratka je već vidjela i njegovu humku zagrnutu zemljom, a onda sve pokriveno bukovim granjem...

Rat je i ljudi ginu na sve strane; zar će sutra neko tražiti Ferhata Kalicu, koji je ostavio svoju kuću, svoje selo, svoje komšije i pobjegao preko Kule?

Ne, takvi se ne traže!

Toga dana Iz šume se vratiše prije zalaska sunca i svi su bili veseliji nego ikada, pucale su sjekire, i ,dok su razbijali bukova stabla i odvajali cjepanice – balvani su ječali kao ranjenici. Ništa nije ukazivalo da je donesen pakleni plan o ubistvu Ferhata Kalice, muhadžira iz bihorskog sela Godočelje, s kojim se mjesecima druže kao s bratom. Tako ga i zovu – brate...

Pala je noć, crnja i od najcrnje. Crnja i od one kada je suludi Salun Kalica iskočio iznad kuće i rastelalio da će doći nemili gosti i da se što prije bježi iz sela.

Čeljad u selu Mijeh rano lijegahu, još s večera. Svi, osim Sadika koji je te noći bio zadužen da sa nekoliko njih iz sela Mijeh obiđe teren iznad njihovih kuća, odoše u postelju. Gore se na brdima i stražarilo; jednom mjesečno nailazila je i njihova smjena. Ali je u tom dijelu države, iako je rat bjesnio na sve strane, u to vrijeme bilo mirno. Ratni plamen jeste buktio, ali je bio daleko od njihovog sela.

Tek što legoše – Muratka uhvati Ferhatovu ruku i čvrsto je stisnu. Ferhat razumjeda, te primače uho njenim usnama, a ona mu prošapta:

– Večeras moramo bježati. Odlučili su da te ubiju, a mene i dijete ostave. Daće me Škeljzenu, a djetetu predjenu-ti ime. Hoće da ti trag utru... Još koliko večeras – moramo bježati. Ferhate, sve sam spakovala u jednu torbu. Izaći ćemo u čarapama, a iznad kuće obuti opanke i bježati. Ako ne pobjegnemo... – Muratka tiho zajeca.

Ništa Ferhat nije pitao, ništa mu više Muratka nije rekla, ništa... Bili su budni i kada se Sadik vratio, i kada su, nešto kasnije, psi zalajali, kao da se neko primicao avliji. Ležali su tako na leđima otvorenih očiju. Kroz male prozorčice u potkrovlju provlačila se mjesečina i zajedno s njima šutjela u sobici. Zećir se jednom i probudio, ali ga majka prihvati na prsa, te on ponovo tvrdo zaspao.

Prošla je ponoć. Dole iz soba čulo se ujednačeno hrkanje: – Hrrrr, hrrrr, hrrrr, prrrr...

Najglasniji je bio stari Hajran... Hrkao bi, a Hasibe, iako joj je strašno smetalo, nije smjela ni pomisliti da ga gura i budi. Tako bi nekada ostala budna i do zore – on bi hrkao, a ona se nadimala od muke i trpjela. To ih je večeras posebno plašilo – da Hasibe nije budna i da ne osjeti njihove korake. Uzdali su se u njene tvrde uši i to je bacalo zračak svjetlosti na njihove crne misli. Zadnjih godina sluh je bješe popustio, i svaki put joj se izdirahu kako bi ih čula.

Krenuli su. Prvi je išao Ferhat. Lagano otvori vrata, sve milimetar po milimetar: – Ni najmanji se šum ne smije čuti, moramo biti vlastite sjene – rekao je Ferhat, prije nego je krenuo.

Prva stepenica, pa stanka... Ništa se nije čulo, ništa nije škripnulo...

Druga stepenica, opet stanka... Ništa se nije čulo, ništa nije škripnulo...

Treća stepenica, i opet stanka... Ništa se nije čulo, ništa

nije škripnulo...

Četvrta stepenica, ponovo zastaju... Ništa se nije čulo, ništa nije škripnulo...

Nastavljaju dalje – stepenica i stanka...

Evo ih na prvom spratu. I tu zastaju. Iz soba odliježe: – Hrrrr, hrrrr, hrrrr, prrr...

Neko se okrenu u krevetu, zapucaše daske, ali hrčanje ne prestaje: – Hrrrr, hrrrr, hrrrr...

Njih dvoje su u znoju. Muratka drži ruku naspram Zećirovih usta; probudi li se – hvata ga za usta, i to zna – mora mu ostaviti slobodan nos, da diše...

Kreću na stepenice koje sa prvog sprata vode u prizemlje. Polako spuštaju noge na prvu stepenicu i stanka... Ništa se nije čulo, ništa nije škripnulo... Zećir spava...

Druga stepenica, zastaju... Ništa se nije čulo, ništa nije škripnulo...

– Hrrrr, hrrrr, prrrr – dolazi gore iz soba – Hrrrr, hrrrr, hrrrr, prrrr...

Evo ih na trećoj stepenici. Ima ih tačno dvanaest od prvog sprata do prizemlja. Nijesu to stepenice to je Mount Everest niz koji se valja spustiti.

Četvrta stepenica, stanka; peta, stanka; šesta, stanka...

– Hrrrr, hrrrr, hrrrr, prrrr... – ukršta se iz sobe Hajranove i soba njegovih sinova koji su se vazdan hrvali sa teškim bukovim stablima...

Evo ih na sedmoj stepenici, pa na osmoj, deveta, deseta... Ništa se nije čulo, ništa nije škripnulo... U tom okrenu vjetar, cijukao je ispod streha kuće i psi zalajaše. Opasno je: na lajanje pasa – Hajran često ustaje, ali – odustajanja nema...

Jedanaesta, zastaju... Ništa se nije čulo, ništa nije škripnulo...

Evo ih na zadnjoj, još samo jedan korak i na prizemlju su...

Konačno silaze.. – Hrrrr, hrrrr, hrrrr, prrrr.. – odliježe gore u sobama.

Ferhat hvata kvaku na vratima, otključava, traje to, okreće ključ milimetar po milimetar. Vadi željezni stubić iz velike halke kojim se učvršćuje zaklop i prislanja ga tamo uza zid. Ništa se nije čulo, ništa nije škripnulo...

Otvara vrata i polako iskoračuje iz kuće, za njim Muratka, u naručju joj Zećir. On pravi korak nazad i polako pritvara vrata... Ništa se nije čulo, ništa nije škripnulo...

Psi zalajaše. Oni sad požuriše travnatim dijelom avlije prema kapiji...

Ferhat polako otvara, oboje su u goloj vodi, kapa znoj sa čela... Muratka se pribija uz njegovo tijelo. On polako otvara. Evo ih na putu iznad kuće; ništa se nije čulo, ništa nije škripnulo...

Psi laju.

Presjekoše put i već su u šumi. Vade opanke iz torbe i nazuvaju ih. Idu naprijed, žure... Zećir je budan, ali ne plače, još ne plače... Muratka se nada njegovom plaču i spremna je da mu pritisne usta. Nos mora ostati slobodan, da diše... misli ona na to i grabi naprijed, za Ferhatom... Ferhat bira put, i ruke mu moraju biti slobodne, zato ne uzima Zećira. I dalje su u goloj vodi, usta se osušila kao da su od baruta. I taman kada bjehu da prevale prevoj, i gdje će Hajranova kuća nestati sa vidika – na jednom od prozora kuće zasvijetli. Dakle, neko se probudio. Možda su već vidjeli su da ih nema... Ako jesu – potjera je već krenula, znaju oni to i grabe naprijed koliko ih noge nose. Zećir krenu plakati. Oni posustaju, premoreni su i bježe duboko u čestar. Tamo padaju kao pokošeni. Potjera se već čuje, dozivaju ih. Poznaje Ferhat Škeljzenov izmukli glas, a kao da čuje svoju smrt.

Ćute.

Muratka čvrsto drži ruku na Zećirovim ustima. On se nadima, čini joj se da gubi svijest i ona miče ruku, dijete dolazi do daha, potjera je okrenula istočno mjesta gdje su se oni sklonili. Oni napuštaju čestar i kreću naprijed, prema sentu... Potjera doziva, ali umjesto njih – javi im se patrola

koja je krstarila planinom. Oni preskaču kamenje, provlače se kroz grmenje, grabe naprijed... I ovaj put – odnekud se podiže ptičurina, zaklepeta krilima i nestala u planini. Kao da dozva potjeru, te se oni ponovo začuše na brežuljku nedaleko od njih. Opet je Škeljzen najglasniji; sada zove i prijeti... Opet okrenuše istočno, zanimajiše glasovi... Je li ovo varka – da se pričute kako bi ih čuli i namamili u klopku?!

Prošli su vrhove Kule i sada obaraju prema Rožajama. Lakše je. Naidoše na izvor vode, kao da ga Veliki Bog s neba spusti i oni se napiše, povrati im se kuvet i nastaviše niz padinu.

Nisu bili sigurni da li im se priviđa ili se stvarno nedaleko od njih ukaza slabo svjetlo i oni upraviše prema njemu. No i potjera je žurila tamo. Njih dvoje, sa djetetom u rukama, bili su bliži i stigoše prije potjere, te iz sve snage zalupahu u vrata kuće.

– Ko je u ovo doba? – pitao je čovjek na albanskom.

– Otvaraj, ako si nam pobogu brat, tjeraju nas... Hoće da me ubiju, a ženu da mi otmu, imam i dijete. I daj mi besu da ćeš nas zaštititi. Otvaraj za Boga miloga, čuju se niz planinu, brzo će stići...

Čovjek položi besu, pa otvori vrata i reče im da bježe dole u podrum, a onda im otvori još jedna vrata i oni udoše u malu prostoriju u kojoj bješe drveni krevet. Čovjek – spasitelj, po imenu Halil Ćerimi, zatvori vrata podruma i pope se na prizemlje.

Zećir ubrzo zaspao.

Potjera je već bila na vratima!

Lupali su!

– Ko je u ova doba?! – vuknu Halil na albanskom i prihvati pušku.

– Otvaraj! U kuću su ti oni koji nama trebaju, odmah otvaraj! Ako ne otvoriš razbijamo vrata i sve ćemo vas poбити.

– Slušajte, ovo je moja kuća i nikom ne otvaram u ova doba

i nikoga nema u mojoj kuću ko vama treba. Ovdje nisam sam, puna mi je kuća. Ako krenete da razbijate vrata – pucam! – Iz sveg glasa dreknu Halil Ćerimi i repertira pušku. Samo što se začu repertiranje, oni odskočiše i okrenuše nazad.

Puna tri dana Halil ih drža u svojoj kući. Nedaleko od kuće, gore na jednoj čuki, čekala je potjera. Vrebali su da ih pohvataju kada izađu. Poslije tri dana, Halil Ćerimi poslala svoja dva starija sina u izvidnicu, a kada se oni vratiše i rekoše da nikoga nema u blizini – pokupiše se i krenuše prema Rožajama. Nije ih ostavljao sve dok se ne ukazaše šiljavi krovovi na Bandžovom Brdu. Tu, kod Kaplana Kalača, ostadoše nekoliko mjeseci, pa se vratiše u Bihor. Čekala ih je netaknuta kuća. I Salun. Kada je saznao da je Muhruša umrla – danima je plakao i nekoga kleo. Samo on zna koga..

Mnogo kasnije, kada u Bihor nahrupiše gladne godine – Muratka i Ferhat, sa grupom Bihoraca, krenuše po brašno u Peć. Silazeći prema Radavcu udružili su sa dvojicom ljudi iz sela Mijeh. Pitali su za Hajrana i njegovu porodicu, pitali za Zinetu... Ovi ih ne obradovaše.

– Za vrijeme rata, iznad kuće Hajrana Selmanija objesila se jedna od njegovih snaha koja je bila optužena da je nešto zamutila u porodici i da je povezala pse kada je najpotrebnije bilo da budu pušteni.

Muratka se toga trenutka onesvijestila; povratili su je posipajući vodom koju su zahvatali u obližnjem kanalu i sipali joj po obrazima.

No, pošto se priča raširila krajem, stigla i u Godočelje, oni najmudriji, a i Salun Kalica, sada već odrastao, tvrdili su da je Zineta prevarila Muratku i nagovorila ih da bježe, jer

se bojala za Sadika?!

Nikakav plan, vjerovatno, nije postojao da se Ferhat ubije, a Muratka da Škeljzenu.

Već druge godine, po bijegu porodice Kalica iz kuće Hajrana Selmanija – Fatma Škeljzenu rodi blizance, pa za dvije godine – opet.

– Ćimbiler, ćimbiler... ponavljao je Salun, kada sve to ču i koji nije mogao jasno ući u trag Zinetinoj namjeri.

Čak ni on...

Specijalna nagarda za autentičnost pripovijedanja

Fajko Kadrić

TAXI

Ako je biti taksista ikada bio gospodski posao, više nije, pomisli Omer Pogača pokušavajući da pri oskudnoj svjetlosti prohladne jesenje zore, ogrnute gustim plaštom magle, ključem pogodi bravu na vratima „pezejca“. Na kraju to pokuša s obje ruke, prvo je lijevom napipao bravu, a onda desnom sa ključem u njoj napipao lijevu ruku i hop ona se otključa.

Ruku na srce, bila su i takva vremena, bila i prošla, zadovoljstvo se nalazilo u svemu u čemu ga danas nema. Tad sam iz stare oronule očeve kuće sjedao u „princa“ starijeg od sebe i razdragan išao na posao uzbuđen od iščekivanja koja će taj dan donijeti, a ako on ne donese, živio u uvjerenju da će ga donijeti sledeći. Tada se sve u meni otimalo na ljepotu kao anjirovit konj, sada se na to isto ni oči neće da omaknu, a i kad se omaknu, samo se iz duše otme težak bolesnički uzdah i ništa više.

Je li svaki ljudski put završava na kapiji kajanja?

Sada iz vlastite kućurine, koju sam, kako god se skontam, više pravio da komšijama nabija komplekse, nego što mi je tolika trebala, u novim kolima idem na posao i nakon njega vraćam se u nju bez radosti kao u zatvor. Evo i jutros, a ne sjećam se kad je sve to počelo, na isto stajalište pred nepoznate i uzbudljive mušterije, idem bezvoljan i mrtav kao na vlastitu dženazu i što je najgore, idem tamo živ i na sopstvenim nogama. Kako jedna ista stvar kroz kratak vremenski rok može da se pretvori u svoju suprotnost, zadovoljstvo u moru, ushićenje u očaj...? Čovjeku je u prsa usađen i dženet i džehenem, pa kao na trpezi primakni se jarane onom što ti

duša želi, a ja se hajvan primakao džehenemskim jaslama.

Vrata se otvoriše i mlaka svjetlost osvjetli unutrašnjost automobila, Pogača sjede i blago zatvori vrata za sobom jer ništa nije podnosio teže kao hlupanje vratima, ljude je, samo zato što su mu nekada slučajno hlupili vratima, sledeći put odbijao da vozi izmišljajući mušteriju koju čeka. Stavljajući ključ u bravu motora strese se od nekog osjećaja hladnoće ili jeze i čak mu i vilica kao na najvećoj zimi zavokota. Motor veselo riknu i svjetlost farova sablasno prosječe maglu niz mahalalu koja je spavala dubokim snom.

Kamion koji je na jedvite jade kupio štedeći na svemu, čak i od svojih usta otkidajući, samo da djeca ne idu pod tuđi jaram, parkiran na avliji kao da se iz njega u najvećoj žurbi pobjeglo. Neopran i sa naheverenom blataricom iza prednjeg lijevog točka što se još samo na jednom šarafu drži i koja, ako ovaj kamion i dođe, više u njegovu avliju neće doći jer će negdje usput otpasti, a nijedan od njegova dva dembela to ni primjetiti neće. Gadjljivo okrenu pogled sa njega i na osvijetljenoj tabli provjeri stanje goriva, ablen-derom izmijenja duga i kratka svjetla i iznenadivši samog sebe, divljački stisnu pezejčevu sirenu nasmijavši se glasno svom nestašluku, uvjeren kako će makar to probuditi njegovu razhrkanu ženu, pa će bunovna ustati i kroz neprijetno odmaknutu zavjesu progledati napolje da vidi šta je to on po običaju zaboravio. Zavjese prozora njegove kuće ispred moćnih svjetala ostadoše mirne.

Sve mrtvo ko u Černobilju, pomisli. Pezejac riknu i krenu razmahavši se svjetlima po mrtvoj mahali kao velikim sjajnim mačevima.

Put sablasno pust, motor resko odsjeca i pjeva, točkovi poslušni pod njegovom lijevom rukom na upravljaču, de-

sna je uvijek na mjenjaču. Spustila se magla pa se na stakla lijepi i zamagljuje vidik, brisači bespotrebno škripe po vjetrobanskom staklu ne razgoneći je.

„Sad i da mi neko iz ove tmuše na put izviri i pokuša me zaustaviti, ne bih mu smio stati, hak mi Boga. U ova doba budnih, a normalnih nejma. Šta sam onda ja? Nevoljnik, budala ili servis obojici?“

Na lokalnom autobuskom stajalištu pod Kalinačom ispod džanarike što je, vremenom opucavana autobusima koji bi stajali pod njom, formirala krošnju kao da ih grli, stajala je ženska prilika, znao je ko je i prije nego što je u potpunosti osvijetlio. Sjeti se da mu je na krovu upaljena taksi oznaka, a i da nije, prepoznala bi ga po tablicama ili nečemu drugom kad prođe i ostavi je u mraku. Zbog nje je, još odavno, svoje rane odlaske na posao ugađao vozeći nakon lokalnog autobusa.

Davno je počelo, sličnog maglovitog, jesenjeg jutra kada je, isto ovako, vozeći se pustim putem zatekao Milu samu na stanici kao utvaru, zapitavši se kako sama smije stajati ispod džanarike sa čečarom iza sebe u kojoj mirno može živjeti svaka vrsta zvijeri da nikada od ljudske civilizacije ne bude otkrivena i proučena. Znali su se iz viđenja, on je nju viđao u pekari gdje je redovno kupovao somun, a ona njega na taksi stajalištu prolazeći nakon smjene do autobuske stanice. Usput u vožnji lahko su dogovorili večernju vožnju na neko mirnije mjesto, od tada ga je Mila, koja se inače nije tako zvala, ali je od svih koji su joj ime znali izričito tražila da ga ne izgovaraju, dočekivala na stanici i ulazila u pezejca komotnije nego Hanija. Joj robije, od jedne bježim drugoj, pametan bi pobjegao od obije, pomislio je primjetivši to prvi put nakon nekoliko mjeseci. I već sledećeg jutra, Poga-

ča je, namjerno zakasnivši, naišao nakon busa i praveći se da je ne vidi kako ga uznemirena i zabrinuta čeka, progulio ispod Kalinače, izazvavši to da je Mila, kao nikada do tada, u podne nakon svoje smjene u pekari umjesto na bus došla na taksi štand, sjela u otvorenog pezejca, bijesna zahlupila vratima i tražila da je vozi kući. Njemu većeg zorta od hlu-panja vratima nije bilo i ništa ne učini da joj ljutnju umani, čak se potrudio da je dodatno pojača i uključivši taksimetar. Ženskom je intuicijom na prvom kilometru skontala da je krivom procjenom vodu na njegov mlin načerala i pokušala da se izvadi, ali bilo je prekasno, Pogača je već imao alibi za svoju uvrijeđenost

Vidi prikaze, pomisli i kočeci malo energičnije stade precizno pored nje, čak joj sa svog sjedišta i vrata otvori.

- Upadajte gospođo, reče pomalo cinično. Mila je bila stara cura za koju se mislilo da ju je titula gospođe trajno zaobišla, samo je ona mislila drugačije i jedina bila u pravu, murijaš koji se oko nje od proljetos mota je potvrda nepisanog pravila kako ničiju sreću nije kurjak odgrizao. Ona se jedan trenutak očito omišlja i donijevši neki svoj zaključak sjede i kao namjerno, malo jače klepi vratima.

- Dobro jutro, reče smjerno prikupivši noge i na njih montirajući svoju torbicu. Izgledala je službeno kao da su potpuni stranci.

- Jesi li zapamtila u kojem si grmu ostavila opanke?

- Meni je to lako, isti grm i isti opanci već godinama.

Jesi li ti, konačno, saznao ko je novi dečko tvoje žene? Bio je uvjeren, tretmanom koji kod svoje žene ima već godinama, da je ona nesposobna za to, pa se raspoložen, ženski vještima napadom na mušku sujetu, počeo smijati nekontrolisano glasno i dugo. Na kraju smijeh prihvati i Mila pa su se sledećih

nekoliko minuta vozili kao kroz tijesto gustu maglu i smijali. Raspoložen ulazeći u usnulu čaršiju i da njihov odnos konačno uvede u normalnu komunikaciju upita: - Hoćel` uskoro biti svatova? Mila ne odgovori na njegovo pitanje, izlazeći pred pekarom, prije nego što ponovo kastile zahlupe vratima reče: - Brini ti gdje ćeš dinar stići, mani se svatova, ti odavno nisi ni za kakva veselja. Vrata se zatvoriše treskom.

Budalu ni časti, ni kući vodi, ali kao da sam ja nešto bolji. Ima neke logike u onom što govori da ni za kakav dert u životu ne znam i da kao proklet letim za dinarom, pomisli Pogača i provezavši se pored praznog taksi stajališta skrenu pred poštom desno i parkira se među kompletan personal zvojničkih taksista koji su stigavši prije njega čekali autobus koji je subotom ujutro, nikada u isto vrijeme, stizao sa gastarbajterima iz Njemačke. Ko tog jutra zaradi, zaradio je za hevtu, bilo je pravilo i sledećih nekoliko dana, skoro do sledeće subote, najčešće pitanje među njima bilo je: - Koga si ti vozio? Ne izađe i ne ugasi motor, uz grijanje u vozilu, ako se izuzme pleh muzika sa radija, bilo je prijatnije nego napolju. Ovakva vrsta muzike i nema druge svrhe osim da ti bombarduje čulo sluha i održava te šokiranim i budnim. Kroz prednje vjetrobransko staklo posmatrao je svoje kolege. Sa nenaspavanih i izmučenih lica iza osmjeha iznuđene uljudnosti, otimala su im se sitne lukave oči koje su, u gustom magli što je poglela po Zvorniku, pokušavale navakat da nazriju svjetla dolazećeg autobusa. Kroz govor njihovog tijela bio je siguran da će istog momenta vidjeti to što oni vide. Uznemiriše se, jedni su otvarali drugi zatvarali, pa onda opet otvarali sva vrata na svojim taksijima kao da su gastarbajteri rijetka divljač koja će u njih upasti kao u klopku i samo treba biti dovoljno hitar i za njima zatvoriti vrata.

Autobus lijeno uđe u stanicu i stade ispod perona, jer bez ugovora o pružanju staničnih usluga, njegovo iskrcavanje putnika na zborničkoj autobuskoj stanici bilo je ilegalno. Bila je to njegova krajnja stanica i kroz oboja otvorena vrata pred taksiste koji su se tiskali na njima izviriše prve račupane i nenaspavane gastarbajterske glave. Nastade jagma za šest putnika između sedam taksista bez Omera Pogača koji je ovaj prizor gledao napola izašavši iz kola i još uvijek desnom nogom stojeći u njima. Pirgo ne ulovivši putnika bijesno pljunu, lanu nešto i taksistima i gastarbajterima, klepi velikim gepekom bijele lade karavanke, zatvorivši ga sjede i energično nestade u magli. Pogača je još uvijek gledao u mjesto gdje se izgubiše njegova crvena poziciona svjetla.

„Ode Pirgo na spavanje, pametno, šta ja još čekam?“
Ispred njega kolege su ubrzano prenosili ogromne kofere iz autobusnog prtljažnika i unosili ih sebi u vozila.

- Taksi! Taksi!

Neočekivano sa poslednje stepenice srednjih vrata autobusa prodera se mlad, krupan muškarac sa dugom tamnim brkovima na preplanulom licu, bunovan i iznenađen da se po običaju za njega ne otimaju taksisti. Pogača je i dalje stajao u istom stavu sa jednom nogom napolju iznenađen pozivom, markantnom pojavom pozivača i činjenicom da u autobusu još uvijek ima putnika kojima treba taksi. Bio je to prvi i poslednji poziv za taksi izgovoren u Zborniku u kojem su se oduvijek taksisti jagmili za putnike, nikada putnici za taksije. Klepo pred njim prvi se snađe i krenu prema pozivaču.

- Treba još neko ostati živ Klepane, imaš već jednoga, reče Pogača u dva koraka ga sustigavši uhvati ga za rukav i okrenu u suprotnom smjeru. Klepi ne bi pravo i uvrijeđeno

otrese rukom.

- Izvolite, reče Pogača prišavši još uvijek iznenađenom i nerasanjenom putniku. - Imate li prtljag?

Pitanje kao da pokrenu brkajliju, on siđe na zemlju i pogledom potraži osoblje autobusa. Uslužan konduker, primjetivši ga, iz bunkera autobusa izvuče jedan za drugim dva velika kofera.

- Izvolite Kešo, želim vam ugodan dan i vidimo se uskoro.

Kešo ne reče ništa, Pogača dograbi oba kofera i zbog težine odmah odusta od njihovog prenošenja, poravna ih kao da oni jedino tako mogu stajati i poskoči do pezejca, žustro ga pritjera i jedan za drugim jedva ih uvali u veliki prtljažnik. Brkati je već sjedio na prednjem sjedištu, vrata su još uvijek bila otvorena, u lijevoj ruci imao kutiju sa cigaretama, u desnoj upaljač, a u ustima upaljenu cigaru. „Kad je prije zapali? I ne pita za dozvolu. Konačno i u mojim kolima da neko zapali. Dosta sam se i falio kako mi niko, nikada nije pušio u kolima i neće. Svemu jednom dođe kraj.“ Obiđe oko auta i sjede za volan, izvuče čistu pepeljaru u kojoj je držao sitan novac za kusura i povadi ga, brkatom to ne promače i kroz još uvijek nezatvorena vrata spusti do pola ispušenu cigaretu, prignječi je nogom i lagano zatvori vrata.

- Izvini majstore ja zapalio, navika... šta ćeš?

- Nisi je trebao bacati. Gdje idemo? Upita Pogača lagano pokrenuvši automobil.

- U Skugriće. Znaš li gdje je to?

- Negdje kod Kasabe.

Prolazili su pored praznog taksi stajališta, po neki prolaznik promakne u magli, sa zamlaske džamije odjeknu sabahski ezan. Volio je putnike koji sjednu u auto, a ne stresu vratima, pogotovo one koji ne pitaju za cijenu, ali njih se i bojao.

„Ovaj još ne pita za cijenu, joj kad mu je zavalim. Šta ako odbije da plati. Pogledaj ga jado, jednom te rukom može zadaviti.“

Brkati ga upravo tog trena pogleda i njihove oči se kao

dvije sablje sudariše i sjevnuše samo što ne zveknuš. Ni kad u vijeku crnjih brkova i kose, tamnije kože i mrčijih očiju iz čije crnine izbija neki mrk sjaj, pomisli Pogača.

- Ne nagodismo se mi za cijenu, reče mu stidljivo.

- Jesmo, ja šta smo.

- Ne, nismo, ponovi zbunjen. Dugogodišnjim iskustvom kroz komunikaciju sa ljudima, za sebe je bio uvjeren da je psiholog bez adekvatne diplome, preko puta njega prvi put nakon toliko godina, sjedio je karakter koji ga je zbunjivao.

- Eto, ako nismo, gukni.

- Jel` ti puno sto pedeset maraka? Reče tuđim glasom. Zavalih, ja pomisli.

- Puno je kad tuku, procijedi kroz red bijelih zdravih zuba Kešo, osmjehnuvši se ledenim osmjehom od kojeg se Omeru njegovi crni njegovani brci učiniše još crnijim. Strese od lahke jeze koja mu je silazila niz kičmu. Ovaj će me gurnuti u jezero prije nego mi plati. Prolazili su kroz Divič, pored puta sve mesara do mesare i još otvorene. Zatvaraju li oni ikad? Zapita se u sebi kao da prvi put vidi i Divič i njegove mesare. Valjda nisam odavno ovako rano uz Drinu, pokuša se prisjetiti kada je zadnji put zorom vozio kroz Divič.

- Stan`de majstore da kupim mesa, reče Kešo prekinuvši njegovo razmišljanje.

Skoro sve radnje su bile sa lijeve strane puta ako se krećeš uzvodno, on skrenu pred prvom i jedinom koja još uvijek nije bila otvorena. Kešo ne primjetivši izađe iz kola, obiđe ih i tek pred vratima radnje primjeti ogromni katanac na njima. Pogledi im se ponovo sretoše. Jesam baksuz, majko mila, pomisli Pogača.

- Izvini, hajde, sjedi, idemo do sledeće.

- Ništa, samo ti ostani, evo otvorena je ova iza nas, reče i nestade. Pogača ga potraži u zamućenim ogledalima, ne nađe ga pa pokuša kroz otvoren prozor i opet ništa. Kroz dugi vijek šoferiranja naslušao se svakakvih priča koje su

se uvijek dešavale od nekog nekome, nikad nekome koga zna onaj što priča ili onaj što sluša. Nikada nije vjerovao u njih, ali bilo je noći, mjesta i mušterija koje su ga nagonile da se sjeti tih davno ispričanih priča i upita se koliko su one bile izmaštane, a koliko stvarne? „Ovaj ih je svojim izgledom i ponašanjem već sada premašio. Što jutros ne prespavah kao sav pametan svijet.“ Očajan ubaci u rikverc i vrati se pedesetak metara do mesare prema kojoj nestao brkati sa ledenim pogledom. Čim uporedi sa izlogom ugleda ga u radnji i skoro mu se obradova.

- Može li u auto stati jedan teleći but? Upita Kešo s otvorenih vrata.

- Može, potvrdi Pogača, potegnu ručnu kočnicu izađe iz vozila, otvori gepek i pokuša u njemu napraviti mjesto. Mesar je iza njega već stajao sa kompletnom zadnjom telećom nogom. Jedva je uguraše između razmaknutih kofera.

Svanjivalo je, magla se u pramenovima valjala uz strme obale odmičući se od vode skoro primjetno brzo. Čutili su, Kešo je u rukama vrtio paklo cigareta. Pred kafanom na Novom Selu koja već decenijama spolja liči na nedovršen i promašen građevinski projekat, Kešo zamoli da svrate na kahvu. Pogača nije imao ništa protiv i sam je imao potrebu za nečim što bi ga dodatno razbudilo. Možda će kafanski ambijent pomoći da shvatim ovog čudnog svata, pomisli i parkira ispod same široke terase. Osim bunovne konobarice, koja je ložila vatru u velikoj peći, u kafani nije bilo nikoga i ona je bila iznenađena ranoraniocima. Kešo naruči kahvu vodu i vinjak, Pogača samo kahvu. Nakon kahve sa vinjakom, sledio je još jedan, pa još jedan vinjak, Pogača ostade na jednoj kahvi, nervozno sračunavajući da je do sada, od kad sjedi sa neugodno ćutljivim strancem, mogao

stići makar do Han Pijeska, ako ne do samog Sarajeva. Sunce se promaljalo kroz poderan pokrovac magle najavljujući lijep jesenji dan, u kafanu pored Drine počeli su da svraćaju i drugi jutarnji gosti. Kešo je želio i jesti, ali kuhinja još nije bila spremna, pa mu uz vinjak donesoše meze.

- Uzmi još nešto majstore, reče Kešo preko zalogaja suhog mesa. Pogača otresajući glavom odbi ponudu istovremeno pokušavajući u punoj pepeljari da prebroji ugašene cigarete. Konačno, kao da mu čita misli, Kešo poruči račun.

- Dvije kahve, meze, jedan vinjak...savijala je prste na vinjacima i imala ih je savijene sve osim dva palca i čim ih ponovo ispruži hlupi više ofrlje, nego što ga je za tako kratko vrijeme mogla sračunati: - Tri hiljade dinara. Htjede još i da doda obrazloženje računa, ali je Kešo prekide novčanicom od pedeset hiljada.

- Uzmi i sebi nešto, gospođice. Ona veselo poskoči preostali korak do stola i uze novčanicu iznenađena neočekivano visokim bakšišom.

Konačno krenuše, Pogača odahnu i žustro počera auto, pogleda na sahat na kontrolnoj tabli pokazivao je da je devet i fitalj. „Nevjerovatno, četiri su sahata prošla, a ja tek na pet kilometara od mjesta sa kojeg sam ga uzeo. Vidjelo se odmah da ovaj čovjek nije kao ostali. Što ga ne prepustih Klepanu? Ne dade se i to ti je. Kada te nešto snađe, znaj, zaobišlo bi te da je moglo, čuo je to od nekoga, baš tako ili tako nekako, više nije ni važno, važna je suština, a to je da me je snašlo, pomisli povijen na volan samo da mu se slučajno ne otme pogled na te sjajne crne oči. Nikad ne viđoh insana sa crnjim očima, kao da nije od nas, a priča kao mi i ne zanosi ni zehre.“

- Na izlazu iz Drinjače nakon mosta sa lijeve strane puta ima dobar restoran, svratićemo da doručujemo, reče Kešo tonom koji nije trpio pogovora.

Znao je na koji restoran misli, znao mu je i prvog vlasnika, zvali ga Francuz, bio je dobro počeo sa radom i onda propade iznenada. Nekada prepun parking opustje najviše zahvaljujući bandi koja je skidala dio tovara za vrijeme dok bi vozač bio u toaletu. Francuz ubrzo udari ključ u bravu i dade ga pod kiriju nekim mangupima. Čuo je kako sada taj restoran ponovo radi, da je mirno i da imaju dobru kuhinju, iako se po noći znaju potezati noževi i pištolji, po danu on odašilje sliku mirnog i romantičnog mjesta sa pogledom na smaragdno ušće Drinjače u Drinu.

- Čorba je gotova, a rolovana teletina samo što nije, reče dugokos konobar. Naručiše i jedno i drugo za obojicu i dok sve to čekaju neka im donese po jedno sarajevsko pivo bio je izričit Kešo. Sa konobarom se očito dobro znao, primjeti Pogača po njihovom ćaskanju. Sala restorana uredna, čista i sa skupim enterijerom, pogled na zelenu površinu vode, smiruje i odmara. Pogača pokuša da odbije pivo, konobar i ne primjeti njegovo muhanje dajući mu na taj način do znanja da se on ovdje ni za šta neće pitati. Utisak o posebnosti čovjeka kojeg on vozi u svom taksiju pojačavao se svakom novom situacijom. „Makar me neće ubiti i u vodu baciti, a kako stvari stoje, daj bože da će vožnju platiti. Neka je i tebe neko opkoračio, i ti si koga god si mog'o.“

Kada su prolazili kroz Konjević Polje pred džamijom je stajala grupa ljudi. Klanjali ili hoće da klanjaju? Zapita se i ponovo pogleda na sahat. Klanjali, zaključi. Bože ovo nije normalno.

- Može li u kola stati jedan televizor? Neočekivano upita Kešo.

- Može odgovori Pogača pomislivši kako je ovo konačno.

Stadoše pred servisom iz kojeg majstor nakon što se izgrli sa Kešom iznese televizor. Tu na raskršću osim servisa nalazila se prodavnica, slastičarna i kafana koje se Pogača bojao, Kešo je i ne primijeti. Nakon kilometar skrenuše na oštar makadamski, predoše most na Jadru na čijem drugom kraju je stajala prodavnica kao da most ne vodi na drugu obalu i nastavlja put neprekinutim, nego pravo u prodavnicu. Odmah s mosta skretali su putevi lijevo i desno obalom Jadra pod nemogućim uglom, a u prodavnicu se moglo pravo. Kešo zatraži da se ide pravo.

U prodavnici s jedne strane trgovac, a sa druge svi ostali, niko ništa ne kupuje, jedni sjede na tezgi drugi stoje pored nje, a pred svima piće. Gust duhanski dim valjao se ispod tavanice, nastade komešanje i graja. Kešo naredi trgovcu da svi koji piće drže u jednoj ruci dobiju i drugo, sebi i Pogači uze pivo.

- Odakle ti je ovaj jaran? Upita Kešu čovjek koji je sjedeći na tezgi preko krila imao veliku šargiju i lagano kuckao po njoj vadeći nemoguće tonove, sa lijeve strane kao da mu na kaišu visi, stajala je do pola ispijena flaša piva, a na umašćenom papiru komad suhog mesa i nož strašne ljepote i strašnije veličine. Kešo je Pogaču, kao da se boji da će pobjeći, držao za lijevu mišicu i tek kad na neki svoj način osjeti da je ovaj smiren i da je prihvatio novo okruženje neočekivano ga pusti, prijateljski ga potapša po leđima, i ne osjetivši potrebu da zadovolji radoznalost zapitanog, a on je čudnim pogledom, zamišljen i odsutan od ovog svijeta prebirajući žice instrumenta, gledao u Pogaču.

- Ja sam Omer, taksista iz Zvornika, reče gledajući u njegov instrument i nož na komadu mesa.

- Omeeeerrrbežeeeee... jeknu bolno tambura čineći utisak da sama i pjeva i svira i da ljudskog glasa u toj ariji uopšte nema.

Znao je tu pjesmu i volio je, na bezbroj derneka dernečio, ali nikada toliko dertli da je sam sebi naruči. On obični Omer taksista kojeg sav ibadulah zove Pogačom, jer im nešto u njegovom prezimenu hrani umišljenu veličinu u isto vrijeme umanjujući njegovu, u pjesmi je beg i to ne bilo kakav, nego baš beg, beg od pjesme. Orjeđala kosa na njegovom tjemenu podiže se kao da je neko rukom povuče. Uzalud mu je onaj njegov, vječito oprezni dio, tutorio da je sve ovo šarena laža i da ga ovi divljaci na probu stavljaju. Svaki koji mezi, meso svojim nožem sječe, oči su im krvave, Pogačo, zaviri u njih, ne budi hajvan. Ne izdrža.

- Trgovac, dodaj od mene mehteru šta mu duša želi i onda svima ostalima, reče prvi put u svom životu Omer Pogača.

- E, halal ti vjera, Kešo ti nećeš ni da te svako vozi. Aferim Omer- beže reče iz drugog kraja prodavnice mlad muškarac kojem je u rukama srazmjernim njegovom tijelu pivska flaša od pola litra izgledala kao flašica dječijeg sirupa protiv kašlja. Držao ju je između kažiprsta i srednjaka i kad je podiže na usta izgledalo je kao da je saljeva u nos. Mehter sa glavom naslonjenom na perdeta namignu mu saučesnički i još bolje pritisnu žice. Pogača kao nikada do tada osjeti da je dio nečega i da pripada nečemu, bio je dio ovih mrkih ćutljivih ljudi što se kao mala djeca svako malo vremena grle i tapšu, bio je neko, bio je beg iz pjesme, bio je pjesma. Bio jednak među istima koji mu pjesmu pjevaju.

Sjenke su se bile izdužile i postale dva puta veće od onoga kome pripadaju kad je „pezejac“ stenjući prašio pe-

njući se serpentinama. Stoljetna bukova šuma sklopila put, samo ponegdje na kratko otkrije se nebo i opet ga nestane. Pogači glava malo otežala, a misli nikada bistrije, ponovo su dva ćutljiva stranca koji svako za sebe sjedi na svojoj strani i hrve se sa svojim mislima. Hvala bogu, pa je dan, po noći kroz ovu džunglu ne bih ni za kakve pare. A jesi i poletio Omere. „Jel` ti puno sto pedeset.“ E jes` mu puno, vrše s tobom ko s konjem u vršaju cijeli bogovetni dan za pare koje još nisi dobio i koje ni dobiti nećeš. Možda ćeš na kraju kao naknadu dobiti sohu niz leđa. Ma jok, čovjek je gospodin kakvog još nisam vidio. Koliko li je bogat ovaj Kešo, za mekinje me može kupiti, ako sudim po onom što sam od jutros mogao da vidim. Mlad, mlađi od mene za duplo, a vidi gospodina. Halal ti vjera, jarane, jedva čekam da ti vidim kuću da o tom čudu mogu pričati ljudima.

Put bi ponekad iz šume izronio u voćnjak pa se ponovo vratio u šumu, bukovu šumu naslijedi još starija i strašnija hrastova sa liščem boje vatre i onda neočekivano završi na zaravni veličine stadiona okružen sa svih strana ogromnom hrastovom šumom, a na sred rudine nevjerovatno velika i moderno opremljena prodavnica. Prodavnica u sred ničega, svud okolo šuma i dulum neba nad njom. Zar ovo postoji? Zapita se Pogača.

Dalje se nije imalo kud, Pogača stade i ugasi motor, Kešo je već napolju i više se hrve, nego što se sa nekima brkatim tipovima grli. Sunce poglelo iza najvećih krošnji hrastova pa im lišće kao zapaljeno svjetli vatrenim bojama, a oni visoki, stameni kao da su od čistog srebra saljeveni, gordo ćute. Omer gleda i ne trepće. Na gajbe se posjedalo, odnekud iz šuma stalno pristužu novi i oni sjedaju bez žurbe, pričaju sporo, a veselo. Opet sitno kuca tambura. „Pamti, Omere, sve što vidiš, sutra sam sebi nećeš vjerovati.“

Sunce zgasnu i nestade sjenki, izgubljenom Pogači koji je imao brigu smije li se sam, ako ga puste, vratiti niz ove šumurine i uhvatiti tvrde džade, Kešo reče da je vakat ići.

- Ima li mjesta za gajbu pive? Upita učtivo, iako je istu pred kolima na rukama već držao nasmiješen trgovac.

- Ima, jakako, reče poskočivši, prihvati je i stavi na zadnje sjedište pored televizora.

Put iz šume izbi na obrađene njive i uređene livade, nad njima samo vedro nebo, crvenkasto na mjestu gdje se u goru spustilo sunce, a ispod njih raspukao pogled po šarenilu šuma i livada u neredu kakvog samo bog može napraviti. Najednom selo, kao na samar obješeno, kuće male rodbinski zbijene, jedna na drugu skoro naslonjene. Stado ovaca poklopi put i oni stadoše, trljaju se o njih sa svake strane. Kroz otvoren prozor Kešo ovna uhvati za rogove i drži ga, on pitom i ne otima se gleda kroz prozor u njih dvojicu. Sa visoke međe na put skoči srednjovječan čovjek sa nakrivljenom beretkom.

- Pošto Pinjo? Upita Kešo.

- U markama? Reče Pinjo.

- U markama, potvrdi Kešo.

- K'o tebi, dvjesta.

- Majstore, morel' i on s nama?

Pogača sleže ramenima pogledavši preko desnog na zadnje sjedište na kojem je stajala gajba piva i televizor. Njih dvojica ga uvedoše preko zadnjih vrata sa desne strane, Pinjo zatvori vrata, a Kešo ga sa prednjeg sjedišta prihvati za rog, ovan se od straha upiša. Pogača više nije znao da li misli i o čemu ili su mu se i misli izbistrile pa postale i njemu neprimjetne tako čiste i oprane od godinama prikupljenih otrova ili ih je potpuno nestalo.

- Stigli smo, reče Kešo.

Pred njima je sred voćnjaka stajala usamljena prizemna kuća na visokom kamenom podrumu pokrivena četvorovod-

nim krovom, iznad nje pušnica, a pod njom štala. Nastade graja, djeca se vješaju na ugašen auto, odnekud preko ograda sve jedan za drugim, a svi isti kao jaje jajetu, čak im i brkovi isti i iste dužine, nahrupiše i svi se grle, njega Pogaču i ovna osim djece niko ne gleda. Kešo se mašio za džep i dariva, trče djeca oko kola, a svako u ruci ima novčanicu od sto njemačkih maraka i maše sa njom. Djece ima za jedno dobro selo. Nemoguće je da su sva njegova, pomisli šokiran Pogača.

Očekivao je vilu, a zatekao prizemnicu sa pušnicom iznad i štalom ispod sebe, a između njih livada po kojoj trčakaraju kokoši ne mareći za činjenicu da je sunce već zašlo. Kroz otvoren prozor, Kešo ga potapša po ramenu mahnuvši mu glavom kao poziv da izađe napolje. Drvenim nogama Pogača je koračao iza njega, dok su mu se oko njih zaplitala djeca. Posjedaše po goljoj ledini, pred njima kahva, neko zdrobi ogradu iznad kuće i na sred avlije naloži veliku vatru. Kahva se još uvijek pila, a rogati iz njegovog pezejca se već vrtio iznad vatre. Ko ga je zaklao, ogulio i nad vatru donio Pogača nije vidio.

- Ne sikiraj se, majstore, znam ja da je ono para malo, reče Kešo izvadivši dvjesta pedeset maraka. – Jel` dovoljno?

- Puno je, reče Pogača.

Mjesečina se po putu igrala sjenkama i tek kad auto zađe u šumu svjetla bi dobijala na značaju. Pogača odsutan sjedi iza upravljača i vozi sporije nego ikada, pred njim ponovo njegov život kojim je sve doskoro bio zadovoljan, a sada ide ponovo u njega kao da je tuđi, svjetla sa visokih serpentnina, kao užareni mačevi napraviše luk u magli u koju će uskoro zaroniti. Nije život svakome dat da ga odživi, nekome je dat da ga otpati, zaključio Pogača utonuvši u maglu.

Abid Jarić

ČOVJEK KOJI NIJE VOLIO SUNCE

Ako nisi u velikoj žurbi, a uz to imaš i izoštren sluh i dok prolaziš putem što svojim rubovima samo što nije ušao u seoski harem, možda začuješ ono što je stotinama duša prije tebe oduzimalo dah i ostavljalo ih u krajnjoj nevjerici da se to baš njima događa u neko predvečerje dok sunce, posljednjim zrakama, titra i svilenkastim nitima uvija selo u bakrenastu koprenu pripremajući ga za noćni počinak.

Nadeš li se kao stranac u ovom kraju, najblaže što ćeš pomisliti je da su te bolesne uši prevarile ili da su to ostaci prethodne noći koju si proveo u nekoj zadimljenoj kafani prepunoj različitih glasova i tonova koje su proizvodili raštamani muzički instrumenti. Ako si sklon umjetnosti, možda ćeš se lažno ponadati da ti je sam slučaj podario muzičku inspiraciju za neko tvoje buduće remek djelo.

Međutim, jesi li iz ovih krajeva, ni trenutka nećeš dvojiti da si upravo čuo ono što domaći ljudi već dugo zovu Svirčeva kajda.

Svirac je bio dijete ovoga kraja. Poticao je iz Džafove mahale u Brdu, koja se svojim posljednjim kućama gotovo izvukla iz sela i kao kakva zmija pružila svoje vretenasto tijelo prema prvim šumskim padinama. Znalo se da je odavde, iz ove kamenom popločane ulice, cijelo naselje nekada davno nastalo. Kako mu je bilo previše tijesno, preskočilo je Zavalu, usku kamenitu usjeklinu s istočne strane mahale, i počelo se protezati u Zekovac, trbušastu zaravan, u koju se vremenom i s nesmanjenim žarom sve dublje usjecalo dok glavom nije udarilo u Žestačku stijenu i tu klonulo.

Tamo je i danas, staro i poraženo, nemoćno da pobijedi kamenu aždahu ispred sebe.

Jedina kuća koja je ikada sagrađena na obodu Zavale bila je kuća Svirčeva oca. Nikome i nikada on nije rekao zašto se odlučio baš tu napraviti kamenu prizemnicu kad oko nje nije bilo ni stope zemlje koja se mogla motikom zagrnuti, a kamoli plugom zaorati. Štoviše, u vrijeme velikih kiša kamenita usjeklina pretvarala se u duboku vododerinu kroz koju je hućalo, a voda je valjala sve na što je mogla naći na putu od Gore do Zavale. Kad bi kiše prestale i korito presušilo, sa dna Zavale još dugo bi udarao neki teški miris koji je dražio na kašalj.

Već u djetinjstvu majka je Svircu pravila mješavinu od bijelog luka i šumskog meda i davala mu pred spavanje jer je od silnog kašlja Svirčevo lice izgledalo kao džigerica janjeta s mlijeka. Tada bi žile na vratu ojačale i nabrekle bi do prsnuća.

Javor pred kućom bio je jedino rastinje koje se moglo naći na imanju Golićevih. Mnogi su htjeli saznati otkud su nabavili sadnicu za drvo pored kojeg se moralo zastati tim više što je javor bio prava rijetkost u ovom kraju. Kad je Svirac pošao u školu, javor je već visoko nadvisio kuću. Neki ljudi su dolazili s namjerom da ga posjeku jer im je to drvo za nešto trebalo. Plaćali su dobro, molili oca da pristane i bili spremni da o svome trošku naprave malu ćupriju koja bi premostila Zavalu kako bi i oni za najvećeg nevremena, kad nabujaju vode, bez problema mogli imati vezu sa selom. Nudili su još štošta, ali uzalud. Otac se nije dao slomiti.

- Imam bar nešto što drugi nemaju, govorio bi uvjeravajući sebe da je pravilno postupio. Što će im javor kad su šume prepune drugog, različitog drveta. Ali, ima tu nečega za što oni misle da ja ne znam i što neću nikada saznati. Misle da sam naivan, pa vele - lahko ćemo s njim. Ali, nije baš tako. I u suhom potoku ima ribe samo treba sačekati, ozbiljno bi zaključivao ovo svoje razmišljanje.

Poslije tih posjeta otac bi često izlazio u noć, obilazio oko drveta i s njim nešto tiho razgovarao. Pipao ga, milovao po kori i oslonjen leđima o njegovo stablo satima zurio u daljinu, gledajući preko Zavale i Žestačke stijene nekamo daleko, tamo gdje ljudsko oko ne dopire i gdje se misli ugnježđuju jedna do druge kao javorove perutke.

Kad je Svirac napustio kuću, krošnja javorova već je uveliko natkrila dobar dio Zavale i kao kakva džinovska lepeza štitila krov kuće od vjetra sjeverca koji je ljudima ovoga kraja ledio krv u žilama.

Godinama nije dolazio kući. I kad mu ocu, od silna kašlja, prsnuše bubnjići i krv poteče i na grlo i na uši, ne nađe se u bolnici da ga obiđe. Ne dođe ni kad starog Golića nađoše mrtva pod javorom.

Ljudi su samo odmahivali glavom i govorili:

- Imao se na koga i baciti. Ne pada peruška daleko od javora. Obojica su bili omađijani đavoljim zanatom. Samo što je jedan krao vrijeme udarajući terzijom po žicama, a ovaj drugi uveseljava svijet rastežući gudalom.

A onda bi se, po ko zna koji put, raspredala priča koju je nekada davno započeo Sjekač, a ljudi i vrijeme su joj dovršili kraj.

Jednom su Sjekač i Golić proveli duže vremena pod Markovim kamenom, tamo u Lisi, sjekući drva za šumsko gazdinstvo. Snijeg samo što nije prekrpio vrhove planine i žurili su da namire dogovorenu količinu. Noć se već spuštala i svojim krezubim ustima štivala i grizla dvojicu oznojenih ljudi za lice koje je pod naletom mnogobrojnih tupih ujeda počelo crvenjeti i oticati, kad se začuo urlik, pa još jedan. A onda se kroz sumrak zakovitlalo zavijanje koje je dolazilo iz grla mrkih vukova. Pred očima umornih ljudi počelo se

mutiti. Znoj se već ledio pod košuljom, a zrak iz usta počeo se pretvarati u bjeličaste kapljice koje su rosile bradu i curile niz grlo. Šaka je čvrsto stezala dršku sjekire tako da su prsti na zglobovima već bili pomodrili.

- Pomoli se Goliću, zaškripa Sjekačev glas iza odrvenjelih usana. Ne mrdaj i ne kreći se! I ne zamahuj sjekirom! Pravi se da si drvo. Ovo su mrki vukovi, oni uvijek napadaju u čoporu i samo ako se plijen kreće, tiho ga upozori.

Međutim, ova priča ima dva kraja. Jedan je onaj koji je Sjekač, odmah po dolasku iz šume, ispričao radoznalim ljudima.

- Mrzne oko nas, ljudi, grize planinska studen, a mokra košulja se ledi na leđima. Posljednji žižak u naloženoj vatri još dogorijeva, a ja i on, okruženi vučijim urlicima, sami i kao oduzeti pod Markovim kamenom. Ledeni trnci mi prolaze od potkoljenice i grizu mi leđa i ramena i trpaju se negdje u zatiljku. Tijelo mi drhti, ne od studeni, nego od onog vučijeg zavijanja koje mi se sve jače omotava oko vrata i prekida mi disanje. Već vidim poneki žižak što frca iza visokih bukava pa nestaje, a onda opet iskače još bliži i lajaviji nego kad se ukazao prvi put. Nisam brojao, ali moglo je biti najmanje deset pari očiju što su se priblašavale i zatvarale krug oko nas.

Kad sam osjetio smrdljivi miris sline koja je pjenila iz njihovih čeljusti, prošaptah Goliću da se oslonimo leđima jedan na drugog. Njegova leđa bila su vrela i još uvijek znojna. Osjećao sam mu i dah, dubok i ravnomjeran kao kod čovjeka koji se uvodi u san. Dotače me neka moćna struja koja je prolazila njegovim tijelom i dade i meni snagu. Čekali smo.

A onda se desilo nešto što sebi ne mogu objasniti. Jedan od njih je iskočio pred nas i ispružena repa počeo oko nas kružiti. Njušeći, došao je do Golićeve torbe, zubima je raskandžijao i dok je njuška još uvijek nešto tražila, iz torbe se začuo zvuk. I vuk se iznenadio. Što je njuškom žešće gurao šargiju koje je ispala iz torbe, zvuk se sve snažnije širio u kijametskim tonovima i rezao mrklinu oko nas. Zvijer je zastala, podigla glavu,

podvila rep i onda jurnula u noć. Za njom su u pomrčini nestale i sve druge svjetleće oči.

Poslije tog događaja koji je danima bio najzanimljivija tema sve tamo do Obrova, Sjekač više nikada nije otišao pod Markov kamen. Prestao je raditi u šumskom gazdinstvu i počeo izrađivati frule i ćurlike od drveta i prodavati ih pazarnim danom.

Ali, ova priča ima i svoj drugačiji kraj, baš onakav kakav je ljudima odgovarao. Njime se čitav kraj, još dugo poslije ovog događaja, uspravljivao i budio.

Okružen mrakom i čoporima vukova, Golić je sjeo na zemlju, rukavom košulje obrisao znoj s lica, razvezao torbu i iz nje izvadio šargiju. Urlici su parali pomrčinu, a bjelina njihovih očnjaka sjekla je tamu. Kao da se ništa ne događa oko nje, počeo je udarati terzijom o strune. Kako su zvukovi rasli, tako su se urlici pojačavali. Sve je zatitralo u šumi. Zrak se zamrsio i krenuo između stabala. Zvuk struna pentrao se po krošnjama stoljetnih bukava, odlazio u nebo pa se onda ponovo vraćao na zemlju među ljude i vukove. U jednom trenutku urlici su se zaglavili u čeljustima razjarenih zvijeri. Čuo se još samo zvuk šargije. Kad je prestala svirka, vukovi su nestali.

Niko do sada, koliko se zna, nije ispričao ovu priču, a da je nije završio riječima:

- Pa mi sada reci da to nisu šejtanska posla?

Otkad mu majka ostade sama, Svirac je češće navraćao. Dolazio je odnekud. Uvijek noću. Ostajao bi po nekoliko dana. Iz kuće bi izlazio predvečer i dugo stajao pod javorom. Oslanjao bi se leđima o stablo i zagledan nekamo, gotovo nepokretan, izgledao je kao da u njemu zamire svaki damar. Onda bi ulazio u kuću i gledao u majku koja bi nešto poslovala po kući.

Šutnjom su se sporazumijevali.

I kad bi se u mahali počela paliti kućna svjetla, iz sobice čiji je prozor gledao u zavalsku raspuklinu, začuo bi se zvuk ćemaneta. Jedne takve noći, dok je ćemane uzdisalo posljednjim jecajima, a nebo se otvaralo mrklini nadolazeće noći, naišla je ona. Bila je suzdržana i sva, nekako, tajanstvena i neobična. Kao da nije pripadala ovome svijetu.

Dok se mjesec mrvio u sedefasti prah i trunio po Zavali i krovu prizemne kamene kuće, oboje su osjećali da dva tijela dišu jednom dušom.

Kad je odlazio, poveo je i nju - Draguljku, Sjekačevu kćerku.

Ljudi su jedva dočekali da Svirac ode jer su su ga optuživali da zvuci njegova ćemaneta privlače miševе i druge glodare pa bi tih dana, dok bi on svirao u kući na obodu Zavale, sva ta mala njuškala zaboravljala na svoja ranija staništa i dolazila u selo podno Žestačke stijene i tu ostajala sve dotle dok zvuk iz kuće ne bi utihnuo.

Jedan neodgovoran novinar je ovu nesreću nazvao pošasću biblijskih razmjera „*Jer, ova nesreća ne napada samo voćnjake i hambare, nego ulazi i u kuće, grize stoku, tako da je sve poprimilo razmjere neviđene epidemije. Opravdan je strah mještana ovoga sela, ako se zna, da ženka miša može da se koti deset puta u toku godine i čiji graviditet traje svega devetnaest dana poslije kojih može da okoti do dvanaest mladunčadi koji i sami počinju parenje za mjesec dana. Situacija postaje dramatičnija jer se najezda glodara već nekoliko godina samo u ovom kraju javlja i u intervalima koji se ne mogu predvidjeti*“, napisao je.

Ovi nepredviđeni intervali o kojima je pisao novinar „Bjelopoljskih novina“ poklapali su se sa danima kada je u selu boravio Svirac.

Nije prošlo ni mjesec dana od majčine smrti, a pred kamenom prizemnicom nađoše se neki ljudi. Došli su ka-

mionom šticarom i sa dvije velike pile štilovke. Zagledali su javor, kuckali nekim drvenim maljem po njegovom stablu, premjerali i čudili se. Neznanci su se nekome učinili sumnjivi i milicija je ubrzo stigla. Objašnjenje je trajalo kratko. Najstariji među njima pokazao im je neki papir i još reče da su oni Dmitrovićevi ljudi. Još objasniše da je Dmitrović čuveni graditelj violina i da otkupljuje samo najbolji javor zvani rebraš.

Za nekoliko sati na obodu Zavale ostala je samo kućica. Komadi debla i jače grane našle su se na kamionu, a ostatak je bio uredno složen na poveću gomilu koju poznavaoi sječe nazivaju šumarska kupa.

Ispred njega je išao glas o violinisti čudotvorcu koji uz zvuke svoje violine može vezati sve što živi i što diše.

Godinama poslije majčine smrti nije imao svoj prag niti kućna vrata, prodao je sat pa ga ni vrijeme nije moglo sustizati. Mnogi gradovi bilježili su njegovo ime, a da ih se on, poslije, nije više ni sjećao. Živio je tražeći sebe i ponekad mu se činilo da je u tome uspijevao. Okružen svjetinom u kafanama i restoranima u kojima je svirao nije ni primjećivao kako mu ruke sve više drhte, a dah postaje plići. Bilo mu je toplo jedino još od tijela violine koju je prislanjao uz lice pa je mislio kako je to jedini dodir koji ga još uvijek uzbuđuje. Kamo god je prolazio, za njim je ostajao glas o njegovoj violini. Živio je samo noću. Izbjegavao je sunčevu svjetlost jer ga je ona činila nervoznim, a na rukama i licu stvarala mu prišteve pune neke žućkaste tekućine.

U najpoznatijim restoranima zabavljao je publiku tako kao da mu je sam đavo pomagao. Govorilo se da je on, kao rijetko ko u njegovom zanatu, znao oduševljavati prisutne različitim muzičkim trikovima. Priznavali su mu da je u picikatu bio nenadmašan. Podjednako dobro bi i lijevom

i desnom rukom izvodio prstima sve ono što se inače čini gudaalom. Ponekad je išao dotle da bi na vrhuncu ushićenja pokidao tri žice i cijelu kompoziciju izvodio samo na jednoj. Njegove kolege su taj vrhunac nazivali Svirčevom modrom notom. Nekad je to radio slavni Nikolo Paganini.

Draguljka je živjela s njim, a kao da i nije. Kad su joj dosadila putovanja i seljakanja, molila ga je da se negdje skrase jer, eto, i sin im je već veliki, za koji mjesec poći će u školu, a on ni u jednom gradu još nije boravio više od tri - četiri mjeseca. Prije nego što će donijeti odluku, dugo je s njim razgovarala. Željela ga je uvjeriti da je Čvorku (tako je tepala sinu) potreban otac više od igračaka kojima ga je darivao, a njoj muž s kojim može podijeliti svakodnevne probleme jer ih on ne osjeća zato što živi samo noću, a danju spava, pa mu je cijeli život postao san.

- Ti ne razumiješ, uvjeravao ju je te noći, da i ja želim život o kojem ti govoriš, ali sam sapet kad god pokušam ili pomislim da bilo šta promijenim. Violina me zarobila svojim zvukom pa ne mogu da joj odolim i svake noći dok sviram, ja zaboravim sve gradove u kojima sam boravio i mislim samo na one u kojima ću tek biti. Samo tada vidim sve ljude koje sam susretao na svom putu, i one koji su još živi i one kojih više nema. Samo noću, dok sviram, ja uranjam u nemjerljive dubine i širine koje me zovu i mame. U njima se lomi moja duša kao sunčeva zraka na površini vode i tada su strah i nemir moji najveći dušmani jer počinjem vjerovati da neću doživjeti ono zbog čega sam bačen u sve ovo i iz čega nema povratka. Dok sviram, svoju dušu osjećam kao kapljicu koja pleše po mnogo beskonačnih krugova koje stvaraju žice moje violine. Svi mi koji živimo na rubovima tih krugova zarobljenici smo vlastite nade da ćemo doživjeti još nedoživljeno. Moraš znati da mi živimo po nagonu naših mora i snoviđenja i uvijek smo s neizvjesnim krajem.

Sutra dan, u kasno poslijepodne, s jednom putnom tor-

bom prebačenom preko ramena i koferčićem za violinu pod rukom, ušao je u voz za Novi Sad. Nadao se uspjehu na takmičenju najboljih violinista. Dan ili dva kasnije, ona je putovala autobusom u selo pod Žestačkom stijenom. Pored nje sjedio je Čvorak, grčevito skupljajući i pružajuće prstiće brojeći stabla pored ceste.

- *Ne čudite se, doktore, meni je suza uvijek nailazila lahko, pričao je kasnije doktor Arandelović da mu je Svirac rekao dok je ležao u somborskoj bolnici brojeći svoje posljednje sate.*

- *Još ćeš ti nama mnoge noći uveseljavati, tješio ga je doktor Arandelović koji je, inače, i sam iz hobija svirao violinu, a Svirac mu je nekoliko posljednjih mjeseci bio mentor.*

Prije nego što će izdahnuti, u sobu je ušao Dmitrović, graditelj violina i Svirčev prijatelj. Posljednjih godina svu svoju virtuoznost Svirac je pokazivao na violini koju je ovaj čuveni majstor izradio. Da bi ga čuo, Dmitrović je morao uho primaknuti usnama čovjeka koji je umirao. Majstor je nekoliko puta klimnuo glavom, a onda je drhtavim prstima prihvatio komadić presavijenog papira i udaljio se od kreveta korak - dva. Još je stajao nekoliko trenutaka i suznim pogledom doticao čovjeka od koga se zauvijek rastajao.

- *Biće sve onako kako si želeo, prijatelju, učinilo se doktoru da je ovaj graditelj violina rekao prije nego što je napustio bolesničku sobu.*

Sutradan je „Somborski glas“ objavio vijest koja je govorila o Svirčevoj smrti.

U somborskoj bolnici juče je preminuo Zumber Golić, u muzičkom svetu poznat pod pseudonimom Svirac. Ovaj samouki virtuoz na violini godinama je vredeo za jednog od najboljih majstora ovog instrumenata na našim prostorima. Kao dečak dobio je alergiju na sunce ili fotodermatitis. To je retka

alergijska bolest koju izaziva neotpornost na sunčevu svetlost i toplinu. Poslednjih sedmica Svirac se bez kontrole izlagao suncu što je kod svih koji su ga poznavali izazivalo nevericu i čuđenje. Usled akutne srčane insuficijencije, srce je prestalo s radom. Muzičar će biti sahranjen u Crnoj Gori.

Ovu vijest su prenijele još neke najtiražnije novine toga vremena.

Putnicima - namjernicima koji i danas navrate u selo podno Žestačke stijene, ljudi će ispričati neobičnu sagu o Svircu i njegovoj magičnoj violini. Čudnim rukopisom život piše priče o svima nama pa se o nekima, i poslije smrti, još dugo sve zna, a o drugima ostanu samo nejasna slova koja vremenom izblijede i nestanu poput sjećanja koje nema više ko da pamti.

Šta se desilo sa Svirčevom violinom izgleda da će zauvijek ostati tajna.

Neki tvrde da ju je Dmitrović prodao, po Svirčevoj želji, kako bi troškovi za prijevoz tijela i sahranu bili plaćeni.

Drugi, pak, razložnije razmišljaju i vjeruju kako je otac sinu ostavio violinu. A on, luta svijetom po zaraslim stazama i na njima traži očeve stope. Od Svirčeve sahrane, nije navratio pod Žestačku stijenu.

Ni Dmitrovića već odavno nema, a on je jedini znao tajnu Svirčeve violine.

Međutim, ako budeš prolazio putem koji svojim rubovima samo što nije zalutao u seoski harem, i ako začuješ zvuk violine u obliku picikata koji dolazi iz dubine zemlje to će biti, tek, početak još jednog sna koji se rodio iz straha.

Sanjaćeš, još dugo, da se s violinom moglo desiti i ono u što je teško povjerovati.

U svakom slučaju, nemirne su noći onima koji vjeruju, kao i onima koji s nevjericom liježu.

Стамен Миловановић

ХАРОН

- Човече, утишајте ту музику! – рече љутито цариник лецнувши се изненађено, устукну корак назад држећи и даље ручицу отворених врата комбија.

Из тамне утробе аута излетали су разиграни акорди дувачког оркестра, и као лепет безбројних крила уплашених врабаца прхнулих увис, таласали поноћну тишину бљештаво осветљеног граничног прелаза.

Минуло је неколико тренутака док се цариник прибрао а лице му поново добило онај одмерени и службени израз:

- Молим Вас, господине Хароне, поштедите бар моје уши, ако већ немате поштовање за свог покојника! - рече ми прекорно.

И овај цариник зна да ја нисам Харон и да покојник у комбију није мој као што то знају и све његове колеге на граничним прелазима Немачке, Белгије, Шведске, Швајцарске, Аустрије, Мађарске, свим балканским границама... Иако то зна, несвесно излива на мене незадовољство што је баш њему запало у део да прегледа пртљажник у мом комбију, унапред осећајући мучнину и грч у утроби. И пре него што је отворио врата, из искуства је знао да ће га изнутра запахнути отужни мирис упаљеног кандила, изгорелог воска и тамјана, недавно офарбаног, лакираног и оловом заливеденог леса, крстаче и прашњавих погребних венаца, али, свакако, тако веселу и разиграну музику није очекивао.

Нисам се љутио на њега, јер сам и сам, некада -

раније, осећао мучнину кад бих видео мртва човека, кад бих се нашао у друштву с несрећнима, кљастима, старима и другим невољницима што на болест и смрт миришу.

Заврнуо сам дугме касетофона и трубачи су утихнули. Цариник је овлаш - реда ради завирио унутра и климнуо главом.

Повукао сам врата. Она су шумно клизнула, квака је изненађено и уплашено шкљоцнула и металном вилицом загризла браву. Сео сам за волан, окренуо кључ, мотор је забрундао, цариник је махнуо руком, рампа се подигла, каросерија је лако задрхтала, гуме су роморећи зашустале, и ми уђосмо у Србију.

- Идемо у твој Зладовац, весели мој Милоје! – рекох, сигуран да му се душа, назад, радује и весели јер трубачи поново гласно засвираше. Ситно везе труба, дубоки басови задихано брундају, добош скакутаво дромбуља, а гоч све помамније бубња. Прсти ми по волану поскакују и у такту, напред – назад, дуж њега се мотају играјући преплитаво и замршено моравско коло. За леђима, преграда између мене и Милоја немирно подрхтава и поцупкује као да се и она у ситно коло ухватила.

- Можемо ли мало брже, мој Хароне? – Милоје из товарног дела пређе напред, седе на празно седиште крај мене и поче да пребира по дисковима бирајући још разиграније коло.

- Зар сам и за тебе Харон, бре Милоје? – љутних се тихо јер и да сам викао сигуран сам да ме од музике не би чуо. - Е, мој Милоје, пријатељу мој, знаш ли ти да Харон само превози покојнике преко реке Стикс, узме од њих свој обол и не хаје како ће и куда ће даље, на другој обали искрцане, усамљене људске душе. А ја сам, до сада, до њиховог дома превезао Петра,

Радомира, Душана, Сеада, Стојана, Адема, Драгомира, и све ине. Превезао их преко Елбе, Рајне, Мајне, Дунава, туђих Сава, Тиса, Ибра, Тимока, Ситница, Морава, безброј мени непознатих река и потока, преко неколико држава, трудећи се да сваком несретнику испуним његову последњу жељу.

Милоје ме не чује, а можда то и не жели јер ништа не казује. Као и свима што чим уђемо у Србију и из товарног дела пређу на празно седиште крај мене, и њему се жури. Сви су они нестрпљиви да што пре угледају своје Шљиваре, Неготине, Злокућане, Зладовце, Лађевце, Дубраве, Лазаревце, Поточане... Сви се са седишта придижу, нагињу ка ветробрану, и пре фарова сврдлају погледом помрчину мучећи се да препознају пределе кроз које пролазимо. Пожурују ме и успут причају о згодама и незгодама које су као једини пртљаг понели из родног краја. Присећају се имена рођака и пријатеља који ће их пред авлијом дочекати. Нижу на прсте имена успутних насеља, набрајају их и ређају у низ као куглице на молитвеним бројаницама. Али Милоје сад мучи, не гледа ме, јер ми је једном давно све о себи и свом Зладовцу испрчао. Приљубљеним, смркнутим челом уз ветробран, погледом разгрће тмасто тесто ноћи. Нервозан је, само се на седишту врпољи.

- Мушкарци су ти, мој професоре, као слонови; лутају и скитају, али би увек да се врате, да своје кости оставе тамо где су се родили - започео је изненада једном приликом кад му је носталгија поломила локот којим је мисли, жеље и страхове, у себи дуго закључане држао. Мисли су му склизнуле низ језик, озвучале, па ка мени, бежећи од њега, гласно потрчале.

- А жене? – питао сам мислећи на Радмилу која ме је наговорила да код њега, у туђини, срећу потражимо.

- Оне, жене? Оне су ти као мачке, човече – имају само један циљ; да се окоте. Да им мачићи буду на сигурном и зато могу да се прилагоде сваком месту – рече с приметном сетом у гласу иако се трудио да му он равнодушно звучи.

Сад, као да је наслутио, чуо, моје мисли, и даље зурећи у пут пред нама, изненада се огласи:

- Хвала Богу, професоре да си се на време опаметио, да си се правом послу, и у право време, окренуо! – рече и нову, веселу, округлу, метализирану погачицу у накратко занемела, ненасита, уста касетофона увежбаном руком угура.

Милоје захваљује Створитељу не слутећи да ми је, баш он – Милоје, несвесно усадио идеју да у Минхену оснујем погребну агенцију „ Харон“. Не зна, а не би се ни сад сетио и кад бих био вољан да га на то давно вече подсетим.

А оно је почело обично, као и свако суботње.

Кафана је била испуњена жамором и гласном музиком, сва места за столовима попуњена, само је он, као и сваке вечери, самовао за својим столом недалеко од шанка, и помало с досадом пратио нас који смо госте послуживали. Хелга је седела за касом, задовољно се осмехивала разврставајући по преградама фијоке новац. Радмила је ужурбано разносила јела и пића, примала нове наруџбине и уморно ми се смешила. Све је текло уходаним и устаљеним током док у локал није ушла девојчица обучена у баварску народну ношњу носећи котарицу преко надланице, онако како је у нашем крају носе чобанице. Зашла је између столова нудећи гостима мале, модре букетиће.

Разлио се ненадано и запливио ме давно заборављени мирис првих пролећних љубичица расцветаних у трњацима дуж блатњаве стазе што је

од наше куће водила до школе. Под белом шубаром Пасјаче тек су извирали ледени потоци, жуборили и сливали се падинама као зној низ моју, тада, вазда уморну, кичму. Чивитно небо се, у мом сећању, још вртложило над планином као кафанска сала тог дана испуњена алкохолним испарењима, дуванским димом, разним мирисима и жамором изазивајући вртоглавицу због које сам морао рукама да се придржим за шанк.

Као да је и Милоја изненада заплуснуо и заплавио етерични талас сећања, натмурено чело му се наједном разведри и сину радосно. Једном руком помилова риђу дететову косу, а другом узне пуну шаку модрих грудвица, приљуби их уз ноздрве и снажно удахну. Удахну једном, па још неколико пута. Окрете се Хелги. Њено лице бљесну смешком као да га обасја први јутарњи сунчев зрачак. Обрадована, подиже руку, заусти да му нешто каже. Милојево, на тренутак озарено лице, поче да тамни, да се мрачи. Баци љубичице на под, гадљиво обриса руку о стоњак, стави крупну новчаницу у дететову котарицу, заврте кивно главом и прикова поглед негде на зид изнад Хелгине. Угаси се радосни осмех на њеном лицу. У тренутку свену, поче да се леди и модри као бачена грудва крај Милојевих ногу.

- Мајн Гот... Мајн Гот – узнемирено поче да шапуће она пратећи његов одлутали поглед.

Не трепћући, Милоје је и даље зурio у своју тачку на зиду.

Постепено, до шапата, стишао сам музику заврнувши дугме музичког стуба. Радмила је ужурбано гостима наплаћивала рачуне, бацајући забринуте погледе ка мени. Хелга је све учесталије враћала поглед ка Милоју аутоматски куцајући по тастатури касе. Сви смо знали, да кад он тако закове

поглед у једну тачку и несвесно прстом почне да милује ивицу чаше неначетог коњака, да није ту где седи, да му носталгија и јед прогоревају душу као звезде падалице летње небо, негде тамо далеко, над његовим Зладовцем.

А кад се врати оданде где га је поглед одвео, трже се као да се изненада пробудио, устаде, приђе прекидачима и угаси светла у лустерима:

- Фертих!.. Фајронт – прошапута мукло, а очи му поново почеше да траже ону невидљиву тачку на зиду. Не нађе је. – Фертих! – понови тврдим, каменим гласом.

Гости су испили остатке пића, ужурбано завршили с јелом, облачили капуте, бунде, јакне и тихо негодујући изашли из кафане.

- Ти си некрштен и луд Балканац! – Хелга је мрмљајући устала са столице, извукла фијоку из касе: - Неразумни човече, преполовио си нам суботњи пазар! – негодовала је дрхтавим гласом.

Милоје јој приђе, истрже јој фијоку из руку, снажно замахну и баци је. Она је летела преко столова вртећи се као диск. Из ње је излетао метални ситан новац и као ледена туча падао по тањирима, чашама и пивским криглама, одбијао се од њих и звечећи ударао о патос котрљајући се по паркету. Развејане папирне новчанице ковитлале су се по ваздуху и полако, као увело јесење лишће с грана, лелујаво се спуштале на столове, столице и тле. Он заобиђе Хелгу и сточић са касом, намигну ми значајно пролазећи крај шанка: - Е, сад, замљаче, донеси ону моју мученицу - Зладовчанку! - пружи ми кључ од ормарића у коме је, као у сефу, чувао неколико флаша препеченице и дискове дувачких оркестара, ко зна кад и којим путем из његовог Зладовца у Минхен донетих.

Хелга је и даље јадиковала жалећи се свом Богу.

Залазила је између столова и журно скупљала, као да граби, расуте новчанице и ситниш.

- Седи! – Милоје узне флашу, зубима јој извуче чеп окласине из грлића, подиже је у висину очију и загледа се у њу с уживањем и благом сетом. Радовао јој се и туговао истовремено. Осмехивао јој се заљубљено дрхтавим уснама одлажући тренутак у коме ће је чежљивим уснама принети.

Радмила је гледала упитно у мене. Слегох немоћно раменима. Хелга окрете кључ на улазним вратима, стави га у џеп и шарајући погледом по сали, угаси преостала светла дуж зидова, па с Радмилом, тиктакајући љутито потпетицама, одоше у одаје на спрату.

- Сад пусти трубаче, синак! – прислони нежно флашу уз образ: - Онако, мераклијски - до даске! – нареди ми.

Кроз замагљена и дрхтава прозорска стакла шкопила је по нама млечна светлост уличних сијалица док смо уз громогласну свирку трубача, наизменице, до поноћи љубили ватрене усне, витке и све заносније Милојеве Зладовчанке.

- Е, мој Милоје, црни Милоје, сад развигор с Пасјаче у твом Зладовцу модрим мирисима напупеле шљивове гране милује, док ти у овој јазбини, `бем ти судбину, свеле и напарфимисане швапске љубичице миришеш! – не знам да ли је више корио или жалио оног потиснутог, другог Милоја у себи. – А, ви, мој професоре, бриге моје, боље да сте таљигама старо гвожђе по Србији скупљали него што овде служите изгубљене српске, швапске и белосветске душе! – упи се прекораним погледом у мене.

Слегох немоћно раменима а поглед ми од његовог ка флаши побеже.

Сву ноћ се исти диск вртео. Сву ноћ су трубачи дозивали неко изгубљено јагње. Јаукале су трубе, плакале и туговале а и ми са њима. Лутали смо, он по зладовачким, ја по дубовским пашњацима, пропланцима и доловима. Писком нас трубе водиле кроз шумовите и неприлазне честаре, силазиле с нама у дубодолине, потоке и вучје јазбине...

- Тако ће и моја изгубљена душа тумарати по зладовачком гробљу, цвилети над урушеним ми домом и лутати опустелим зладовачким сокацима! А моје неподмлађене, остареле кости, самаваће и трулеће мешајући се с туђим у неком углу минхенског гробља...

Милоје жедно, дугим гутљајима, испи из флаше, пружи ми је поново, и кивно тресну челом о таблу стола. Чаша с неиспијеним коњаком поскочи уплашено, заљуља се и паде. Разли се пљуском румени облак по снежној пољани стола хладећи му зажарено чело.

У недељно праскозорје почели смо, још страсније, да милујемо вито тело и наизменице да целивамо опојне усне друге Мијојеве, из сефа, веровао сам, саме до нас дошле Зладовчанке...

*

Кад и како су нас Радмила и Хелга у постеље сместили, не сећам се. Као да ме је друга Милојева Зладовчанка медним млеком заборавила надојила. Сањао сам како, урастао у дугу браду – као Харон, у расушеном лесу, веслајући поломљеном крстачом, превозим, преко ракијом набујале Зладовачке реке, измешано зарђало гвожђе, натруле људске кости и дењке избледелих, црних, марама.

Знао сам да су се у мој сан преточили и одсликали накупљени Милојеви и моји страхови. Сећао сам се нејасно његових прекора и савета, у сну изветрелих из његове свести, јер он се после пијанства увек будио

чио, као да опијања није ни било, као да се у Лети, реци заборави, сву ноћ купао. Лице му је широким и топлим, притајеним и нејасним задовољством зрачило, као иза лепог а незапамћеног сна. Пошао је свом столу у углу кафане шљепнувши у пролазу Хелгу лопатастом шаком по заобљеној штајерској задњици.

Мени су у ушима читавог дана још јечале трубе, а у лобањи ми звонила тешка, и заљуљана, медна звона, као да ми их је неко с минхенске катедрале у куполу главе претходне ноћи окачио.

Схватио сам и послушао поруку из сна. Постао сам Харон. Харон, који по свету расејане Србе прибира, белосветским друмовима их превози и покидане им животне кругове саставља. Решио сам њихову, иако сви тврде да је нерешива, једначину квадратуре круга.

*

Равнодушно брундање мотора иза наших леђа сустизало нас је и пратило као притајено сећање. Трубачи су неуморно свирали, фарови су ласерским зрацима палили ћумур таме бушећи пред нама зажарене врлудаве тунеле који су за нама нагло гаснули и нечујно се урушавали у још гушћу и тмастију ноћ. Милоје је брзајући почео да ниже, да набраја:

- Житорађа, Тополница, Коњарник, Дубово, па смо у мом Зладовцу!

- Дебели Луг си већ заборавио, мој Веселниче! – поглед са пута скренух ка њему...

С неверицом, трепћући, зурио сам у оно празно седиште крај себе... Е, мој Милоје, рекох; зар си се и ти, као и сви до сада, кад се коначно приближимо жељеном циљу, уплашио и вратио назад у пртљажник?

Још су јечале и јаукале трубе, још сам чуо глас којим је Милоје имена села набрајао, а можда су то у мојим

ушима треперела имена преосталих насеља која сам несвесно, не гледајући у мапу, по сећању, гласно низао и слагао ређајући их путем који нас је ка Зладовцу и Милојевом дому водио.

Safet Sijarić

PODRŠKA

Svakom časnom Crnogorcu

Ruku na srce, dosta nam je bilo njihovih svinja, veprova i prasadi. Dosta i predosta.

Dana jednoga ne bi a da nam ta marva ne provali u kukuruz, krompire ili u vrt s repom i kupusom. Katkad bi se to, slušaj, dogodilo i po dvaput, triput u jednom danu. Taman istjeraj i skoli te usmjери otkud je došlo, potjeraj dok neko od njih tamo ne primijeti i preuzme, a ne prođe ni sahat-dva ono opet u našem. Rije li rije, krši li krši, ždere li ždere!

- Aii-hi!...

- Tih!...

I sere li, sere.

- Pih!...

Upadalo je otud i drugo – kljuse i ždrijebe, goveče i tele, ovca i jagnje, koza i jare, kokoš i pile, udaralo na žito i travu, rasad i lijehu, ali u svim tim slučajevima nam je, ma kakva šteta bila napravljena, bivalo nekako lakše, podnošljivije – nikakvo drugo hajvanče ni živina ne bi nas toliko uznemirila. (Zijan – zijan!) A ovo kad vidimo, vala nam teško padne. Nekako nas bode i vrijeđa, ranjava i boli, i što je najgore – prlja nas i pogani. A ta suklat, kad se hoće, najviše se bješe navadila. Oči što otvoriš – ono u tvome. Poče otac i gdje nikad nije – zagrađivati, utvrđivati, zatrnnavati, no ono opet nađe negdje te provali...

I ne moga ćaća da se jednom prilikom – kad nam bijaše baš ono, čuj, napravilo kaos i lom, rusvaj i rov, korovaš – ne obrecne onamo na njih, ljutne.

- Uzmite 'vu pogan tamo! – reče. – Nema u boga dana kad je ne pustite!...

Preuzeše, šutke. Prikupiše.

Ali sutradan – isto.

U mom ocu krv uzavre.

- Doklen će 'vo 'vako?! – zagrmje im onamo. – Sal to mi rec'te.

Ne odgovoriše.

Trećeg dana: – Uzeću jedaman sekiru i sve poklat!... Po-ubijat.

Ovo je istreseno onako u afektu, neobuzdanoj srdžbi, nekontrolisanoj ljutnji, a bilo se ustvari predaleko od nečega takvog. Ali ove riječi njih tamo pogodiše, razjariše. Izbijaju iz kuće, svoje zidnjače, pokazuju se.

- Šta je, Azijate, što grmiš?! – puče odonud sam domaćin, gazda Vukoman. Zaigra mu tamo njegov teški brk.

Ovo je bilo prvi put da se otud neko baš tako oglasi, sa „Azijate“, ali se sad oglasi. – Šta je?!

Čovjek pokipje. – Kako šta je?!...

Onaj: – Poklat, veliš?

- Kako ne poklat?! Ovo je, čuješ, jedan brezobrazluk!...

- Ou! – drsko se podsmjehnu onamo neko od mlađih, znajući da mu je dopušteno. – Ova bi krupna! – ocijeni. Ne-koje se i zakikota.

- Zar zna Turčin šta je brezobrazluk?! – izdvoji se glas domaćinov.

- Baš tako! – ču se i žena mu Jovana, podrža muža. – Zar zna?

- Ako i ne zna – znaće. Od vas će naučit!

- Ajd' ne pričaj.

- Šta ne priča'?! Ovo se trpet ne more!

Onaj se tamo zahohota. – Ho-ho-hoo! – odjeknu doli-nom. – Trpi malo, jadan! – veli onamo on. – Pet stotina ljeta trpljesmo mi tvoje krmke Turke, potrpi sad malo i ti.

- Turci za Turke! Čuj – moje.

Onaj osluhnu. – Viđi, viđi! Sad mi zboriš tako, a u nji'ovo vrijeme bilo je drukčije. Druga se tad pričala!

- Kako je bilo u njihno vrijeme – u njihno vrijeme. Ja ne trpim ni za kog.

- No šta bi?! Da ne bi joped zajaho? E nema više, junače! Prošlo je tvoje, 'Asan-aga.

- Moje nije! Prošlo. Još sam ja žif! I fala bogu, dobro se držim.

- Držiš još malo.

- Ha?!... – okrenu se, gotov da jurne. – Još malo?!...

No i onamo su junaci. Domaćin se narogušio, uz njega i žena, a i sinovi se uzvrtjeli kao uzmuhanjunci.

- Ne „još malo“, akobogda, no i moje unuča! Na svoju sam zemlju.

- Nijesi na svoju! – rekoše u srdžbi kako misle. – No na tuđu. Na srpsku zemlju svetu.

- Srpsku?!... Srpska doklen je srpsko, moja doklen je moje. A vi ste, ako ćemo tako, na tuđe. Na begofsko ste zaselili! Pa biste sad i mene makli.

- I maj ćemo te!

Ponovo se okrenuo, jedva se suzdržavajući da im ne ki-diše.

Od dvanaeste, kad potisnu sila kršćanska otruhlo tursko, uz brojne pokolje i pogrome po naroda to zlo pobrisalo – s onu stran Lima odavno već nema našeg uha, pa i ovamo... Evo ovdje u Prisoju ostao je on jedan, okružen sa svakoje strane, pa bi sad i njega maklo. Smeta! A ovo tu je drsko i bezobrazno da ga se i njegovi klone. Takvo je i nava-ljuje na sve načine.

Jedva se suzdržavao...

- Šta je, Turčine, bi l' udario?!...

Smirio se, učinio sabur. Ali odlučan da im ni u čemu ne popusti. Iako sam, inokosan, pobošće im se tu kao kamen

stanac! Neće im se Hasan Spahić maknut'. Neka zna to Vuko Grdonjić i njegova banda!

Ene mu ti. Nije da nije, ima ih na toj strani, eno, krv da ti dadnu, no ima ih, vala, i da ti je uzmu, popiju. A ovo je tako kaljavo i pogano da ga se i u bratstvu srame i odriču, i glavu od njega okreću. Eto takvo je, a osjetilo da je došlo neko njegovo vrijeme, vidi da nam se vlast uza svaku zavlachi i taraha po kući, nemamo li slučajno kakvo topče, pištoljče, vojska vrh avlije pokazuje silu i moć, pa prifursatilo. E neće im se maknut'!

Znali su naši susjedi kakva je ovo, kad se potkopa, zainati, stijena od čovjeka, i nijesu nasrtali ravno na nj. Pogotovo kako izvališe jedanput ralom međaš pa ga zabodoše gdje nije bio a on ga iščupa i baci im ga u njivu, da ga pobodu gdje mu je mjesto.

Nijesu na nj, nasrtali, ali jesu na nas mlade, plašljivu nejač!

Mom starijem bratu Orhanu nerijetko bi uz neko divljanje i međusobnu hrngu, jahanciju, a katkad ne no djeljajući ljeskovinu svojim kamama postavljali kojekakva provokativna, uvredljiva pitanja. Kakvo mu je to ime Or'an i šta mu to znači. Te je l' istina da se u nas odrasli briju dolje između nogu. Te da l' se i on zapira poslije nužde. Te na šta mu liči ona stvar obrezanom. A kad ohladnje od njih i malo se, sam i nesiguran, odalji, odskoči, posta im sasvim tuđ, stran, i počeše mu zabranjivati da poji prije no se njihova stoka izreda. Muti im se pojilo.

A i meni malom i nejakom, koji za njih nijesam bio Ahmet, Ahmo no A'met, A'mo, odbijali bi i potiskivali stado dalje od zelenijih dolova i vrtača – preče je njihovo. – Odalji, detiću, tu stoku tamo! Čuješ li ti?!

A jednom mi prilikom u samoj goleti, dok sam brao jagode po stranama (da li baš zato što berem jagode koje bi mogao i drugi ili iz čiste nečije objesti), stiže odnekud kamen

kraj nogu. Puče o tvrđu i odskoči.

Pogled mi instinktivno sinu na njihovu stranu.

Kako ne vidjeh nikog, baš se prepadoh i brzo, u narastajućem strahu, stanem uzmicati k stadu pa s njim kući. Ne usudih se ni poizaći malo uzastranu, izviriti da vidim ko gađa. Mada mi i nije bilo teško pretpostaviti, pogoditi ko, zapravo od kojih.

Od tog slučaja, iako me, možda, gađalo ne baš da me pogodi već samo da me plahne, u mene se uvrze strah. Ne kazujem u kući nikome ali ovamo u sebi... mira nemam.

Ništa nije pričala ni seja mi Emina, a lijepo sam jednom čuo kako je oni odonud, dok je čuvala ovamo po rubu pašnjaka odlučenu jagnjad, pozvaše onako poizdalje:

– Neka tije' janjadi, mala, 'odi časak 'vamo. Da se poigramo.

Osjetivši djetinjim instinktom ili nekim ženskim čulom opasnost, odmah je pohitala da prikupi jagnjad i bježi. Oči su joj bile široko otvorene. Šatrele!...

Ni jedno ni drugo ni treće nijesmo kući pričali, ali sve troje smo se nosili sa strahom. Sna mirna nijesmo imali, no bismo se i u postelji, iako umorni od cjelodnevnog salijetanja stoke, do duboko u noć prevrtali.

– Što li ste mi vi, deco, u zadnji vakat nešto blijeda, ka prepanuta? – nekako prijekorno, gotovo grubo priupita jednog jutra majka. – Svo troje!

Nijedno ne odgovaramo. Samo što još više na to poblijedjesmo. A izdajničke oči nam, svima trojma, sjeknuše na istu stranu.

– Ha?!... – ne bi jasno našem ocu koji od trka i rada, kao da je bio bez očiju, ništa nije primjećivao. Pa kao da nešto shvati, nasluti... Ali na tome se završi. Nastavi sa svojim poslom – durpijanjem nekakva držala.

Ništa nas ne priupita. Niti je otišao tamo, da njih nešto pita. Ko mu plaši djecu i zašto.

Ostao je naizgled miran sve dok se mom bratu i meni

ne desi jednog predvečerja, dok smo prikupljajući stoku obiskivali o grane divljih trešanja po brdima, da nas sa te strane grupa obijesnika zovne: – Stan'te vi dvojica, nešto da vas pitamo.

Nijesmo najtačnije znali šta bi to da nas pitaju, ni šta bi uopšte imali da nas pitaju ako ne to imamo l' đe drugo brat' do tu, ali smo smjesta (što su oni možda i htjeli, znali da ćemo uraditi) potkupili stoku – on goveda, ja ovce – i okrenuli kući, ubili dusu...

Ubježasmo u avliju kao najurena štenad. I jedan i drugi smo drhturili.

Majka odmah primijeti. – Šta je s vama, deco, pobogu?!... Šta vas je to prepalo, prestravilo?

Otac nam je bio tu – kao i uvijek, nešto radukao. Kad nas vidje tako usplahirene... samo nam je, ostavivši sve, rekao: – Sa mnom!

Obojica smo, kao i ovamo seka, shvatili. Jedino majka ne razumjede. Obeznanjena i smetena, ona je nijemim pogledom pitala čovjeka: kud?...

Samo joj dade znak da ostane gdje je. Nas dvojicu muških pokupi brzim okom.

– Zna kleti kaur šta i'sana s ognjišta diže – reče u polasku. Sve je njemu bilo jasno: vide oni ovu našu bojažljivost, strašljivost, i tu udaraju.

– Sateraćemo mi pahčat, zajedno s onijem murgovom Vukomanom i onom njegovom kućkom Jokom, u miš'uru! – reče. – Znaće oni ko smo mi.

No iako uz njega, tako spremnog i odlučnog, nas dvojica smo bili nesigurni.

– Ali, babo... – drhtavim glasom podsjeti stariji – oni su naoružani! Imaju nože, možd' i levor, pušku.

A otac naš ti na to, onako u hodu, pokupi nekakav hrastovak. – Evo i mi smo – reče još više sad zabrzavši, kao da im neće dati vremena za levor, pušku – naoružani. – U nje-

govoj ruci komad drveta odmah posta toljaga.

- No... - usudih se i ja da promucam - mi smo i u manjini!...

- Njih je - rekoh u svom strahu - mlogo više.

Ne stajući, ćaća se onako s visine osvrnu na mene. - Jok, dijete - odbi - nijesmo u manjini! - Tako reče.

- Uz nas je - veli - svaka sila i dihanija. Sve živo, i sve što postoji!

Tu smo nas dvojica, čuvši ovo, i donekle razumjevši, malko živnuli, dobili korak. Odvažnije smo pratili ljutog oca. Pokupismo i mi usput po kamen-dva, drvo.

Sad smo sva trojica bili naoružani.

A odovud uz nas, baš kao što je bapko i rekao, bijahu se, slušaj, gorom i dolom, šumom i šipragom, dračom i travom, zrakom i zemljom, vodom, zaputile ptice i zvijeri, gmizavci i kukci, plovci i vodozemci. Orli i gavrani, vuci i čagalji, zmije i škorpije, krtice i rovcu, ribe i rakovi, cvrčci i skakavci, pauci i mravi, sve što leti, hodi, puzi, pliva i gamiže, sve se to, čuješ, pritajeno i nevidljivo, a pripravno i spremno, miče i prokrada.

I ne samo to, no i drveće se bješe pokrenulo, stijenje zakotrljalo, oblak bješe zagomilao, vjetar huknuo!...

Himzo Čakal

MEDVJED I BIK

- Razumiješ, da vam dedo Refik ispriča nešto; haa, djeco?

- Ispričaj nam – javiše se glasovi u horu.

- A, o čemu? – pisnu radoznali glasić.

- O mom biku Medonji.

- ?!...

- E, Medonja je bio bik kakav nije hodio i bukao po ovom dunjaluku – poče Refik priču. - Taj ti nije htio spavati u štali. Jok. Milina mu zaleći u travnjaku – kaza Medonjin gazda srknuvši kahvu sa ćeifom.

Sijelo i jeste za eglen.

- Samo da mu je u šumu, u štali skrasiti nije htio. Čim ga svežem za jasje, otpuhuje. Gleda me direkt u oči. Pogledom me kori ko da je insan:

“Što me zaveza? Kako bi tebi bilo u lancu svu noć?”

Tako ti se on oturi ko Hajdar od Turaka. I, baš toga dana, Miholjsko ljeto počelo, i noći mehke, ugodne ko u Misiru; helem, sva goveda došla, sunce zašlo, haj-haj, Medonje ni na pomolu nema. Imo sam išaret da je u Travnjaku, nije mu prvi put da tu osvane. Vala, nijesam mu branio, ali čuh da su lovci vidjeli tragove medjeda, doduše pod Ozrenom. Nijesu taze bili, al, zvijer je to, moj sokole. Haj znaj će se stanio...

Uspravi se, baci ozbiljan pogled, rekavši:

- Mlada, nalijder, nemoj šećerit. Ova bi ko šerbel!

S merakom srknu kahvu, odbi dva-tri dima, otrese pepeo u luguaru stare peći od tenećeta, koja zacvili kad je do-pola izvuče, i priklopivši je, nastavi:

- I, pođem ti ja da tražim svog Medonju. Obiđem pola Travnjaka. Nema ga. Sahat i po sam hodo. Nema ga, pa

nema. Haj da vidim da nije u dolini. Prohodam haman do Trnovača. Imo sam samo kandžiju u ruci. Kad će Bog i sreća, mjesec iziše, zasijo po Travnjaku, svaku travku moreš prebrojati. Golem ko išta, a spustio se tako nisko, meščini kandžijom da ga ošineš sa one goleme jelike.

Srknu Refik kahvu, prija mu s kvalitetnom škijom, mak-suzija od Ljube duhandžije, odbija dimove sa užitkom, ali još više mu godi naša šutnja.

Slušamo ga ne trepćući, otvorenih usta.

Zanese ga priča kao i nas, pa ustade sa štokrlje i onako krupan poče razmahivati ručurinama nasred sobe. Pratili smo njegove pokrete i upijali svaku riječ koja je odzvanjala po zidovima:

- Ugledah Medonju... Leži ispod lijeske. Ko je on je! Priđem mu, gurnem ga nogom. Ni habera. E, sad ćeš fasovat: pa kandžijom, zviz po leđima.

Nasmiješi se Refik, odmahnu glavom kao da predaje selam. Duboko uzdahnu, te podiže svoj krupni glas:

- Moj braco, kad se prokrivi, pa jurudisa naniže. Polomi ispred sebe i lijeske, i smreke, i homariće... Iza njega trag ko da si golemi balvan provuko. Da izvine ko sluša, srao je i dvaes metara, nako, u trku.

Refik uvidje da se zanio s kazivanjem, pa kao iz sna mirno se vrati, sjede na štokrlju, odhuknuvši:

- Braco dragi, ko da me vile pronosaše. Diže mi se kosa na glavi. Razumiješ, nije to bio moj Medonja, nego medjed!

- Medvjed?!... – ciknuše glasići.

- Ii-hih! Zar baš medjed?! – ote se Ahmedu.

- Jes, braco dragi, udarih na medjeda. Golema mrcina! Još ga kandžijom ošinuh, ah, ah! Ama, pregolem. Prestravih se, razumiješ ti mene. Ama, mogo me komotno satrti ko Šaronja ogradu.

- Aaaaah?!...

- Beli ga prepadoh na spavanju, a prepade i on mene. Na-

berem kući, pa trk u halu. E, Medonja, grom te spalio, zbog tebe mogoh nabelajiti! Ni pušku ne ponesoh, da sam je imo, sredio bi me medjedčina. A kako ne bi kad ga kandžijom zviznuh?

Refik ču uzdahe, pa se još jače unese u kazivanje:

- Noge mi otkazale. Jedva prekoračih preko praga i odhuknem na sećiji. Pita me Đulsa:

“Što si to problijedio, bolan? Eto te ko duvar. Da te nije groznica ufatila, ne do Bog?”

- A šta ti, moj Refiče? – priupita Ahmed.

Ja oborio glavu i zino nekud u kraj sobe, ko tele u šarena vrata, a noge i ruke se tresu. Pogledah ko dijete u Đulsu, te joj rekoh:

“Šuti, ne pitaj, nego daj vode preko mašica!”

Kada dođoh sebi i kad me strepnja popusti, promucah zabrinutoj ženi:

“Ošinu, bona, me-medjeda kandžijom, mi-misleći da je Medonja!”

- A šta Đulsa? – ne iščeka neko da Refik nastavi.

- Đulsa se zaibreti, upitavši:

“Aaa-aah? Otkud medjed u Travnjaku, pobogu?”

Helem, pita, a zna ko i ja. Medonja zna naći i medjede. Taj ne haje za zvijeri, on ti odluta kud mu je volja. Njegov Travnjak ko i medjedov.

Odhuknu Refik. Na našu sreću, odmah nastavi:

- Motam cigaru, a ruke se tresu. Hajd, nekako dođoh sebi. Dignem se, pa u štalu. A moj bik preživa li, preživa. Kad me vide nako rastrešenog, zino u me ko da mi se podsmijava. Samo pritvorim vrata. Vala, ni riječ mu ne rekoh. Kad skontam, nije on kriv ni zehru, a jope u jednu ruku, ama jeste. Razumiješ, eto, šta ćeš mu?!

Pokuči mu Ahmed duhansku kutiju

- De, da nastavim... – smirenije će Refik, motajući vješto škiju krupnim prstima. Srknu kahvu polahko, po istilahu.

Umio je držati našu pažnju. Ispriča kako je znao spavati u kolibi, te kako taj dan kada će mu se desiti novo čudo, ni Šarova nije poveo. Reče da se i on oturi, pa ga nema po heftu, hajd znaj kud luta.

- Helem, zanoćih ja u kolibi. Aman, što sam se slatko naspavo! Bi mi slama udobnija nego vuneni dušek na mom čardaku. A noć lijepa ko oči najljepše djevojke, a zvijezde pokovale nebo, pa trepte. Mjesec ko tepsija friško kalajisana, haman se naslonio na Trnovače. I vjetrić na mahove hukne kroz krošnje jelika i borova pa sva ravan zamiriše smolom i cetinom. Eto, nešto čojeku bude ugodno i lijepo, kud će ti bolji džennet. Pravi mehlem za dušu. Zato je meni moj Travnjak u srcu, ne mogu bez njega. Jah!

Odhuknu Refik sa srca. Zamisli se. Iznenadi nas dužom šutnjom. Prođe malo vakta, oči mu se polahko počеше zatvarati. Zakunja, od godina, umora, čega li? Ahmed preletje pogledom po našim radoznalim licima, stavi prst na usta, znak da šutimo dok se Refik ne probudi. Poštovali smo ovu naredbu.

Mir zavlada odajom. Za nas dug, predug.

Odjednom buknu glogovina u peći, zacvakta kao kliktanje orla. Prenu starinu drsko pucketanje vatre.

- Eh, što ti je star insan, malo, pa prikunja – reče i priždi cigaru žigom koju mu Ahmed prinese u mašicama. Prvi dim ga rasani.

- Će ono stadoh?...

- Zanoćio si u kolibi na Travnjaku, kod tora, kako zapamtih – podsjeti ga domaćin.

- Dobro pamtiš. I tako ti ja, moj Ahmede, osvanuh u Travnjaku. Sunce se pomolilo iza Badnja. Protegnem se pun snage, mlado se bilo, tridest i koja. Najbolje godine. Kad, imam šta vidjeti: tor razvaljen, ovce rastjerane, a jedna visi na ogradi, nabila se na kolac i crijeva isukana do zemlje. Bezbeli, krepala. Vidim, krv se usirila. Obiđem oko tora. Ne-

što razvalilo vratnice, bogme da je insan, ne bi prepo ovce da se na kolje nabiju. Pogledam bolje, nađoh tragove.

Medjed bio!

Jedva iščekasmo da nastavi priču.

- Šta da vam pričam... Ovce se rastrkale; jedne pobjegle u dolinu, druge se zastavile uvrh Travnjaka. Prebrojim, dvije fale. Dobro je, razumiješ, mogo je sve pomlatiti, pa kud bih od bruke? Haj da nijesam bio tu, al, razumiješ, ispred nosa mi medo odnio ovcu. Mogo je i mene, eto što je san. Ama, da šta čuh, ne bi mi krivo bilo. Nego, baš ništa.

Refik srknu kahvu, promeškolji se na štokrlji, zagleda se u napukle plate na šporetu kroz koje je drsko lizao plamičak.

- Prođe otad i godina, ne pojavi se medjed. Čuh da je harao po Musićima i Varešu. A bogme, bijah na oprezu, što jes, jes. Ljeto stiglo, ja zaboravio za medjeda. A nije niko ni pričo da ga je vidio blizu pet sela. Al meni opet neka šuhva. Kontam, vakat mu da prođe ovuda, i jes njegov teren.

Neko je u čošku šaputao.

Učini se Refiku da je njegova priča postala dosadna, pa priupita:

- Ko hoće da čuje dalje?

- Samo ti pričaj, Refiče – reče Ahmed.

Svi se ušutimo. Bio je to znak da nastavi.

- I-i, ponovi se skoro isto... Pred mrak ja obilazio Travnjak, popravljajući ogradu da koje Sifetovo kljuse ne uniđe, što se počesto dešavalo. Kad tamo, imam šta vidjeti: Na istom mjestu, među lijeskama, zalegla mrcina.

“Medjed!”, sinu mi kroz glavu.

- Bi l medjed? – Ahmed se uzdiže.

- Slušaj sad šta će bit. Huja me ufati:

“E, sad ćeš iskihati moje ovce!” Izvalim kolac iz ograde, podebeo bi, primakoh se, pa u huji zamahnem svom snagom, zviz po leđima. Taman zamahno, kad Medonja oturi riku.

- Tvoj Medonja? Aah?!... - ote se Ahmedu.

- Baš moj Medonja. Bi mi žao što ga smrtimice zveknuh, iza ramenica.

Nasmijasio se. Refik kao da nas ne ču, nastavi mekšim glasom:

- Bolan Medonja, jesi li to ti? Ama, što mi se ne javi, ja od tebe mislio da je medjed! Ah, ah, udarih te na pravdi Boga, priznajem. E, pravdao sam se mom biku i heftu. Navalio mu žita, donosio djetelinu, češo ga po vratu dok mi nije oprostio. A bio je zahatario, vidio sam mu u očima. Eto, ko da mi je govorio:

“Što me krvnički udari? Šta sam ti skrivio?!”

I dalje smo se grohotom smijali. Tek, Refik će nas ušutkati. Kazaće kako kani ispričati najvažnije.

- Moj Medonja junak posta. Ništa je ono što nadbode najjače bikove iz pet sela, a kad oturi riku, neki od straha pobjegnu s mejdana.

Pogleda nas Refik, pa priupita:

- Čuli ste priče o njegovom junaštvu, ha?

- Jesmo! Čuli smo! – zabrujaše glasovi.

- Hoćete li da čujete i ovo?

- Hoćemo! – rekosmo uglas.

- E sad ćete čuti. Izgubio se moj Medonja. U štali nije prenoćio. Iziđem na Travnjak, zovnem ga. Ništa. Uvijek bi se javio, al tu veče, ni traga ni glasa. Bijah umoran, vazdan previti savijao oko kolja za ogradu, te ti dlučim, neću ga tražiti, garant zalego u dolini. Sutradan odbijem goveda u Travnjak, te se nakanim da ga tražim. Hodo Travnjakom uzduž i poprijeko, obigro dolinu; nema ga, pa nema. Prođe mi misao da nije možda otišo za junicama, beli mu zamirisalo, bik i jest, i to u najjačim godinama. Zvao ga, zvao, ne javlja se.

- Ne nađe ga? – priupita Ahmed.

- Jok! Ne bi ga ni druge noći. Zabrinu me. Poranim zorile, pravac Vladavići. Raspitam se. Niko ga vidio nije. Pođem na

Plane, kontam da nije pristo za govedima s Kruševa. Prođem Ibrin Grab, te oborim Vučijem dolu...

- Zovem iza glasa, šuma ori:

“Medonjaa, Medonja-aa!” Dozivo sam ga i pričo sam sa sobom. Da me je ko čuo, mislio bi da sam, haj-huj, gluho bilo, a nije tako. Pričo sam s mojim bikom. Pravo da vam kažem, poželio ga. Braco, lego mi u srce, a silan je bio i nije bendo nikog.

“Medonja, javi mi se, đe si?” Zvao i molio da mi se javi. Kad, ko da čuh potih zvuk iz Vučijeg dola. Oslušnem, ništa. Samo je šumio vjetar u krošnjama jela i borova. Zovnuh jače, koliko imadoh snage. Kad začuh prigušeno mukanje, ko u snu. Eh, razumiješ, pružim korak, kad imam šta vidjet:

- Šta, šta? – javi se nekolio glasova.

- Braco dragi, moj Medonja usred Vučijeg dola uz onaj golemi javor nabo medjeda na rogove! Pribio ga uz deblo! Ne pušta!

Ne dišemo čekajući nastavak priče.

- Medjed ispuho ko lopta – kaza Refik, te nastavi priču. Bilo je nečeg tugaljivog i ponosnog u glasu.

- Medonja i medjed pomršali. U Medonje noge dršču. Iza vrata mu krv se sasirila...

Refik odmače findžan. Ima još kahve, ali ne htjede je popiti do kraja. Priča je preča.

- U medjeda šape krvave. Čeljusti zapjenjene. Grizo Medonju odozgo, po vratu, grebo ga šapama po leđima i rebri-ma. Medonja, mudar, nije ga pušto!

- Je l medo mrtav? – ču se dječaćki glas.

- Šuti, kad stariji govori! – umiri ga neko.

Refik se uživio u priču. Glas mu zadrhta.

- Pridem volu i tepam mu:

“Medonja bolan, pusti ga, vidiš da je mrtav! Krepo je prije dva dana!” A moj dragi bik oturi jecaje ko dijete. I suze mu potekoše...

Refik potraži Ahmedov pogled, preletje očima načas po našim tužnim licima, pa vidjevši da nam je žao Medonje, još se više razgali.

- Š-šta bi s-s Medonje? – neko promuca.

- Osokolih svog bika. Jedva mu skidoh medjeda s jakih rogova. Pomilovah ga. Još mi se žalio. Prigušeno je muko. Potekoše i meni suze. Tepah mu:

“Haj ti lezi ovdi! Odoh ja na Karetice da ti donesem vode i žita. Poslušaj me, medeni moj!”

Tužno nas pogleda Refik, pa tiho reče:

- Nije htio da ostane iza mene! Nekako se pridiže. Pratio me, drhćući ko na jasci liska. Leže u Vučijem dolu, desetak koraka od medjeda. Dalje nije mogo.

“Sad ću ja, bolan Medonja, ne sikiraj se!” – mehko mu rekoh.

Kad Refik posegnu rukom za štap kaneći da pođe sa sije-
la, dječaćki glas iz ćoška pisnu:

- Je li ustao Medonja?!

Tajac. Sve oči su bile uprte u Refika.

Kao da prođe vječnost, tek kroz uzdahe prošapta:

- Ostade moj Medonja u Vučijem dolu...

Ušutje se starina od osamdeset i osam ljeta. Klonu glava na žuljevite staračke šake. Tuga mu još više savi široka gorštačka pleća. Zaplaka. Suze se otiskoše niz izborano lice. Krupno tijelo zadrhta od prigušenih jecaja.

Ahmed ga potapša po ramenu.

Nikica Banić

TAHIR

„Vi ćete na Sudnjem danu biti prozvani po vašim imenima i imenima vaših očeva.

Zato nadijevajte vašoj djeci lijepa imena.“ (Hadis)

1.

Tog dana je po Tahira došao poštar, što je često držao otvorena usta.

„Poručili su oni iz vojnog odseka da odmah dođeš.“

„Zašto?“

„Ne rekoše mi zašto. A nije moje da ih pitam.“

Poštar ostavi bicikl uz ogradu. Niko ga nije dirao, bilo što je državni, bilo što nisu znali da ga voze. Biće da je jedno i drugo. Ode u kuću. Tamo će ga počastiti kajganom. Navikao je na to.

Tahir je dugim korakom otišao u lugarskoj uniformi, koju je skidao samo kad je treba proprati. Poklonio mu je otac Ahmo kad je otišao u invalidsku penziju. Ili je brže otišao u opštinu, ili se brže vrati:

„Zovu me u vojsku. Već je trebalo da odem. Prihvatiše da ostanem za sljedeći rok“.

„Taman da se oženiš, i dovedeš Salihovu Mejru!“

„Ne mogu, oče! Ne odgovara mi“, Tahir je prvi put u životu svom ocu Ahmi rekao *ne*.

A nije mu Mejra odgovarala jer se pričalo da se igra puževima i spava među govedima.

„Nemoj ga siliti. Ima kade, oženiće se“, odvrćala ga je njegova Fatima. „Ne treba žuriti. Tek mu je osamnaesta.“

Ahmo dalje nijednu. Ništa nije govorio. Pade mu na pamet daleki predak, za koga se priča da je osnivač našeg

sela. Pre dvesta i može biti više godina njegov otac mu je rekao: „Nikad nećeš imati svoj dom, lenštino. Ni drvce nisi do sad zasadio!“ „Imaću celo selo“, odbrusio je on. Dešava se kod nas da se rastanak ponese u zavežljaju. Tako se desilo i tada. Edin - tako se zvao - odmicao je sve dok nije došao na podalje brdo. Odande je video svoj bivši dom kao zrno pšenice, a selo je ličilo na raspukli klas. Ovde ću iznići, odlučio je.

Jaki Edin, inadžija, sve je sam stvarao. Priča se da je pravio šatorska krila od kozje dlake. Zavoleo je devojkicu ispod onih tamo oblaka. I ona njega. Viđali su se kadikad. Prođe dan od susreta, pa je sanja. Tako svaki put. Nažalost, njegovu prodorno oko primetilo je da devojkica kvasa od pupka nagore. Narednim susretom to se potvrdilo. Edin je ustao sa panja i okrenuo joj leđa. Predosećala je da će otići zauvek, klekla je ispred njega na kolena, svila se rukama oko nogu. Edin se sagao i rasklopio joj šake. Preklinjala ga je da ne ide, da nije posredi ono što misli. Nije se osvrtao. Nešto je kao kletvu, što priliči više ženama, izgovorio, i izmakao se.

Stao je krčiti šipražje, praviti staze do svog poseda i poseda svoje rodbine i prijatelja, koji su se ovamo selili, na bolje. Jedino pre njih su se doselila jata golubova. Lutao je Edin. Pio kišnicu sa litica. Jednom je u vodi ugledao svoj lik i pomislio: Ime me neće izdati. Počeo je da traži devojkicu sa istim imenom kao što je njegovo. Zagledao je i našao svoju Edinu.

„Ne treba žuriti“, ipak je na kraju Ahmo izgovorio.

„Ahmo, bolan ne bio. Oduvek je kod tebe, lako ćemo!“

Još sedmicu-dve do polaska Tahira u vojnike. Umesto one koju mu je majka pomenula, Tahir dovede devojkicu Šem-su, svoju buduću majku. Širokih ramena, i onog ispred. Šta više tražiti? Dosta za njivu, pomisli majka Fatima. Dosta za

ruke, mislio je otac Tahir.

Za ovo njihovo, moja majka nikada nije saznala. I danas kad počne o svojoj udaji, ume izreći ove reči: „Ma kakva hurmašica, ma kakvi kadaif! Te slasti nije bilo ni pre, ni posle.“ Na ovome se ne zaustavi, nego stane da raspreda priču o jabuci kojom je otac zaruči.

Dakle, vojska zvala i dozvala mog oca Tahira.

2.

Vojni rok je trajao dve godine, a Tahira su zadržali pune četiri godine, jer je došao u mornaricu, a u njoj se najduže služi. Zakon tako odredio. Odredio on da najstariji brat služi najviše. Naredna braća bi manje služila. Tahir je bio jedini. Zanedalo se mojim Memiševićima, dedi Ahmi i babi Fatimi: bog im samo njega podari. Ni sami ne znaju kako. Ali su i na njemu bili zahvalni bogu. Izrastao je u diku i ponos.

Kad je stigao u vojsku Tahir je odmah pustio brkove, valjda da bude strašniji neprijatelju. Majka ga pokazivala drugima na slici koja joj je u pismu stigla. U svom pismu bi ga molila da dođe. On bi odgovarao: „Ne mogu.“ Majka je pokazivala pismo najboljoj drugarici. To svoje, „ne mogu“, jako je olovkom pritisnuo u papir. A to je značilo: Moj brod miruje. Ne smemo se pomaći, a ja brod ne smem napustiti. Ako bi se brod odatle pomakao, ako bi on sa broda kući otišao, neprijatelj bi nas odmah zauzeo. Baš je tako mislio. Ne svojom glavom. već glavom oficira. Posebno onih nižih, njemu bližih.

Jednoga dana, bio sam sam u kući, spavao, kada me probudi nepoznat čovek, obuče me u mornarsko odelce. Lepo mi stajalo.

„I ja ću u mornare!“ - rekoh nepoznatom. Mislim, moj otac ga poslao. Uveče, u krevetu, dok sam se stiskao uz nju, majka mi reče:

„Ono ti je ujak Esad. Bio zadana i otišao.“

Taman zaspem kad probudi me njen glas: „Život je gljiva. Nisi načisto koju ćeš odabrati.“

„S kim to pričaš?“

„Ni sa kim. Pričinilo ti se. Spavaj. Samo spavaj!“

Dodir njene ruke ponovo me uspava. Dovraga, ako se počnem buditi, cela noć propadne. Tako i ova. U jednom trenutku osetim toplinu oko sebe. Kasno beše kad se dosetih. Čujem majku da se moli Bogu. Sačekam da završi s molitvom.

„Vidi!“- oglasim se ljutnutim glasom. Kao da je sama majka kriva za to. Tako sam onda mislio. Poda mnom se hladilo. Počnem da plačem. Za nekoga bi to bilo iz čista mira. Plakao sam tako, moram priznati, da sam i sam sebe plašio. Majka me je podržavala. I ona je zaplakala bez glasa. Više suzama. Dobro što ja plačem: plačem jer me sramota. Unesrećio sam se pod sobom, upišao se, a što ona? To mi nije bilo jasno. Dok me presvlačila primetim sašivenu šarenu krpicu i u njoj dosta mrvica osušenog hleba. Nisam smeo pitati šta je to. Važno je, nego šta nego važno, čim je od mene tajila.

Često iza toga smo plakali. Zajedno ili posamo, obaška. Tako smo jednog dana u zajedničkom plaču dočekali oca i vojske.

3.

Kratko smo se radovali očevom povratku. Moji roditelji su često radili zajedno. Plevili luk, otvarali mahune boba, sadili krtolu, timarili stoku, brali šljive... Majka bi tada ugrabila priliku da se posvađa. Pri tom bi me pozvala. Mislila je: ja sam tu, pa će otac trpeti sve pogane reči i uvrede. Zašto su se svađali, nisam razumeo. Majci je smetao pradedov lik na slici neznanog fotografa, koja je visila iznad njihovog kreveta. Majka je prebacivala ocu da je ukloni, jer

će se probuditi pri mesečini i prestrašiće je buljave oči sa slike. Pomišljao sam i ja da to nije moj pradeda. Nije mi se dopadao, moj ded Ahmo je bio daleko lepši, kao da ga onaj sa slike nije pravio.

Otac, po kome je vršljala zelena muva, kao da nije slušao majku, zagledao bi se u mali beleg na njenom desnom obrazu. Spazivši to, ona je razmazivala, a zatim bi obrisala mladež koji crtaju žene da bi se ulepšale. Još je majka u svađi pominjala neki prsten, koji je pao u travu, na livadi u sumrak. Otac je krenuo da je njime zaruči. Tražili su ga oboje do kasno. Ne valja, ako ispadne veridbeni prsten, a još gore je ako se ne nađe. Njih dvoje ga nisu našli. Posle onih svađa danima su ćutali.

Otac je izdržao neku godinu. Ode otac. Bilo je to mesec dana pošto se rodila sestra mi Zehra. Nama, meni i majci, ostadoše muke sa sestrom. Muke su počele onoga dana otkad se počela zacenjivati. A to je izgledalo ovako: stane, ukoči se. Zauzme pozu, bog te pita kakvu, u lice joj rumenilo navire, zato što se udari palcem u kamen. Poviši bio pa zapela sandalom.

Kad sam već kod Zehrinih razjapljenih usta, nikad neću zaboraviti kada mi je pritrčala onoga dana i rekla: „Zini!“ A malo ispred toga baba mi je krišom dala kuvano, oguljeno jaje. Kasnije se sama pravdala pred ostalima: „Ništa ne jede, sitan je, najmanji od svojih vršnjaka. Skapaće, daleko bilo.“ Morao sam otvoriti usta, što od smeha, što od Zehrinih užagrenih očiju. Jaje bućnu na zemlju. Nijedno nije imalo vajde. Bi nam lakše oboma.

A na njene suze vremenom smo se navikli. Kao gavran na crnilo. Gledali smo na to olako. Da li je zacenjivanje samo od sebe prošlo, da li je Zehra uvidela da mi za nju ne hajemo, uglavnom, kasnije se nije drečila.

Majka Šemsa se bojala za svog Tahira. One varošanke, proklete, neće mu skidati suknju sa očiju. Obnevideće od

njih. Čula je da ima i takvih da nose po dvadeset haljina na sebi. Celo selo devojaka da obučeš. Posmatrao bih je ponekad dok čita pismo pristiglo iz daleka od našeg oca, njenog Tahira. Čitala je sa svojom najboljom drugaricom. Majka, videvši da ih posmatram iz prikrajka, obeća da će mi zaklati petla, samo da idem podalje od njih dve. Tada smo imali tri koke: crvenu, belu i jednu pirgavu. I petla. Bile su retke koke koje su mogle da se pohvale da su doživele duboku starost, što danas nije slučaj. Neka od njih mogla je da ode samo u slučaju da dođe neki retki, retki gost. Onaj koji nam duže ne bi dolazio, kome bi se svi odreda obradovali.

4.

Ne potraja dugo, majka me uzme za ruku i pravo do oca, pravo u Sloveniju, u Rakek. Bio je u dogovoru sa Janezom, drugom iz vojske. Zajedno su služili u Opatiji. Njegovi Keri imali su građaru još od pre rata. Tih godina držao ju je otac mu Josip. Na stanici, tako se to kaže, dočekao nas je otpravnik vozova, po službenoj dužnosti i kestenovi. Nikog više. Od kestenova po prvi put nisam video nebo. Otac nas je dočekao razdragano. Mene je više puta bacao uvis. Gazdarica kod koje je stanovao otvoreno je rekla: „Ne volim što ste došli.“ Srećom, majka ovo ne ču. Zahvaljujući ovoj gazdarici sam od malena zavoleo ljudsku osobinu zvanu iskrenost. Pošto smo porazgovarali, večer je hvatalo, majka je na krevetu pričala ocu šta nam se juče pred put desilo:

„Sećaš se one pirgave kokoši, spavala je uvek na orahu, onom pred kućom. Juče pred naš polazak otkinula sam joj glavu. Spremim toplu vodu da je očerupam, a nje nema. Otišla je ravno niz avliju. Nogu pred nogu. Na momente letela. A naša avlija, i sam znaš, najduža u selu. I pravo na vrata da će. Naišla nana i zaustavila je.“

Slušajući ovo, prestao sam na stočiću ispred sebe da je-

dem krilo. Jedem ga, a ono jede mene. Bilo mi je žao kokoši. Žao mi bi, neka mi kokoš oprostí što je nisam u vozu izjeo, ne bih joj majka sada držala pomen svojom pričom. Odgurnuo sam tanjir od sebe. Tanjir je zazvečao. Tanjiri su tada zvečali, baš tako. A otac je jedva čekao da izigrava strogoću. Namršten. rekao je:

„Ništa niste pobegli ovoj kokoši. I vi kao i ona, bez glave na put.“

Bio je to znak da me majka spremi u moj krevet. Otac se ljutio što smo došli, a nismo ga pitali da dođemo. Majka se radovala u sebi što nije našla ni jednu od onih belosvetških na očevoj glavi, sad već pomalo ćelavoj. Dugo nisam mogao da zaspim. Potom sam slušao kako krevet škripi pod mojim roditeljima. To me je uspavalo. Kad neće oni, hoće krevet.

„Kako si spavao, srećo naša?“ - veselo će majka jutrom. – „Jesi li se naspavao? Gledala sam noćas kako se smejuš.“

Mlatio sam glavom ispod njene ruke. Time sam sakrivao podmukli bes ispod njenog dlana. Noć joj pamet popila. Nije valjda zaboravila na sestru Zehru. Ostavili smo je kod babe, tamo dole.

5.

Mi smo stigli, majka i ja, u petak. Prođe subota i nedelja. Otkri otac jutro sa mene. Čebe se podrazumeva. Bi mi hladno. Uvek mi je bilo hladno. Što je baš jutros morao on? Od toga mi bi još hladnije. Reče mi kud idemo. Uvek mi je, ispostaviće se kasnije, isto govorio: „Na posao, na građaru.“ A to bi značilo: pored krojača Lojza, pored škole, pa u glavnu ulicu. A u njoj: kafana, prodavnica nameštaja, a onda advokat i u kući broj dvadeset sedam - buregdžinica. Voleo sam, malo je reći, taj vazduh ispred nje. Mešao se sa spoljnim. Kada bi otac otvorio vrata buregdžinice, obožavao sam jaru u koju smo ulazili. Prvi zalogaj bureka menjao bih samo za onaj

trenutak kad majstor na četvoro seče punu tepsiju sirnice. Ala krcka!

Tako svako jutro. Tako skoro svako jutro. Jer bilo je dana kada sam očekivao da uđemo, a otac bi prošao pored buregdžinice. Ekonomska kriza, makroekonomija, korelacije i druga čudesa morile su ga, mada nije znao šta to znači. Ja još manje da ga one taru. Frknuo bi na mene.

Da bi se iskupio, otac bi uhvatio vrapca žvalavka među balvanima u krugu građare. Nije mogao ni da leti. Vezao ga je za nožicu kanapom i svečano bi mi ga predao u znak pomirenja. Što sam i prihvatao.

Dugo je do pola pet po podne, kada je kraj radnog vremena. Naišla bi Ivona. Muž joj Josip Keri, vlasnik građare. Dugo su živeli ili dugo umirali, kako reći. Kada život prođe, na isto se svodi. Išla je gospođa u svoj vrt koji se nalazio s kraja građare. Nakon povratka iz vrta, nudila me je jedrim jagodama. Medno su se topile u mojim ustima.

Tačno u pola pet građara je zatvarana. Otac okrene ključ. Svaki put udesno. Dva puta. Tako ljudi udesili. S one strane zaključanih vrata ostaju balvani. Kakvi balvani! Kao fabrički dimnjaci. Kao silosi. Od njih veći je bio samo moj otac. Kako i ne bi, uhvatio mi vrapca. Kratko sam ga takvog zamišljao. Evo zašto.

Otac je kretao sa mnom i torbom u kojoj je mirisao papir na loj i crni luk. Vrabac je vrludao tamo-amo po travi; sporo smo odmicali. Meni i vrapcu nije se žurilo. Kod dečjeg dispanzera otac izusti: „Pusti ga. Sigurno ga traži njegova majka.“ Zabacio ove reči prema meni. Pravi mamac, nema šta. Znao ga je u svakoj situaciji i te kako odabrao. Mene su nedavno tražili. Uputio sam se za ciganskim kolima, uhvatio me mrak i promašio kuću. Da se vratim. Upecao sam se na očeve reči i na sladoled. I pustim vrapca, neka ide svojoj kući. Preko sam već gledao poslastičarnicu. Samo put da pređemo. Levo-desno, po propisu, nema auta.

Prešli smo. Od sladoleda ni kornet. Prevario me otac. U inat njemu prešao sam na drugu stranu ulice. Išli smo kao dva stranca. Široka ulica. Što nije šira da nas skroz rastavi da ne čujem očevo tiho namamljivanje sve do kuće.

6.

Majka je radila sezonski u radnji za izradu užadi i voštanica. Čim s posla, majka je odlazila do susedke koja nam je spremala jelo. Nije daleko. Za to vreme otac i ja smo zauzimali sto. Ako bi i kasnila, to se zaboravi kad zamiriše toplu čorba. Ovaj kraj se ne može zamisliti bez čorbe. Majka je služavkom sipala svakom potaman. Ona je to najbolje znala. Sipala je po onoliko koliko će se pojesti. Tako da se ništa ne baci. Taman sam prebacivao iz svog u majčin tanjir šargarepu koju ne volim, kad ona reče:

„Malo sam zakasnila. Imala sam zašto. Bogami sam se zaduvala. Samo što sam ušla kod susedke, a ono njih trojica, uveliko mladići, dižu tegove. Napinju se, ko će više podići. Pitam ih da li bi me pustili. I ja bih. Nikad nisam. Čisto da probam. Osećam, mogu. Sklone se u stranu. Ja hitnem tegove na ramena, pa onda još jednom, iznad ramena. Stoje tegovi povrh glave kao da sam dobila krila. Tresnem ih o ledinu, oni se zaprepastili. Vidi se to. Ne da se sakriti. Jednom se uši zasjale, zajapurile. Bogami se iznenadili. Iznenadile se i dve žene, mislim, kćerke gazdaričine.“

„Ovde“, srknu otac iz tanjira, „žene ne dižu ništa teže od kašike. Samo se pirlitaju po kući. Velike su čistunice. Sve pod konac kao da su geometri, oprostite mi, bože. Muškarci su za teret stvoreni, ženska je filozofija. Šemso, budi sigurna u ono što ću ti kazati: mladiće si posramila, žene si postidela.“

„Je l' da?!“

„A, ništa za to! Primetio sam da brzo zaboravljaju, da

nažao učinjeno opraštaju. Nisu kao naši tamo dole.“

7.

Bio sam se gotovo navikao na Rakek i Sloveniju kada me je deda Ahmo uzeo za ruku i kao pokretni prtljag poveo sa sobom u Petnjicu. Dočeka nas baba, koja je mirisala na ovčije mleko. Gledala je u sunce. Razgledala neku kost. Vidim plećka, ovnujska. Vrtela je nešto glavom tamo i ovamo.

„Baba, udebelila se Belka!“

Belka je bila kokoš, jedna od tri kada smo otišli mama i ja, a sada je bila izrasla u zdravu temeljitu kokoš.

„Od sutra ćeš ići u školu, a popodne čuvati stoku“, obavesti me deda Ahmo, a baba potvrdi glavom. Dogovor o ovome je među njima pao ranije. Šta je, tu je. Moje da slušam. I slušao sam.

Lako mi je bilo i sa stokom. Bila je ješna i krmeljiva. Lako mi je išla škola. Prosto klizila. Imala je samo dva odeljenja. U prvoj učionici bili su đaci do drugog razreda, a u drugoj od trećeg do četvrtog. Sedam učiteljica se izmenilo, lažem, bio je jedan učitelj. Sećam mu se lika, a prezime sam zaboravio. Taj je redovno grizao donju usnu, čemu smo se podsmevali.

Toga dana je to primetio. Sve muškiće je postrojio. Uzeo je makaze za šišanje ovaca i svakom naćeo kosu.

„Sutra da vas vidim ošišane!“

Do glave nego kako. Čim me je baba ugledala, znala je o čemu se radi. Sledećeg trena već se okomila na kokoš. Nekako je uhvatila dok je ova sve vreme kokodakala. Krenula joj je srednjim prstom pozadi - proveravala da li će ubrzo sneti jaje. Za jedno šišanje brica Meho je tražio dva jajeta.

„Evo mene!“, u avliju hrupi poštar. „Stigao telegram!“

Dodaje ga dedi, ovaj otvara dok papir šušti. Deda prođe prstima kroz moju kosu i tu zastade. Osećam kako mu ruka

drhti na mom temenu.

„Nastradao Tahir. Balvan ga je... ubio.“

Mlatim glavom ispod njegove ruke. Sakrивam bes ispod njenog dlana. Još ne znam šta je smrt. Umiranje zamišljam kao igru određenu samo za odrasle. Ocu je do igre, a ne vidi kako je dedu rasplakao, pomislim.

I dan danji mi se učini da čujem cvilenje testere. Moj otac Tahir pokušava da zamakne. Balvan leti nizbrdicom. Zapomažu bačvarevi sinovi. Već je kasno. Na ocu crno odeo, svečana košulja sa srmom, na ruci sat i cipele tek izfiksane. Krenuo je na posao, a tako se nagizdao. Zašto baš toga dana, ostaje bez odgovora. Išao je puteljkom. Samo je prešao preko njega. Bačvarevi sinovi su govorili pred žandari- ma da su čuli samo: „Ide li to?“ Kada su uz pomoć bačvara odgurnuli stari hrast, već je bilo kasno. Ostala je samo hrpa lišća, žira i unesrećeno telo. Kerijevi su vrteli glavom, moja majka je plakala, nije se mirila sa tim. Bačvar je predao žandaru testeru. Tako je zaštitio sinove. Na sebe preuzeo odgovornost. Pred polazak u zatvor, bačvar je držao sinov- ljeve ruke sa dlanovima nagore okrenutim, govorio je: „Ima vremena, spraće se.“ Vlasti su ga prebacile u državnu pila- nu, gde je punih deset godina pravio bačve.

Smrt mog oca ni danas ne zaboravljam. Najtanje grane lome se po vrhovima o okolno drveće, sanjam ponekad. Žir pada na sve strane. Moj Tahir me gleda, kao da mi namigu- je: „Ne boj se, neće balvan pasti.“

Haris Ibrahimović

EVLIJA

Bahor nije neko posebno selo. Kao i većina, okruženo je trudnim livadama koje postaje brda rađajući trešnje, jabuke, džanarike, hraneći od ljeta oznojene ljude i nezasiću stoku. Sela, groblja mrtvih riječi što iščezavaju sa jezika starih. Nakovanj, uzengija, tocilo, kos, kanati, špraic i kudelja u hambarima mučno preživljavaju. Pijevac Abitov najbolji borac, uz ezan pjevao je zapovijedajući da mu se otvori smrdljivi kokošar. Jutra ovog godišnjeg doba u selu sva su ista. Muškarci čiste štalu, žene cijede nadošlo kravlje vime, dok polja udišu miris taze ispečene paprike. Sve je isto počinjalo, ali seljanima nipošto nije bilo dosadno, uvijek su govorili da je dosada kazna za dokone ljude, kako ne bi uživali u besposličarenju.

Svi su se poznavali, među seljanima tajni nije bilo, osim onih javnih. Znalo se da je Kemal opet pijan pretukao ženu, da se Idriz još prije sabaha kao lisica išunjao iz kuće udovice Alme. Znalo se i to što je Nazim dugo bez djece, bilo je do njega, sterilan je, čak se i ta riječ uvukla u podsmjehljivi rječnik Meha zvanog Meraklija. Selo je imalo svoj svijet, svoje zakone, svoja napisana i nenapisana pravila. Svoje starješine, sumnjive tipove, budale, fukare, kurvare, lažove, dobrice, špijune, haberdare i hodže.

Međutim, jedan mladić je bio izvan te ukusne monotoni-je. Drugačije se ponašao, drugačije mislio, drugačije hodao, činilo se narodu da i drugačije diše. Sporije, ali dublje, govorili su. Evliju je najviše od ostalih izdvajala njegova lijepa pojava. Za razliku od većine momaka, on je bio plav, sjajne plave kose čije su vlasi sa daljine izgledale ko mala sunca u obliku trske. Široko čelo mu je davalo neku kraljevsku

dostojanstvenost, tanke obrve titraj djevojačkog izgleda. Usne, usne su mu najviše krasile bijelo lice. Taman dovoljno dugačke da govore razgovjetno i dovoljno pune da raspale maštu najčednijih žena. Visoko, pravilno izraslo tijelo, blago mišićavo i preplanulo od sunca uz široka prava ramena još više je snažilo njegov kraljevski izgled. Ličio je na slike sjevernjačkih bogava. Njegova ljepota je njegova različitost od ostalih. Evlija je stanovao u očima udatih žena, a živio u srcima neudatih djevojaka.

Nikad mnogo nije govorio. Dugo bi šutio dok izgovori. Svaka riječ mu u mislima prvo prođe kroz sito, pa tek kroz jezik. Te riječi obučene njegovim umiljatim glasom poput dječijeg kad o prijatnostima govori. Nego znao je on i da se naljuti, tad mu je glas hrapav, brz, tvrde riječi prelijevale su od samopouzdanja, udarao je jezikom ko pesnicom. Drugi nikad nisu znali šta da misle o ovom čovjeku. Koja je sorta? Kakve je naravi? Da li je svađalica? Da li je hrabar ili kukavica? Teško je procijeniti ga. Zbog toga niti ga cijene, niti ga omalovažavaju.

- Evlija, dragi brate, oprosti mi što prekidam tvoj san, izgleda najbolje spavaš pred podne.

- Dogovorili smo se da dođeš u ovo doba, oprošteno je. Nego znaš čuo sam da duhan šteti zdravlju, vidim za tobom sve gušći tragovi popušenih cigareta, k'o stope u snijegu ugašeni pikavci šaraju ti put.

- Od nečega se mora umrijeti, dragi brate.

- Ja ću onda od starosti.

- Izabr'o si najgori način, brate! – kratko viknu Faik.

Zbog malog rasta ovaj čovjek se uvijek drao, morao je nekako skrenuti pažnju na sebe, prosto nije umio normalno govoriti. Ipak, nije mu to uspijevalo, seljak ima jednu dobru osobinu: on sluša onog što pametno govori, ne onog što najjače viče. Zelene oči, malo tijelo, dugačak korak kao da se penje uz brdo – to je bio Faik, cijela njegova priroda mogla se vidjeti u tim zelenim očnim jabučicama, takav je i on vje-

čito zelen, tek na putu da zrene, ali nikako, nikako da odraste. Oko usta mu još bijaše majčino mlijeko. Valjda se zbog toga družio sa Evlijom, pet godina mlađim od sebe. Uvijek su zajedno, zvao ga je „dragi brate“, rijetko po imenu. Razgovarali su o nebitnim stvarima, za njega ionako ništa nije bitno. A njegov „dragi brat“ upravo je to najviše volio, nije ga zamarao, uvijek raspoložen, bio je sasvim prijatno društvo. Nego, čudne su Faikove šake, cijele obojene sitnim opekotinama i ožiljcima, čuvale su neku tajnu. U džepovima ih je uvijek krio. Niskog rasta, sa tim šakama u džepovima izgledao je smiješno, pola čovjeka u pantalonama, pola u džepovima. Evliji je rekao da su mu to tragovi od boginja još iz djetinjstva.

Na putu ka svadbi morao je ispričati Evliji, o ženidbi koja je već isplanirana, prvi put mu se obratio ozbiljno. Htio je nešto provjerit kod Evlije.

- Dragi, brate, ja ću se ženit. Vrijeme je, dovoljno mi je babo ostavio, prosio sam Azru, pristala je. Imam svega, biće nam dobro.

- Pazi Faičo, nije važno da li puno imaš, imaj dovoljno, što više posjeduješ što više imaš, nekad će sve više imat tebe. Azra je dobra djevojka, nek' vam je sa srećom.

- Triput sam slao proscu, tek je treći put pristala. Brine me to tvoje „ne mogu reć“, kriješ li nešto, dragi brate?

- Zaljubljen si, mnogo mariš za seoske priče, Meho priča da bi zabavio, da bi zavadio ljude, ne vjeruj u to, Faičo, nisam nikada ni okom prešao po Azri, toliko od mene, sam presudi.

- Ali, dragi brate, govori se da si usnama preš'o, reci mi, oprostiću ti. Moram to znat, razumio bih ja tebe, razumio bih nju.

- Sam presudi. Razumio to ne bi nikad. Prosto sve što se desi između muškarca i žene mogu razumjeti samo oni, jer to je kao neki aparat čiju mehaniku razumije samo onaj koji ga je smislio.

Faik ušute, ali vjetrovi glasina uzdrmaše temelje njego-

vog povjerenja u Evliju. Govorilo se da je ljubio puno žena po selu. Govorilo se kako on to krije, da bi se zaštitio, kako on spava dugo danju jer je noću posjećivao udovice u kućama, sastajao se sa mladim djevojkama u Amirovom potoku, i grlio udate žene dok su im muževi bili odsutni. Čak neke i doje njegove sinove, tako se pričalo. Između konca neuredno skrojenih glasina bila je istina.

Seoske svadbe u Bahoru su igranke od tri dana. Tu se pjeva, pije, jede, a ponajviše udvara. Svadba je bila izložba imetka, takmičenje djevojaka u ljepoti i nadmetanje muškaraca u umijeću igranja. Muzikom potpaljeni ljudi mrsili su prste gradeći uzdrhtala kola od ritma. Evlija se opet izdvajao po visini i ljepoti igrajući tursko, sarajku, rijetko, užičko kolo...

Vladao je tom pomahnitalom zmijom od ljudskih ruku. Djevojke su ga hvatale za šaku jedna po jedna stežući ga i zarivajući mu nokte u dlanove. Dok su igrale uz njega, jako bi udahnule kako bi im jelek još više nabubrio. Dugmići bi od naprezanja sigurno zakukali da su mogli, gledavši ga ispod očiju, nisu crvenjele samo od rumenila, zavodile su ga mirisima, njihanjem grudi i opet tim ženskim pogledima koji divljaju po bespomoćnom muškarcu, proždirući svaki komad njegovog razuma.

Katovi, haljine pune ukrasa raznih boja, cvjetića, bile su kao jedno malo proljeće na tijelu žene, a u tom proljeću bujale su ruže strasti.

Faik nije bio posebno vješt igrač, posmatrao je kolo kao neko ko ne zna da pliva, nego ipak mora da gleda druge kako se kupaju na ljetnoj žegi. Ipak on nije došao da igra, već da posmatra Azru. U njegovim zelenim očima igrala je Azra, zenice mu cijele požutjele od sjaja njenog nakita. Tako omamljujuće je blistala ukrašena žižica u njegovoj glavi. Drugog u toj glavi i nije bilo. Treptao je očima brzo kako bi što više vidio od nje. Drhtao je cio kako bi obuzdao merak za njom, lubina mu je utrнула čitava. Sve to liči na simptom

zvani zaljubljenost, i bolest zvana ljubav.

- O, uskoro se kod tebe igra. Šteta što imaš drvene noge. Prislonjen uz lijevo uho Faika, izgovori Meho.

- Ako Bog da, smijao se Faik, i dalje zureći samo u Azru.

- Lijepa je vala, porodica dobra, ona zdrava, gledaj je samo kako skakuće ko ždrebica... samo da je osedlaš. Meho je uvijek tako govorio, k'o ga sluša dvoumio bi se da li da ga udari ili da mu kaže hvala. Dvosmislen govor često žnje batine kod jednih, pohvale kod drugih.

- Nego, Faičo, znaš, dugo se opirala čujem, teško pristala na proscje. Šta li joj je bilo?

- Žensko je to, samo je razmišljala. To ti je to, ništa više. Plaši se braka, veliki je to korak.

- Eh, biće da je to, „veliki korak”. Možda se i plaši što nešto krije, ili što nije krila nego pokazala. Svašta se priča, ja sam malo nešto načuo. Sve ja znam. Sad ne slušaj ti mene, nosatog starca.

- Ko toliko njuši, mora imat toliki nos! – naljuti se Faik i odmače uho kako ga ne bi slušao.

- Tako ti je to, znaš da ti samo najbolje želim. Tu livadu je izgleda Evlija kosio, jako viknu Meho i uhvati se u kolo ne bi li pobjegao od već razjarenog Faika.

Faiku se činilo, dok gleda druge, da se svi njemu smiju. Duboko je zavukao ruke u džepove, da je mogao cio bi se ubacio u njih. Kesio se k'o žedan ker. Sisajući po flašu i flašu piva, kisela bljutava tečnost mu se učini mnogo ukusnija od društva u kojem se nalazio. Zamišljao je te ljude kako ga ismijavaju na njegovoj sopstvenoj svadbi, svi će se oni veseliti njegovoj nesreći, pričaće da je Azra već trudna pa se morala udat' da to prikrije. Evlija će mu, sigurno, sve češće dolaziti, a ona će ga još kahvom služiti. U pijanoj glavi, plutala je samo slika za slikom, jedna ružnija od druge. Taj trenutak pijanog naprezanja mašte izrodi u njemu mržnju. Mržnja je otac ljubomora, a ljubomora bijaše oduvijek dio

Faikovog bića. Zaspao je pijan sjedeći na stolici.

- Faičo, ustaj, evo ti mene probudi danas, pa da ti vratim. Idemo kući, dosta je za danas. Au što si se zakov'o, hajde daj mi ruku da te vodim kući.

Naslonjen na Evlijino rame, Faičo se samo pitao u sebi:

- Kako li je ovo moguće, toliko je skak'o i znojio se, pa ipak i dalje miriše. Mora da je igr'o uz Azru čim sam sklopio oči, video sam ga ja... Čekaj možda sam i sanjao... Hmm ne, to je stvarno bilo. Pogledaj ga, hoće mene da odvede kući pa da se vrati, mora da je jadnu Azru nagovorio da ga čeka pred šator. Kroz nos osećam, miriše li ovo na Azru? Dobro Evlija, nisi to trebao, ali odužit ću ti se. Evo baš ode.

- Stani, Evlija, moram odmoriti malo, boli me stomak! – Prvi put otkad ga zna obratio mu se imenom.

- Evo, a đe baš nađe kod ove septičke da stojimo. Ko zna koliko je ovdje smrada izliveno. Pih!

- Haj, puhni malo, pa da te vodim.

Faičo ga je pogledao, onako dok mu je okrenuo leđa, naslonio mu je dlanove na ramena, pomilovao ga i gurnuo u jamu...

Zaglavljnjen do grla u masi izmeta, i mlohav tekućine, Evlija je na tren izgubio svijest, a potom krkljao i povraćao. Njegove krike niko nije čuo. Zvuci cvrčaka učiniše mu se kao vrištanje, lavež pasa mu dođe kao rika zvjeri koja juri ka njemu, šum granja mu je ličio na stravičnu lupu bubnjeva.

U najudobnijoj sobi ako čovjek ostane previše dugo sam poludjeće lahko, a ne u rupi punjenoj fekalija, koja miriše kao duša Faikova.

Evlija pokušava brojeći da skрати vrijeme: jedan, dva, tri, staje... zaboravio je koji je sljedeći broj. Plače, na njemu su samo suze čiste. Priviđaju mu se lica šiljavih glava i velikih ušiju, kako kese zube na njega i viču njegovo ime. Jama se

sužava, postaje mu tijesno, rebra mu zemlja steže, čuje sada samo neko pucketanje, nalik na ono dok drva gore, ubijeđen je da su to njegove kosti. Čula mu se rastvaraju, jama ih jede. Na obodima jame napipao je neke kamenčiče. Sakuplja ih u šakama. Steže ih jako. Sjedinjava se u sebe sa tim stijenama, tom tvrdom zemljom u želji da sačuva u sebi ono zemaljsko i insansko. Ne uspijeva, u jednom trenutku počinje da se njiše prebacujući teret čas na lijevu, čas na desnu nogu. Ko klatno. Sažvakan je ostao u trbuhu jame.

Ujutru su ga našli, izvukoše čovjeka koji više nije bio onaj stari Evlija, jedva su ga prepoznali, buncao je i govorio nekim jezikom stranim, izmišljenim u njegovoj glavi, grickao je nokte, trljao se po tijelu, zijevao i samo gledao u zemlju. Kao da traži sebe negdje dolje gdje su samo korijeni biljaka, krtice i crvi. Nego nikako da se nađe, njegove kosti su opstale u jami, samo kosti i ništa više. Od tada nikad ništa nije dodirnuo rukom da ga prije toga nije opipao štapom. Štapom je provjeravao da li je čisto. Kažu da ljudima nikad nije okretao leđa, nije više ni govorio sa ljudima. Sve mu je postalo strano. Govorio je svojim stranim jezikom i družio samo sa njemu vidljivim bićima.

Nakon nekoliko dana Faik se sam prijavio u policiju. Inspektoru kojem je Evlija neki dalji rođak bijaše stalo da ga dobro ispita.

- Faik Zvrtović, ne bio ja vama brat, što uradi to čovjeku, bio je uvijek uz tebe, da se nisi prijavio na tebe niko posumnj'o ne bi.

- Jesam, družo inspektore. Gurnuo sam ga, bacio sam ga u jamu. Mnogo je hladno u njegovoj sjenci. Pitao sam ga je li kriv ili nije, da li je ljubio Azru il' nije! On samo čuti i u zagonetkama priča poput nekog starog bradatog mudraca!

Nisam htio da ga ubijem, da ubio sam ga. Pogledajte ga, poludio je te noći, samo on zna kroz šta je prošao!

- Nemoj da se dereš na mene! Izvadi ruke iz džepova dok sa mnom govoriš!

- Neću da izvadim ruke! To nikad ne radim, moje tajne su u mojim džepovima, ne u mojoj glavi kao kod većine ljudi.

- Ne vidim li ti prste na stolu, izlomiću ti i šake i noge. Ponašaj se k'o što odraslom muškarcu dolikuje!

Faik popusti, spusti šake na sto, stravičan prizor se prikaza pred inspektorom. Prsti mu svi u ožiljke, koža smežurana, puna mjehurića i pustule. Ružne šake kao u stogodišnjaka, mirisahu na znoj i taze ispečeno meso. Na dlanu, pa sve do vena iznad šake kolala je svježja opekotina. Taze nanijeta.

Inspektor je vidio puno unakaženih tijela, ali ovaj put osjeti gađenje. Teško mu došlo. Gledao je čovjek kojeg bi da hapsi zbog štete nanijete drugom, a sad ne zna šta da mu radi zbog štete nanijete samom sebi.

Nije Faik čekao pitanje. Samo je krenuo da priča.

- Da, to sam sebi nanio. Znete, družo inspektore, ja sam vjernik, vjerujem u to da Bog kažnjava ljude, neki mi je hodža rekao da je Džehenem od vatre. Te ja sam sebe opekнем uvijek kada se ogriješim kako bi se sjetio kakva me patnja čeka ako nastavim. Evo, vidite li ovu veliku opekotinu što se razliva na lijevom dlanu, ona je nastala prije dvije noći pošto sam Evliji uradio ono. Doš'o sam kući i stavio šaku na užarenu ringlu. Znam da će me Bog kaznit, ali molim se da mi ublaži kaznu.

- Kako ja vidim tebi su džepovi postali mali. Trebaće ti džakovi za te grijehе, kako ti kažeš.

Poslije deset godina

Izvukao se Faik, izvukli ga roditelji. Na sudu ispalilo kao da je bio pijan. Tako je sa zakonima. Prava postoje

samo da opravdavaju nepravdu. Oženio se Azrom. Nadživio je Evliju. Nego, nakon nekoliko godina uhvati ga kašalj, udisaji mu postaju plitki, i bukvalno se ugušio. Neki kažu od cigara, neki od osjećaja krivice. Pokušao je da udavi, a na kraju se ugušio. Njegov prvi sin liči na Evliju, lijep i visok. Nikako mu lice nije bilo Faikovo, no on se pravio da to ne vidi. Bio je to dug koji je „dragom bratu” morao platiti. A Evlija cijelu mladost provede klateći se. Nekad dok se njihao lijevo-desno, imao je običaj da zastane, uhvati ravnotežu i kao da se urazumi. Pričao je i ponašao se normalno. Ostao bi tako jedno vrijeme dok ne pogleda u zemlju, čim bi pogledao u zemlju, izgubio bi ravnotežu i počeo ponovo da se klata. Faik je platio nekog lošeg pjesnika da napiše stihove na nišanu njegovog prijatelja. Tako da na jednom groblju u Sandžaku ima nišan na kojem piše:

*Bio si ruža plava, što djevojke u kose meću
voleo sam te dragi brate
uradih ti to jer bijah ljubomoran na te
oprosti mi...*

Nišane podiže Faik Zvrtović

Mirsada Šabotić

KOLIBA

Prostirka tišine zamagljena razmišljanjem i tkana tajnom počela je da se osipa u Sinanovoj duši. Vlažna kiša natapala je svaki pedalj kuće i ispirala istinu, koja je godinama bila sakrivena u njenim pukotinama.

Ništavilo surovih uspomena kao da je bilo sakriveno u borama na njegovom licu. Već onemoćao, pokušavao je da se dokopa čaše, koja je bila na obližnjem stolu. Bol u rame-nu mu izazva prigušen uzdah. Stegao je svoje mršave ruke i jedinu živost u tom trenutku davali su modri damari, koji su se nadimali na njegovom koščatom vratu i činilo se da će u svakom trenutku pući. Smoždeno disanje iz njegovih suhих usana razbijalo je avetnu tišinu. Bolno ćutanje kovitlalo je u sebi prošlost, a sluđen grč u njegovoj duši odavno je već stvarao tupu gorčinu iz koje je vrištala jeza.

Pred očima ugleda svog oca Ragipa, isto ovako onemoćalog, kome je nekada davno napravio kolibu u kojoj sada on provodi svoju starost. Prozračna slika njegove azgine žene Ajke, bola ga je pravo u srce. Sinan je upoznao negdje u Sjenici, na vašaru. Rodila je pet kćeri i naposljetku sina. Od tada, kao da je neko sibir bacio na njihovu kuću. Starog Ragipa nije mogla da podnese, čak je i djecu huškala protiv njega. Kao kroz maglu odzvanjale su njene riječi:

- Napravi babu kolibu pored potoka. Ne mogu da ga trpim. Ni goveda ne može da čuva, a ne šta drugo. Vidiš li da ga ni djeca ne haju. Ja ne mogu više da mu činim hizmet. Eto, i sinoj je pomokrio haljine. Ili on, ili ja i djeca... pa ti vidi šta hoj. Nosiće mu čore da jede, ti ga obilazi, ali samo da nije u kući...

Nekakav bolan jauk izletje iz njegovih osušenih usana,

a slike kako svojeg onemoćalog oca vodi ka kolibi, razbijale su led u njegovom grešnom srcu i izazivale mu suze, koje su se stapale na dnu brade.

Bolno peckanje u predjelu grudi na trenutak bi ga udaljavalo od prošlosti. Međutim, svaki put kada ne bi uspio da dohvati čašu sa vodom, pomanjale su se ostarjele oči njegovog baba čije su suze molile za milost. Eto, poslije pedeset godina, druge suze, još bolnije, njegove, Sinanove, kvase krajičak tvrdog mindera, na kojem je posljednje dane svog života provodio njegov otac Ragip.

Surovu tišinu u kolibi razbi škripa vrata pred kojima se pojavi Irfan, njegov sin. U ruci je držao džaklju.

- Babo, ne čuješ se, ja se stravih. Evo, donio sam ti *krompiruše*, umijesila Azra - pomalo ponosno reče Irfan.

Sinan ga bolno pogleda. Sjeti se Azre, svoje snahe, koja je kao i njegova Ajka, imala puć samo da svekra udalji od kuće. Primamila je koliba pored potoka i njena zlosutna duša. Eto, uspjelo joj je, uspjelo je i Ajki, a uspjeće i svima onima čija je duša ogoljena neljudskoću.

Suva i ispucala Sinanova usta su ćutala. Bezglasna tišina je surovo zborila o životu, koji vulkanski guši, prezire i baca ljude u bezdan onako kako je bacila i njega samog.

- Evo, babo, uzmi, jedi... još je vruća – spustajući pitu na krajičak stola reče Irfan. Treba li ti šta? - sa dozom stida dodade on.

Sinan ga pogleda. Stezao je usta da ne progovore ono što ga je štimalo u srcu. Bol u grudima je bio sve jači. Ipak, smogao je snage i riječi pune bola i jada izletješe iz njegovih potamnjenih i zgrčenih usana:

- Hoću da mi obećaš da ćeš poslije moje smrti da srušiš ovu kolibu - pa dodade gubeći dah - kunem te mojim grobom.

Irfan ga sa čuđenjem pogleda i skoro mucajući reče:

- Ene, baba! Šta ti bi? Čuš, da srušim kolibu. Neka je, valjaće, valjaće...

Sinan ga pogleda ispod požutjelih veđa i riječi „valjaće,

valjaće“ zdrobiše mu vene. Bolno izbaci vazduh iz sebe najući se da će mu biti lakše.

Irfan ga je gledao i mahao glavom čudeći se šta je njegovom ocu palo na pamet. Podiže glavu i zagleda se u tavanicu, na kojoj je visila pedesetogodišnja osušena čađ.

- Za božiji hatar sruši je. Nemo' da je vidi tvoj sin Armin, nemo' za boga jedinoga- skoro molećivo izgovori Sinan gledajući u Irfanovo naborano čelo.

Irfan ustuknu i osjeti jak udarac u predjelu srca. Hiljadu misli zarobiše mu mozak i kad htjede da nešto kaže, spriječiše ga sklopljene oči njegovog oca, koji povuče ćebe do grla i okrenu se na bok. To je bio znak da starom Sinanu više nije do priče. Uvijek se na ovaj način završavao njihov razgovor.

Irfan poraženo izađe i zatvori za sobom vrata. Poslije podnevno sunce zamreži mu oči. Neki učmali jad mu smrvi svaki damar oko srca i kao da mu je u krvotoku penio strah. Polako se primače stoljetnom orahu. Pod njegovim krošnjama slušao je tišinu u kojoj je lebdjela istina, koja je skrcala oporu koru kojom je bio zatamnjen njegov vidik. Pogleda još jednom ka kolibi i osjeti kako mu dah sabira greške. Stegoše ga suve suze. Jedno bolno -uh- proteže se njegovim tijelom i bolna sumnja da će možda i on biti babove sudbine nagrizzala mu je dušu.

Polako se udaljivao od oraha a za njim su ostajali tragovi njegovih stopala koji su mirisali na čađavu i surovu kolibu.

Zloslutna tišina koju je razbijalo zavijanje vukova, i fijuk vjetra koji je probijao šupljine dasaka koje su bile crnje i od smrti, bjehu jedina nada da se Sinan osjeća živim. Nije se bojao smrti. Već je umro dva puta. Prvi put kada je svog oca Ragipa ostavio samog u kolibi, a drugi put, kad je njega, grešnog i onemoćalog Sinana, poslije pedeset gidina, smjestio u istu kolibu njegov sin Irfan.

Te večeri se kolibom nekakva učmala hladnoća probijala svojom prošlošću i slivala se u potok. Stari Sinan je u

duši osjećao duboko zariven mač, koji je škrgutao svojom bodljom i kao da je iz beskrajnih daljina nosio osvetu sjećanja, pa se kapi prohujalih godina sklopiše opet u suzu. Utamničen prošlošću, sklapao je oči i u snu nalazio spas od stvarnosti.

Tiha noć nad Sinanovom kolibom polako je počela da vene. Negdje u daljini, na rubu bihorskih vrleti, prvi jutarnji zraci sunca su vodili borbu sa tim tamnim samotnjakom pokušavajući da dodirnu prvi drhtaj trave i svojom svjetlošću zarobe prostor. Uvelu noć je probilo jutarnje sunce, koje se poput usijane lampe popelo na nebo. Svojim zracima je peklo svaki pedalj šindre kojom je bila prekrivena koliba.

U kasnim popodnevnim satima, čobani su pronašli mrtvog Sinana sa ispruženom rukom ka džaklji. Čaša na stolu je ostala neispijena. U toj stravičnoj tišini jedino se čulo šuškanje miša, koji je ispod kreveta kupio mrvice nepojedene Azrine pite.

Čovjek ostavlja trag svojih stopala na mjestima po kojima hoda, a Sinanove tragove nije moglo izbrisati ni njegovo ćutanje, ni očajne daljine, niti odvajanje duše od tijela. Njegov život oivičen umorom očaja i stida, na kraju i smrti, koračao je prostorom poluživih zidova kolibe kao sjenka i trajao sve do trenutka dok humanost i plemenitost ne poruše sve kolibe slične Sinanovoj.

Ulvija Mušović

SAHAT

Nema. Sve je pretražio po nekoliko puta i ništa. K'o da je u zemlju propao. Išao je i dolje do Mušovske česme i tražio, iako je znao da jutros nije išao tamo. Eto, za svaki slučaj, možda je smetnuo s uma. Iskoristio je priliku kad su Veza i Aiša otišle u komšilik i pretražio sve po kući gdje bi mogao biti zaturen taj sahat, pomjerao sećiju, presjek, čak i Vezine naćve i ono malo posuđa, i nema pa nema. Zna samo da je jutros kad je trebalo da klanja sabah povukao lanac, pogledao koliko je sati i vratio ga u zadžepak na prsluku. Išao je poslije nekoliko puta svuda gdje je jutros bio, u pojatu kod Vezulje, kod klade gdje je cjepao drva, u njivu gdje je okopavao kukuruz, i nema. Išao je kod Husove kuće i tražio okolo, a posigurno zna da od juče nije bio tamo. Tri puta je išao do Zadruga, ovamo na Šućrovu kuću, jer tuda uvijek ide, i pregledao je svaku stopu na putu. Nema. Sem, ako je ispaao tamo na džadi, pa neko naiš'o, naš'o i odnio. E moj Ramo, ni tu Hadžovu hediju ne umjede sačuvati. Volio bi da je ruku slomio, samo da nije izgubio sahat. Ma kakvu ruku, volio bi da je glavu izgubio. Ko će im sad reći, sav će kabahet izručiti na me. Ma džaba ti za to, ali kako ću Hadžu pogledati u oči.

I tako u velikom dumanu i deveratu skrenu u povratku od Šućrove kuće, na put „ispod strane“, kako su zvali tu prječicu, i svrati kod njegove Alje. Ona ga vidje kako prilazi kući, pa iziđe da na vratima dočeka brata.

- Bujrum brate, taman si na vakat da zajedno popijemo kahvu.

- Sabah hairallah, Aljo.

- Allah razi olsun, brate.

Ova dobra i sirota žena bezgranično je voljela i poštova-

la svog brata. Iz svake njene riječi, pokreta, ili samo pogleda, vidjelo se to. Kad o njemu priča sa nekim ona samo kaže „brat“. U toj riječi „brat“ skupljena je sva njena ljubav i poštovanje. Još dok je bila mala umriješe joj babo i brat Suljo, a nekoliko godina kasnije, umrije joj i majka. Alja se bijaše tek zadjevojčila, a ostade samo sa bratom Ramom. Brzo se udade, jer je to za sirotu djevojku najbolje, kako je smatrala rodbina. Ali, Bog joj ne dodijeli lahak život, muž joj poginu u partizanima pred kraj rata, a ona osta udovica u hudžerici sa malo okućnice na nekoj strančini gore u Čadinju. Tri šćeri, od kojih je najmlađa imala samo dvije godine i ona, dobra Alja, ko vuk na kijamet, što narod kaže. Prodade to malo imanja za neznatne pare i dođe u Seljašnicu na babovinu, pa će se nekako boriti. Siromašna i rodbina. Male kuće pune dece, nikad nahraniti gladna usta sa ono malo zemlje. Najteže je obezbijediti brašna. Jede se posno, pa nikad nadavati. Da nije bilo pekmeza i site, pomrlo bi se od gladi. Jednu zimu je Alja sa djecom prezimila u Osmovoj kolibi, poslije im Šućro dade jednu sobu, iako je on sa ženom u svojoj kući imao još baba Hasan-agu i osmoro djece. Tako je to tada bilo, rodbina je morala pomoći. Šćerke porastoše, starije dvije se udadoše, a najmlađa se zaposli u tekstilnoj fabrici. Poče pristizati jedna skromna plata, ajluk, kako je Alja zvala taj mjesečni porodični dobitak. Krenu napredak, pripomogoše i rođaci te Alja napravi kućicu. Život okrenu i malo ljepšu stranu. Alja u svojoj kući sa srednjom šćerkom i njenom porodicom dočeka zasluženu mirnu starost. Rođak, Huso, što je radio u „Komitetu“, pomože joj da ostvari pravo na socijalnu pomoć po osnovu invalidnosti, samohranosti i boračkih zasluga rahmetli muža. „Valida“, kako je Alja zvala to skromno primanje, bila je njena egzistencija. Kad dođe dan mjesečne isplate ona obuje „zepe“, jer na svoje čukljevite noge nije mogla obuti drugu obuću, i zaputi se u Prije-polje. „Da vidim je li bila valida.“ Poneki dinar bi zaradila

učeći jasine za duše umrlih, jer su svi znali da ovaj božiji mehrum to najiskrenije i najpredanije radi. Znala je čitati samo harfove. Druga pisma ne. Musaf joj je bio stalno na dohvat ruke i stalno je učila. Od nje nikad niko nije čuo ružnu riječ ni o kome. Ova skromna i smjerna žena se nikad ne požali na svoju sudbinu. Takva je bila Alja, Ramova sestra, koju su svi voljeli i poštovali. I staro i mlado je rado dolazilo njoj, jer su je iskreno voljeli. A ona bi se svakome obradovala, ustala da ga dočeka, zagrlila i poljubi i pri odlasku isprati do ispred kuće, pa makar to bilo i dijete. Eto zašto je ta veza između brata i sestre, između Rama i Alje bila posebna. Nikada se između njih nije čula ljutita riječ, prijekor ili bilo šta drugo što bi natrunilo beskrajnu ljubav i poštovanje.

Zato je Ramo danas došao svojoj Alji. Morao je prvo njoj da se požali, valjda podvjesno očekujući da će mu olakšati brigu koja ga od jutros davi. Vidjela je ona još s vrata da je brat u velikom dumanu, ali ne htjede da pita dok nije sjeo na sećiju i dok mu nije saldisala kahvu.

- E bogomi si ko naručen. Ko da te dobri uputio brate, ja evo ispržila taze kahvu i mislim s kime bih popila. Otišla mi Samka u čaršiju, unučad u školi i ja sama, a ne umijem ti sama popiti kahvu. Kako su snaha i deca?

- Dobro su svi, ali ja sam ti se isjekir'o Aljo. Sagubio sam neđe moj sahat, onaj što mi je Hadžo kupio, kad je post'o profesor.

- E kuku meni. Nisi, zar, mora da je neđe u kući.

- Nije, tražio sam od jutros đe sam god pomislio da mi je mog'o ispasti. Otkaćio se od lanca i neđe isp'o, galba. Ako nije tamo na džadi, kad sam iš'o u zadrugu, a i'šo sam dva puta od jutros, pa ga je sigurno neko naš'o... Volio bih da sam glavu sagubio.

- Ne sjekiraj se, naći će se bogoti, tu je on neđe. Sjeti se đe si sve iš'o, pa ćemo svi tražiti. Zvaćemo ovu našu đecu, oni dobro vidu, ima hi bukadar, sve ćemo prebiskati. Pa, i

da ga ne nađemo, u njegovu glavu. Imaš kuhinjski sahat. Ne radimo niđe ni ti ni ja, ne žurimo niđe koji će ti mantrak i taj sahat. Živio si čitav život bez njega, pa ti ništa nije falilo. Gajret, naći će se ako bude sudbina. A moremo kupiti drugi pa neka je skup. Naći ćemo isti u toj radnji đe je kupljen onaj.

- To mi je Hadžo kupio od prve plate, kad je post'o profesor, moja Aljo. Nema više takog. Pa neka je isti, to neće biti moj sahat.

- Ne sjekiraj se brate, sve je božije davanje. Mora on jope biti tuj neđe u kući. Naći će se. Nego da ti ja naspem onu jednu poganulju, da se malo razgališ.

Ova žena – mehrum, koja nikad nije izgovorila ružnu riječ, koja nikom nije pomislila ništa loše, koja nikad nije propuštila nijedan vakat – namaz niti dan Ramazana, čuvala je uvijek u svojoj kući za svog brata po jednu flašu rakije. Znala je da on voli popiti po neku čašu, onako meraklijski i nije mu htjela hatar ištetiti, a Allah će valjda oprostiti. Prinijela je flašu sa potisnutom nelagodnom što je drži u ruci, ali je uvijek ostavljala njemu da sam naspe, jer to ona, uprkos bezgraničnoj ljubavi, nije mogla da uradi.

Ramo je tad imao sedamdeset godina. Svašta je već bio preturio preko svoje glave. Tri rata, neimaštinu, masovni pomor naroda od nekih zaraznih bolesti, težak rad, nezvjesnost svoga vatana i nafake. Nije se žalio, niti je mislio da je život bio nešto posebno okrutan prema njemu. Iskreni vjernik i dobar čovjek saburli i vesele prirode, živio je jedan obični i mirni život. Kad bi ga pitali – koje si godišće, on je odgovarao „stoto“, a u stvari, rođen je 1900. godine u ovoj pitomoj Seljašnici, na dobrom imanju pored rijeke. Od tog imanja su živjeli. Ori, kopaj, kosi, beri, od zvijezde do zvijezde, kako oni kažu. Poslije na pijac Prijepolje, gdje je bliže, ili Taslidža – Pljevlja, gdje je dalje, ali se postiže bolja cijena. Za Pljevlja su išli sa konjima. Krene se u ponoć i osvane

ujutro na pijacu. Vazdan prodaji i pred akšam kući. Bilo je i svraćanja u čuvene pljevaljske hotele i kafane. Milet-bašču, pogotovo. Znalo se tamo ostaviti podosta od s mukom stečenog pazara, ali šta ćeš, mora se ponešto odvojiti za dušu. I kad nije imao šta prodavati na pijaci, volio je subotom, što bijaše pazarni dan, „sići“ u Prijepolje. Da se vidim sa ljudima, govorio je. Petkom, skoro uvijek, je išao na džumu u Ibrahim-pašinu džamiju u Prijepolju, a poslije tu blizu do džamije, kod rođake Rahime na ručak.

Kad poče Balkanski rat 1912. godine i nemirna vremena uz granicu Srbije i Crne Gore, njegovi Mušovići, koji su ranije u toku velikih stradanja u Kolašinu 1858. godine izbjegli ovamo u unutrašnjost Turske, ponovo natovariše svoju sirotinju na volovska kola i poslije dugog vjećanja na koju stranu bježati, zaključiše da od Turske nema ništa, jer je, očigledno „prošlo njihovo“, te se zaputiše preko Taslidže za Bosnu koju je tada zaposjela Austrougarska carevina. Ne zna se kako se dogodilo da odu čak do Banjalučke krajine i svoju muhadžersku čergu otovare u Kozarcu kod Prijedora. Tri brata Mušovića sa svojim povelikim porodicama naseliše se u toj misirnoj ravnici. Ubrzo poče Prvi svjetski rat. Amidže, Hasan i Šerif sa svojim porodicama se vratiše u Seljašnicu, a Ramo sa majkom i sestrom Aljom ostade još godinu dana. Tamo mu je umro babo i brat, a četrnaestogodišnji Ramo bješe naučio poslastičarski zanat i zaposlio se kod jednog dobrog poslastičara, te on, majka i sestra ostadoše još godinu dana, pa se onda i oni vratiše u Seljašnicu. Ostale su mu vrlo žive uspomene na Kozarac. Pričao je da su mu babo i brat sahranjeni ispod jedne kruške i da bi i sada poslije pedeset godina mogao naći njihove mezarove. Žudio je da još jednom ode tamo, ali se nije dalo. Težak seljački život, neimaština i borba za opstanak prikovaše ga na ovu plodnu zemlju u Mušovini. Ramaga bješe pomali čovjek, samohran, a imanje veliko. Radio je od sabaha do

akšama, na svom imanju ili kod nekog od rođaka na mobi, da bi ih zadužio da i oni njemu priskoče u pomoć kad je oranje, okopavanje kukuruza ili kosidba. U rijetkim trenucima odmora skupili bi se ahbabi negdje da promuhabetišu, našale se i popiju poneku „mehku rakiju“ od koje bi znali i zapjevati. Nije mogla proći noć bez sijela. Znalo se to, ili će vam neko doći, ili ćete vi otići kod nekog na sijelo. Onda se okrene priča, smijeh, šala. Omladina igra fildžana, ili kaiša, stariji akšamluče, pa se otme i pjesma. Rođak, Šućro je znao zasvirati na harmonici i lijepo zapjevati – Šarka ‘tica mala, ili Harmoniko moja suzom nakvašena, Alija bi zapjevao – Bona Julko što si nevesela, a Ramaga – Bajna Luko i ravnine tvoje. Nerijetko bi se pridružio i poneki ženski glas, što bi pjesmi davalo posebnu draž. Tako bi Šućrova sestra Naza, čuvena po svojoj pjesmi, kliknula – Osu se nebo zvijezdama i ravno polje ovcama...

Tako se durao seljački život. Nekad teško, nekad još teže, ali lijepo i veselo. Ramaga se oženi pokasno. Živeći samo sa majkom i sestrom nakon povratka iz Bosne, nekako se izvukoše godine, a htio je da oženi samo krupnu i naočitu ženu. Govorio je: -Ja ovako mali hoću krupnu ženu, da nam деца budu krupnija. Tako i bi. Njegov bratanić Alija bješe se oženio od ugledne gradske porodice iz Nove Varoši, te mu on i Alaginca u Novoj Varoši isprosiše, osamnaest godina mlađu Vezu iz dobre porodice Alispahića. Veza bijaše mlada, kršna i lijepa, tako da se u tim krajevima dugo pričalo o njenoj ljepoti. Posije dvije šćerke, Ramo i Veza rodiše sina, kome dadoše ime Hadžo, a onda im se rodi još jedna šćerka. Godine su prolazile, i u sandžačkoj zabiti osjećao se progres. Srednja šćer, Satka zaposli se u tekstilnoj fabrici, a Hadžo, dobar đak, završi gimnaziju i ode da studira književnost u Beogradu, davne 1965. godine. Bješe to veliki događaj za cijelo bratstvo Mušovića. Svaki put dolazili su mu na holdediju i ispraćali ga za Beograd tutnuvši

mu u ruku poneku paru, gurabiju ili neku drugu đakoniju. Na tim rastancima proliveno je mnogo više suza nego što se u ova „moderna“ vremena prolije za umrlim roditeljima i najbližom familijom.

Teško je bilo Hadžovo studiranje. Sirotinja. Društvo se osjetno razvija, modernizuje, a u kući fali sve. Uvodi se struja, pojavljuju se radio-aparati, šporeti, televizori, frižideri, mašine za pranje i drugi aparati modernog društva, a počinje se od ognjišta i tri kašike. Satkina skromna radnička plata je bila nemoćna u sudaru sa onim što treba i što fali. A trebalo je slati skromnom i štedljivom studentu. Mnogo je tu neprespavanih roditeljskih noći, provedenih u domišljanju kako obezbijediti pare koje trebaju Hadžu. Gdje pozajmiti, šta prodati, na čemu uštediti... Imali su jednu kravu – Vezulju. Ona je hranila porodicu. Šta je tada značila krava u seoskim domaćinstvima, teško je dočarati nekome ko nije živio taj život. Mlijeko, sir, maslo i to malo mesa što bi se obezbijedilo za kuću ako se tele zakolje, ali češće se prodavalo da bi se „otkinuo dinar“. Drugim rječima, krava je hranila porodicu. Jadana Vezulja svojom hajvanskom sudbinom nije mogla slutiti da Ramaga i Veza svu noć odlučuju hoće li je prodati kasapima, jer nemaju odakle stvoriti pare koje moraju poslati Hadžu za dom i ostale troškove. Na sreću, pred zoru je svaki put pobijedila Vezulja i ostala u životu. Nekad je Satka podigla kredit, nekad bi pozajmili kod Ademage, a počesto je i Hadžo izvodio „gimnastiku“ preživljavanja sa uvježbanim preskakanjem obroka, ilegalsanjem i drugim studentskim prkosima siromaštvu.

Pobijedio je, Vezulja je ostala živa, a on babu i majci donio diplomu. Bio je to značajan događaj u cijeloj familiji. Svi su dolazili na slatku. Naravno, posao ga je čekao, i mladi profesor krenu u svoju misiju. Od prve plate je kupio babu džepni sahat sa lijepim lancem koji se kopčao za rupicu prsluka, a sahat ubacivao u mali džepić specijalno šiven

na prsluku za tu namjenu. To je odlučio još na prvoj godini fakulteta, a ta misao – vodilja mu je često, u trenutcima slabosti, davala dodatnu snagu da ne posustane na svom putu. Tako Ramaga u sedamdesetoj godini dobi svoj prvi i dugo željeni sahat. Sad bi se tamo pred zadrugom ponosno isprasio tako da se ispod raskopčanog kaputa vidi lanac od sahata, a nabavio je i novu „francuzicu“, koju bi malo nakrivio na stranu. Svaki čas je desnom rukom potezao sahat pritiskao dugme da se otvori rezbareni limeni poklopac, i gledao koliko je sati. Jedva je čekao da ga neko upita – Vide Ramaga koje je doba? A on bi spremno potezao sahat i odgovarao. A ako bi ovaj upitao: - Je li ti tačan taj sahat? On bi odgovarao. –Jes' vala u dekiku. To mi je Hadžo kupio od prve plate. A ako bi se razgovor nastavio dalje onda bi Ramaga spremno ispričao da mu je sin „profisor“ i da je završio fakultet u „Biogradu“.

Poseban ritual sa svojim sahatom imao je Ramaga pred spavanje. Sjedne na sećiju, jednu nogu pridigne tako da njen članak nasloni na koljeno druge noge, a ruke nasloni na koljena. Onda povuče lanac i izvadi sahat. Tada počinje „kurisanje“, kako on kaže. Veoma pažljivo pomjera točkić naprijed – nazad, dok opruga ne zategne. Onda ga, onako na dlanu, gleda nekoliko trenutaka, svaki put polahko pročita ugravirani tekst, i tek onda vrati u džepić. A tek ramazanske noći. U iščekivanju iftara, Ramaga sjedi na sećiji ili svom šiljtetu, ispred njega tablja, na njoj čaša vode, na tacni kocka šećera, ili rahatlokum. On polahko mota cigare. Pripremi tri-četiri i uredno ih složi pored kresiva i pripremljenog fildžana. Onda potegne sahat, otvori poklopac i onako na lancu, otvorenog, stavi ga na koljeno, pogledujući često koliko je još ostalo do iftara. Na zidu male sobe je rajsindlama pričvršćena „Ramazanska vaktija“. Svaki dan pomjera se vrijeme iftara za poneki minut. Ukućani više puta provjeravaju vaktiju i glasno očitavaju vrijeme iftara.

Ramaga gleda koliko je sati, treba sačekati još koji minut. Onda uzme cigaru pa je blago gnječi između prstiju, da je što bolje pripremi, a i da prekрати vrijeme. Zatim je vrati na tablju, pa uzme drugu... Kad se uvjeri da je nastupilo vrijeme iftara, Ramaga poskoči i usklikne: „Puče top, vakat je“, aludirajući na vrijeme kad je u Prijepolju pucanje iz topa oglašavalo vrijeme iftara, a svi postači pažljivo osluškivali da čuju taj pucanj. Onda naiskap popije maštrafu vode sa kockom šećera ili rahatlokumom. Sa izrazom zadovoljstva nakon ugašene žedi, obriše nadlanicom usta, pripali prvu cigaru i jako povuče dim, utome već stiže džezva sa kahvom. I počinje ritual kahve i cigare. „Ovaj frtalj sahata ti nebih dao ni za šta“, govorio je o tom meraku. Hrana može da sačeka, ona u ovom iftarskom ibadetu nije najbitnija, iako se uz Ramazan pripremaju najbolja jela, što kuća može da priušti.

I sad je izgubio sahat. Volio bi da nije živ. Jedna suza se skupi u kraju Ramovog oka i iznenadi i njega. Otkad nije puštio suzu. Srećom Alja ne vidje, on je brzo obrisa rukom trepnu dva-tri puta i ispi rakiju. Ustade, poselami se sa sestrom i pođe kući.

- Ne sjekiraj se, brate, naći će se sahat, tu je on neđe ne može u zemlju propasti, a ako ga je neko naš'o na džadi, reći će zar, tuđe je haram, a vođe su sve naši.

- Nemelazum, moja Aljo, šta ću ja, ako bude moja nafaka i božija volja, naći će se. Odoh. Alahemanet.

- Alahemanet, brate. Sabur.

Kad uđe u kuću, sjede na šiljte pored šporeta, gdje on najčešće sjedi i prekrsti noge „ala turka“. Navikao je tako. Tu mu je nekako udobnije nego na stolici ili sećiji, na koji-ma bi sjedio sa jednom podavijenom nogom. Zapali cigaru,

stavi je u muštiklu i jako povuče dim. Iako to nije htio, kad izdahnu dim, ote mu se uzdah. I bez toga, Veza je još kad je ušao na vrata, znala da se nešto desilo.

- Će se to ti izgubi? Ja te zвах na ručак, ali ti se neđe tućenisa.

- Iš'o sam tamo do Zadruga, pa pošlje svratih kod Alje na kahvu.

- Šta se desilo, vidim da je nešto bilo?

- Eh, moja Vezo, isjekiro sam se. Izgubio sam sahat. Nekako se otkačio sa lanca i isp'o mi neđe.

- E kuku meni. Pa, jesi li ga potražio, znaš li Će si sve bio?

- Znam, sve sam pretražio. Tućen, nema ga. Ko da je u zemlju propao.

Utom dođe njihova najstarija šćer Aiša, veoma vrijedna i dobra domaćica. - Šta se desilo, upita, pa kad joj rekoše, ona zavika: -Tu je on neđe u kući, sad ćemo ga mi naći, i poče žustro i temeljito da pretražuje kuću.

- Tražio sam ga ja, šćeri, svukuda, ali nema.

- Neka, babo, da ja pogledam jope, možda je neđe zapao.

Prevrnuše cijelu kuću, pomjeriše svaku stvar. Nema. Odoše Aiša i Veza da potraže po svim onim mjestima gdje je i Ramo tražio, ali, sahata nema. Ne mogadoše Rama naterati da ruča. - Jeo sam kod Alje, smetnu ih on i ostade da sjedi na šiljtetu, ne gaseći cigaru nikako.

Kad Hadžo dođe sa posla, odmah mu bi jasno da se nešto desilo. Majka mu išaretom pokaza na baba i dade mu znak da iziđe u mutvak.

- Nije ništa, ne sjekiraj se. Babo izgubio sahat, onaj što si mu kupio od prve plate. Pa se iskido. Tražili smo svukuda, ali nema ga. Ako mu nije isp'o tamo neđe na džadi, pa neko našo...

- Pa ništa bogoti, kakav sahat, šta se ima sjekirati oko toga. A možda ćemo ga i naći.

Uđe u kuću i sjede kraj baba na šiljte, zagrlji ga obu-

hvativši mu rukama oba ramena i privuče ga sebi tako da se dodirnuše glavama. Malo ga prodrma pa mu smijući se reče.

- Ne sjekiraj se, babo, kupićemo mi isti onakav sahat. Čim odem u Beograd, otići ću ja u onu istu prodavnicu, pa ću ti kupiti još bolji sahat. Nije to sad skupo. A i neka je. Ima tvoj Hadžo para.

Babo ga pogleda, htjede da se osmijehne, ali ga ona jutrošnja suza izdade i skupi se u kraju oka tako brzo, da ne stiže da je sakrije. Obori pogled, osmijehnu se i odmahnu rukom, pa reče:

- Fala ti sine, Allahu te na amanet, ali taj se sahat ne može više kupiti.

- Može, babo, kako da ne može. Naći ću ja isti. Vjeruj mi nećeš primijetiti nikakvu razliku.

Sjutradan više nisu pominjali sahat. Vidjeli su da je tako bolje, jer bi se na svako pominjanje sahata na babovom licu osjetio prigušeni bol. Hadžo je jedva iščekao oktobar mjesec da pođe u Beograd na sajam knjiga, te ode u istu prodavnicu u kojoj je kupio prvi sahat. Brinuo je da li će u prodavnici imati isti sahat. Srećom, imali su i on ga kupi. Uveče stiže iza ponoći kući. Svi su spavali, te on pokuša da uđe a da nikog ne budi. Međutim majka ču pa ustade .

- Dobro doš'o, sine. Jesi li se umorio? Hajde da večeraš, evo spremljeno je, samo da ti podgrijem.

- Neću, majko, hvala ti. Večerao sam u putu. Spavaj ti. Hoću samo da iznenadim baba.

Stavi prst na usta i pokaza majci da čuti, a onda izvadi iz džepa novi sahat i priđe do sećije na kojoj je bilo odloženo babovo odjelo. Zakači sahat na lančić i ubaci ga u džepić na prsluku. Majka ga zagrlila, zaplaka i samo reče: -Allah te nagradio. Više ne progovoriše ništa i odoše da spavaju.

Ramaga je ustao na rani sabah, obukao se, uzeo abdest i klanjao, upravljajući se prema kuhinjskom sahatu. Poslije

ode da namiri kravu i kokoške i da nacjepa malo drva. Dok je cjepao drva, primjeti lanac od sahata na prsluku, a zna da ga je otkao i stavio u fioku kredenca. Povuče lanac i ukaza se sahat. Nešto mu se zavrtje u glavi i on sjede na kladu, a sjekira mu pade u travu. U trenutku pomisli da mu je neka viša sila vratila njegov sahat, a onda mu sinu pred očima.

- E moj sine, Allahu te na amanet. Veliki si mi hatar učinio. Dugo nije mogao ustati sa klade. Nije bio siguran da li bi ga noge izdržale, samo je gledao sahat i nikako nije mogao da se odluči da ga vrati u džep. Isti. Isti. Ni po čemu se nije razlikovao od onog prvog. Čak je isti tekst istom rukom bio ugraviran na poklopcu sahata: – Mom voljenom babu za uspomenu. Zahvalni sin Hadžo. Ali neka sjenka mu pade na srce. Nekako je osjećao da to nije onaj sahat. I ta će sjenka, onako kao neka magla, ili prije bi se moglo reći sjeta, ostati zauvijek. Kao kad roditelju umre evlad, pa mu se poslije rodi još djece, ali ona tuga i praznina ostane da tinja.

U proljeće kad su orali luku, izoraše sahat. Ramaga je bio tu i prvi ga vidje. Nešto ga kosnu iznad lijeve slabine, i on prigušeno jeknu. Nevjerovatno brzo i lako za čovjeka u tim godinama sage se i podiže sahat koga bješe hrđa potpuno uništila. Dugo ga je zagledao i prevrtao, postajao mu je nepodnošljivo težak na dlanu, a onda ga je, kao da je meit ponio kući.

Ajtana Dreković

NEPOBJEDIVI NATPIS

Ima gradova koji svojim čudima arhitekture, neobičnim imenima, spomenicima, egzotičnim narodima i njihovim običajima, klimom ili, pak, samom daljinom, mame daleke i radoznale putnike. A ima i gradova zauvijek izgubljenih, koji postoje samo još na mapi jezika, na geografskim širinama mitova i dužinama legendi, čiji su dokazi o postojanju – vjerovanje na riječ. Jer svi mi tečemo iz velikog bunara jezika, jezika narodnog.

U starim pričama Bihora živi i danas sjećanje na jedan izgubljeni grad, u čije postojanje bijaše velike sumnje, jer bi, protivno prirodi stvari, Bihor je bio jedino takvo mjesto na svijetu gdje se prije nastajanja mnogobojnih današnjih sela i neimenovanih brda i brežuljaka, razvio i živio jedan grad s današnjim uređenjem. Ali ga se niko ne htjede odreći, niti priča koje su svi Bihorci znali. I ispriopovijedaše ljudi, oslanjajući se jedino na priču i pjesmu narodnu, povijest o gradu Tutnjavu i brdu Varviru bihorskom. A priča, ne razlikujući se mnogo od pripovjedača do pripovjedača, teče ovako...

Na nekada pustom i ogoljenom tlu, gdje su tutnjale mećave i teški koraci osuđenika koji su slati da godine svojih mogućnosti provedu u nepokretnom vremenu, zavijeni u kamen i snijeg, brda i stijene, ležala je Opština Tutnjav. Zime više nisu bile kao prije, mećave su bile rijetke a kamen bi često dočekao Novu godinu suv i nepokvašen snijegom. Oni nešto maštovitiji pripovijedali su o nekoj kraljici Teti i njenim stopama koje su nekada davno gazile veličinu opštine, izraz gordosti i ponosa, izraz moći – brdo Varvir, stjenoviti

i goli predio s kojeg se vidio cijeli grad. Pod Varvirom su se nizale ulice kuća i velikih zgrada, koje je podizao svako ko je u tuđini zaradio nešto novca. Stanovi su stajali prazni, neopremljeni, čekajući da se neki novi vjenčani par odluči za jedan od njih.

Nekada davno, kada je trebalo hrabrosti stati na čelo varoši i povesti je put opštine, utrkivanja nije bilo. A pamtili su svi Tutnjavci one kasnije godine kada je gradu trebalo mudrosti da rešava godinama gomilane probleme i dugove u koje je Tutnjav zapao zbog loše politike. Koliko se dobro prilike i neprilike pamte, toliko se teško pamte godine. Dovoljno je reći: bilo je to u vrijeme onog i onog u čijim rukama je tada bila vlast. Govorio je tada pijani profesor matematike: "Kada bi se na izborima od glasača tražilo da umjesto broja partije zaokruže puni naziv odabrane, pobijedili bi nevažeći listići!" I tako, u to vrijeme nerazumljivih a često uzvikivanih skraćenica, vladaše KGA s najvećim brojem pristalica, od kojih malo ko znavaše bar puni naziv partije.

Posljednje i davne godine svoje vlasti u Tutnjavu, kada se za opštinu otimalo nekoliko stranaka s mnoštvom teza apstraktnih obećanja, KGA osmisli da svoju moć i silu nad ucenjivanim i poniženim narodom, izrazi velikim natpisom od kreča preko cijelog velikog i strmog Varvira.

Jednog jutra, kada je propuh oslabio sa svih strana i lijepi se behar izborio za svjetlo dana, Iso, poslužitelj u kafečajnici *Točak*, mjestu s najdužom tradicijom u gradu, otvorio je lokal i izašao da popije kafu na terasi. Ponesen mislima negdje k brdima i visokim selima zavijenim u grozdove ispucale magle, koja mu se smeštala u zenice, ugleda natpis **KGA** koji je osvanuo na Varviru. Kao mladić bez oca

i majke, bez porodice, s nezavršenom školom i potajnom patnjom što nikada ne može napredovati dalje od posla poslužitelja, riješi da se oda politici, da bude zagovornik partije KGA u gradu, pa da zadobije makar posao fotografa u Kulturnom centru Tutnjava, jedinom u bihorskom okrugu, ili portira u maloj biblioteci koja nije brojala veliki broj knjiga i učlanjenih čitalaca, a u kojoj je radilo više bibliotekara nego u Vašingtonskoj biblioteci. Gledajući kako natpis na Varviru prkosi predstojećoj predizbornoj tišini, znao je šta bi trebalo učiniti. Najprije je pronio priču među gostima kafečajnice kako opoziciona partija planira da nešto uradi s natpisom na Varviru. Kada su te glasine stigle do KGA, jedan odbornik osmislio je da svake večeri neko stražari pored natpisa. Odredili su čuvare, a među njima je bio i Iso. Svoju noćnu smjenu odradio je dobro, kao i ostali čuvari, ali bez nadoknade, jer, trebalo je raditi iz ubjeđenja i time se dokazati pred partijom.

Nekoliko dana kasnije, kada se činilo da opasnosti po natpis nema, KGA je raspustio čuvare.

Dan kasnije, osvanu na Varviru **KUGA**.

Tokom noći neko je između **K** i **G** dopisao usko slovo **U**. Od tog dana Iso je bio najbučniji. Javno je komentarisao događaj, pozivao se na neprilično ponašanje opozicione partije koja vrijeđa historiju u kojoj se umiralo od kuge, prepričavao je svoje viđenje ovog događaja i postao najglasniji član vladajuće partije, koji je prozivao i kritikovao čak i preko potrebe, zahtjeva i volje vladajućih. Bio je poput djeteta kojem je drugo dijete otelo i sakrilo igračku. Prvi put poslije mnogo godina narod je osjetio olakšanje i zahvaljivao Bogu na prilici da odahne i opusti se bar kroz ovu šalu, koja je predstavljala jedini izraz slobode. Ljudi se trgnuše iz pasivnog posmatranja i povinovanja, pa počеше nadmeno prolaziti gradskim trgom, podsmijavajući se natpisu, osjećajući vjeru u promjenu. Žedni čestitoga opstanka, tragali

su za izvorom vode u nadi i molitvi. A mnogi su bili mišljenja da je natpis doradio upravo promišljeni Iso.

Ne prođe mnogo, a aktivisti partije KGA usko slovo **U** spojiše sa **G**, podebljaše i ostala slova, i tada se sa Varvira, još jače i belje, nadvio nad gradom natpis **KGA**. Ljudi utihnuše, pognuše glave i osjeteše kako nema spasenja, izlaska iz kutije ove vlasti koja se sa svojim natpisom kao crn oblak nadvija nad njima i gradom.

Bio je april i prašina se počinjala uvijati oko cipela i užurbanih koraka. Vjetrovi i interesi sudarali su se ili mi-moilazili brzinom puštenih konja, obnavljajući se u pomahnitalosti svojoj. Izgubljeni bihorski grad Tutnjav svakodnevno je sprovodio akcije čišćenja u kojima učešće moraju uzimati pristalice vladajuće partije ukoliko žele posao. Budući lekari, učitelji, umjetnici sadili su cvijeće na otvori-ma trga, prenosili zemlju i kupili otpatke odbačene usput. Beskućnici su se smijali. Prosjaci namjerno bacali papire i cijepali isprošenu ili otetu novčanicu do najsitnijeg dijela. Činilo se da je bar neko slobodan. A poneki bi čovjek, ugledavši neko važnije lice iz partije, zamazao obraze zemljom i prašinom, a onda se uspravio, ne bi li ga ko primjetio i ocijenio vrijednim i založenim.

Kada je izgledalo da se sve umirilo i povinovalo volji uprave, osvanulo je jutro u kome je Varvir nosio tri spojene crne mrlje, velike kao zbijeni tamni oblaci, prijeteće, pobunjeničke, ispod kojih je ležala sjenka prijašnjeg natpisa. Ali dade Bog kišu iz vedra neba koja cijeli dan ne presta.

I spra se crno s bijelog.

Nepobjedivi natpis skoro da se osmjehivao. Nekakva stepska hladnoća uvlačila se u kamen i čovjeka. Tutnjavci ostaše bez nade jer ni Bog, činilo se, nije bio na njihovoj

strani. Prihvatiše iskupljenje za ko zna čije prošle ili buduće grijeha. Jedna trudnica zaplaka pomislivši na uvrijeđenu budućnost mogućeg ljekara, profesora ili vojnika, kog nosaše u utrobi. Znala je koliko će kratko trajati ona utjeha koju je stalno ponavljala sebi u bradu, spuštajući oči ka stomaku: „Ne brini, u meni si. Niko ne može ucijeniti tvoje rođenje”.

Sve je postalo pitanje partije. Ona je bila u kućama, na okovratnicima kaputa i košulja, na kašikama, u graškama znoja ispod finih tkanina odjeće... Oni smjeliji izricali su mudrosti sjećajući se prošlogodišnjih poplava koje su u ovo vrijeme nosile sve pred sobom: „čovjeku koji je prodavao mlijeko miješajući ga s vodom, poplava je odnijela sav posao. E sada će poplava da odnese izbore!”

A vrijeme je ćutalo. I Bog je ćutao.

I, zaista, pamtili su dugo Tutnjavci kako se pričalo da je tada nekakva čudna sila donosila moć ugnjetačima, silnicima koji su svoju moć prosipali sve do budućih koljena... Poneko bi godinama kasnije spomenuo i mladog Isa, koji se nedugo poslije tog aprila izgubio negdje u dalekom inostranstvu. Ali najbolje pamte šta se dogodilo dan prije izbora, poslednjeg ispita Božijeg dopuštanja da se čini koliko se hoće i može, da bi se videlo do kada će.

Nije bio maj, pa da se prepričava kao čudo, ali bio je pozni april, i jutro koje je donosilo nove natpise u novinama i natpise moći i nemoći na stenovitom brdu, toga dana donijelo je posljednji snijeg i surovu cjelodnevnu mećavu zakasnele zime.

Na poslijetku, sve je pobijeljelo i ništa se nije vidjelo sem velikog bijelog snijega. Ni krov, ni ulica, ni trg, ni čovjek, ni veliki Varvir sa svojim natpisom.

Nad njim, toga dana, nadvio se izraz Božije moći.

A nad mećavom, i danas, nadvija se moć jezika, sila priče bihorske da prkosi vremenu, zaboravu i stvarnosti. Jer na početku bijaše riječ. I riječ se posječe. I iz nje potekoše priče. I iz priča svi budući svijetovi.

Zumber Muratović

BAŠTA IBRAHIMOVE BOJE

Kad se sa petnjičkih strana povuku snjegovi i proljetne vode udare potocima – iz brda u brdo, razliju okolnim ravninama i natope korijene nadolazećeg života, rasprše zvijezde ljubičica i zlatne jagorčevine; zamirišu bagremovi oko škole i zapahne topli jug raznovrsnog cvijeća po mehkome zelenom ćilimu, zapupoljči život na obroncima Gajeva i modrog žbunja, raznovrsne niti na kosmatim granama zapliću tajne nastajanja. Samo još šljivici čekaju da ih okiti sjaj behara, dok sunce maslačka veze šarene rukoveti po okolnim livadama.

Iako je dan bio podobro odmakao, Ibrahima Pačariza nije ništa spriječilo da krene u lov. Išao je uzbrdicom, čvrsto držao lanac svoga kera, žurio kao da treba nekog da sustigne.

Naiđe, u tom tiparu komšija Nusret, sin Fadilov, momak tek okrućao, jaturan jedan krndeljko. Skrušeno pozdravi svog bivšeg nastavnika Ibrahima, u hodu popi gutljaj soka iz flaše i savijenim kažiprstom lijeve ruke obrisa slatkovinu sa usana.

– Šta je sa Fadilom? – pita ga Ibrahim i gleda pravo u oči, kao da mu je bitno da sazna kakvog je zdravlja.

– Ni preko praga – odgovori Nusret. – Jučer hodao dobro, danas nema nogu, nikako.

– Fadila mi, mahsuz, poselami. Jesi l' čuo? Od mene, reci. I još ovako ćeš mu pridodati: Ibrahim postao lovac, bez puške.

– Kako lovac, bez puške?! – začudi se momak.

- Kaži tako, slobodno, zna on šta ja pričam. Stari smo mi prijatelji.

Uz žuborenje Potoka, koji je pridošao tih dana, nešto frknu, i zamače u dolinu, gdje su se dvojica dječaka hengali i hrvali. Nosili se i gurali, stezali jedan drugog oko struka i čupetali, nadgornjavali, uzdisali, vriskali i stenjali.

Šaputalo je lišće na jedrim granama, šuma mirisala.

Nusret zastade, oklijevajući popi još jedan gutljaj soka. Usne mu se obojiše u crvenkastu boju, na grlu se javnu jabučica, a kašalj posta ljudskiji.

U tom trenutku naiđe lijepa Halima, trudeći se da djevojačkim šarmom skrene pažnju, zapali u njemu momačku vatru; poče da se miletiše – uz prividni osmijeh hoda na prstima, uvija kukovima, glavu nakrivila i, to isto ponovi nekoliko puta, kako je ona znala i umjela. Imala je tamno lice, tamne oči, tamne vjeđe, tamnu kosu. I šare na njenoj haljini bile su tamne. Jedino što je bilo bijelo na njoj bili su zubi.

Prebijeli biseri.

Ženskom intuicijom osjeti da je momak gleda, lice dobi zajapuren izgled kakav poprime djevojke kada primijete da ih neko drag posmatra. Potom se naglo okrenu prema njemu, ulovi mu pun pogled koji je nekoliko trenutaka ostao na njenom licu. Od kada je postala punoljetna, majka joj rekla: „Kćerko, vrijeme je da istjeraš tuđa goveda iz svog kukuruza“, ona sve češće silazi u petnjičku Ambulantu da „popravi“ zube...

Nusret je krišom pogleda, sa strane, ispod oka.

- Ti u šetnju?

- Pa, šta?! - zacvrkuta djevojka.

- Ništa - kratko odgovori momak, strepeći da ne dobije brzu čušku.

Njih dvoje, jedno pored drugog, na odstojanju od metar i više, kao kakvi bijeli golubovi koji se ciljano gube u daljinu, i više nigdje tamo na širokom putu nikog nema, nestadoše.

*

Za razliku od blijedog Sabra koji je sporo koračao, Nusretu se u povratku lice bješe zajapurilo, zaplamenčilo, žureći da pređe potok sav zbunjen upade sa obje noge u mutnu vodu. Okvasi patike i nogavice do piskova. Mokrih nogu sustiže komšiju Sabra, zatraži mu cigaretu.

– Čuješ! Ovo ti je zadnji put da nekom tražiš, ove vrazje cigare. Nego, spuci šipke, pomogni ocu, nešto radi! – zadojачeno zacikta tresući glavom. – Jesi l' čuo?

– Dobro – obeća Nusret, a lakše bi mu bilo šamar da je dobio.

– Ništa dobro, idi!

– Rekao si jednom, odoh – odgovori Nusret postideno.

– I još, ovo – prisjeti se Sabro. – Ako me poslušаш, ovo što sam ti rekao ne mora da važi.

– Koje?

– Za cigare.

– Vala, konj prdio, važiло ne važiло, iduće godine odoh vani, poslije ti ga nefala...

– Lipši magarče do zelene trave.

– Vidjećeš, živi bili.

– Mnogi su se jaračili da idu, pa odustali, ni tamo nije sve obješeno. Prvo završi školu, dobro otvori oči i vidi ćeš obrnut.

– Školu?

– Jah – uzdahnu Sabro. – Bez škole si ništa, rode moj.

Kad bi ti poslušao tvoga Sabra olakšao bi život i tebi i tvojim roditeljima.

– I bez škole se, valjda, može pojesti ta kora hljeba – tiho

će Nusret. – Organizovati život i sve nadoknaditi. Samo se dva dana ne mogu nadoknaditi: jedan je jučer, drugi sutra...

– E, samo ti filozofiju prosipaj – raspoloženi Sabro se namršti. – Hm!... Će goj odeš mora krvnički da radiš, svuda hodeći sjedećega pojede... Nema niđe, dijete, da se pare zarade dok trepneš.

*

Pucketala je vatra iz gomile gladiševine i stršljika koje su prezimile na Hilmovoj ornici. U izvijenoj uzduhi, kao iz topa ispaljen uvijao se priklan dim prinisko iznad voćnjaka. Varnice se lomatale, pravile oblik pečurke, prosijavale kao sniježne pahulje – lahke i lepršave, još uvijek u vatrenoj snazi padale nekontrolisano, smudile tek zazelenjelu travu.

Prolaznici gledaju pridošli Potok, voda mutna ka' oranje nosi granje, kamenje i nekakve ljuske koje u talasima skakuću kao žive. Dok nije sagrađeno korito voda se često izlivala, zadavala jak udarac virusima – očistila bi Petnjicu i svu prljavštinu sprala u rijeku Popču.

Idući polahko od Potoka do puta, od sklada do broda, od broda do asfalta, Sabro se povremeno osvrće da vidi dogle je stigao rođak Himo koji mu se toga trenutka pridruži, zateče svoga prijatelja Ibrahima u bašti. Ugleda srndaća žuto plavkaste boje, dobro namučenog ali opet dopadljiva izgleda, malog rasta, gotovo i positan, a opet malčice savijen preko leđa, stao – ni tamo ni ovamo; uklopio se u prekrasan ambijent bašte Ibrahimove boje. Bašta puna voća, veliki broj saksija sa kadifama, petunijama, ružama, razne voćke, te raznovrsno cvijeće, jabuke, šljive, maline, kupine, vinova loza, ribizle, jagode, povrće...

Bio je to period kada je Ibrahim lov upražnjavao iz ljubavi prema prirodi, životinjama i druženju s lovcima. Najveći "ulov" bio je upravo ovaj mladi ranjeni srndać, koji se,

bježeći ispred kerova, našao u njegovoj avliji.

- O, domaćine! – začu se glas s one strane puta.

Glas tanak i nešto hrapav podsjećao je na glas komšije Ismeta, visoke ljudine, učitelja. Ovako se, ubrzano i hrupački obraćao komšijama kada se nađe pred njihovim vratima.

Došlo dosta svijeta u Ibrahimovu baštu da vide ovu umiljatu životinju. Gledaju je netremice, bez zazora, puni interesovanja, razmišljajući šta će biti sa njom, jer divljač neće, kolibe i avlije, divljač hoće šumu, prirodu i slobodu. Jednom riječju, lijepo su se Petnjičani okupili – uz šalu, opušten razgovor i zezanje provodili vrijeme.

Tih dana Ibrahimova supruga Nezira imala je pune ruke posla – dočekala mnoge znatiželjne goste, počastila i ispratila.

Došla dvojica ljudi, disali bučno, vreli i zajapureni.

Prvi, visok i mršav, neobrijane sijede brade, sijede kose, crne obrve, na njemu braon kaput i sive pantalone. Njegova pojava unese u avliju svježinu, a njegovi spori pokreti neku sigurnost i temeljitost. Išao je noseći tašnu pod pazuhom, onako kako učitelji nose dnevnik kada ulaze u razred.

Drugi, srednjeg rasta, još sa puta se propinjao na prste, preko cvijeća pokušao da vidi srndaća. Na njemu radnička bluza, uska i dosta stara – bio je mršav, zapet pri hodu, imao tup nos, tanak vrat sa čafurkom na potiljku. U znak pozdrava podiže ruku pa stade da razgleda cvijeće i sve uokolo šta se nalazi u bašti.

- Čuo sam, i evo dođoh da vidim je l' istina? – počeo visočiji čovjek.

- Pa, evo – reče Ibrahim, pokazujući u pravcu srndaća – pogledaj, evo vidi.

- Vala srndać, ako ga će ima. O, hoh! – čestita mu gost. – Halal ti bilo.

Drugi čovjek stade, otkopča gornje dugme svoga kaputa i ustuknu malo natrag da bi ga bolje vidio.

- Bujrum, sjedite – ustima ih Ibrahim. Sa merakom su sjeli na drvenu klupu, škripavu pri sjedenju, od sjedenja izlizana.

- Sabro? – upita komšija Bako.

- Sabro vala – reče Sabro.

- Sabro? – upita učitelj Marko.

- Sabro – potvrdi Sabro.

Bako nasloni desnu ruku na kuk, ugleda plastičnu čašu na obližnjoj česmi, a na njoj neka knjiga debelih korica. Skloni knjigu, podiže čašu, napuni je vodom i krenu prema Ibrahimu:

- Pa, đe je bio, ovaj ljosko, do sada?

- Kod njegove kuće – veli Ibrahim, uz dobronamjerni smiješak. – Gore po Paprištu.

- Aha! – klimnu glavom Bako, više ne htje navaljivati. – Možda.

- E vala, šuhret ovo srnice, lijepa, pa šta lijepa – prozbori jedna širokih tumajlija koju su žene, stimajući da sjedne, zvale

- Bika, a bijaše i zasjela, ozbiljna i znatiželjna, uvrh avlije kao prava hanuma. – Lijepa – reče, radosna što to lako primjećuje i otvoreno priznaje, a zatim opru ruke na umivaoniku koji bijaše okačen o brvna kolibe.

Ibrahim veseo, na vratima šupe stari mandal zamijenio novim, savremenijim, pojačao željezne kuke koje ga drže i napravio za srndaća dva zaključavanja...

Komšija Muso obavijestio sustanare iz zgrade te i oni dođoše. Uz dobrodošlicu, šalu i pažljive riječi, gledaju srndaća, neki su ga pomilovali. Niko, tog trenutka, nije obratio pažnju na Ibrahimovu kolibu punu raznih slika, bista, figura i figurica... Svi gledaju u srndaća.

- Šibica! Ima l' ko ćibre? – zatraži Muso da pripali cigaretu. Za tren oka, više šibica začangara oko njega.

Dok je dočekivao i ispraćao goste Ibrahim je radio u

svojoj bašti – odrezao dvadesetak centimetara gumenog crijeva i natakao na drveni valjak. Crijevo išpartao po dužini na desetak krivih linija koje je izrezao britvom. U prostoru između linija, tušem napisao neka slova (obrnuto, kako i treba) i ostavio da se na suncu osuše. Na vlažnom papiru valjak je ostavljao tragove i tako pravio veći broj istih otisaka...

Desete noći Ibrahim je srndaća sanjao – kao, postao golub koji se vinuo u visine. On je posmatrao kako leti visoko iznad topola, kao što je nekada svoje golubove-pismonoše posmatrao kako se uzdižu u visine i strpljivo čekao da se vrate. Golub je bio slobodan, promatrao sa visina, uživao u novom okruženju, zaboravio da je do prije nekoliko dana bio ranjeni srndać. U jednom trenutku ga nije bilo na vidiku, više se nije pojavljivao. Otišao nekom drugom mjestu i drugim golubovima. Ibrahim tugovao, teška srca se vratio svakodnevnim obavezama, golub nastavio da leti, ne mareći na šupu u kojoj se liječio, ne mareći za svoga spasioca...

Nusret je ubrzo pošao u Njemačku, tamo se zaposlio, od prve plate poslao Sabru 100 njemačkih maraka. Sabro se iznenadio kada je na njegovo ime stigao novac; razmišljao, pokušavao da se prisjeti da li mu je nekada zajmio kakvu paru.

Kada je bilo vrijeme godišnjih odmora, po bratučedi Hanifi, Nusret poslao Sabru šteku cigareta i poručio da su onih 100 maraka i ove cigarete mali znak pažnje i zahvale za duhanjenje iz njegove kutije.

Sa prvim dolaskom u rodni kraj, Nusret je opet sreo lijepu Halimu, djevojku koju je upoznao pored petnjičke

škole. Učinila mu se drugačija i ljepša. Kad je hodala pored njega, izgledala je da samo čeka njegovu pogrešnu riječ pa da ode – zauvijek. Nusret tiho govorio, niti je smio da dahne, niti da kahne, a da je dotakne – ni govora. Za heftu dana je isprosio. Za njega je, osim ljepote, bio važan njen temperament, energija koju zrači, patrijarhalni stav koji ima i koji proizilazi iz njenog načina življenja. Ibrahima je pozvao za glavnog svata...

*

Subotnji dan je sporo odmicao, stotinu golubova je, u proizvoljnim krugovima, letjelo iznad „bloka“ zgrada; Ibrahim sjedio pored prozora svoje kolibe, drijemež ga pritiskao na otvorenom prostoru i čistom zraku, rado bi prillegao.

Razmišljao – šta ako se srndaću nešto desi i zakon reaguje...

Petnjica je u tišini šutila, samo je ponekad prekidalo zavijanje i režanje pasa iz ograđenih dvorišta. Oporavljenog srndaća je Ibrahim ipak pustio iz kolibe. U par opreznih skokova, u punom džilitanju, srndać je zamicao prema rijeci Popči. Za komšije, kad ga ugledaše kako trči, to se nije bio ukazao srndać, nego živa vatra. Kod škole, narod se peo na uzvišenja da vidi tu simpatičnu životinju. Srndać sad, okrećući glavu lijevo – desno, zaista poletje. Tako i pređe rijeku, za sekundu, ubode pravo naviše uz puteljak, sve pod klekama i livadom, odakle je pucao pogled prema zaravni. Osipali su se pod njegovim nogama sitni kamenčići, dizala prašina, vraćao se svojoj oazi mira, grabio naprijed, naprijed...

Refadija Pepa Abdić

ZULEJHA

Ne znam tačno šta sam sve očekivala kada sam, nakon dvadeset osam godina, sa troje dece krenula u rodno mjesto. Prvo sam pomislila da im pokažem stan u kome sam prohodala, pa onda sve one livade i staze po kojima smo trčali, šiblje u kojem smo se skrivali dok bi igrali žmurke, pa rijeku i njene virove u koje sam danima gazila i sakupljala punoglavce i žabe. Mislila sam, da im u jednom dahu, pokažem sve ono što je moje djetinjstvo činilo srećnim. Da ih oprašim bajkovitom ljepotom, koja mi daje snagu kad god posustanem. Ali, sad, dok vam ovo pričam, sigurno znam, htjela sam da nađem svoje djetinjstvo, da bar na kratko ponovo zavirim u kutiju satkanu od snova, u moj zavičaj...

Stojim i gledam u nekad meni visoki balkon i ogromna vrata stana. Vrata se otvaraju. Izlazi Zulejha laganim hodom i znatiželjno me gleda. Gledam i ja nju. Lijepa. Čak i ljepša. Osmjela se pa maramu ovlaš zavezala na potiljak. Otkrila svoje sićušno lice, okrugle obraze i trepće. Ženstveno. Pitam je da li me poznaje. Vrti glavom i kroz stisnute zube kaže: "Nee". Niz stepenice silaze dvije cure i dječak. Uokviriše je. Stoji Zulejha poput slike, uokvirena zlatnim ramom.

- Jesu li tvoja ?

- Jesu.

Ne umijem da krenem ni naprijed ni natrag. Ni da progovorim. A i kako bih mogla kad su za Zulejhu govorili da je hadum. Zulejha hadum! Sjedoh na poveću trupinu da odmorim. Čekam da me pozove da uđem. Ali, ona sjede poda-

lje od mene. Moja drugarica iz djetinjstva. Ili samo nevoljna družbenica, jer su je odrasle djevojke i žene izbjegavale. Za nju sam sada bila stranac.

Pusto je i dosadno ljeto bez djece na selu. Ostavili su me da donosim vodu i budem onako pri ruci. Niko se nije pitao šta ću sa ostatkom vremena. A dan dug. Ošišana do glave i bosonoga, skakutala bih s noge na nogu oko svakog gosta. Pomilovali bi me po šutoj glavi, dohvatili za bradu da mi vide lice i najčešće rekli: „Ima bistre oči, biće lijepa”. To sam ja doživljavala da nije sam lijepa, ali da ću biti lijepa... Tamo, nekad...

Igrajući se u hodniku, slušala bih priče odraslih. Poneko bi u toku priče mahnuo glavom prema meni, opominjući na moje prisustvo i dajući na taj način do znanja da ne slušam šta se priča, a odmah bi se na to mahanje začuo odgovor: „Mala je, ne zna”. Dosta sam razumjela, ali ne baš sve, pa sam za priče koje nijesam razumjela, godinama tražila odgovore.

Ubijajući dosadu kako sam znala i umjela, s nestrpljenjem bi svakog radnog dana, oko dva sata poslije podne čekala Zulejhu da počisti kancelarije seoske ambulante. Sjela bih na sklad i gledala je kako se, cik cak, spušta niz vijugav putić od svoje kuće. Svakog dana ista radost. Bićemo tri sata zajedno. Ja sam pričala, a ona me slušala. Ponekad bi i ona nešto progovorila, ali bi se najviše raspričala kad namu da subotom pođe u Bijelo Polje ili Berane. U povratku bih je čekala na stanici da vidim kako se obukla. Maramu bi čvrsto stegla ispod brade, u dupli čvor, tako da joj se vidio samo uzani dio lica. Onako mršava, ni dimije od najlona, široke dvanaest metara, nevješto nabrane, nijesu je činile krupnijom. Stare cipele sa izblijeđelim vezicama odavale su sirotinju. A sve to natkrilio je obavezni šušlavac, u lijevoj ruci kišobran i tašna. Čini mi se da joj je desna služila za

mahanje dok žurno korača. A uvijek je nekako žurila, osvrćući se plašljivo.

Njena kuće nalazila se ispod guste šume, na vrh samoga brda, na neplodnoj oranici iz koje strči kamenje, trnje i jedna kruška divljaka. Eto, zvali su je kućom, a najmanje je ličila na kuću jer su košare za ovce bile ljepše i veće od nje. No, kako se u njoj živjelo, zvali su je kućom. Napravljena od jednostrukih dasaka kroz koje je grijalo sunce i duvao vjetar, pokrivena gustom slamom, iz daljine je više ličila na prošlogodišnji zaboravljeni plast sijena. U jednoj tamnoj prostoriji, bez poda živjela je Zulejha sa majkom, bratom i polubratom. A kako su živjeli, to niko nije znao. Polubrat bi se po mjesec dana otisnuo u prošnju i kad bi se vratio i rastovarao svoje bisage, koje je nosio na leđima, polovina isprošene hrane bi već bila ubudana. Drugi brat je po selu cijepao drva i rijetko bi mu ko dao neki drugi posao.

Ta jadna njiva dijelila ih je od dvospratne kuće pokrivene crijepom, lijepo omalterisane, sa velikim prozorima, balkonom, okružene šljivicama i livadama. Naizgled, u njoj su živjeli srećni i zadovoljni brat i sestra. Marko je bio na oči viđen, stasit i snažan, ali povučen i stalno namrgođen sa jednom mahanom o kojoj se naglas nije pričalo. „Bolvao je od onog mladalačkog”. Kad ga je jednom to uhvatilo, divovskom snagom je čupao kolje po selu, urlao, tako da se polovina življa od straha zaključala u kuće. Smirio se tek kad mu je sanitet Ramiz udario injekciju.

Za Mariju su govorili da je lake pameti, pričljiva i vesela. Često je kvocala po selu, a subotom bi redovno išla do grada.

- Zulejha se udaje šesti put - graknu, s vrata komšinica Muna, koja je često dolazila kod Nane na kahvu i donosila haberove. - Opet neđe u okolini Peći. A, đe, to samo ona zna.

- Hairli bilo, dako se sad skrasi - bolećivo prošaputa moja Nana.

Njene udaje trajale su mjesec dva. Vraćala se, a da niko osim nje nije znao zbog čega. Kroz selo bi šapatom prozujalo: „Vratila se Zulejha”. I niko više ništa nije zborio. Niti je ko Zulejhu pitao, niti je ona što pričala.

Možda su je u početku i pitali, ali kako nijesu dobili odgovor, odustajali su. Ponekad bi neko onako usput nagađao šta bi mogao da bude razlog njenog povratka, ali sve bi ostalo na tome. Ona je ćutala kao zalivena.

Sjećam se te njenje šeste udaje, kao da je sad gledam. Bila je kasna jesen, koja decu rano utjera u kuću. Nekako baš u taj prvi mrak banu Zulejha sa vjerenikom u našu kuću da joj majka, ako može, do sjutra sašije kat. Uzrujana, smušeno vesela, zajaprenih obraza, kršila je prste, kao da će neđe zakasniti. Pored nje je stajao vjerenik, bar dvadeset godina stariji, ili mi se tako učinilo. Zalizane kose, a iskeženi osmjech su krasili srebrni očnjaci. Nekako je sam sebi bio važan, previše se meškoljio i okretao prema prozoru da popravi kosu.

Po dogovoru, sjutra oko podne došla je sa vjerenikom da uzme svadbarsko ruho. Umorna i tužna, ličila je na pokislu pticu. Ni vjerenik nije izgledao bolje. Izgužvanog odijela, sa vidno izraženim podočnjacima jedava je čekao da ode. Majka se šapatom pitala: “Đe li je ovaj mrčo spavao? U ovom selu nema rodbine, niti konačišta”. Mora da je spavao u odijelu, kod njih u kući, a i đe bi drugo, pomislila sam. Čula sam od žena da za Zulejhinu majku nijesu važila pravila da vjerenik ne može spavati sa đevojkom u istoj sobi. Za nju je bilo važno da se uda i ode u neko bolje sklonište.

- Hoder ovamo, povuče majka Zulejhu u drugu sobu.-
Ispravi se - reče joj kao da je kori. Palčevima joj protrlja jagodice da joj se lice malo zarumeni. -Na, obuci se, naredi joj i ne stidi se. Žene smo...

Nespretno oblačeći dimije, pogledala je kroz prozor. Oči su joj bile pune suza.

-Raduj se, raduj, hrabrila je moja majka. Jed... - htjede da završi po običaju, jednom se udaje, ali se ugrize za jezik. Umjesto neizgovorene riječi, ode do sanduka sa haljinama i izvuče neki smotuljak.

-De, podigni ruke da ti pomognem da se obučeš, - reče i svečarski joj ogrnu jelek boje zlata sa cvjetićima što sijaju.

-Eto, sad si prava nevjesta, neka ti je sa srećom, da Bog da da ostaneš.

Nije tu bilo prostora za neku dužu priču. Niko nije znao u koje je doba dana odvedena, ni kojim putem. Samo je Marko, onako robusan, tih dana zgrčeno sjedio po vazdan u šljiviku kao da nekoga prati ili čeka.

Zulejha se pojavila nakon nepun mjesec dana i nastavila da radi. E ovaj poslednji povratak je rasplamsao maštu sela i svi su se dali da utvrde uzrok njenog povratka. Kako je bila nastupila zima, imali su napretek vremena da raspredaju priče.

Istine radi, Zulejha nikad sama nije birala muža, umjesto nje, to je radila njena majka. Prvi put je udala, tik pošto je napunila četrnaestu. Ne znam koliko je imala prosaca, ali mi se učinilo da je majka davala svakom ko je dolazio da je prosi. A Zulejha pristajala bez riječi, sve za majčin hatar.

- Udala se Zulejha. Vratila se Zulejha - dovikivale bi grlatije žene da daju sebi na važnosti. Na kraju su se i seoski đilkoši zaigrali da odgonetnu tajnu Zulejhinih povratka. Pratili bi je, dobacivali, čak na očigled sela išli za njom, na šta se niko nije osvrtao. A ko da brine o siroti kad ona može biti svačija i ničija svojina. Da su malo više vodili računa o svojim mislima, brzo bi shvatili da su pogriješili. No, Zulejha se nije okretala na njih koliko na usmrđeli sir, kao da ne postoje. Išla bi svojom stazom žurno, zavučeni ruku ispod džempera, nekako zgrčena, ali kad bi došla do Markove

kuće ispravila bi se, dobila snagu i okrenula da ih ohrabrena pogleda. Momci bi na njeno okretanje stali, kao čopor gladnih vukova, a kad bi produžila da ide onako uspravno, okrenute glave prema njima, vratili bi se. Nijesu dalje mrдали od Markove kuće, spuštajući se pokunjeno.

Pričalo se da je učešće u svemu uzeo da sazna istinu i najveći mangup u selu Halko. Da je vješto oblijetao oko nje, ali da na kraju nije mogao ništa da učini, jer je Zulejha hadum. „Zulejha je hadum” prosu se po selu priča. A u Halkovu priču se vjerovalo. A ko i ne bi kad je Halko bio od dobre kuće. Pričalo se tri dana i nakon što se narod zadovolji, priča stade. Više niko nije pominjao njenu udaju, više nikom Zulejha nije bila bitna osim meni. Njoj sam jedino mogla da pričam do mile volje i ako je hadum, a šta je hadum nijesam smjela ni da pitam. Znala sam da je to nešto, a šta? Puštala bi me da joj skidam maramu sa glave, vežem pozadi, diram pletenice, zamotavam se u dimije, ali mi jedno nikako nije dala, da joj skinem prsten s ruke. Bio je to najobičniji prsten kupljen na pijaci kod džidžara. Što mi je više branila, sve više sam tražila. Nije mi bilo do prstena, ali me čudilo kako to da mi moja Zulejha nešto brani? Čak mi je jednom rekla da joj je u Berane na pazarni dan prišao neki momak, ali ništa više od toga. Nadala sam se danima da će mi reći da je taj momak zaprosio, pa kad je najzad upitah, Zulejha me odsutno pogleda, okrenu glavu i ćutke nastavi da radi.

Umišljala sam, posebno pred spavanje da joj je prsten poklonio baš taj momak i dobila neopisivu želju da joj ga skinem sa prsta. I uspjela sam. Dobih ga najzad i zaskakah od sreće, čak sam i zapjevala u prvi mah ne sluteći, da će se Zulejha naljutiti. Kad sam joj ugledala lice stisnuto kao u šaku, a usta stegnuta u dugme, pokušala sam da ga vratim, no ona ga nije htjela više nazad ni za živu glavu. Po prvi put mi je rekla ljutito mašući glavom, zamuckujući, prskajući me pljuvačkom po licu: “Kaa... kaa... kad ga jee... jee...”

jjednom skkk... ski... skiineš, nnnn... nee... nemma vr... vra... vraaćanja". Tada sam shvatila da kad se uzbudi, Zulejha zamuckuje. Pokajala sam se. Nijesam mogla da vjerujem da ga neće više. Osjećala sam da sam neće dobro pogriješila, ali će nijesam znala. Samo sam htjela da ga malo držim, probam, da vidim kako stoji na ruci i vratim. Nije ga htjela ni sjutra ni preksjutra, ali je i dalje bila ljuta. I ja sam bila ljuta na sebe. Će se izgubi ona čežnja za prstenom i ushićenje kad joj ga napokon skinuh. Osjećala sam poraz zbog pobjede. A onda onako sva puna muke, spustila sam prsten na ploču, sa koje su stariji uzjahivali konja i dugo ga dugo tukla oblutkom dok se nije razdvojio u dva polumjeseca.

Pred moj polazak u trći razred prešli smo da živimo u grad. Morala sam da se naviknem na drugačiji život i obaveze, povremeno misleći na Zulejhu, onako između igara i odrastanja. Jednog dana otac je, čitajući novine, uzgred kao nebitnu vijest, reko majci da je Zulejhi umrla majka i da se ona samo nakon mjesec dana udala za Marka.

„Juče je dolazila kod ljekara i poslije pregleda mi šapatom ispriča da bi se davno udala za Marka, no joj majka nije dala”.

- Marko je obećao da će je čekati dok joj majka ne umre, s osmjehom na usnama pričao je Ramiz.

- Sad je slobodna, ha ha ha.

Njegov smijeh zvonio je i našom sobom u kojoj smo učili i spavali, pa ustadoh da mu bar nešto kažem u vezi Zulejhe, ali me bi stid što slušam njihov razgovor kroz otškrinuta vrata.

Zbog onog prstena koji je toliko branila, znala sam da Zulejha nekoga voli i čeka. Možda je stvarno pronašla sreću.

Poslije godinu dana otac je opet, onako usput, prosto

nehajno, saopštio majci da je Zulejha rodila djevojčicu. Ona ga je, po prvi put gledala značajno dugo, ispitivački, kao da on u svemu ima nešto. I kroz neki čudan izraz lica, uz skriven osmjeh svojstven ženama reče: „A Halko rekao da je Zulejha hadum”.

- Otvorilo joj se, - odgovori otac kroz smijeh.

Kasnije sam čula da je Marko poludio skroz, da je, u ludilu, zapalio kuću, i da je u požaru izgorjelo sve do kame-nog zida. Smjestili su ih u stan u kome sam se rodila.

Sjedim na trupini ispred vrata koja su bila prozor mog djetinjstva. Zulejha me ne poziva da uđem, a imam toliku želju da još jednom vidim sobe i tavanicu. Pa, i da skočim sa balkona. Po prvi put ne mogu da pričam, a i Zulejha čuti. Moja drugarica nije više hadum, osoba bez razvijenog pol-nog organa za reprodukciju. Postala je žena i majka.

Allahu dragom hvala.

Djeca me podigoše da prošetam sokakom. Sa nama, hodom paunica, krenuše Zulejhine ćerke. Najzad i progovoriše. „Idite vi, mi ćemo ih paziti i ići za vama”. Potražih u njima Marka i Zulejhu. Bog je uzeo od njih ono najljepše i napravio dva stvorenja za ukras. U farmerkama i kratkim majicama, oslikavalo se neko drugo vrijeme. Starija je bila maturant, a mlađa u drugom razredu Ekonomske škole.

One su učutkale selo i bile odgovor na onu sprdnju, na Zulejhinu muku. Tako Bog da prije ili kasnije odgovor na sve.

Na pijesku, đe sam skakala po cijeli dan, neko je započeo kuću. Česmu su zatvorili, a školsko dvoriše pregradili metalnom ogradom ofarbanom u drečavo crveno. Izgledalo je ružno i tužno.

- Odakle ovolike lipe - upitah brata, koji izade iz kuće starog Arslanage.

- Zar se ti ne sjećaš kad su ih đaci sadili - odgovori začuđeno.

Sjetila sam se nekih grančica koje su bile učvršćene pritkama da se ne iskrive od vjetra. Na školu su umjesto krova dozidali potkrovlje, pa je štrčala kao planina. Otkupnu stanicu i konjušnicu su srušili, kamenu zgradu u kojoj je bila smještena milicija pretvorili su u poštu, a na mjesto briačnice postavili improvizovanu mljekaru koja ne radi. Prodavnica više ne postoji, umjesto nje su postavili limenu trafik. Začudo, Redžova kovačnica još stoji, nakrivljena kao starac na štapu, koji čuva tocilo za oštrenje sječiva. Ibrahimova livada nije više onako strma kako je u djetinjim očima izgledala. Zulejhine kuće odavno više nema. Nema ni naroda, otišli za Njemačku, Luksemburg... Pogledom sam tražila nešto veoma važno. Bio je negdje tu, u njemu sam gledala prve priredbe i filmove. Umjesto Doma kulture zjapila je ogromna rupa natrpana smećem.

Vrijeme je da krenemo, reče brat. Ulazeći u auto, osjetih nečiju ruku na ramenu. Prenuh se i nađoh se licem u lice sa Zulejhom. Ona me nespreno poljubi i tutnu mi žučkasti zamotuljak pod pazuhu.

Auto prestade da skakuće i drnda čim smo se spustili na asfaltiranu cestu. Pokušavala sam da smirim pobrkana osjećanja. Djeca su se smijala i radoznalo pitala, šta ti je dala ona žena.

Morala sam da otvorim požutjelu maramu. Bljesnu jelek, istim onim sjajem kao onog dana kada ga je majka ogrnula Zulejhi. Djeca pohriše da ga pipaju, a ja nijesam mogla da stižem da gutam suze. Kao iz neke čarobne sehare, od uspomena il' snova, navirale su slike djetinjstva.

Pazite, djeco prosuće se!

Braho Adrović

FATIMINA KLETVA

Eto, šta ti je život? Šta ti je čovjek i njegova sudbina: govorilo se da je Fatima dobra, lijepa i otmena žena, da odavno takva nije u Vrbicu dolazila, da je radna i poštena i da se samo tako udala, a vidiš šta je doživjela?- Šta je, jadnica, sve morala da preturi preko svoje glave!

Nju su iz Donjeg Bihora udali u Gornji Bihor. Iz rodnih Kostića doveli su je u Vrbicu za Rešma Mešovića, i bila je zadovoljna: i za koga se udala, i u koje je mjesto došla da živi i gradi svoju sreću. Bila je i srećna, ali ne za dugo – brzo joj je ona okrenula leđa - doživjela je i isuviše mnogo patnji i bola kao da je samo crkve i džamije rušila!... Pa gdje je tu Božja pravda!?-pitali smo se, a odgovor nijesmo mogli pronaći, kao što nema odgovora i na mnoga druga pitanja iz života, koja sami sebi postavljamo kao da smo prave neznalice.

Prvi susret sa mjestom gdje će provesti ostatak svoga života Fatimu je oraspoložio. Vrbica joj se učinila kao najljepši krajolik iz snova, iako je voljela da je zaseok Borovnjak, gdje je Rešmo imao kuću i najveći dio imanja, malo niže- bliže centru sela.

U mirnim i stabilnim vremenima kuća na kraju sela, blizu šume i pašnjaka, je za zemljoradnike i stočare Bogom dato mjesto. U nemirnim vremenima, ona je kao siročić koje čameći u osami čezne za društvom i uzalud priželjkuje drage goste i prijatelje, i čudi se: što niko ne dolazi? No, svejedno, sa Borovanjaka se čitava Vrbica vidi kao na dlanu, a na tom dlanu je čitavo izobilje ljepote: kud se god okreneš sve sami dragulji koje bi svako poželio da ima-da su njegovi, ili bar da ih ovako sa visine gleda, razmišljala je u rijetkiim trenucima kada je ostajala sama.

I bila je u pravu, Sva bihorska sela su lijepa, a Vrbica posebno: Kao da je Bog, kada je stvarao svijet, odabrao i sa neba spustio najbolje parče zelenih brda i dolina sa, blagim padinama i mjestimičnim zaravnima, sa runima četinarara i listopadnog drveća okolo; podario i tri rječice: Proslop, Agovsku i Trpešku rijeku i rekao: - Evo vam – krčite šume, pravite njive i livade, sadite voćnjake, gajite žitarice i povrće, držite stoku.

Ko hoće da radi, ovdje ne može umrijeti od gladi. Za sve drugo borite se kao i sav ostali narod. Ako vam nešto još zatreba, nije daleko Rožaje, Pazar i Peć, a ni Berane. Nije vam daleko Srbija, ni Albanija, Kosovo, ni Crna Gora. Koristite sve što vam je dato: imate zemlju, vazduh i vodu. Imate slobodu. Sve ostalo od vas zavisi.

Tako je i bilo, dok je bilo. Njive i livade koje su nastale krčenjem šuma su bile vrlo plodne, kao da su u Metohiji ili u Vojvodini, i davale su dovoljno žita, krompira i povrća, a o sijenu i travi za stoku, da se i ne govori. S jeseni voćnjaci su se povijali do zemlje od bogatog roda. Nije se znalo da li su bolje rađale, šljive i to one najbolje i najslađe - požegače, jabuke, kruške ili orasi... Porodice su se uvećavale: rađalo se, ženilo i udavalo, i selo je ubrzo izraslo na oko stotinu kuća, punih čeljadii i novog života. Napredak na svakom planu, nema šta...

No, kao što ništa na ovom svijetu nije vječno, tako ni ovo stanje nije dugo potrajalo.

Kad je „pusto tursko” propalo za stanovnike Vrbice i čitavog ovog dijela Zemlje koji se zove Bihorom, sve se počelo ubrzano mijenjati... Sve je postalo varljivo, nesigurno i nestabilno. Mnogi iz okolnih sandžačkih mjesta su se počeli seliti prema Makedoniji i Turskoj, a naše seljane je ova ljepota, iako sada na dalekoj periferiji Crne Gore, svezala za sebe kao omađijane i kao da nigdje više na svijetu nema nešto tako slično, jednostavno - nijesu imali srca i snage ni

da pomisle da se odvoje od ovog zemaljskog Raja... Pa, nek bude šta bude! Naravno, bilo je i onih koji nijesu sve mogli izdržati, koji su poklekli-digli jedra i odselili...

Kad nesreće krenu na nejaku pleća naroda one ne dolaze jedna po jedna i ne zaustavljaju se tako lako, već nasrću kao vrane i svi drugi strvinari - u jatima, da bi nanijele što više patnje i bola - njihove glavne hrane.

Ubrzo poslije dolaska Crne Gore, naiđoše Švabe, pa boleštine o kojima se do tada ovdje nije ništa znalo, pa gladne godine, a sa nevoljama i ljudi se među sobom iskvaru: svak svakome smeta, svak u svakoga sumnja i strahuje da će ga nešto prevariti, da će mu nogu podmetnuti, na neko zlo navesti... Pojedinci su, da bi prehranili svoje porodice, čak do Peći i Vitimirice morali ići i pješke i otuda i na svojim leđima donositi vreće kukuruza. Na putu su ih često, presrijetali pljačkaši i otimali im ono što su sa teškom mukom nosili, i dobro su prolazili ako nijesu i glavom platili. Neki su ostajali zavijani na Savinim vodama i na Kuli, pa su ih tek, kada se snijeg otopi, ili ga sjeverac oduva, pronalazili, kao da su se samo prislonili uz kamen ili drvo i zaspali, siromasi...

Uprkos švapskom vremenu i gladnim godinama, Rešmo je sa svojom ženom Fatimom i braćom Tahiom i Bajrom, koliko- koliko, bolje živio od većine ostalih seljana: njihova imanja su bila gore na Boravnjaku, na padinama Bukove strane. Njive i livade koje su imali u posjedu su najkasnije iskrčene i još uvijek su zadržale plodnost i davale dovoljno žita, krompira i voća da se porodica prehrani - da ne strahuje od gladi, a još po malo je radi svake sigurnost ostajalo u rezervi na tavanu, tako da su mnogi dolazili kod njih da pozajme, dok se sastave sa novim rodnom. Rešmo je, čak, uspio da kupi i nekoliko parcela zemlje dolje u ravnici pored rijeke u Povadama, pa je i za vrijeme sušnih godina, zahvaljujući navodnjavanju, bilo dovoljno kukuruza, pasulja i sijena, što je za čovjeka sa sela najvažnije... Uvećao je i stočni

fond, tako da je imao, hvala Bogu, dosta, kome nije hale... No, ljudi ne vole tuđu sreću, pogotovo kada je njihova tanka ili bar malo lošija.

Kako se njihova kuća nalazila na samoj periferiji, bliže Prekobrđu, nego većini kuća, a uz to i nadomak šumovite Bukove strane, sve više je mamila gladne oči onih koji zavide kada neko ima nešto više od njih. Oni su već u potaji kovali planove kako da se dokopaju bar dijela njegovog imetka. Kad zlo nekoga nanišani, teško odustaje od svog nauma.

S obzirom da nikom našao nijesu ništa učinili, niti su, što se ono kaže, ni mrava zgazili, ni vodu natrunili, a kako su svakom ko im se obratio pomagali koliko su mogli, Rešmo i Fatima o mogućnosti krađe ili ne daj Bože pljačke njihove imovine, nijesu ni pomišljali. Sa većinom stanovnika Vrbice su odlično živjeli, a sa komšijama pravoslavcima iz Prekobrđa nijesu nikada imali ni jednu grku riječ, a kamoli nešto drugo. Naprotiv. Međusobno su se cijenili, uvažavali i pazili da se što ne zamjere kao prave komšije... No, kada se pokvari vrijeme, pokvare se i ljudi, i ni u kog više ne možeš imati vjere - sve od njih možeš očekivati. Pa, čak i od brata rođenog! Drukčiji zakoni vladaju u tmuni! Radni i poštenu to, po pravilu, kasno ukopčaju: ako nemaš neprijatelja, rodiće ti ga majka!

U burnim i nemirnim vremenima prvo su na udaru mali, nejaki i usamljeni. Iako Rešmo i Fatima ni po čemu nijesu bili ni mali ni nejaki, izgleda da je prevagnulo ono „usamljeni”, a možda im je neko zavidio i želio ne samo da ih opljačka, nego i da pokuša da ih uz sve to i na neko zlo navuče. Takav je svijet: ima i ljudi kojima je milije da komšiji crkne krava, nego da oni nešto ušićare! Bilo kako bilo, tek, jedne noći neko je pod okriljem mraka provalio u prizemlje njihove kuće gdje je bila smještena stoka - krave, volovi i telad. Ukućani koji su spavali na spratu su osjetili pljačkaše, ali nenaoružani i nespreni za tako nešto (poštenu su

uvijek nespremni za neljudske stvari i postupke), nijesu ništa sami mogli da učine, a za stoku nijesu htjeli da rizikuju svoje živote, sem ako nasrnu i na živu čeljad. Tu onda ne bi bilo biranja-što se mora-mora, a za stoku glupo je rizikovati život, pa dako se nekako preživi?...

Dok je Rešmo još zbunjen i iznenađen neočekivanom nevoljom, razmišljao šta prvo da preduzme - da zaštiti svoju porodicu i imovinu u teškoj situaciji, Fatima se prva snašla: otvorila je prozor i jakim i prodornim glasom pozvala pomoć. A imala je glas koji se mogao čuti i na nekoliko kilometara udaljenosti. Znala je ona da i ako stigne pomoć, njihov mal neće spasiti. No, ako nasrnu na kuću, odstupanja nema, a u takvim okolnostima i sama mogućnost pomoći od rođaka i komšija je dragocjena. Od prazne puške se plaše dvojica, a od pune samo jedan... Ubrzo, potom, otud, sa Stupa, čula se puška kao znak da je jek našao odjek, i njima je laknulo. Bar će svoje glave spasiti ako dođe do napada i na kuću, ili će u najgoroj situaciji uspjeti da se zamijene - glavu za glavu, da i one ne odu za ništa kao ova stoka što odlazi... Neće rođaci sjedeti skrštenih ruku, kad čuju da je Rešmo i njegova porodica u nevolji.

Nedugo zatim, iz sela je prvi na konju, sa puškom u rukama, stigao rođak Sinan, a potom i još nekoliko drugih, ali za stoku je bilo kasno. Pljačkaši su sa njom nestali bez traga i java, kao da su u zemlju propali! Tragovi su se donekle mogli pratiti, ali ubrzo i oni su nestali... A možda su i namjerno prvo otišli u pravcu Bukove strane i prekobrdskih sela, da bi zavarali trag? Ko zna u kom grmu čuču zec...

Vijest o pljački stigla je i do švapskih vlasti koje su od Rešma tražile da samo prstom pokaže na koga sumnja i da ne brine-sve će mu biti vraćeno ili plaćeno! No, iako su mu poslije tog nemilog događaja dolazili pojedinci i govorili ko je to učinio, on nije bio u potpunosti siguran: jer oni nijesu bili spremni da to javno posvjedoče, primao je informa-

cije k znaju, a zadržavao za sebe to što smjera: švapskim vlastima je kazao da ne zna na koga bi mogao posumnjati, jer ni sa kim nije bio u zavađi, sam ništa nije preduzimao, čekajući da se stvari malo izbistre, da nađe neki opipljiviji dokaz, a onda će znati šta valja raditi... i pljačkaši su ostali nekažnjeni, a on i njegova porodica bez cjelokupnog stočnog imetka.

- Važno je da su glave ostale, a sve ostalo će se, ako Bog da, nadoknaditi, objašnjavao je Rešmo zašto nije htio da kaže na koga sumnja, i zašto još uvijek ništa nije preduzimao da se osveti. I, kao da ga je Bog pogledao: počeo je ponovo polako da zanavlja stočni fond i da se život njegove porodice, korak po korak, vraća ka normalni.

No, ne leži vraže! Ubrzo, iz dalekih Kostića, iz Donjeg Bihgora, kao grom iz vedra neba, stigla je zastrašujuće tužna vijest. Kompletnu porodicu njegove supruge Fatime, pokosila je opaka bolest "Španjolka". Niko nije pretekao. Bili i nema ih više. Ugašeno ognjište. Može li biti šta gore? Ko u takvoj situaciji da razmišlja o osveti za pljačku stoke?

Iako je bilo opasno i od bolesti i od pljačkaša, od komita i od crnog đavola, njegova supruga Fatima koja je izgubila svu svoju rodbinu, odlučila je da ode da im bar vidi mezarje, ako nije mogala za života da ih posjeti, jer se zbog kuge tih godina išlo negdje samo ako se moralo. Sad kad je pogubila sve svoje od najbliže rodbine, za nju straha više nije bilo. Iako joj život bez ikoga svoga ne znači ništa, liše ovo sitnježi i muža ovdje u Borovnjaku, uzela je sa sobom jednog rođaka.

Sa njim je otišla u rodno selo Kostiće, i pravo pošla prema mezarju, da se isplače nad tužnom sudbinom. Ne kaže se zalud: bog da ti pamet sačuva! - Sabur! - govorili su joj rijetki prolaznici koje je usput sretala, plašeći se da se sa njima i rukuje, jer strah od kuge je još svakom bio u kostima, pa i njoj samoj. Ne više zbog sebe, nego zbog svoje, nejake

djece koju je ostavila Rešmu da se o njima brine...

Primičući se sirotom seoskom groblju, bol joj je sve jače razdirao grudi. Kada je ugledala svježije mezare, jasno joj je bilo gdje su njeni najmiliji našli smiraj svojim napaćenim dušama. Zemlja pod nogama kojom je sa svojim rođakom hodila se zanjihala, a brežuljci i kućice poređane na njima počeli su da se povijaju čas na jednu, čas na drugu stranu, a potom, i kruže oko njene glave kao da čekaju samo trenutak da se sruše na nju i njenog rođaka i zatrpaju ih žive ondje gdje počivaju njeni najdraži... Skrhana bolom gotovo je i poželjela da se dogodi nešto tako, da joj prekrati muke, i da ih makar na onom svijetu ponovo objedini. No, od goreg ima gore...

Odjednom, kao niodkuda: iz zemlje ili iz ružnih tmunih oblaka što su se bili nadvili kao kletva iznad Kostića, izletjela je ogromna, crna ptičurina sa velikim kljunom i kandžama, kakvu nikada u životu do tada nije vidjela-nakaza koja leti! Zloslutno je kružila i kreštala oko njene glave, kao da je neko kolje, a potom se ustremila pravo prema njenom licu, kao da je htjela mozak da joj probije i oči iskopa!

Od straha joj se kosa na glavi digla i čini se za tren osijedila. Na granici ludila ili već u samom ludilu koje je ubrzano osvajalo, mahinalno je počela da mlatara rukama, da se brani od crne nemani. Da nije bilo u pratnji rođaka, sigurno bi i pameću skrenula, ako ne bi i ostala na tom groblju, da je ona opasna ptičurina rastrgne na komade, da od nje samo ostane strašilo i oglodane kosti, da se svijet seiri...

Skrhana od bola za svojim najmilijim i na smrt preplašena od one opasne ptičurine, od crnog đavola koji joj se pričinio ili je stvarno htio da i nju zbog njegovog zloćudnog nauma dokusuri, kao što je crna sudbina dokusurila čitavi njenu porodicu, Fatima je uz pomoć svog rođaka jedva stigla do svog kućnog praga...

Poslije svega što joj se dogodilo strahovala je i od susreta sa rodnim domom, ali nešto je kao magnet vuklo da mu

se približi, da ga vidi - pa šta hoće da bude nek bude. Strahovala je od praznine koja će je dočekati iz nekada pune kuće čeljadi, njenih roditelja, braće i sestara! A i ovako - život joj više nije značio ništa, liše svoje familije u Vrbici.

-Pa šta još ima da joj se dogodi - pitala se gotovo glasno, iako je rođak pored nje i sam smrknut i potrešen, samo ću-tao i jedva čekao da se ova drama što prije završi, bez nekog još većeg jada i belaja...

U takvim, dramatičnim okolnostima Fatima je malo zastala, pribrala se, i smogla snage da se prva uhvati za kvaku od, kako je očekivala, zaključanih vrata. Na njeno zaprepašćenje vrata su bolno škripnula, kao da su jeknula i zaplakala za njenom sudbinom i sudbinom njene rodbine, i otvorila se... U prvom trenu je pomislila da je neko u ovim gladnim godinama, kao njima u Vrbici provalio u kuću i opljačkao je; bilo joj je krivo, ali je bila spremna da poslije svega i to podnese: Kad je sve otišlo kako ne treba, nek đavo nosi i stvari koje su u kući ostale - pomislila je.

Kada je ušla unutra, zaprepastila se od onog što je vidjela: kuća je bila puna nepoznate djece a među njima su bili i još jedan nepoznati čovjek i nepozanata žena! Za trenutak je posumnjala da je od one ptičurine i od bola pameću skrenula, i da joj se sada priviđaju neka nepoznata lica u njenoj rodnoj kući! Ludilo, šta drugo? Ustuknula je malo nazad, i krajnjim naporom se uzdržala da se ne sruši na patos.

Da nije zapala u nesvjestice i da je nije zahvatilo ludilo, počela je da se uvjerava kada je, poslije početnog šoka koji je doživjela, osjetila da prepoznaje drage predmete njenog roditeljskog doma: sećije, drvenu seharu na kojoj je nasložena posteljina, stolice na koje je sjedela, sofru za kojom su nekada svi skupa jeli to što se ima i bili srećni, i stari ćilim na podu koji je nekada davno s majkom zajedno tkala...

Poslije dužeg vremena osjetila je blagu toplinu i dragost, i shvatila šta se dogodio: U njenu roditeljsku kuću koja

je ostala pusta, bez ičijeg pitanja, uselila se neka nepoznata porodica, otud sa druge strane Lima. Shavatila je, ratna su vremena. Šta se tu može? Jači kači, vedri i oblači! Ipak bila je uporna da je istjera...

Na njene zahtjeve da napuste kuću novi „gazda“ se nije ni osvrtao. Nije hto ni da čuje. Ponašao se jednostavno kao da je to njegova kuća i imanje i šta mu ko može? Kuća je bila prazna, i on se uselio. Šta tu ima da se više priča? Gotova stvar!? A svršenom poslu mane nema.

-Mi ćemo ovdje da živimo jer nemamo gdje drugo, rekao je hladno kao da govori o nekom sasvim normalnom i uobičajenom postupku!?

Pošto se uvjerila da nema nikakve šanse da uljeze istjera iz svog roditeljskog doma, Fatima se nemoćna da bilo šta drugo učini, poražena i ogorčena, na kraju samo tiho okrenula i odlazeći još samo rekala: - E, da Bog da dočekali ovo što sam ja dočekala!...

Kada se vratila u Vrbicu i ispričala šta se dogodilo sa njenom kućom, strasti su se brzo uzburkale. Neki su predalagali da se odmah ide u osvetu-pa kud puklo da puklo! Neće se preko nas živih otimati sirotinjska imovina, dok u Vrbici bude i jedna živa muška glava! Neće da jebu oca očnog! Neće, ako iko od nas bude živ! - govorili su oni koji su bili brzaci - i već su počeli da kuju planove: kako treba otići u Kostiće i pokazati siledžiji šta znači tuđa imovina.

Srećom, oni koji se brzo pale, isto tako brzo se i gase: brzi su na riječima, ali ne i na djelima! Oni obazriviji i mudriji su govorili da su nemirna vremena i da ništa na brzinu ne treba preduzimati.

- Sačekajte malo, da vidimo šta je najpametnije? Za osvetu nikada nije kasno. Vidite: ni "španjolka" još nije prošla. Ne daj Bože, možda nam neće trebati ni ove naše kuće, govorili su, iako su se svi složili da ovo ne može ovako nekažnjeno ostati! - Ako je Tursko propalo, nijesu svi Ha-

drovići poumirali! Ničija ne gori do zore. Zapamtićemo ovo i kad dođe pogodan trenutak i vratiti. Svaka sila za vremena, objasnili su.

Fatimin muž Rešmo je bio dobar domaćin, viđen i otmen čvjek. Kada je pravda u pitanju - nije za nju žalio i poginuti, ali nije bio od onih koji sve rješavaju na brzinu, preko koljena, pa šta bude. I on je bio za osvetu, a li nije želio da se odmah za njom trči.

- Sačekajmo još malo da se stvari izbistre, a za osvetu nikada nije kasno: Strpljen-spašen, govorio je. Ljude koji su se okupili, podsjetio je na slučaj pljačke njegove stoke i šta su mu švapske vlasti govorile, i kako on nije mogao prstom da pokaže na koga sumnja, jer nije mogao sa sigurnošću da kaže ko je napravio to zlodjelo i nije htio da griješi dušu: plašio se da neko njegovom krivicom nevin ne nastrada, i kako ni sada ne žali zbog toga.

- I, evo i sada, hvala Bogu, živimo, a njima, ako bude Božje pravde, neće pristati. Ne zbori se džabe: oteto-prokleta!

- Sačekajmo malo, ljudi. Za ovakve stvari, meni nije žao i glavu izgubiti i prvi ću biti sa vama kada se dogovorimo, ali daj da još malo razmislimo šta je najbolje činiti... Neka odleži malo ovaj naš dogovor, pa ćemo vidjeti - novi dan-nova nafaka.

Ispostavilo se da je mudro zborio... Božja Pravda ide drugačijim putevima od ljudskih. Ponekad isuviše zakašni pa nam se učini da je nema, a ona ipak stigne, i sve nas iznenadi, i zapamtimo je za sva vremena.

O čemu je za to vrijeme razmišljao onaj čovjek što se bez ikakvog pitanja sa svojom porodicom uselio u kuću Fatiminih roditelja u Kostićima u Donjem Bihoru, i nije bitno za ovu priču, ali on je jednoga dana bez ikakvog objašnjenja pokupio stvari, natovarivši volujska kola, i sam pošao tamo odkud je i došao. Pričalo se da su mu nakon Fatiming boravka u kući često na san dolazili njeni mrtvi roditelji, bra-

ća i sestre, pa i ona sama. Unosila mu se u lice i prijetila mu da će mu svojim rukama oči iskopati! I sama se pretvarala u onu pticu, letjela mu oko glave i vrištala... Od tih teških snova i noćnih mora, nikada nije imao mira, i nakon dugog razmišljanja, odlučio je da napusti tuđu kuću.

Kada je sa svojom porodicom i zaprežnim kolima stigao na obalu Lima, uplašio se od velike vode, koja je od topljenja snijega naglo nadošla, ali nije htio da se ponovo vraća tamo odakle se iselio i gdje mu je od teških noćnih mora život bio nepodnošljiv i gdje, od kad ga je Fatima posjetila, nije imao mira i porodične sreće. Plašio se i od osвете, i nakon drugih premissljanja odlučio da sreću ipak potraži na drugoj starani Lima gdje je i ranije živio.

- Svi su moji tamo - razmišljao je - pa iako se malo lošije bude živjelo, nekako će se još ovo života što nam je ostalo progurati... Na kraju: Kud svi Turci, tu i mali Mujo, rekao je sam sebi i - otišao.

Snažni talasi Lima svom silinom su udarali u stubove starog drvenog mosta, ali on se ipak nekako održavao. Čovjek se sa zaprežnim kolima i porodicom oprezno kretao drvenom starudijom, jedva čekajući da se dokopa druge obale. Odjednom, most se zaljuljao i takoreći u tren stro-poštao u mutnu limsku vodu, u koju je pala i zaprega i sva porodica onog čovjeka! Čuo se samo prodoran krik koji je zastrašujuće odjeknuo limskom dolinom i čuo čak gore do Kostića! Čovjek je pokušao da spasi makar jedno dijete ili bar svoju ženu. Jedno je uspio da uhvati za ruku, ali ih je mutna voda istog trena zajedno progutala kao da su bile slamke, a ne insani...

Nekoliko dana su ih poslije tog događaja tražili pored Lima i sastavljali mrtve, donoseći ih odatle, gdje ih je voda izbacivala. Odatle, gdje ih je stizala Fatimina kletva.

Isah Iljo Agović

MOSTIKA

Na Hamzića rijeci, nedaleko od Pajazitove vodenice, u selu Podbrđu, kao božjom rukom zasječen između dva brjega iz kojih štrče kameni šiljci kao krokodilski zubi, nalazi se duboko urezan tjesnac. Preko njega, sa jedne na drugu stranu, pružale su se dvije polovice grubo istesanog bukovog stabla, krajevima ukopane u zemlju.

Ljeti bi Hamzića rijeka toliko otanjila da se njena sva tekuća voda mogla provući kroz stap, i koja bi se tada jedva primjećivala da piholji, kao da izdiše. Tuda smo prolazili i to nam je bio most, kojega su, svi u selu, malo i veliko, zvali mostika.

Ljeti se preko rijeke moglo prelaziti i s kamena na kamen, ali kada ulijese kiše, i zatutnje potoci – bez mosta se nije moglo, a često ni on nije pomagao.

No prije nego što je mostika sagrađena seljani su se mukom mučili prelazeći sa jedne na drugu stranu rijeke; često su donosili nekakve baskije, pružali ih preko rijeke, a onda sa strepnjom prelazili. Tako se moralo.

I bi tako sve dok nana Halima ne pozva jednoga kišnoga jutra svoga sina Sefera:

- Sine Sefere, amaneta ti moga, napravi na rijeci mostiku kako treba – načini ga da se s kolijevkom i vrećom žita može bez straha prolaziti. Tu jeste bilo, na cijelom toku Hamzića rijeke – i najuže i najdublje, nedaj bože da neko...

Nana bješe najpribranija i najpribiranija u cijelom Podbrđu, a familija – i malo i veliko - nije znala za neću i ne mogu.

Njena tri unuka, često i bez volje, ali slušahu; mamila ih je frula iz njene sehare koja bješe pod ključem, a ključ vječito o gatnjiku njenih dimija. U nadi da će je dobiti – djeca su

se utrkiivala u posluhu.

Frula u sehari, ključ na gatnjiku, a djeca se, u svojim snovima, po svunoć otimaju.

Mudra je bila nana Halima:

- Dobiće je – govorila je – ko bude najbolji od posluha. Trudila se djeca, trčala oko stoke, donosila drva i šta sve nisu radila da bi se što više primakla frulici, ali se poneko životinje otrgne i utrči u poharu, ili dugo planduju, te bi ima tako sav trud propadao, a ključ od sehare ostajao za gatnjik.

Nije se moglo proći bez zijana, pogotovu ljeti kad upe-kne, taze balega privuče muhu, a muha pod rep, pa da vidiš jangije.

Frula utamničena, glasa ne pušta, čeka dječije prstiče, ali uzalud – ključ se ne odvezuje.

Ni Sefer majci Halimi ništa ne odvrćaše, te je njen amanet, da napravi mostiku na Hamzića rijeci i održava ga do kraja života, zaveza za sebe kao ona onaj ključ od sehare za gatnjik.

Jednoga jutra, Sefer upreže volove, zaveza vlačege za jaram, pa ode u Veliki vrh, dovuče dva debela smrčeva stabla do tjesnaca na Hamzića rijeci, uze motornu pilu i oba vješto udari niz sredinu. Kada završi – poreda četiri polovice i ukova ih gafama. Bi ljudi više nego je i trebalo, ali se samo nekolicina njih svojski zauzeše da se mostika podigne i pre-baci preko vodoteča. Obezbijediše siguran prijelaz – Sefer oduži amanet majke Halime, pokupiše halatke, pa se sretni vratiše svojim kućama.

Djeca koja su radosna i s nestrpljenjem dotrčavala na mostiku, stadoše smišljati razne vragolije, ali najopasnije bjehu one kada starija djeca nagovarahu onu mlađu da s

mostike skaču dole u dubok i zelen vir. Djeca se nisu usuđivala, i ako bi neko krenuo prema njima u namjeri da ih gurne – vrištali bi kao da su ih vatri prinostili; u vir bi se našaao samo onaj kojega bi jači iznenada s leđa gurnuo, a onda je dole panično mlatarao rukama, dok se ne bi uhvatio obale.

Nanini unuci i još mnogo muškarčića iz sela Podbrđe, poredali bi se na mostu, izvade kitice, i takmiče se ko će dalje baciti mlaz.

Do nane bi brzo došao haber, a nana se hvatala onoga istoga pruta kojim je gonila ovce i govorila:

– Sramota je to, ćufari, ako samo još jednom čujem – prije će te u prkno puhn timer u frulu.

Kao i mostike, i vodenice su trpjele česte udare poplava; planinske vode, koje su se slivale sa svih strana u Hamzića rijeku, navaljivale su i na njih, prijeteći da ih ponesu sa kamenih podzida; kao i mostike, tako bi i vodenice, ponekad, krenule nizvodno i raskovane se zaustave dole u livadama, po imenu Luke. Čudio sam se zašto se baš zovu Luke i jednom upitah svoju učiteljicu Zorku Belicu, koja, u naše selo dođe negdje od Valjeva, zašto ih baš tako zovemo.

– Luka je – veli mi ona – ono mjesto gdje se zaustavljaju male i velike lađe i koje donose i odnose goleme tovare, a sve za potrebe ovoga svijeta.

Demširovići – nuždani da samelju žito, jer njihovu vodenicu, još prije dvije godine bjehu ponijele jake vode i razastrle niz luke, gdje je sada truhnula u dijelovima, i samo joj točak i kamenje stajahu tamo gdje su i postavljeni – odlučiš da, druge nema, do da sagrađe novu.

– Ja više neću nositi u tuđu, pa neka ovoga časa ova sitniš polipše od gladi – ljutnu se Ferizovica. A kada Demširovići

čuše kako ih žena kori – odlučiše da se odmah dadnu na posao.

– Svi po dvije podnice – bio je odlučan najstariji Hajdar – i to do današnjeg dana. Ko može – može. Ko ne može neka ide da kopa kukuruz kod Reha Kukonje, a on neka dogna za njega. Niko nije krenuo prema Rehu Kukonji – svi stadoše uprezat konje i volove, dadoše se na posao, te ubrzo se polovice nađoše na mjestu gdje je bila stara vodenica.

Majstor Sajko odmah poče da ćerti. Seljani, radosni kao da se dole u potoku kula diže, jedva čekaju da čuju čeketalu. Drugoga dana, iza podne, brvna se ispraviše...

– Harun, brbljiv i nestrpljiv, ne može da čeka da se završi:
– Hoće li uskoro, o Sajko, o majstore?
– Fale mi još dvije podnice da bi ih je učertio – veli mu.
– Eneh, pa ko to nije dofujo?
– Ko! Zna se bogamo ko... Ona pijandura, brat ti je, pa vidi – Drcnu se Sajko, zauzet oko uglavljanja jedne podnice.

Sutradan, kad majstor Sajko stiže na radilište, još dvije podnice ležahu pokraj podignutih brvana. I njih ugradi i brvna su bila gotova. Toga dana podiže i rogove, poprečno udari baskije, a po njma novu tahtu. Zapripsa joj. Tu, na proplanku kraj potoka, bijelila se kao neotopljena grudva snijega. Na gredi iznad ulaza – ureza: juni 1967. i ode.

Hodo je živio navrh Podbrđa. Najkraći put, s glavne džade do njegove kuće, prolazio je pokraj vodenice.

Tanko su živjeli, djece puno, imanje neveliko, a otac ih pred smrt izdijeli na pet dimova. Poženiše se i ubrzo se oko njihovih kuća, na trnju i vrljikama, stadoše palahati pelene, mašala...

Puno se radi, a malo se ima, kao i u cijelom kraju, djeca iskala, a majke obećavale da će sutra biti. I sve tako. Često bi pokoje od djece zakovalo pogled zatavan. Majka bi vri-

snula, a svekrva tješila: mlada si – daće Bog.

Hodo, jedan od petorice braće Demširovića, odao se šejtanu te i to što zaradi dade za rakiju. Umjesto, kada dođe sa posla da pomiluje djecu, on ih je, raščupan i raspojasan, jedva izgovarajući, grdio i tjerao od sebe. Rakija mu u početku bješe zabava, a kasnije navika bez koje nije mogao; valjao se u sopstvenom blatu i iz dana u dan – sve se više primicao dnu.

Junska topla noć, odskočila kazaljka od ponoći. Čuju se cvrčci, promiču svici, katkad se pokoji lavež začuje od torova, bleje odlučeni janjci. Nema oblaka, ali iza brda ponekad svitne šimšik, a Hodo pijan havrlja kroz noć crnu kao katran. Teturao je uz ogradu pridržavajući se za vrljike, a često se dešavalo da mu koljena, laktove, a ponekad i čelo - lizne put. Nekako dotetura do mostike, blizu vodenice i tu zastade. Uhvati ga strah. Dalje nije smio ni kročiti. Zagazi i ne skidajući piroćance nađe se na drugoj strani rijeke. Okrenu se i pogleda u most. Šimšik dva puta svitnu iza brda te mu se one dvije preostale podnice podigoše i krenuše prema njemu. Katran-noć ga pokri, no opet svitnu. Požuri da pobjegne pod vodeničnu strehu, a voda u opancima je žvoktala, te mu se učini da je neko za njim. Skide piroćance, uhvati ih u ruke, jer će tako brže i lakše pod strehu. Iako pijan zna da ispred vodenice ima trupina na kojoj je često sjedio, pio i pušio. Kad stiže sjede i nasloni se na brvna. Opanke spusti pored sebe. Vodenični točak je okretao kamen, čeketalo je čeketalo, a brašno u mučnjaku narastalo. Hodo ne čuje: ni čeketalo, ni huk vode, ni vjetar... Ukruti koljeno rukama, nasloni glavu na njega i pade u san.

Ne potraja dugo, a vodenica se zatrese iz temelja; jedna podnica se odvali sa vrha brvana i mlati ga po desnoj ruci koja puče kao ledenica. Jeknu Hodo i lijevom pokuša da je izvuče ispod teške podnice. Taman kada mu se učini da je spasio desnu, trehnu još jednom te po onoj lijevoj. Lipće krv i iz lijeve i iz desne, a on nemoćan da ih pomjeri osjeti da

mu preko bosih nogu gmiže poganica. Tutnje miševi oko njega kao konji. Uhvati ga drhat, strese nogu, te onako sa obje polomljene ruke stade pježati.

Ne vidi ni kuda ide ni gdje gazi – nađe se ispred mosta, kad tamo - imaš šta i vidjet. O, veliki Boža kako je ovo moguće. Majko, šta ti, ako Boga miloga znaš, radiš ovdje u ovo gluho doba noći?

Sva u bijelom, a iz ruku hukti plamen. Krenu k njoj da je zagrlji, ali obje polomljen, te ih ne moga podići.

– Alah me, veli ona, poslao da čuvam ovaj most od tebe pijanoga – veli.

Pred zoru stiže Hajdar do jaza iznad mlina, stavi kapak na badanj, da ne bi uprazno okretala.

S fenjerom u ruci krenu dole prema vratima i umalo ne nagazi na čovjeka koji je, duboko utonuo u san, više mumljao nego što je hrkao. Hajran odskoči u stranu i, misleći da mu se priviđa, naglas pomenu Boga. Utom se ona gomila raskrenu, proteže se i veli: – Čitav sam pretrnuo.

– Jesi li ti to, nesrećo?! – priđe mu Hajdar.

– Ja vala...

– A što spavaš tu, crnjane?!

– Vala se sklonih sinoć od onog šideta, te evo do sad.

Nakon protezanja, natuče piroćance i uputi se kući. Do kuće je trebalo pola sahata, a on ostavi puna dva i opet jedva dođe do kućnog praga. Čini mu se da su mu na ramenima podnice i da gubi snagu. Kad stiže pogleda se u ogledalo i tvrdo i glasno zareče:

– Onim drugim potom je dalje, ali ja ovim više živ ne idem.

Sljedeće noći, samo što zaspa – žena ču kako stenje i vidje da je sav mokar.

– Šta ti je?! – Više ga prekori nego što ga upita, i on, sav mokar, ko iz rijeke izvađen, skoči i stade nasred sobe.

– Pomažem ja – veli joj – Sajku na vodenici i kao mi po-

rastao jezik duži od metra. Majstor reda podnice, a ja da nešto kažem isturih jezik preko čerta. Kad Sajko spusti podnicu – pola jezika mi odsta na drugoj strani brvana. Podnica teška, a ja nemoćan da progovorim i da me ti ne probudi – poludio bih.

– San je laža - Bog je istina – veli mu ona. – Svašta zna na san doći i srećna što prvi put mu nije prva „đe je ona boca“. – Popij malo vode i hajde ponovo spavaj – sutra imamo kopače i moram ručak spremat.

Sutradan, bio je sloman, kao izvađen ispod vodeničkog kamena. Malo, malo, pa one polomljene ruke, pa podnice, pa zmija, pa miševi, a najstrašnije od svega – majka!

Ostao je vjeran boci još dvadesetak godina, sve do jednog junskog dana kada, poslije teške muke, ne ode majci.

Od njegove kuće do groblja, onim dobrim putem, ima pun sahat hoda. S tabutom će trebati bar još toliko, te odlučiše da ga nose kraćim – onim pored vodenice.

– Samo da ova zvijezda ne potraje - veli Husko.

– Žita huknula, a šareni ćilimi prostrti po livadama, pa bi jazuk bilo da presuši. Sa cvijetnih ćilima širi se miris šarenih cvjetova. Povorka, poput zmije, primiče se rijeci. No-seći tabut – smjenjivali su jedni druge; što zbog vrućine, što zbog vrletnog puta.

Hasan, sa slamkom u ustima, koju pretura i desno i lijevo, zagledan ko u pamuk bijele oblake, koji su se gomilali iznad planine, veli: - Ako je vjerovati mojim krstima i onim oblacima – neće dugo trajati – ljuljnut će.

– Iz tvojih ustiju u božje uši – veli Tahir. – No neće – veli Kasim.

Ona crn azmija od ljudi sa tabutom na čelu zamače k rijeci, a cvijetna polja ostadoše i u njima zuj pčela i pjesma cvrčaka.

Niz kanjon s obje strane puta, široke johove krošnje zaklanjale su junsko sunce, praveći debio hlad. Nebo se nije vidjelo. Nije dugo potrajalo, stavni se. I svima je tako odgo-

varalo dok na jendom ne zagrmje.

- Bogami, Hasane, poslušate. Izgleda da hoće... Krhte johove grane zanjihase se, a vjetar udari sa svih strana. Ubrzo navali – pršte oblak, sruči se voda, potoci je primiše i sjuriše u rijeku koja, s mirisom zemlje, stade narastati. Narod se skloni ispod krošanja drveća, a šidet navali. Pjenuška poče da narasta. Rijeka kupi sve oko sebe i nosi. Dolina ječi; što od grmljavine, što od tutnja rijeka, a raznobojno cvijeće, travu i žita, uz jaku kišu, šibao je vjetar.

Ne potraja dugo, ali bi neviđen zijan. Ponovo progrija sunce. Put mokat i ljigav čekao je kolonu. Jedni su sklanjali grane, a drugi pridržavali tabut.

- Još bi to trebalo, kod ovoliko ljudi, polakote ljudi, klizavo je, ako za Boga znate – upozorava Hasan. Danas ništa drugo nećemo radit, a bogme se ni njemu ne hitam stići će dosta.

Kad biše pored vodenice, pogledaše u nju i začudiše se što nije odnešena kao i druge dvije sa Hamzića rijeke.

- Pohitajte da pređemo preko mostike dok je ne digne – veli Haan. Podnice stare dvadesdetak godina, pod tereotom petorice koji nose i jednoga koji leži, bojim se...

Što su mogli sporije, pretvarajući se u suhi hrastovi list, popeše se na podnice i krenuše. Ostali su čekali. Kada mejt bi po sredini, što od tereta, što od starosti, popucaše podnice te petorica koji nose i mejt s njima, surduknuše u mutnu nadošlu vodu.

Oni koji su nosili - stadoše mlatarati rukama po vodi boreći se da što prije dođu obali. Tabut ljuljnu u joku i prevrnu se. Baška mejt, baška tabut. Njih petorica se spašavaju, tabut pliva nizvodno, često zamičući u bukove, a mejt zaglavio između dvije johe.

- Držite, ne dajte, doturi, poturi...! – čuje se sa svih strana, a mejt nemoćno čeka zaglavljen među johama, ko da se rukama drži za njene žile

Mokri i blatnjavi, padajući i dižući se, nekako izvukoše

tabut, ali tek pošto i on, nešto niže, zakači za vrbove grane. Položiše tabut pokraj rijeke, pa stadoše izvlačiti nesretnog Hoda. Izniješe ga i položiše na kamenje da se cedne, ne znajući šta da čine. Svi u čudu, čekaju da hodža Sakib kaže svoje.

– Sve je ovo Alahova volja – veli hodža – i mi mu se moramo klanjati. Htio je tako, da malo dohvati i ove vode – nikome se gasal ne čini dva puta, a evo njemu se, voljom Stvoritelja, učini. Ovo je Alahovo predskazanje i opomena da ga moramo poštovati vazda i uvijek – osokoli se hodža, te iskritikova one koji sumnjaju i ne poštuju Alaha kako treba.

Hoda, takvoga, poniješe do vječne kuće, zagruše ga zemljom koja ga zauvijek pokri od ovoga svijeta, ali na vidjelu osta istina o mostici koju je Sefer gradio, a Hodo razgrađivao.

Ruždija Adžović

VUČKO

Hodao je utabanim, krivudavim šumskim puteljkom, preskačući zaostale kamene bubulje koji su izvirivali iz zemlje. Pazio je da se ne spotakne o korijenje drveća koje je, sporadično, poput okrnjene paukove mreže, izbivalo na površinu. Cvrkut ptica nadmetao se s popodnevnom tišinom, dok su se kroz guste krošnje probijali posljednji, sve slabiji, sunčevi zraci.

Zastade na trenutak, iz pletene pastirske torbice izvadi čutricu s vodom i otpi gutljaj. Nakrivljeno stablo, gotovo naleglo na zemlju, vuklo ga je da sjedne. Vrativši čutricu u torbicu, iz džepa izvuče duhankesu. Zaškiljivši očima, virnu u nju i, negodujući, promrmlja vidjevši da mu je jedva ostalo još jedva za jednu cigaru. Palcem i kažiprstom zagrabi sa dna kese ostatak duhanske prašine, oprezno je uglavi u već pripremljenu rizlu.

„E moj, Avdaga, budalašu jedan, ostavio si sebe bez duhana“, prekorio je sam sebe, pokušavajući saviti cigaru.

Čekajući mušterije, danas je na čaršijskoj pijaci pržio jednu cigaru za drugom. Žena čaršijskog brice, njegova stalna mušterija, kupila je posljednja dva kila ovčijeg sira i punu korpu suhих šljiva i krušaka koje je Avdova majka, kao i svake godine, strpljivo pripremila.

Uspio je nekako od preostale duhanske prašine smotati cigaru. Pažljivo, da mu se ne bi prosule mrvice duhana, pripali, a potom iz džepa izvadi svežanj novčanica. Prebroja ih nekoliko puta i zadovoljno ih vrati u džep.

„Obradovat ću mater“, promrmlja u sebi. „Nije se, jadnica, badava mučila“.

Avdo je tek zakoračio u osmu godinu kada je njegova majka ostala udovica. Rahmetli Adem, njegov otac, ostavio im je omaleno stado ovaca, trošnu kuću čatmaru i, uz nju, nevješto sklepan tor. To je i Adem, jedinac u porodici, naslijedio od svog oca.

Adem je kao osamnaestogodišnji momak, prispio za ženidbu, postao invalid kada mu je u šumi, sjekući drva s ocem, na nogu palo stablo. Bogalja, bez ijednog razreda škole, niko nije htio zaposliti, niti su ga takvog, s mahanom, seoske gazde begenisale za zeta.

– Poštena je to porodica, ali moja kćer nije za tu kuću. Ne mogu svoje dijete dati toj sirotinji, invalidu koji ne može dževapa dati svojoj porodici – odbio je Ademove prosce stari Osman.

Tako su dočekani i u nekoliko drugih kuća.

Nafaku je Adem našao u susjednom selu. Nije mu smetalo što su mu isprosili od njega četiri godine stariju djevojku Nafu i što je ona u miraz donijela tek jedan ćilim i slamnati dušek. Duša mu je bila ispunjena što će, i pored mahane, imati porodicu i što će mnogima u selu začepiti usta.

Kad mu je Nafa rodila sina, ponosno je špartao selom. Uzdignute glave, vukući bolesnu nogu, prolazio je pored kuća onih koji ga nisu begenisali za svoje kćeri. Nije mogao dočekati da mali Avdo prohoda kako bi ga provodao seskim sokakom i svima prkosno pokazao kako je Adem sposoban napraviti zdravo i lijepo muško dijete. Tako i bi.

Godine su pristizale jedna drugu. Ademovoj sreći nije bilo kraja kad je svog sina počeo podučavati pastirskim tajnama dok su sa stadom odlazili u planinu. Trčkarao je mali Avdo pašnjacima za rundavim tornjakom, Trampom, valjao se s njim među stadom ovaca. Planinom je odzvanjao dječiji smijeh praćen psećim lavežom.

– Blentavi Trampane, trampavi Trampo, nisi ni za šta drugo nego samo da ljenčariš – tepao je Avdo svom runda-

vom prijatelju dok su, jedan pored drugog, zadihani ležali na travi, gdje bi dječak, premoren od igre i trčkanja, nerijetko utonuo u duboki, bezbrižni dječiji san.

Tornjak Trampo je Avdi bio jedini i nerazdvojni prijatelj. Lani je bio štene kada ga je Adem donio s planine, gdje je s Husom, pastirom iz susjednog sela, godinama puštao svoje stado na plodnim pašnjacima.

- Evo ti jarana! - uzviknuo je Adem svom sinu dok se primicao kući, noseći u naručju sklupčano mladunče tornjaka.

Mali Avdo razdragano pritrčao je ocu i iz ruku mu gotovo strgnuo štene. Okrećući ga kao razmršeno vuneno klupko, razgledao ga je sa svih strana, a potom ga spustio na zemlju i čučnuo pored njega.

- Hajde, jarane, hodaj, što si se uskofrčio - zadirkirivao je Avdo štene, gurkajući ga od sebe.

Mladunče tornjaka je zbunjeno posmatralo dječaka, ne slušajući njegovu naredbu.

- E, jesi trampav, brate slatki - usliknu Avdo i okrenu se ocu. - Kako se zove, baba?

- Još nema ime. Bezbeli je čekao da mu ga ti daš - odgovori Adem, osmjehujući se.

- E, onda ću ga zvati Trampo, trampavi Trampo. Vidiš, baba, ne zna ni hodati - kaza dječak i privuče štene k sebi.

Adem se grohotom nasmija i zadovoljan uđe u kuću. Sa ženom je, kroz raskriljeni prozor, posmatrao sina koji je satima razgovarao s mladunčetom tornjaka, ne ispuštajući ga iz naručja.

- Jesi se osevapio, moj Ademe - blagosiljala je Nafa.

Adem nije slutio da mu je ostalo malo vremena da uživa u svojoj sreći, da opaka bolest skrivena čuči u njegovoj blizini.

„Odavno nisam ovako pazario“, ponovo će Avdo zadovoljno trljajući dlanom o dlan. Naslonjen na zaleglo stablo, primijeti da više nema sunčevih zraka.

Poskočio je, bacio dogorjelu cigaretu i desnom nogom je pritisnuo kružeći stopalom, sve dok nije bio uvjeren da je ugasio žar.

Pridiže pletenu torbicu i prebaci je preko glave. Samo što je koraknuo, iza sebe začu lagane šumove. Naglo se trgnu. Pogledom prošara po obližnjem šipražju, naprežući sva svoja čula. Dočeka ga muk.

Odmahnu rukom i ubrzano zakorači šumskim puteljkom. Ponovo začu šuškanje, a potom cviljenje. Okrenuvši se, na licu mu se navuče širok osmijeh. Nekoliko koraka od njega virila je glavica šteneta koje je bezuspješno pokušavalo da se oslobodi gustog šipražja.

– Ooo... Šta radiš tu, jadan ne bio? – uzviknu Avdo, približavajući se preplašenoj životinji. – Ko je to meni zalutao usred šume. Ti si mali vučjak, je li tako? Sad će tebe tvoj Avdaga izbaviti.

Oprezno razgrnu šiblje, a potom lagano razmrši trnje koje se prilijepilo za krzno šteneta. Uspjevši ga osloboditi, pridiže i smjesti ga u naručje.

– E, jesi me uplašio, budalašu mali. Što si to načulio uši. Ne boj se, odvest će tebe Avdaga svojoj kući, nahraniti te i napojiti dobro. Sad ćeš biti moj. Pošto si vučjak, zvaću te Vučko, baš tako - Vučko.

Sunce je umorno uranjalo iza planinskih vrhova. Sporađični lavež pasa parao je popodnevenu seosku tišinu, mijesajući se sa blejanjem ožednjelih ovaca koje je Avdo tankim štapom usmjeravao seoskim puteljkom prema svojoj kući. Zasljepljen posljednjim sučnevim zracima, ugledao je silue-

tu koja se gegala prema njemu.

- Jesi li se umorio, Salihaga – prepozna svog rođaka.

Starac zastade, zagleda stado, a potom se trznu zadržavši pogled prema Avdinom naručju.

- Bolan, Avdo, šta si to doveo kući?! Rekli su mi u selu, ali nisam vjerovao dok ne vidjeh svojim očima – naroguši se Salih.

- Na šta misliš, Salihaga? – upita Avdo gledajući iznenađeno starca.

- Kako, bolan, na šta mislim? Pa, na to što nosaš u naručju. Allaha mi, za svojih sedamdeset godina ne vidjeh da je neko doveo dušmanina u kuću, sve do danas. Jesi li poludio, moj rođo?!

- Kakvog dušmanina, o čemu ti to...? – brecnu se Avdo na svog rođaka – Kako će štene nekome biti dušmanin?!

- Neće dok je štene, ali hoće kad postane vuk. Bezbeli da hoće, moj Avdaga.

- Kakav te vuk spopao, Salihaga? Ovo je štene vučjaka. Našao sam jadnička prije desetak dana u šumi, preplašenog i izgladnjelog. Pomislih, taman će mi dobro doći za čuvanje ovaca...

- Kako ćeš kvrniku prepustiti ovce, pobogu brate. Čim poraste, taj će ih jadničak, kako veliš, sve preklati. Miči to, bolan, iz kuće. Ako ga nećeš ubiti, ti ga vrati u šumu, ali ga miči što dalje od ovaca i od svih nas. O jadu ćeš zabaviti cijelo selo. I sad govore da si poludio. Nego, poslušaj me i vrati to u šumu dok si na vrijeme i dok se ne dogodi veliko zlo. Ja rekoh, a ti radi kako te je volja – reče starac i lagano nastavi puteljkom, ne skidajući pogled sa šteneta sklupčanog u Avdinom naručju.

„Šta ovaj Salih trabunja, kakav vuk?“, mrmljao je Avdo u sebi, gledajući svog rođaka dok je odmicao prema selu. „Svisnuo je s pameti. Čuješ, cijelo selo priča o meni. Bože sačuvaj. Neka svako gleda svoga posla“.

Ljutito se okrenu i potjera ovce pred sobom, ne prestajući rondati u sebi.

„Čuj, moj Vučko je njemu vuk“.

Posmatrao je Avdo svog četvoronožnog prijatelja dok je trčao pašnjakom. Smijao se kad je Vučko, oglašavajući se isprekidanim i ritmički ujednačenim lavežom, ovce zalutale u šumu vraćao svome stadu. Vučjak je, pred Avdinim očima, rastao, bivao sve snažniji, poslušniji, vjerniji i sve vještiji u čuvanju stada, a Avdo sve zadovoljniji.

Vučko ga je vraćao u djetinjstvo kada je s rahmetli ocem bosonog čuvao ovce. Podsjećao ga je na njegovog Trampu, kojeg mu je otac doveo s planine, a koji je usmamljenom dječaku bio jedini prijatelj. S njim je, krijući od majke i oca, dijelio užinu koju bi mu mati svakog jutra spakovala u ple-tenu torbicu. To je Avdo sada radio i s Vučkom.

Imao je poslije Trampe još pasa koji su mu pomagali u čuvanju stada, ali mu do Vučka ni jedan nije prirastao srcu. Od njihovog prvog susreta u šumi, kada ga je nemoćnog i oglanjelog spasio iz gustog šipražja, Avdo se nije odvajao od njega.

Vučko mu je to vraćao na svoj način - poslušnošću, predanošću i vjernošću.

Avdo se mirno predavao snu u hladu drveta ili u kolibici koju je sklepaio na proplanku nadomak šume, dok je Vučko predano čuvao stado. Kada bi ga spopala žeđ, otišao bi do kuće po vodu ostavljajući vučjaka samog s ovcama.

Riječi svog rođaka Saliha sjetio bi se tek kad bi ga, dok je s Vučkom prolazio selom, dočekali prijekorni pogledi, a djeca se sklanjala ustranu, izbjegavajući blizak susret s Avdinim psom.

Tada bi mu se, nesvjesno, svezala šuhva. Iz kolibe bi gledao Vučka kako trči za ovcama. Posmatrajući njegove šiljate uši, hitre i nagle pokrete, u njemu bi ponekad, zaista, prepoznao vuka. Kad bi vučjak dotrčao i legao mu pored

nogu, umiljato stenjući i ližući mu ruke, namah bi zaboravio na Salihovu priču i neprijatnosti koje je doživljavao u selu.

Vremenom je Avdo prestao obraćati pažnju na prijekorne poglede. Nakon smrti njegove majke, sve je manje zalazio među ljude. Selom bi prošao jedino kada bi se zaputio u obližnju čaršiju po namirnice, povjerivši Vučku svoje stado.

Ljetnje popodne pritiskala je teška sparina. Sjedeći u hladu, naslonjen na stablo na samoj ivici šume, Avdo je iz torbice izvadio čaturicu s vodom, otpio dva-tri gutljaja, a potom se polio po čelu, potiljku i vratu. Otpuhujući, mokrom rukom protrljao je lice.

Nehotice je bacio pogled prema nebu. Prijeteći tamni oblaci pojavili su se niotkud, nagovještavajući iznenadni ljetnji pljusak. Blejanje uzmenirenih ovaca natjera ga da se pridigne. Pogled mu se zaustavi na vučjaka koji je trčkarao oko stada. Avdo ga zviždukom dozva i čučnu pored njega.

– Vučko, pričuvaj ovce dok je malo odmorim. Ode Avdaga malo odspavati, ubi me ova sparina, disat' se ne može – govorio je psu, milujući ga po glavi.

Vučjak nekoliko puta zalaja, napravi krug oko sebe, a potom se trkom udalji i ubrzo nestade među ovcama. Avdo se smješeći uputi prema kolibi. Ubrzo je utonuo u dubok popodnevni san.

U magnovenju, začu uznemireno blejanje ovaca, režanje i krkljanje. Pomislivši da sanja, okrenu se na stranu i podvuče dlan pod glavu. Oči su mu se same sklopile. Bunovan, ponovo začu režanje i tup udarac u vanjski zid kolibe. Naglo poskoči sa slamnate postelje i dotrča do vrata kolibe. Sledila mu se krv u žilama kad mu se pogled zaustavi na lokve krvi na kojima je beživotno ležalo nekoliko ovaca. Krkljajući, posljednjim trzajima nogu odvajale su se od života.

Avdo oprezno iskorači iz kolibe i pogledom lagano prođe po stadu. Među ovcama ugleda Vučka. Nepomično je stajao. Njegova krvava njuška presijavala se pod zrakama sunca koje su izvirivale između oblaka. Avdo se okrenu i utrča u kolibu.

- E, Avdo, budaletino... Rekao je tebi Salih, upozorio te na vrijeme... – prekoračio je sebe dok je bijesan sa grede u kolibi skidao okačenu pušku.

Izletivši iz kolibe, pogledom potraži psa. Vučko je i dalje nepomično stajao na istom mjestu. Okrvavljene njuške, netremice je posmatrao Avdu koji se primicao s uperenom puškom. Pas je, spustivši glavu, zakoračio prema njemu. Avdo je zastao, naglo pridigao pušku, naslonio je na rame i nanišao.

Planinom odjeknuše pucnji. Vučko je, širom otvorenih očiju, nepomično ležao, dok se lokva krvi širila oko njega.

Avdo je dugo stajao izbezumljen, a potom nesvjesno čučnuo i odložio pušku na travu. Pogled mu je lutao u daljini dok je nervozno savijao cigaru. Sjeo je na travu i zamišljeno posmatrao krvavu njušku ubijenog vučjaka.

„Izgubih i ovce i prijatelja... Šta će mi tek sad reći Salih i seljani? Neću im moći u oči pogledati“, pomislio je Avdo.

- Jesam budala, Salihaga, što te ne poslušah. Platilo sam veliku cijenu zbog moje tvrdoglavosti – kaza Avdo dok je uznemiren stajao na pragu svog rođaka.

- Zašto, Avdo, šta se desilo?

- Da ti ne pričam, rođo, desilo se ono na šta si me upozoravao. Izgubio sam pet-šest ovaca. Preklao ih onaj moj pas... vuk, šta li je, pa, velim, da pokušam spasiti što se spasiti može.

- Rekoh ti ja onomad, moj Avdaga, rekoh...

- Ne pristaj mi na muke, rođaće – ljutito ga prekide
Avdo – ionako ne znam šta ću od sebe. Hoću da puknem od
bijesa i sramote. Nego, pomози mi ako hoćeš. Upregni konja
i idemo s tvojom zapregom da one preklane ovce dovezemo
pred moju kuću i da vidimo može li se šta od mesa iskori-
stiti.

- Dobro, sine, idemo – kaza Salih bez pogovora, žaleći
svog mladog rođaka.

Ubrzo krenuše. Došavši na rub pašnjaka, Salih priveza
konja za drvo pored puta i krenu za Avdom prema stadu.

- Pa, ovdje je bio pravi pokolj, brate rođeni! – primijeti
Salih dok se približavao ovcama.

Nadomak njih ugleda ubijenog vučjaka kome se sušila
krv na njušci. Sažalijevajućim pogledom pratio je mladog
rođaka koji je tumarao među stadom. Trgnu ga Avdino za-
pomaganje.

- Allahu dragi, šta sam učinio...! – ponavljao je Avdo ne-
kontrolisano kružeći u mjestu. – Šta sam učinio!

Salih zbunjeno zakorači prema njemu. Primijeti kako
se cikle suze u Avdinim očima. Uznemiri ga njegovo teško
jecanje. Jedva je dolazio do daha.

- Šta je bilo, Avdo, pobogu si, brate?! – upita zabrinuto
starac.

Ne čekajući odgovor, prišao je rođaku. Zapanjeno je gle-
dao pred sobom. Među ovcama ugledao je leševe dva vuka.

- Allahu dragi, sačuvaj mi pamet – kazao je kratko.

Nadomak mrtvih vukova nepomično je ležao Vučko.
Salih je nijemo posmatrao Vučkove okrvavljene čeljusti, a
potom spustio pogled prema zemlji.

Rebeka Čilović

SJEĆANJA

Pokušavam da otvorim oči dok mi kapci trepere pod dnevnom svjetlošću i grče se u želji da sačuvaju mrak koji je zjenicama prijao. Kolutam očima po plafonu na kojem se nakupila paučina i prijeti da me cijelog prekrije. Taman sam poželio da se okrenem na drugu stranu, kada me je bol u prsima paralisao. Počeo sam da stežem bolnički čaršaf u strahu da ne ispustim krik. Osjetio sam kako tkanina puca pod mojim prstima. U bolnici sam. Izgleda da je bolest uznapredovala, prije nego sam se nadao. Ne uspijevam da se sjetim kako sam dospio ovdje, a to me najviše plaši. Bolest će mi oduzeti sjećanja prije nego moje tijelo postane beživotno.

U sobu ulazi medicinska sestra, blage naravi i vedrih očiju, mjeri mi pritisak i sprema terapiju koja će mi iole ublažiti bol. Dok je vadila aparat za mjerenje pritiska, obratio sam pažnju na njene ruke. "Dugački, tanki prsti i bijela šaka, ženstvena i nježna, baš kao Esmine", pomislio sam i naglas izgovorio. Nasmiješila se blago, a u očima joj ostade pitanje ali ga nije postavila. Pomogla mi je da se uspravim i tiho izašla. Osjećao sam strah, sa čela su mi se slivale krupne graške znoja a tijelom strujila groznica na samu pomisao da ću se boriti za vazduh koji zaudara na vlagu, da će me paučina prekriti i da ću živjeti a da se neću sjećati. Sav uznezvijeren se primičem stočiću koji se nalazi do kreveta, pokušavam da pronađem papir na kojem ću napisati njeno ime. Ono će mi biti dovoljno da se smirim kada me bolest izmrcvari i otupi sva moja čula. Biće dovoljno da ponavljam u sebi: Esma, Esma, Esma... Opet se budim, ne znam kako sam se našao na podu, otvaraju se vrata, sestra usplahire-

no prilazi i pomaže mi da se vratim do kreveta. "Zašto ste ustajali Envere? Sve što vam je potrebno dobićete. Nemojte me više ovako plašiti, molim Vas!" Dobrodušno me je savjetovala sestra sa čijih ruku nisam mogao da skinem pogled. Pokrila me je i krenula lagano da izlazi. "Sestro!" "Da, recite!" "Molim Vas, donesite mi papir i olovku ako možete, htio bih da napišem pismo." "Brzo ću Vam donijeti.", ljubazno je odgovorila i hitro izašla.

U polusnu vidim gaj, julski dan, travu koja gori pod tabanima i Esmino ozareno lice, rasutu kosu i haljinu boje nara. Imala je oči boje srne, divlje me je za lice držala i grohotom se smijala. Bol me trza i kida mi utrobu, budim se i plačem, sestra me smiruje a tim ljekara je pored mene. Ne želim nikoga, hoću da budem sam! Vrištim, dok kasapin u mojoj utrobi ne odsiječe još malo mesa koje se za kost pribilo. Ne mogu ni da ležim ni da stojim, deformiše se cijeli moj trup pa se pod novim talasom umiri. Svaki novi nalet bola može biti posljednji. Ne plašim se smrti. Plašim se života u kojem neće biti uspomena. Samo su me one ovako obogaljenog i držale živim. Ako ne zapišem, kako ću u ovim danima koji nadolaze preživjeti prazninu koja mi se sprema? Umrijeću a da ni svjestan nijesam da za život ne marim već posljednjih trideset godina. Sestra je najzad ušla sa sveskom. Rekao sam joj da ću da napišem pismo, otkud joj ideja da ću pisati priču? Nervozno sam uspravio glavu i pomislio kako sam u stanju bunila, što od bolova, što od ljekova, buncao i osujetio svoj plan. "Mora da ste me pogrešno razumjeli, rekao sam list papira da mi donesete, želim da napišem pismo", rekao sam krajnje drsko. Nasmiješila se blago, a oči su joj zaigrale nekom čudnom iskrom."Bila sam u žurbi pa sam zaboravila da izvadim dva lista iz sveske. Ja Vam je ostavljam pa kada uzmete koliko vam je dovoljno papira, možete mi je vratiti". Zadovoljno sam klimnuo glavom i znao sam da mi je time činila uslugu. Dok je obavljala rutinske

preglede, nisam svesku ni pogledao. Ona je znatiželjno bacala poglede kao žeravice gledajući čas u mene, čas u svesku, koja je bila na mojim koljenima. Okrenuo sam glavu i pravio se da drijemam. Najzad je izašla, ta mala radoznala djevojka koja mi je neobično draga. Njene ruke me vesele i daju snagu da istrpim bol. Poslije dugog oklijevanja počeo sam da pišem.

Bilo je ljeto 1983. godine. Poslije pet godina provedenih u Sarajevu, gdje sam studirao medicinu, odlučio sam da ne donesem nijednu knjigu. Želio sam da se odmorim u mojim Hazanama, da kosim sa babom i igram fudbal sa drugarima, da se krišom sastajem sa Esmom, mirišem njenu kosu koja podsjeća na mladost i vječno proljeće. Stižem na stanicu u Beranama, vadim iz škafa svoju torbu i vidim baba kako me ponosno dočekuje. Pruža mi ruku i čvrsto me steže. „Omršavio si, i lice ti je bez svježine“. „Babo, ne sjekiraj se, majka će to jardumom da popravi“. Gledao je ponosno u prolaznike, kao da je želio da od sreće poskoči i svima kaže: „Još godina dana i moj Enver će biti doktor“.

Dobri Slobo, naš prvi komšija, te subote dotjerao je kravu da proda. Sačekali smo ga u kafani i popili kafu, dugo smo razgovarali o Sarajevu, ispitima. Ono što mi je tog vrelog, julskog dana odvuklo pažnju, bile su umorne očeve oči i čudan damar na njegovom čelu. Crno lice, ispijeno od rada u polju, od sunca i vjetra koji šiba po vrletima duž Hzana, mnogo je izmijenilo oca. Motao je duvan i sočno obilizivao hartiju, koju je žutim prstima punio smjesom. Kašljao je jako. Primijetivši da ga zabrinuto posmatram, obrisa krupne graške znoja sa izboranog čela i uhvati me za ruku. „To je, Envere, samo prehlada i đavolji duhan. Ne brigaj, sokole moj, nego deder pričaj mi o Bosni“. Jedva sam izdržao da ne spomenem Esmino ime, te ga uz osmijeh priupitah: „Udaju li se djevojke po selu?“ „Udaju, sinko. Ali jednoj godine idu čekajući... eeh, strah me da tuđu sreću ne kvariš“. Zaledi

mi se krv od očevih riječi, ali moja dalja pitanja prekide Slobov dolazak, koji radostan što me ugledao naruči po jednu „ljutu“. Više nijesam osjećao vrelinu i bilo mi je hladno. Da Esmu nijesu obećali drugome, ili... ? Jedva sam čekao da stignemo. Da li me je plašila mogućnost da je Esma obećana ili pak da je saznala da sam prsten dao drugoj, da ću oženiti curu iz grada i zauvijek otići iz Bihora? Da li je Esma saznala da sam zaraćen sa sobom, da li zna koliko je moja ljubav prema njoj jaka, a i kolika sam kukavica? Rastrzan između onoga što je dobro za mene i onoga što volim skoro od rođenja, propadao sam, nesvjestan da sam već izabrao. Zlo mi je.

U prikolici čika Slobe, put do Hazana mi se učinio nikad dužim, a u stomaku mi se stvarao grč, disao sam duboko. Volio sam Bihor i prezirao ga istovremeno. Samo ovdje bio sam Enver, sin zemljoradnika i ljubav jedne Esme, djevojčice kojoj sam još iz klupe krao poglede, djevojke koja je već imala dvadesetpet godina i koja se nije udala zbog mene. Mene, koji je bio samo Enver, sa kojim je čuvala stada, učila geometriju ali koja poslije šestog razreda nije više išla u školu. Esma, ljepotica, ćerka Sulejmana, jedinica, voljela je priče o velegradu, dok sam je čekao da se spusti niz pendžer i prošeta sa mnom do vrševskog potoka, gdje sam dugo gledao u njene modro plave oči i bio srećan i bio jak i slobodan.

Najzad stižemo. Majka sa šamijom, zategnutom na potiljak, čekala nas je ispred kuće. Brišući lice od znoja i po koje suze, potrča da me dočeka. Glrila me je i ljubila moje mokro čelo.“ Diko moja, doktore majkin, nado majčina“- blagosiljala je majka moj dolazak. Umio sam lice ispred kuće i napio se ledene vode. Sav slomljen padoh na minder. Sestra Refadija i brat Ismail dotrčaše sa livade čim su čuli da sam stigao. Radovali su se mom dolasku. Grabao sam priliku da mi se pogledi susretnu sa sestrom, ne bi li joj dao znak da

izađe i tobože mi pridrži peškir. To sam i učinio. „Šta je sa Esmom? „Šta će, sirotica, otac joj je preselio lani a majka joj je odavno slaba. Mučenica veze i тка i od toga se hrane. A ne udaje se ako te to brine. Pita što ne pišeš i čuti dugo kada te neko spomene. Selo je čudo, moj braco, nevolja je velika na nju pala, ako je ostaviš halaliti ti neću “ - ženski ciknu Refadija. „Muči čora” - šaljivo joj oteh peškir i sav srećan odoh do voćnjaka. Čim je noć počela da pada, spremio sam se i rekao da ću malo na posijelo kod rođaka Ejupa. Majka me je bojažljivo gledala i tiho mi rekla: „Kloni se belaja, moj Envere. Tvoj put je zacrtan, neka te ne veže ono što ti škodi“.

Majka je znala za moje pohlepno srce, znala je da ne umijem biti odan nikome osim sebi. Zato me je na vrijeme upozoravala da se manem štete koju mogu nanijeti drugome, kad sebi već pomoći ne umijem. Približavao sam se lagano kući u kojoj je gorio fenjer. Na prvom spratu izba a na drugom mala soba u kojoj su bile Esma i njena onemoćala majka. Mogao sam da je čujem kako pjevuši:

*Jednog dana pitala ga Sultanova ćerka draga:
Kazuj robe odakle si, iz plemena kojega si
Ja se zovem El-Muhamed, iz plemena starih Azra
Što za ljubav život gube i umiru kada ljube.*

Zgrabio sam kamenčić i bacio ga put pendžera. Utiša se pjesma i brzim korakom krenu ka vratima. Sa fenjerom u ruci, izgledala je ozareno na mjesecini. Kada me je ugledala lice joj se podmladi i proljepša još više nego što je do tad bila. Njena vitka figura lebdela je pred mojim očima, kosa bujna sa mirisom mladosti pade mi na grudi. Steže me jako i zajeca. „Mislila sam da nećes više doći“. Plakala je dugo i strašno, njene suze su razorile moju savjest, u njima je stao njen bijes i zla sudbina, prijekor što postaje “usjedelica” i što čeka nekoga ko ni sam nije siguran da je čekanja vri-

jedan. Umirio sam je tako što sam zvijezde nazvao njenim imenom, milovao je po kosi i pričao joj o gradu. Gledala me je krupnim očima. usamljena a ipak je vjerovala u sve što sam joj govorio. Živjela je ljubav u njenim prsima i znao sam i tada da ću je ubiti ako je ostavim. Provodio sam noći sa njom, opraštao sam se tako što sam joj krio istinu, ljubio joj ruke i lice, volio je dugo i iznova se zaljubljavao u ljubav koju je umjela samo ona da pruži. Nije puno pitala, još manje tražila bilo kakva obećanja. Bila je posve sigurna da sam njen i da mi ona bezuslovno pripada. Bujala je u mojim rukama, postajala zrela žena svjesna prolaznosti i straha, koji sam osjetio po načinu na koji je zadržavala dah.

Ostavljao sam je samouvjeren, tako što sam činio da bude sve sigurnija da je volim kao prvog dana. Jedino je tu griješila, volio sam je prvi put svjestan njene žrtve. Spremao sam joj izdaju, nesvjestan da zapravo izdajem sebe. Srušila bi svaki pokušaj da progovorim o onome što tajim, kada bi me pogled njen, pun nade, okupao. Činila me je boljim nego što sam ikada bio, činila je da se ne sjećam sebe izgubljenog u ambiciji trule sujete.

Moj odmor se bližio kraju, obećao sam Suadi, mojoj vjerenici da ću doći na igranku koja je zakazana za nas, apsolvente. Treba izaći iz opanaka i biti doktor. Iako ništa nijesam govorio Esmi, odlučio sam makar da se pozdravim i kažem joj da ću uskoro doći. Nije bila kod kuće. Kako nisam imao vremena, zamolio sam Refadiju da je potraži i kaže joj da sam hitno otišao i da ću ubrzo doći. Starim putem sam se spustio do Lješnice i čekao prevoz iz Bijelog Polja. Put me je izmučio i neprekidno sam razmišljao o Esmi i sreći koju sam trajno izgubio. Na stanici me je čekala Suada, gradska djevojka, kolegunica koja se baš u mene zagledala prošlog semestra kada sam kod njenoga oca polagao hirurgiju. Bila je san svih momaka, željna ljubavi koju ni sama nije umjela da pruži, bilo joj je važno što sam dobar student i što sam

spreman da se zarad braka sa njom odreknem sela i živim po njenim pravilima. Nezainteresovana za moj umor, odmah je počela da mi objašnjava kako treba da se ponašam na igranci, kakvo odijelo da obučem i diskretno me podsjetila da kupim ružu. Stigao sam najzad u stan. Moj cimer Stevo je učio kada sam sav prljav, gladan i umoran pokucao na vrata iznajmljene sobe u potkrovlju. Jedva da sam imao vremena da se malo odmorim, obukao sam odijelo koje sam kupio od poslednje stipendije, počeo da kosu, obuio Stevove cipele koje su me strašno žuljale, bile su za broj manje. Izašao sam iz stana i zaputio se ka ulici u kojoj je živjela Suada. Od ulične prodavačice kupio sam ružu. Već me je čekala, nervozno lupkajući potpeticama. „Bolan, zašto ne kupiš sat? Zar uvijek moramo kasniti?“ Uхватила me je pod ruku i na tren mi se pogled zadržala na njenoj ruuci, na kojoj nije bio prsten koji sam joj kupio. „Suada, gdje ti je prsten?“ - progovorih začudjeno. Ona nervozno dodirnu kosu koja je bila strogo vezana u punđu. „Hm... evo ga.“ - i počeo da maše rukom ispred očiju - „Ovo nije prsten koji sam ti dao.“ „Ma znam... vidi, dodala sam malo para i zamijenila ga za ovaj. Zar nije ljepši? Ajde, Envere, moraš priznati da je bio provincijala“.

Sa polugadjenjem i vještačkim osmjehom htjede da predjemo ulicu i udjemo u hotel. Istrgao sam svoju ruku i počeo da se smijem. Smijao sam se rasterećen, slobodan i srećan. Ona je začuđeno stajala, ne znajući šta se dešava. Dao sam joj ružu i rekao joj da ne idem sa njom, da je među nama gotovo i da je ne volim. Trčao sam i nadao se da je Stevo u sobi i da će mi pozajmiti novac da što prije krenem za Crnu Goru. Imao sam sreće. Putovao sam dugo, nekim trošnim autobusom. Umor nijesam osjećao, hiljadu mi je slika prošlo kroz glavu. Razmišljao sam gdje da zaprosim Esmu. Obuzimala me je strepnja i neizmjerena sreća.

Stigao sam rano ujutro. Majka je sjedjela ispred kuće

i klatila se kao klada. Kada me je ugledala poskoči i ništa ne reče. Sav strešen, u prvi mah pomislih da nije babo bolestan, i to sam je i pitao. Ona samo bljedno odmahnu glavom. U tom trenutku izađe moja sestra, sva natečena od plača. „Sejo, šta se zbiva?!“ „O, moj brate, pa ti ne znaš?“ „Šta da znam, govorite!“ Ona kroz jecaj progovori: „Saznale su amidže Esmine za tvoju vjerenicu, rekli su joj. Jadnica je zbog poniženja i batina odlučila da sebi presudi, digla je veselica ruku na sebe“. Otac izađe pijan i bijesan. „Marš iz moje kuće, ti nijesi čovjek! Pravi si lažov! Mjesta pod mojim krovom za tebe više nema!“ Majka zakuka, on je odgurnu rukom, ja se okrenuh i ne znam kako sam putovao ni o čemu sam mislio, znam jedino da kada sam u Sarajevo došao, bio sam sijed potpuno. Završio sam fakultet i ostao u Sarajevu. Nikada se više nijesam vratio u Bihor, nijesam više ni oca vidio, umro je par godina poslije. Brat je majku doveo jednom poslije rata u Sarajevo, tada je bila već prava starica. Molila me je da se vratim sa njima, ali nijesam mogao. Odlučio sam da zauvijek ostanem sam sa sjećanjima. Sestra me budi i daje mi terapiju. Ja vidim Esmin lik i smiješim se dok tražim zvijezdu koja liči na nju.

U studentskom domu moj je cimer čitao knjigu koju sam juče dobio od Mirsada Rastodera. Nijesam ga pažljivo slušao, govorio mi je o kulturnom ljetu u Bihoru, o knjizi koju mi je dao, i o piscima i susretima... Razmišljao sam u tom trenutku kako da stignem do menze prije nego se završi ručak. Književnost me nije nikada naročito zanimala. Pozdravio sam se sa njim i trčao do menze a onda natrag u čitao-nu. Kada sam se vratio u sobu dočekao me je cimer Andrija sa pitanjem: “Omčo, imaš li ti nekog rođaka pisca?” U ruci mu je bila knjiga sa pričama inspirisanim Bihorm za koju sam mislio da sam je čak i izgubio. „Nemam”, odgovorio

sam mu odsutno. „Kako nemaš?“, začuđeno me je gledao. „Nemam čovječe, kakvi pisci i pisanija, imam ispit sutra, gasim svjetlo za dvadeset minuta!“, Nervozno sam tražio mantil koji moram da opeglam za sutra. „Bez mantila ne mogu na ispit, čovječe. Gdje li sam ga ostavio? Sjećam se! Bio je u kesi gdje je i knjiga koju čitaš.“ „Nemam pojama“, odgovorio je Andrija. „Ovaj Enver je dobar pisac“, izgovorio je to više za sebe, namjestio je jastuk i spustio knjigu na sto. „Ma, kakav Enver i pisci? Nema mog mantila, poludjeću!“ Vrtim se po sobi, tražim uzaludno mantil. Naprasno se bacam na krevet, slomljen od umora. Baš u trenu kada sam se našao na krevetu, podigao sam jastuk i pronašao mantil kojem treba dobro peglanje. Prišao sam stolu ispod kojeg je bila pegla i oči su mi ostale prikovane za knjigu a u glavi odzvanja Andrijino pitanje od prije. Enver! Bacio sam mantil i zgrabio knjigu, pronašao priču „Sjećanja“ a sve u njoj mi je bilo poznato iz očeve priče.

Dok su stričeve riječi sijevale pred mojim očima, tugovao sam što nijsam imao priliku da ga upoznam. Poželio sam da probudim cimera. „Andro, Andrijaaa!“ „Vidiš li da spavam, šta sada hoćeš, nije valjda da nisi pronašao mantil?“, nervozno je mrmljao Andrija. „Pitao si me imam li rođaka pisca“ „I šta sa tim?“ nestrpljivo je progovorio. „Enver je moj stric.“ Andrija ustaje iz kreveta, trlja oči i ponavlja: „...stric, doktor kojeg nisi upoznao...“ Klimam glavom.

“Pa zar mi nisi rekao da je umro prije dvije godine? Jeess..!

Ko je onda poslao priču?”

Zlatko DUKIĆ

DUĆAN DAIDŽE SAFETA

BILA KIŠA, SUNCE, snijeg, vjetar, loše i ma koliko naopako vrijeme – on je bio tu. Nikad nije propustio naviku da, najkasnije u pola sedam ujutro, bude na platou pred bankom. U uglu, na betonskoj žardinijeri, otvorio bi osrednje veliki kofer, nudeći svoju robu: cigarete, upaljače, žvakaće gume, kesice s bundevskim košpicama, čokoladice...

– Uranio, Daidža? – javljali bi mu se prolaznici i poznanici, koje je put vodio uz bančin plato.

– Jesam, vala, mora se – odgovorio bi.

Svi koji su ga znali, zvali su ga Daidžom. Nikad nisam saznao zašto.

Da bih došao do garaže, desetak minuta hoda udaljene od zgrade u kojoj stanujem, svakog jutra sam prolazio ispred banke. Oko sedam ujutro. Koji minut prije ili kasnije, kako kad.

– Dobro jutro, gospodine Zaime – čuo bi se Safet, čim bi me ugledao, još dok sam bio na pedesetak metara od njega.

– Dobro jutro, Daidža, kako ste jutros?

– Hvala, dobro, starački, ali dobro – osmijehnuo bi se. – Malo me uhvatilo u dnu leđa, to je zbog vremena, al' dura se...

– Vidim, dućan uredno radi?

– Mora se, gospodine Zaime... Penzije male, nikakve, kad bi se samo od države zavisilo – lipsalo bi se, valja još nešto zaraditi... Je l' uobičajeno?

– Da, Daidža, dvije kutije cigareta i danas.

– Uh, gospodine Zaime, mnogo pušite.

– Znam, znam...

– Ja sam to bacio prije dvanaest godina i otad sam k'o

prepordjen... Trebalo bi i vi da to bacite.

- Trebalo bi, Daidža, znam, ali...

- Izvolite – dade mi dvije kutije cigarete i vrati kusur od deset KM.

- Doviđenja, Daidža... Vidimo se sutra ujutro...

- Doviđenja, gospodine Zaima.

Jednom mi se požalio na prostatu. Prži ga pri mokrenju, tu i tamo *siječe u donjem stomaku*. Išao je na snimanje. Dali mu lijekove. Bolje mu je od njih. Ipak, reče, malo ga strah. Godine su, a prostata zna biti *nezgodna boljka*. Može i preskupo koštati muškarca...

- Mog jarana Smaila – ispričaće mi – isto tako je, prije tričetiri godine, zasjeklo ispod stomaka, otiš'o doktoru, al' bilo kasno... Za mjesec dana ga prostata odnese s ovog svijeta...

IZ DANA U DAN, svakog jutra, godinama tako – dućan Daidže Safeta, željezničara u invalidskoj penziji, radio je od pola sedam do dvanaest sati. Osim subotom i nedjeljom. To su bili dani odmora i za Safeta. Tačno se znalo ko, svakog radnog jutra, kod njega kupuje cigarete, ko žvakaće, ko bundevske košpice, kome se prohtjela čokoladica...

Postavši neka vrsta biljega platoa pred bankom, Safet nikome nije smetao. Svi su na nj navikli. A i sa inspekcijama je imao nepisani, prećutni dogovor, neku vrstu *pakta o nenapadanju*. Nisu ga ganjali, tražeći dozvole i slične papirnate drangulije. Znali su da to što radi – čini ne zato što voli, već što mora.

- Uostalom – govorio bi – kad zaradim pet maraka dnevno, ja sam zadovoljan... Taman mi, više mi ne treba... Samo da mi curica završi medicinu, onda ću se malo odmoriti, neću morati 'vako... Ali, sve dok studira, mora se,

gospodine Zaime, svaki dinar mi k'o kuća...

Gotovo redovno, kad bih ujutro naišao, poslije obaveznog *Dobro jutro*, Safet bi me dočekaao i sa dodatkom:

- Jeste li gledali ono sinoć na televiziji?... Čujete li šta govori onaj premijer?... Je l' on normalan?... Uoči izbora su nam posve drugo obećavali!...

Ili:

- Gospodine Zaime, čitao sam ono što ste juče napisali u novinama... Slažem se s vama... Ovim neofašistima to treba već neko ubrk da kaže... Zar opet da nam kolo vode kokarde i kame?

Ili:

- Šta mislite, gospodine Zaime, o ovim cijenama?... Kuda ovo vodi?... Pa, hljeb je poskupio pedeset posto, mesa će, još malo, sirotinja sanjati ili jesti samo za Bajram... Šta će ovo biti s nama?

Ili:

- Eto, opet oni pobijediše na izborima... Džaba, gospodine Zaime, što je svijet i gladan, i nezaposlen, i što bježe mladi iz ove zemlje... Sve to džaba, kad dođu izbori, ponavlja se isto: većina za svoje glasa!

Na sve ovo, kratko bih odgovorio, zadržao se malo i proćaskao sa Safetom, rekao mu svoje mišljenje. Znao sam da nije teško pogoditi njegovu *talasnu dužinu*. Uostalom, tako normalan, jednostavan, ničim opterećen i naravan čovjek, odavno ušavši u sedmu deceniju života, i morao mi je biti drag sagovornik, jer smo o prošlosti i sadašnjosti, o onome što je bilo i što smo izgubili i o onome što su nam obećali, a što još nismo dočekali – niti se zna kada ćemo – imali manje-više identično mišljenje. Zbog svega toga, jutarnje razgibavanje pješačenjem do garaže, smatrao sam redovno

oplemenjenim i uljepšanim ćaskanjem s Daidžom Safetom.

CURICA MI JE juče diplomirala! – dočeka me jednog jutra Safet, presretan, ozarenog lica, na kome je, učini mi se, bilo i manje staračkih bora, i manje umora i patnje, a više radosti, zadovoljstva i sreće.

– Čestitam, Safete, nek' je hairli!

– Sad i ja u kući imam doktora – nastavlja raspoloženo Safet. – Obećali su joj odmah stažiranje... Laknulo mi je, gospodine Zaima... Srce mi vel'ko k'o ova banka, a duša puna!

...Mjeseci su prolazili. Svakodnevno, čim bismo se susreli, Safet mi je referisao i o poslu, i o svojim stavovima prema aktuelnim pitanjima i, obavezno, o tome kako teče stažiranje *moje curice*.

– Iduće hefte idem u Ameriku – reče mi jednog jutra.

– Ameriku?

– Da, gospodine Zaima, jedva sam izganj'o papire, odo' sinu, on tamo dugo živi i radi... Nisam ga vidio od prošlog vijeka – meko se osmijehnuvši, kaza Safet.

– Nek' vam je sretan put – odgovorim. – Dućan će vam, znači, jedno vrijeme, biti zatvoren?

– Hoće, gospodine Zaima... Ali, eto mene brzo nazad... Imam vizu na mjesec dana, začas će to proći...

Stvarno, brzo je prošao taj mjesec. Dok dlanom o dlan... Jednostavno, jednog novembarskog jutra, kad rutinski krenuh ka garaži – već naviknut na to da je dućan Daidže Safeta privremeno zatvoren – pred bankom me dočeka on sa osmijehom i sa svojim koferčedom.

– O, vratili ste se – raspoloženo mu priđem i, koliko se sjećam, prvi put otkad se znamo, pružim mu srdačno ruku. – Kako bi u Americi?

- Ma, nigdje Bosne, gospodine Zaime... Sin i snaha rade, uspjeli su, imaju dva sina-blizanca, krenuli mi unuci u školu, sve im potaman... Al', opet, ne kaže se džaba *Svugdje pođi, svojoj kući dođi!* – odgovori on, rukujući se sa mnom.

- Previše je to tamo kod njih, me' s' čini, nazor bonluk, dobro, organizacija, red... Naš svijet se navik'o na njihova pravila, al' meni to smeta... Doduše, u nas je suprotno, nered i problemi... Ali, ipak, meni je ovo naše draže.

- Vjerujem, Safete – nasmijem se – ipak svaka ptica svome jatuu leti.

- Imate pravo... Je l' uobičajeno, gospodine Zaime?

- Da, Safete, dvije kutije...

MJESEC I NEŠTO poslije toga, možda desetak dana pred Novu godinu, jednog suhog studenog jutra krenem u garažu, kad – pred bankom nema dućana Daidže Safeta... Dvojica bančinih čuvara su stajala pred ulazom, desetak metara od Safetovog mjesta u uglu žardinijera. Pozdravim ih. Ništa ne pitam.

Idućeg dana – ista slika.

Trećeg dana – srijeda je bila – već me znatiželja zagolica. Jednog od dvojice čuvara banke upitam gdje je Safet.

- Zar niste čuli?

- Ne, nisam... Šta?

- Daidža je u bolnici.

- U bolnici? Zašto?

- Izgleda da mu se iskomplikovalo nešto s prostatom.

Ukočim se.

- Je l' na hirurgiji?

- Da – odgovori čuvar. – Na drugom spratu.

Obećao sam samom sebi da ću, već tog popodneva, otići

u bolnicu i obići Safeta. No, iskrsnulo mi je na poslu nešto neplanirano, ostadoh do kasno u redakciji, kući sam došao u mrak... Zaboravih Safeta.

- Ode nam Daidža Safet! – reče mi, umjesto pozdrava, idućeg jutra onaj isti čuvar od juče.

- Šta?!

- Sinoć oko šest se to desilo... Ode čovjek... Nema više ni Daidže Safeta, ni njegovog dućana.

Rasim R. Gutić

JARE

Bilo je to veoma davno, prije stotinu i više godina. Jedna siromašna familija iz plemena Škrelja, njih četvoro: čovjek, žena i dvoje djece, krenuli su iz sjeverne Albanije da negdje potraže bolji život i više sreće. Putovali su dugo, prelazili planine, brda, gazili rijeke, potoke i bare. Toliko su dugo putovali da više nijesu znali ni gdje se nalaze. Tako iscrpljeni, jednog jutra stigoše u Vrbicu u obor jedne imućne familije iz plemena Hadrović. Domaćin ih je primijetio i izašao iz kuće da vidi ko su. Za njim je izašla i domaćica. Stali su ispred kuće i posmatrali ih. Njihova raspala stopala od dugog pješaćenja govorila su dovoljno ubjedljivo o tegobama njihovog putešestvija. Odmah im je bilo jasno da su neki stranci. Putnici su bili premorni od dugog puta, bez hrane i oskudno odjeveni. Žena je držala u naručju makanju od nekih tri-četiri mjeseca.

Sjeli su na rudinu na kraj obora. Domaćica je odmah iznijela nešto hrane i poslužila ih. Teško su se sporazumijevali, ali bilo je svima jasno da su neki beskućnici, koji traže bilo kakav krov nad glavom, ili bilo kakvu pomoć. Domaćin je pored kuće u kojoj je živio imao još jednu staru kuću, brvnaru, koja je još uvijek odolijevala zubu vremena. Predložio im je da tu ostanu nekoliko dana, da se malo odmore i oporave. Odmah su prihvatili zaplakavši od sreće. Istog dana počeli su pomagati domaćinstvu Hadrović, najviše oko stoke. Prošlo je nekoliko nedjelja. Saznali su njihova imena, zvali su se: Brahim, Arta, Azem i Agim. Naučili su nekoliko osnovnih riječi novog jezika, pa su se lakše sporazumijevali. Domaćin je imao dosta stoke i trebao mu je jedan radnik, te je odlučio da ih zadrži da mu pomažu oko nje. Tako su se

oni naselili u Vrbici.

Bili su izuzetno vrijedni. Dobro su se uklopili u novu sredinu i radili besprijekorno sve što je domaćin zahtijevao. Imao je izuzetno povjerenje u njih.

Pošto je stado bilo sve veće, domaćin je početkom ljeta izvodio stoku na planinske katune koji su se nalazili na padinama Turjaka. Sav taj posao, preuzela je novopridošla familija. Njihov stariji sin je slabo vidio, tek toliko da je mogao da se kreće. Iako tako bolestan, marljivo je radio i pomagao svoje roditelje.

Brahim jednoga dana siđe u Vrbicu da naplavi kolomboć. Bilo je vrijeme Ramazana. Njiva velika, dan dug, sunce upržilo, mozak da provri. Jedva se kretao; činilo mu se da akšam ne može dočekati. Nekako je naplavio i to posljednje perče njive i sjede malo u hlad da odmori. Tada se sjetio da na katunu nije ostavio ni jedan pregršt brašna. Ustao je posljednjom mrvicom snage, uzeo malo brašna i još neke namirnice i zakačio ih za obluk.

Domaćin mu je jednom prilikom rekao da stalno nosi pušku, jer su gladni kurijaci napadali sve što se kreće, čak i čovjeka. Uzjahao je konja i krenuo put planine. Sve mu je treperilo pred oči. Činilo mu se da će se svakoga časa srušiti sa njega. Progovorio je u sebi:

„Jarabi, što sam ovako umoran? Čini mi se da ću zaspati i šinuti o kaldrmu. Inšallah, biće dobro. Inšallah, samo da stignem, daleko je katun, djeca me čekaju, sigurno su gladana. Nijesam ostavio nimalo brašna“.

Rominjala je neka sitna kiša. Konj je brzo išao i nosio Brahima kao neko pero. Nadao se da će stignuti prije iftara, da zajedno pojedu zalogaj hljeba. Bio je negdje na pola puta.

Odjednom dunu jaki vjetar, poče drveće da puca, grunu jaka grmljavina i sijevanje munje obasja čitavu planinu. On siđe sa konja i skloni se ispod jedne poveće bukve. Čekao je dok kiša malo utihnu i krenu dalje. Stigao je do nekih bara.

Pričalo se u narodu da se često tu pričinjavaju razne utvare jer je put napravljen preko nizamskog groblja. Odjednom konj zastade. Počeo je da fršti na nos i udara kopitama o kaldrmu. Sijevale su varnice iz kamena i miješale se sa odsjajem munje. Brahim pogleda ispred sebe i ugleda jare koje je stajalo kao ukopano na sredini puta. Nije bilo veće od mačke. Izbezumljeno ga je posmatrao ,čudeći se odakle po ovom kijametu jare na putu. U blizini nije bilo ni kuće ni katuna. Pomislio je da je neko bešare, pa je izučio nekoliko dova i ponovo pogledao naprijed. Jare je i dalje stajalo na istom mjestu. Podizalo je prednju nožicu, kao da ruku pruža i kao da kaže:

„Šta si se udrvio, uzmi me“.

Htio je da nastavi put, ali nije mogao. Sve ga je nešto vuklo da siđe sa konja i uzme to malo stvorenje. Konj je i dalje mahao glavom i trzao se nazad. Brahim je sišao sa njega. Prišao je jaretu i pokušao da ga podigne jednom rukom. Ali ono teško kao tuč, kao da su mu noge upale u ilovaču, pa ga ne može izvući. Tada se sagnuo i podigao ga sa obje ruke. Pokušao je da se sa njime popne na konja. Nije mu uspjelo ; konj se stalno trzao i pomicao unazad. Spustio je jare i zavezao konja za plot. Opet ga je uzeo i stavio u trešalj između namirnica. Učinilo mu se da je teže od tovara brašna. Akšam je bio davno prošao. Odjednom se oblačina povuče, mjesec zasija, vidjelo se kao usred dana. Odvezao je konja, popeo se polako i krenuo dalje.

A konj ni da mrdne. Hodao je polako, kičma mu se savila, činilo mu se da će kaldrmu stomakom da dotakne. Bio je mokat, kao da se u bari valjao. Brahim osjeti kako se konj oznojio, voda je kapala sa njega.

Jadnoj životinji je izlazila pjena na usta, toliko da mu se učinilo da će crknuti tu na sred puta. Krenuo je da siđe. Tad začu zavijanje kurjaka, izvuče pušku i stavi ispred sebe. Lijevom rukom je pridržavao jare i stalno mu tepao:

„Jare moje. Āe si krenulo po ovom kijametu, jaro moj, hoćeš li da te kurjaci rasrtgnu?“

Odjednom se jare okrenulo i Brahim začu glas:

„Šta je? Šta mi višeš cijelo vrijeme: ‘Jare moje, jaro moj’. Nijesam ja nikakav tvoj jaro!“

Brahim se istovremeno začudi i uplaši, pa baci jare, koje ne pade na put, već poče da leti oko njega. Oči su mu sijevale kao munja. Podigao je pušku i ispalo metak u pravcu jareta, koje se rasprсло kao bostan. Učinilo mu se da ga čitavog krv oblila. Tada konj jurnu kao munja, kao da ništa nema više na sebi. Za čas stigoše na katun.

Djeca su bila već zaspala. Arta je čekala ispred stana i obrati mu se:

„Āe si Brahime dosad. Āeca zaspale gladna, znaš da nijesi ostavio ni malo brašna“.

„Ada znam, ženo, ogriješih se sa njima. Šta ću, njiva velika, bilo malo vode, jedva navadih kolomboć. Uzmi ovo brašno, evo jedno parče hljeba, dade mi domaćica. Daj da malo iftarimo, pa da lijegamo, jedva stojim na nogama. Moram ujutro opet da idem da naplavim krompire“.

Iftarili su to što su imali, pa legoše da spavaju. Brahim nije pričao šta mu se desilo. Pokušavao je da zaspri, ali sna nije bilo. Stalno mu je dolazilo ono jare pred oči. Ostao je budan do sufura, pojeo zalagaj hljeba i reče Arti da će odmah da krene ka Vrbici, da naplavi krompire prije jake vrućine. U stvari, on je htio da vidi ima li kakvoga traga od onog jareta u koje je sinoć pucao. Znao je tačno gdje se to dogodilo. Brzo je stgao do onih bara. Pogledao je tamo gdje je pucao u jare i vidio kako na to mjesto leži mrtav veliki poljski miš. Uzeo je jedno drvo i bacio ga u šumu. Odjednom je počeo da se trese, sve se okretalo oko njega, jedva je vidio konja. Nekako se popeo na njega i uputio sa ka katunu. Jedva, držeći se za obluk, stiže do stana i tu viknu:

„Ženo, Āe si ženo? Pomogni mi da siđem sa konja, razbo-

lio sam se mučno, čini mi se ništa ne vidim“.

Potrčaše Arta i Azem, uzeše ga sa konja i uvedoše u stan. Pao im je iz ruku. Jedva je disao i samo gledao prema vratima i vikao :

„Zatvorite brzo! Ne dajte da to jare uđe u stan! Hoće da me uzme i odnese“

Prevrtao se cijelog dana, udarao nogama i rukama po podu i pominjao jare. U akšam još jednom viknu:

„Mičite mi to jare“ i dade dušu.

Domaćin je bio veoma potresen njegovim iznenadnim preseljenjem na ahiret. Mnogo je volio i cijenio toga čovjeka, pa je odlučio da ga pokopa na mezaru u Trpezima, gdje su bili pokopani njegovi roditelji.

Arta je ostala udovica sa dvoje nejake djece. Kad god bi imala vremena, išla je na mezar da Brahimu izuči eljham. Jednog džumaha ostavi malog Agima da ga domaćica pričuva i ode sa starijim sinom na mezar. Usput se uputi sa još nekim mještanima. Bilo je proljeće. Stigoše do mosta na Trpeškoj rijeci. Most je bio dosta oronuo, daske istruhle, te odlučiše da prelaze po dvoje, da se most ne bi polomio. Prvo krenuše Arta i Azem. Bili su stigli do sredine mosta, kada odjednom Azem zastade i viknu:

„Majko, eno ga na kraju mosta ono jare što je babo pominjao“.

Krenuo je dalje, nagazio trulu dasku i počeo da propada. Majka mu dodade ruku, pokuša da ga podigne, ali on povuče i nju i oboje padoše u rijeku. Bolan krik odjeknu Trpeškom rijekom i oni nestadoše u valovima mutne vode.

Agim je ostao siročić. Domaćica je preuzela brigu o njemu. Godine su prolazile. Dijete je brzo raslo. Mislio je da su Hadrovići njegovi roditelji. Nije znao zašto su mu djeca stalno dobacivala:

„De si, jaro, đe si jareviću, đe ti je ono jare?“.

Ćutao bi i trpio. Mislio je da mu to dobacuju zbog mnogo

koza i jaradi što su imali. Bio je već odrastao i jednog dana zapita što ga tako zovu? Tada mu je domaćica ispričala šta se dogodilo, kao i to da mu oni nijesu pravi roditelji. Bio je jako utučen, jedva je bol podnosio. Jednoga dana, vraćajući se sa mezara svoga baba, susrete se sa momcima iz sela na mostu. Tu se malo pogurali, nakon čega jedan momak pade u rijeku. Trčali su duž rijeke, pokušavali da ga spasu, ali nesrećni momak se utopio, nakon čega je njegov brat podvalio Agimu da ga je on gurnuo u vodu zbog nekih prijašnjih svađa, zbog čega je njegova familija prijetila da će ga ubiti. Hadrovići su ga voljeli kao svoje dijete i poslali su ga kod neke rodbine u Bijelo Polje. Tu se neko vrijeme krio i upoznao jednu djevojku.

Planirao je da se uzmu, ali je rodbina nastradalog momka saznala gdje se krije i počela da ga traži. Tada je on ukrao djevojku i sa njom, bez igdje ičega, pobjegao u Bosnu. Poslije nekoliko dana putovanja naišao je na jednu imoćnu familiju između Rogatice i Sarajeva i ostao da radi kod njih. Tada je sebi i svome rodu dao prezime Jarević, da bi oživio uspomenu na svoje roditelje i brata. Njegovo potomstvo i danas živi u tim selima i nijesu nikakav rod sa Jarovićima iz Gusinja.

Šemsudin Hadrović

VILA

-Eto tamo, na kraj sela, rodilo se žensko dijete, s krilima, kažu!, pronese se neočekivano haber po Bihoru.

-Jeste, jeste, Muratovica Šabanova, rodila, ko bi rek' o ? Nije se činilo da je noseća.

-Allahu dragi, jel' moguće da se rodi tek tako, izubaha, i to s' krilima, pitao se radoznali svijet, izmišljajući i dodajući ovoj vijesti svak' svoje još čudnije stvari. Rodilo se s' kosom, crnom k'o zift, do pojasa, te plavim očima k'o mavi mastilo u kojem se utopilo svo plavetnilo ovoga dunjaluka.

... U svom tom čudu u kojem ih je zatekla sudbina, Muratovica se i sama iznenadjena, treći dan po porodu zagledala u dijete nešto duže i što ga je više gledala sve je više uvidjala s' koliko je ljepote ovo malo biće obdareno. Koža je bila mehka i bijela poput najbjelje svile, kosa nestvarne crne boje, s pramenovima i uvojcima koji su padali skoro do pojasa. Lice bijelo, lijepo, nježno. Kada bi se majka zagledala u oči djetetu, iz njih je zračilo tirkizno plavetnilo kao da u njih uviru sva mora ovoga svijeta. Osjećala je da ne može dugo zadržati pogled ka djetetu, te je zbunjeno okrenula glavu od njega. Činilo joj se da te male plave okice, dok ih gleda, upijaju svu njenu snagu koja nestaje u beskrajnom plavetnilu. Povjerila je to prvo svekrvi, a zatim i mužu. Ispričala je i svojoj majci, kada je došla na babine.

Svi su se složili, da dijete poslije četrdeset dana, treba ponijeti kod mula Dauta da on vidi, da im nešto kaže, da zapis napiše. Mladi i naočit učenjak, kome je bilo tek trideset godina je razumjevši o čemu je riječ rekao:

-Ovo je dijete dar od Allaha, rekao je. Imaće veliku snagu i moć. To dolazi iz njenih očiju. Neće joj biti lahko kroz

život, ljudi je neće moći razumjeti, svi će je željeti, a kada ih odbije proglasit će je čudovištem, a onda teško vama i njoj sa nama. A bogami najteže će biti djetetu, kad odraste, ako odraste. Najbolje bi bilo ako biste je negdje sklonili neko vrijeme, kod rodbine nedgje, sakrili privremeno, kako sami najbolje znate. Krila se i mogu nekako prikriti, ali ove oči, to živi insan neće moći ni da gleda ni da razumije, ni da podnese. A tek ovo blaženo lice i ovaj osmijeh, suphanallah...

- Da makar živimo u zemlji Kudsa, možda bi joj bilo lakše, tamo se skupljaju melec, ovako...

- Vratili su se kući razočarani, uplašeni, beznađežno zabrinuti. Nisu najbolje razumjeli mula Dauta, ali su znali da im neće biti lahko sa ovim sićušnim i nedužnim božjim stvorenjem.

- Nosili su je i ćirametima.

- Sakrijte je u pećinu, rekli su, da je niko ne vidi, šejtan je ovo, nije insan.

Vrijeme je prolazilo. Sklanjali su djevojčicu od radoznalih pogleda, koliko su mogli i kad su mogli. Rastom djeteta rasla je i njegova snaga. Oči su postajale sve dublje i dublje. Sve je teže bilo gledati ih. Sve je teže bilo podnositi taj plavi beskraj i dubinu praćenu prelijepim osmijehom na licu. Narod je sve više govorkao o tome. Čuli su se povremeno najbrutalniji prijedlozi.

Djevojčica je napunila šest godina. Došao je vakat kada je trebala krenuti u školu. Nekako u isto vrijeme pojavili su se zli ljudi. Svud okolo Bihora i dalje. Govorili su o ratu, o ubijanju, o rušenju, paljevinama, silovanju. Tražili su neprijatelja kojeg nisu imali. Bili su uporni. Počeli su privoditi ljude, kidnapovali ih, maltretirali, deportovali. Buljucima su ih ubijali i njihove leševe prevozili u svoju zemlju te ih skrivali, zakopavali i bacali u duboke rijeke. Tražili su im puške. Prijetili su im i ucjenjivali ih. Zli ljudi su odlazili na

susjedna ratišta da ubijaju, da pale, da siluju, i pljačkaju. Donosili su sa ratišta tuđe frižidere, televizore, video rekorder. Donosili su sve ono za čim su čitavog svog života čeznuli. Narod se počeo komešati, zbunjeno i uplašeno je šaputao međusobom o tome. Ni sam nije vjerovao da su oživjele te riječi strahota, koje su izgovarali. Počeše napuštati svoja imanja, svoje domove, odlazili su tiho u nepoznate zemlje.

Odlazili su ka šarenim zemljama i gradovima gdje im je bilo dobro, i sigurno.

Murat nije znao šta da radi. Niti je znao kud' bi, niti kako bi. A ni para nije imao. Puno je trebalo da plati da bi krenuo, pa kad' i ako stigne. Pasoš svakako nikad' nije ni imao. Najdalje što je išao od kuće bio je odlazak na služenje vojske. Tamo negdje u Bosni, u Visoko nako. Bojao se glasila koje su dopirale i do njega.

Dugo se mučio. Noćima bi smišljao šta da radi. Na kraju odluči da sakrije ženu i dijete.

-Samo da njih negdje sakrijem, na sigurno, ponavljao je u sebi. On i majka su vremešni, svakako nije šteta pa šta dragi Allah da.

Naum mu pade pećina. Ona tu, nakraj sela, poviše vrela. Bila je smještena visoko gore u stijeni. Peo se u nju konopcima dok je bio dijete. Vidjao je u njoj čudne stvari koje nije nikada ranije i nigdje vidio. Sve su bile kao prikovane za stijenu. Pokušavao bi da ih pomjeri. Neke bi rado ponio sa sobom, ali je to bilo nemoguće. Ili su bile preteške, ili su nečim jakim i čudnim pričvršćene za stijenje duboko u utrobi pećine.

- Mogu se i sada, majka mu stara, popeti gore u nju. Mogu haći, hrabrio je sebe. Danima je odlazio od kuće i vraćao se pred akšam. Čitave dane je provodio gore kod pećine. Nikome nije ništa govorio. Popravljao je i ojačavao vilin razboj, gore na ulazu u pećinu.

Jednog je jutra prije sabaha probudio je ženu i rekao joj šapatom. - Hajde, uzmi dijete, i haj'mo. Nije pitala ništa. Spremila se na brzinu. Pokućila nešto u zavećljaj i pošla s djevojćicom za njim. Išli su kroz polumrak uz rijeku, ka klišuri. Kada su stigli do pećine, Murat ih je stavio u krošnju, dodao im dva sepeta sa hranom i robom, i počeo snaćno vući konopce. Drveni ćekrk gore na razboju je zaćkripao.

Konopci su se sve više zatezali. Dlanovi su mu se užarili, dok je stićući sve jaće konopce vukao k sebi, a krošnja se sve više blićila razboju. Odahnuo je kada je vidio da se žena prihvatila za vilin razboj, iznijela dijete i stvari iz krošnje, te nestala u pećini. Ponovo se pojavila, prikupila konopce i sa krošnjom ih uvukla unutra. Pojavila se još jednom i mah-nula mu. Nije je odozdo više mogao vidjeti ali mu je odne-kud jedna kap odozgo ovlaćila lice. Vratio se kući s ćudnim osjećajem zbnjenosti. Bilo je to olakćanje pomijećano sa ledenom zebnjom.

Svakog je jutra rano odlazio do pećine i nosio im hranu i vodu. Trajalo je to nekoliko sedmica. Poćele su stizati vijesti užasa. Kuće su gorjele. Ljudi žene, starci i djeca su ubijani.

- Iz voza oteli ljude, rekoće, pobili ih negdje. Bez traga nestali. Ćinilo mu se da će sve biti spaljeno i unićteno za sva vremena. Niko neće preteć' boćao se. Neka njih gore, bar' za sada.

... Jednog se jutra nije pojavio ispod pećine. Nije ga bilo ni sljedećeg, ni sljedećeg...

Izbezumljena od brige i neizvjesnosti, Muratovica se po ćitav dan naginjala nad ulazom pećine ne bi li ga ćula ili vijela. Pridrćavala se rukama za drveni razboj. Ponestajalo im je hrane. U jednoj testiji je tek bilo još nešto vode. Dje-vojćica je svo vrijeme ćutala. Znala je da se nešto neobićno dećava, ali nića nije mogla razumjeti. Muratovica je pošla po ko zna koji put tog dana ka ulazu pećine. Drćala je dje-vojćicu za ruku. Gledala je dolje niz liticu u sjenke drveća.

Ništa se nije čulo. Učini joj se da je dolje nešto šušnulo, da se pomjerilo. Trgla se i nagnula dolje niz stijenu, očekujući da vidi Murata, da vidi spas za sebe i ovo nedužno stvaranje. Naginjući se sve više dolje, ruka joj skliznu sa razboja za koji se pridržavala. Poletjela je niz liticu držeći čvrsto djevojčicu za ruku. U trenutku koji je značio kraj života začu se neobično šuštanje. Iznad sebe ugleda bijele čaršafe koji su oko nje kovitlali vazduh i podizali se iznad krošnji drveća koje je već skoro dotakla. Djevojčica je sa grčem na licu mahala krilima i dizala se sve više i više u zrak. U skoro ugaslim očima Muratovice lepršala su bijela krila sa neba, i nestajala u daljini.

-Pronašli čobani Muratovicu, gore ispod Vilinog razboja. Mrtvu. Dijete nestalo. Nema ga. Peli se gore i ništa. Ugasi se kuća. Murata odvedoše. Bog zna hoće li mu se traga naći. Allahu dragi, medet šta bi s ljudima?, govorili su mještani.

Preplašena djevojčica je i dalje mahala krilima i dizala se sve visocije i visocije. Ne razumijevajući šta se dešava, izbjegavala je da pogleda dolje, ka zemlji. Kada je to učinila vidjela je plamene žarulje svud okolo, koliko joj pogled doseže. Zgarišta su se širila u beskraj. Kuće su gorjele. Do nje su dopirali vapaji i bol preživjelih majki, očeva, sestara, braće. Samo je ona mogla čuti bol ljudi dolje na zemlji. Osjetila je zaleđeni pogled ispod Vilinog razboja koji se kao svilena nit pružao ka njenoj duši i njenom srcu. Trgle su je eksplozije granata koje su izazivale nove patnje dolje na zemlji. Novi talasi užasa su se kovitlati nebom.

Satima je lutajući letjela nebom. Osjetila je umor. Bio joj je potreban predah. Pogledala je ponovo naniže. Posvuda su gorjele vatre. Bližio se kraj sunčanog jesenjeg dana. Boje su zašarenile prirodu i tako prkosile užasu koji su zli ljudi širili.

Letjela je preko zemlje koja je gorjela. Sva iscrpljena tra-

žila je pogledom mjesto gdje bi se spustila i počinula. Ugledala je prostranu šarenu šumu i usred nje omaleni zeleni proplanak, do kojeg je dopirao i tu nestajao mali potocić. Bila je žedna i umorna. Osjetila je smiraj dok se približavala ovom tirkizno zelenom biseru. Dodirnuvši zemlju prikupila je umorna krila, krenula ka potociću i napila se vode. Na nebu se čulo graktanje gavranova. Sokoli su kliknuli u daljini. Noć se spuštala. Dalje nije mogla. Nastavit će sutra. Hodala je okolo, tražeći mjesto gdje bi se sklonila. Privukao ju je žubor vode, stotinjak metara ispod mjesta gdje je ponirao potok. Pošla je u tom pravcu. Iz krošnji drveća je poletjelo prestrašeno jato divljih golubova. Vidjela je sivu golubicu, koja, kao da je čekala da bude primjećena, te je zadnja odletjela. Ostavila je za sobom jedno nježno bjeličasto pero, koje joj je ispalo ispod lijevog krila, i koje je vrteći se oko sebe palo djevojčici na dlan. Stavila ga je u kosu. Žubor vode joj je prekinuo ovaj čarobni trenutak. Pronašla je skoro zagrnutu pećinu i s dječjom radoznalošću provirila unutra. Slijepi miš je proletio iznad nje. Provukla se kroz tijesni ulaz, i ušla u prostraniji hodnik. Čula je ljudske glasove. Bojažljivo koračajuću naprijed gazila je kroz vodu. Hodnik pećine je savijao desno i otvarao se u prostranu dvoranu. Ugledala je slabašno svjetlo fenjera i puno ljudi. Rekli su joj da se ovdje sklanjaju u zlim vremenima. Ostaće dok zlo ne prođe. Neko joj je pružio hljeb. Pogledala je dječaka tamnih očiju. Zapamtila je tužni sjaj u njima. Zaspala je ubrzo, prislonivši se uz stijenu. Pet godina je provela sa njima. Svakog je jutro ustajala rano i odlazila vani. Pela se na brežuljak, širila svoja bijela krila i mašući njima, slušala jutarnji poj ptica sve dok se sunce nebi u svoj svojoj veličini pojavilo i obasjalo čitav proplanak ispod nje. Srce bi joj u tim trenucima brže kucalo. Kao da je osjećala da mora nekuda dalje. Nije razumjevala taj osjećaj i tada bi zbunjena, kroz sjene drveća, pazeći da je ko ne primijeti silazila dolje i vraćala

se u pećinu. Jednog se jutra, zanjeta ljepotom prirode oko sebe, zadržala duže nego obično. Zetekla je samo mladića tužnih očiju.

- Svi su otišli, čekao sam da se vratiš, rekao je. Nestalo je zlih ljudi, pa su krenuli svojim kućama. Nisam znao gdje si, pa sam čekao. Hoćeš li sa nama?

Nije znala šta da odgovori. Nešto joj je govorilo da ne može tu ostati, a opet je na trenutak poželjela da ne ide dalje. Da ostane tu sa njim, u pećini.

Nakon njenog upornog i dugog ćutanja, mladić se okrenuo i otišao. Ostala je sama. Plakalo joj se, ali suze nisu tekle. Provela je ostatak dana sama u pećini. Osjećala je strah od samoće. Više nikog nije bilo. Tek bi po neki slijepi miš sada slobodnije proletio s kraja na kraj svoda. Spustio se mrak. San ju je poveo neobičnim putanjama. Vidjela je čudan svijet, neobične puteve, zgrade, kuće, zelenilo se svud okolo. Nešto kao plavi balončić joj je titralo u grudima i vodilo je dalje, ka nekom dalekom, nejasnom ali željenom cilju.

Prije svitanja je, po mjesečini tiho izašla iz pećine i popela se uz brežuljak iznad proplanka. Ptice su najavljivale zoru. Slušala je zov svog srca. Nije znala tačno šta to znači, ali je osjećala da treba krenuti.

Sunčevi zraci su se počeli pojavljivati kao nepregledno duge zlatne niti koje povezuju okolna brda i planine. Pogled joj je još jednom odlutao dolje ka pećini. Znala je da će se nekada ponovo vratiti ovdje. Raširila je krila, udahnula duboko svježi jutarnji zrak i poletjela. Ispod nje su ostajali prošarani šumarci. Letjela je ka sjeveru. Zgarišta su se prostirala u nedogled. Prateći svoj instinkt počela je osjećati očevu blizinu. Iako ju je to zbunjivalo nije prestajala letjeti dalje. Preletjela je dvije velike plavozelene rijeke, između kojih se prostirala prostrana dolina. Oko jedne je i dalje gorjelo. Kod druge više nije bilo plamena. Približavala se velikom šarenom gradu. Nešto joj je govorilo da treba da

sleti baš tu. Ionako je bila umorna. Bojažljivo se približavala velikom dvorcu. Sletjevši na njegov krov, skupila je krila i sišla niz stepenice. Hodala je između drvoreda. Divila se veličanstvenom zdanju i bezbrojnim fontanama i cvjećnicama okolo. Iskoristila je priliku dok su posjetoci ulazili na kapiju i izišla na ulicu. Hodala je satima bez cilja. Instikt ju je vodio ka nepoznatom cilju koji je u njenim grudima izaziva neobičnu toplinu. Osjećala je da joj srce sve brže i brže kuca. Naišla je na veliko gradilište i pošla ka njemu. Radnici sa bijelim šljemovima na glavi su užurbano radili. Prelazila je pogledom preko njihovih umornih lica. Među njima je prepoznala svoga oca. Zadrhtala je. Prišao joj jedan od radnika, i govoreći nešto narazumljivo, uzeo ju je za ruku i izveo vani, izvan gradilišta. Sklonila se ispod obližnjeg drveća i čekala. Pred sami mrak, radnici su počeli napuštati gradilište. Na glavama nisu više imali biljele šljemove. Pratila ih je jednog po jednog sve dok nije naišlo njoj poznato lice. Krenula je za njim, trudeći se da ostane neprimijećena. Vozila su jurila ulicama. Bojala se svega ovoga. Prelazili su ulice, raskrsnice. Ona je sva zadihana nastojala da ih ne izgubi. Vidjela je kada je njen otac ušao u zgradu oronule fasade. Pošla je ka ulazu. Pela se za njim trošnim stepenicama. Kada je otvorio vrata i nestao iza njih, bespomoćno je ostala na stubištu, ne znajući šta da uradi. Sjela je ispred vratiju. Suze su je gušile, ali nisu tekle. Osjećala se izgubljenom.

- A ako ne bude on?! Šta ću onda?, pitala se uplašeno. Ustala je, tek onako prešla dlanovima preko lica, i pokucala na vrata. Pred njom je stajalo blago lice toplog pogleda, kojeg je krasio iznudeći osmjeh.

- Ja, ja,... ja sam... pokušavala je nešto reći. Nešto u grudima joj je prekinulo glas. Nije više mogla ništa reći.

- Uzeo ju je za ruku i uveo. Ništa nije razumio. Nije znao šta da radi sa ovom djevojčicom. Htio je da joj pomogne ne-

kako ali nije znao ni šta ni kako. Kada se djevojčica pribrala, tiho je rekla:

- Ti si moj otac. Učinilo mu se da nije dobro čuo.
- Šta kažeš, hajde, ohrabrivao ju je.
- Ti si moj otac, ponovila je.

Nasmijao se. U svoj toj zbunjenosti mu je bilo drago što to čuje, od ove djevoičice.

Vrijeme samoće i teškog rada su u njemu izbrisali svaki sličan osjećaj. Riječi koje sada čuje počеше buditi u njemu bolna sjećanja.

- Pogledaj me u oči, rekla je. Kada je to učinio, kao da ga je strijela pogodila. Nemir je zavladao u njemu. Ionako stiješnjena i tamna sobica mu se činila još tješnjom. Počelo ga je gušiti u prsima, iako i dalje nije vjerovao u to što je djevojčica rekla. Poletio je ka prozoru i otvorio ga. Srce mu je lupalo. Nakon nekoliko trenutaka mu je prišla i lagano ga uzela za ruku.

- Jeste, ne boj se, pogledaj. Otkrila je desno rame. Ispod crvenkaste košuljice su se ukazao vrh bijelih krila i odagnala svaku njegovu sumnju.

- Poletio je ka njoj. Uzeo je u naručje i čvrsto prigrlio. Dugo mu je trebalo da zaustavi suze.

Bili su sretni. Dijelili su svoju tugu i krili svoju tajnu. Vila je skrivala svoja krila.

Promijenili su stan. Ona je pošla u specijalnu školu za preraslu djecu i djecu stranaca. Učila je slova, strani jezik. Bilo joj je teško, ali je osjećala radost. Kući bi dolazila sa mnogo pitanja, koja mu je postavljala. Na većinu nije znao da odgovori ali se trudio da je ne razočara. Odrastala je brže od ostale djece. Učila sve bolje i sve brže shvatala nova gradiva. Kako su godine prolazile, njeno lijepo lice i prekrasne plave oči su počele privlačiti pažnju sredine u kojoj se kretala... Isprva su je dječaci sve češće zagledivali, a kako je vrijeme prolazilo počela je izazivati pažnju i lokalnih,

starijih momaka. Priča o neobično lijepoj djevojci tirkizno plavih očiju se širila kvartom. Jednoga dana ju je na ulici, po završetku nastave zaustavio lijep i stasit momak. Otac mu je bio načelnik grada. Ponudio joj je čitav svijet. Njeno strahom izazvano odbijanje ga je bacilo u dostojanstven očaj. Nestao je iz njenog života. Postajala je djevojka. Odrastala je, a mladalačka radoznalost joj je povremeno okupirala maštu. Ubrzo joj je prišao sin moćnika iz kruga poslovnog svijeta. Bilo je u njemu nečega što ju je privlačilo. Dopadao joj se, a ona je osjećala da joj je potreban neko s kim bi se družila. Ionako je sa njegovom rođakom išla u isti razred. Vidjela ga je ponekad poslije nastave. Učila je njegov jezik. Uskoro je navršila osamnaest godina. Mladić je po nagovoru svojih roditelja počeo pričati o braku. Želio ju je za ženu. Njegovo nestrpljivo insistiranje ga je udaljavalo od nje. Kada je otac ipak nešto saznao o tome, bio je jako ljut i razočaran.

- Po cijenu i mog i tvog života neću dozvoliti da odeš tamo, ljutito je vikao.

Njihova moć i njihova imovina su njihova stvar. Ali ti ne smiješ tamo. Oni ne pripadaju nama, niti mi njima i gotovo.

S punoljetstvom u šarenom gradu dolaze i građanska prava i slobode. Otac više nije imao pravo da joj bilo šta uskraćuje.

Ona se dalje teško nosila sa nasrtajima na sebe. Sve je bilo više onih koji su joj isprva oprezno, a kasnije s neobuzdanim nestrpljenjem prilazili. Kada bi odbila njihove ponude bivali su sve robusniji i drskiji. Neki su prijetili da će je oteti. Među njima je i on to zaprijetio. Običajno pravo naroda kojem je pripadao mu je davalo pravo da uprskos svemu to i učini. Iskustvo koje je u dosadašnjem životu stekla joj nije pomagalo da bilo šta od svega toga razumije na pravi način.

Mladalačka radoznalost ju je nagonila da razmišlja o osobama oko sebe. Njene drugarice iz razreda su imale

momke. Slobodno se zabavljale odlazeći na rođendanske i svakojake proslave. Diskoteke su mamile na svakom koraku. Šarenilo grada, osobito noćno magično je privlačilo njenu djevojačku maštu. Voljela je oca i bojala ga se. Ništa na svijetu nebi učinila da ga naljuti ili razočara. Potreba da saznaje život i ljude oko sebe, pored radoznalosti, pratila je uvijek i zebnja. Izazov je uvijek bio praćen strahom.

Ipak, nešto ju je snažno vuklo iz očevog zagrljaja. Osjećala je privlačnost momka koji nije birao sredstva da dođe do nje. Nastavila se krišom vidjati sa njim. Zadržavala se sve duže i duže. Dešavalo se to tokom dana poslije nastave u školi. Sahat ili dva je mogla da bude sa njim. Izgovarala se dopunskom nastavom, slobodnim aktivnostima, drugaricom. Otac jedno vrijeme to nije primjećivao, iako se trudio da pored obaveza prema poslu zna kakve su joj ocjene, s kim se druži, ima li problema. Dolazio je povremeno u školu i raspitivao se kod razrednice. Zvršetak srednje škole se bližio kraju. Još mjesec dana nastave i dolaze ferije. Imala je dobre ocjene. Momak sa kojim se vidala je po nagovoru svojih roditelja nastojao po svaku cijenu da je privoli i da se uda za nje. Strepio je od ferija koje su se bližile.

- Sada, odmah, ovog trena, govorio je nestrpljivo. – Od nas ćeš završiti školu, ne brini.

Bojala se njegovog insistiranja i nestrpljivosti. Uplašila se od takve mogućnosti.

- Šta bi rekao otac? pitala je više sebe nego momka. - Ne smijem, neću!

Osjećanja nježnosti i topline koju je osjećala prema momku su polahko prešla u strah i podozrenje.

Jednog dana mu se otela iz ruku i pobjegla kući. Htjela je da plače, ali suze nisu polazile. Gušio ju je osjećaj koji nije shvatala. Bilo joj je neizmerno teško. Otac je primijetio da se sa njom nešto dešava. Da je postala ćutljiva, tiha, uplašena. Na njegovo insistiranje mu je ispričala sve u vezi sa

momkom. Shvatio je šta bi se sve moglo desiti ukoliko nešto ne preduzme. Preostao je još desetak dana nastave do kraja školske godine. Uzeo je godišnji odmor i pratio je do škole i nazad. Primijetio je da to isto čini i grupa neobuzdanih mladića, koji nisu krili namjeru da je otmu, ukoliko im se ukaže prilika. Otac je, riješen da je zaštititi bio spreman na sve. Bezpogovorno je postupala po očevim uputama. Povremeno bi pomislila da ode sa momkom negdje u svijet. Ipak je pomisao da bude oteta, bez svoje volje vraćala iznova ka ocu i njegovim nazorima. Strah od očeve reakcije, ako bi bilo šta učinila mimo njegove volje je ipak bio jači od svega.

Trećeg dana po završetku školske godine su se našli u gradu koji se nalazio u blizini proplanka i pećine koju je davno napustila. Vatre više nisu gorjele. U popaljenoj i opustošenoj zemlji se život vraćao lagano. Otac je kupio malo zemlje i nabrzinu napravio kuću. Jednog dana joj se učinilo da je ugledala one iste tamne i tužne oči, koje je prije mnogo godina vidjela u pećini. Prepoznala je u njima mladića kojega je tada srela. Isti onaj pogled i tužni sjaj u njima, i ništa više. Sretala ga je tog ljeta svakodnevno. Živio je u blizini kuće koju je otac sagradio. Družili su se u rijetkim trenucima. Otac je želio da je negdje uda.

Znao je da bi njen povratak u šareni grad za oboje bio pakao. I u novoj sredini je njena pojava izazivala neobičnu radoznalost i znatiželju. Susjedi su počeli pokazivati zanimanje za nju. Počela su ogovaranja. Neki su otvoreno izražavali želju da im bude snaha. Jednog dana su kod oca došli roditelji momka tužnih očiju i zaprosili je. Očevo pitanje joj je bilo tako postavljeno da nije imala izbora. Pristala je i istovremeno se pokajala.

- Šta ću kada vidi krila, pitala je. - Ne brini, rekao je otac. Poveo ju je čarobnjaku u gradu piramida.

- Neka pije ovo sedam dana prije prve bračne noći, rekao je. Krila će nestati a sa njima i žar iz njenih očiju. Snaga

i ljepota su blagodat i prokletstvo. U ovoj zemlji nema mjesta ni za jedno ni za drugo. Biće kao i druge, obične žene. Živjet će u miru.

Postupila je po preporuci. Popila je prvu čašu čudotvorne vode. Umalo se onesvijestila. Teturajući sobom, oborila je flašicu iz koje se izlilo pola vode. Nije se usudila reći ocu. Narednih dana je popila ostatak. Krila su se iz dana u dan smanjivala i konačno nestala. Dan uoči svadbe stala je polunaga pred ogledalom. Krila uistinu više nije bilo. Iznenađila se kada je vidjela da se u njenim očima produbio plavi vrtlog i nemir, koji ju je, što ga je duže posmatrala odvlačio sve dublje i dublje u plavi vrtlog. Okrenula je glavu na drugu stranu. Vraćala se lagano u stvarni život. Iste večeri je postala žena. Otac se bezbrižno vratio u šareni grad.

Postala je majka. Muž je zbunjen njenom snagom i pogledom stalno ćutao. Ničim nije mogao pratiti njen temperament i inicijative koje je neprestano imala. Željela je da svima bude dobra. Nije se štedjela. Radila je sa njima u bašči, na njivi, livadi. Trudila se da se navikne na život i okruženje u kojem se našla. Bila je dobra snaha. Svima udovoljavala. Svi su je hvalili i uživala je jedno vrijeme u tome. Brak je prihvatila kao obavezu i prestala misliti o stvarima koje su je obashrabrivale i donosile razočarenje. Zadugo nije primjećivala da joj je duša prazna, da vehne, da nestaje. Muž nije bio svjestan njenih vrijednosti. Uzalud je pokušavala da u njemu probudi želju za zajedničkim stvarima i trenucima u kojima bi tokom dana uživali. Ubjeđivala ga je da treba da se bave konstruktivnim i korisnim poslovima. Ravnodušnost prema njoj mu je postajala navika. Njoj su vremenom počele smetati stvari u kojima je doskora uživala. Tražila je izlaz iz ovakvog života.

Sve je više bila frustrirana ambijentom i osoboma sa kojima je čitavu jednu deceniju provela. Otac je dolazio povremeno. Nastojao je da joj olakša život. Pomogao da naprave

i opreme kuću. Kupio joj auto. Bio je uvjeren da joj ništa ne fali. Da je sretna i zadovoljna. Počela je da traži sebe u nekom drugom svijetu, među nekim drugim, sebi sličnim ljudima, koji će je razumjeti, voljeti, ukazivati joj zasluženu pažnju i poštovanje, diviti joj se. Željela je da ima prijatelje. Da ima nekog, sa kim će razgovarati, piti kahvu. Nekog ko neće naviknuto i nezainteresovano ćutati i sa kim će se makar na trenutke osjećati ugodno. Osjećala je ali još uvijek nije znala da će beskrajno plavetnilo njenih očiju i dalje izazivati veliki vrtlog i nemir u njenom životu.

- Htjela bih da nestanem, govorila je, - da me nema.

Htjela bih ponekad da plačem.

- Mula Daute, zašto mi ne teku suze, teško mi je ovako, pitala je.

- Mula Daut, sada vremešan čovjek joj je rekao: - *Vile ne plaču, dijete moje, nemaju suza. One sreću daruju drugima. Njihove suze su zauvijek zaledjene u zvijezdama pa vidimo samo njihov sjaj. Ponekad i mene ponese stih, pa poletim ka zvijezdama, tražeći spas za svoju dušu u najsvjetlijoj od njih i u Allahovoj milosti, pa kad je pronađem, gle čuda, ona se pretvori u meleka i nestane u nebeskom prostranstvu, i tada shvatim da sam zarobljen u beskrajnu čežnju, da lebdim sam u tom prostranstvu koje je svemogućići i milostivi stvoritelj stvorio, čekajući da se ponovo pojavi ona zvijezda u liku preplašenog pileta čije srce strepi na svakom koraku..*

Poželjela je tog trenutka, da bude ta zaledjena suza, za kojom će neko krenuti stihom, i da onog trenutka kada je dotakne nestanu skupa za sva vremena.

Dino Lotinac

AMANET

Sa prvim proljetnim zracima požurila bi Nura da pogledom upije najljepše zelenilo koje se razlivalo po bihorskim poljima. Sjedela bi u đulistanu, odmah ispod kuće, odakle se pružao najljepši pogled na široka polja. Bilo joj je bitno da svakog proljeća probudi u sjećanju ljepotu zelenila koje ju je podsjećalo na rodnu Pešter. I poslije skoro pedeset godina ona dobro pamti svaki kamen, svaku boju rodni visova. Pedeset godina kako nije vidjela ništa osim proljeća u Bihoru. Sjeća se kada su je doveli ko nevjestu, nije joj bilo lahko da se navikne na novi život. Iako su svi pričali da su Bihor i Pešter tolilo slični, poput brata i sestre, njoj je trebalo puno godina da prihvati drugu sredinu.

Potala je iz ugledne i bogate pešterske porodice, a kuća u koju je došla nije bila ništa manje cijenjena u cijelom bihorskom kraju, ali su joj otac i braća zamjerali što je otišla bez njihovog dopuštenja. Mnogo je zima okovalo pešterske ravnice, mnogo proljeća obasjalo bihorska brda dok ona nije dobila glas iz svoga roda.

Sada je prošlo već pola vijeka, njeni roditelji su odavno umrli, a braću vidi svakog Bajrama, kada dođu da je obiđu, iako ni oni nisu boljeg zdravlja od nje. Zagledana u prve cvjetove šikaika koji su se zacrvenjeli u njenoj avliji ona se prisjeti kako je kao dijete voljela da majci ubere prvi cvijet koji bi se svakog proljeća pojavio u njihovoj bašči. I sada ga ubere, jer zna da će joj duši biti lakše ako crvene latice prisloni obrazu.

Jutros kada se probudila čula je na televiziji da će obnovljena sarajevska Vijećnica uskoro otvoriti svoja vrata. Osjetila je jak bol u grudima. Pred očima joj je nastupio

mrak a sjene su počele da plešu u daljini. Zvukovi, plač i Jusufov lik... Hladna suza skotrljala se niz lice i zadržala na dnu brade. Znala je Nura da je došlo vrijeme i da mora ispuniti ostavljeni amanet.

Kada se začulo da je u Sarajevu pala prva granata, sva izbezumljena rastrčala se Nura po kući dozivajući ćerke i muža. Jusuf, njen sin jedinac, još uvijek se nije vratio iz Sarajeva u kome je studirao. Izbezumljena majka, samo je podigla ruke visoko prema nebu, i pomolila se Bogu da dočeka da vidi svog sina. I dočekala je. Nekoliko dana poslije toga, Jusuf je uspio da sa nekoliko drugova pobjegne iz grada. Znao je koliko će mu majka brinuti, pa je učinio sve da njoj olakša i da dođe da je vidi. Sa sobom je donio malo stvari i nekoliko knjiga. Sjedeli su tako danima i razgovarali o nekim lijepim trenucima. Svima im je bilo lakše da ne pričaju o onome što ih je tih dana tištilo. Najčešće su slušali novosti preko starog radija, televiziji nisu vjerovali.

Javili su da je zapaljena sarajevska Vijećnica. Jusufa je ova vijest posjekla, ali nije želio da uznemiri druge. Pred očima su mu prolazili svi trenuci koje je provodio u njoj. Sjećao se svih knjiga koje je pročitao. Znao je koliko je Vijećnica značila tom gradu. Iz sobe je donio jednu knjigu i dao je majci. Ostavio joj je amanet da, ukoliko to on ne bude mogao, ona tu knjigu sačuva i jednog dana je vrati.

Hladnim suzama, bez glasa, Nura je ispraćala svog sina. Znala je da posljednji put gleda njegove oči. Osjećala je to. Godinu dana nakon toga, primijetila je da su se ljudi oko nje uznemirili. Rodbina je počela da dolazi i niko ništa nije govorio. Ona je znala. Njoj niko nije ni morao da kaže. Odavno je njeno srce ispunila tuga.

Znala je Nura da mora ispuniti amanet. Svakoga jutra mislila je o tome. Došlo je vrijeme da ona učini ono što joj je sin ostavio, da olakša i sebi i njemu. Iz daljine čuo se ezan s minareta. Svaki put bi je podsjetio na djetinjstvo, kada bi

sa majkom boravila na Taslidži, u avliji koja se širila pored harema Husein-pašine džamije. Otvorila je veliku drvenu seharu i izvadila knjigu uvijenu u svilenu tkaninu. Prvi put se zagledala u naslov knjige. Nikada do tada nije obraćala pažnju na njega. Suza je opet kliznula niz lice i ona ju je zadržala da ne padne. Opet je pogledala korice i tiho prošaputala „Vječnik“.

Niz bihorska polja rasula se svjetlost majskog jutra. U poljima je odavno procvao zambak. Svako novo proljeće ljudima je budilo nadu, svako jutro uvjeravalo ih je da se poslije tame uvijek nazire svjetlost. U daljini putem išla je Nura. Zamišljena, gledala je u kamenice koje je gazila nogama. U ruci je držala knjigu na koju su svi odavno zaboravili. Znala je da jedna kap ne čini more, ali je isto tako vjerovala da se malim koracima najsigurnije stiže do željenog cilja. Vremenom se pomirila sa okolnostima koje joj je život nametnuo. Znala je da Bog ljudima određuje samo onaj teret koji oni mogu podnijeti. Utjehu je nalazila u stvarima koje su je, bar na trenutak, činile sretnom. U duši je čuvala ostavljeni amanet.

Agim Ljaić

‘SHTĚPIA¹

Čovjek koji priča samo pokušava da sačuva lični integritet i spasi dušu. Iz ovako uzvišene pobude javlja se i ova priča, ona je kao bilo koja druga priča koju si čitao, naizgled velika; velika po želji da se prikaže suština života jednog malog čovjeka. Priča koja sama sebe kori i poništava zato što nije pisana rukom poznatoga pisca.

Ljeto je 1994.

Unio sam sa sobom sve što sam ponio toga dana: prazninu dnevne sobe, loše raspoređena sjećanja na oca, nestalni utisak o pospanosti koji me na momente hvata. Stepenište od svega tri gazišta očekivano škripnu - osjetih miris ustajalog vazduha, vonj starih brvana poželje mi dobrodošlicu. Hladnoća magaze, izazva jezu i napetost nerava. Ujednačeni svjetlosni snopovi koji su prolazili kroz rasušena vrata, pravili su malu arabesku na zemljanom patosu prekrivenom slamom i sasušenom balegom. Mali prozor u vidu puškarnice otkrivao je položaj širokih jasala, vjerovatno konjskih. Bilo je još nekih stvari, razbacanih bez posebnog reda, kao da se do juče živjelo ovdje. Život ovakvih mjesta nikada ne prestaje, pomislih. Utvare i sjene nekadašnjih vremena skrivaju svoje sudbine, stidljivo i lukavo u isto vrijeme. Čudan je odnos ljudi i životinja u izbama, čovjek je

1 Kuća je najmanja jedinica u selu i ekonomska upravna jedinica u rodovskoj zajednici, označava inokosnu i zadružnu zajednicu. Kuća u širem smislu je sve ono što se nalazi pod jednim krovom, dok se u užem smislu podrazumijeva ono odjeljenje u kom se nalazi ognjište, to je ujedno i srce kuće. Kuća po tradiciji prdstavlja i jedno malo bratstvo ili dio bratstva. Pored pravnog značenja, termin kuća se javlja i kao snažna moralna ustanova. U opštem imovinskom zakonu kuća se piše velikim početnim slovom. – Prim. prev. Agron M. Camaj, „Kanon Leke Dukadinija“, CID, Podgorica, 2011, str. 101

uvijek iznad životinja, namećući nepravednu hijerarhiju za koju ne mora nikome da odgovara, jedino sebi ukoliko osjeća da je dužan, sebi ili životinjma svejedno.

Amidža I. imao je čudan odnos prema ljudima, ili su oni bili površni prema njemu. Kažu da je imao ženu koju je volio i da je ona uzrok njegovog teškog nesnalaženja u prostoru i među ljudima. Kako i koliko je to tačno, niko se ne pita. Svima odgovara ova namenuta istina pa je i amidža sam prihvatio. Prihvatio je naizgled mirno, bez opiranja, ili je to tako izgledalo naivnom oku jedanaestogodinjeg dječaka. Kasnije sam sebi objašnjavao dio po dio mozaika amidžine ličnosti, sjedinjavao ga sa dječaćkim iskustvom i uobraziljom sadašnje zrelosti dobijajući na kraju uvijek loše motivisanu priču, sačinjenu od oskudne faktografije i patetične poze.

Njegova bolest obavijena je velom tajni, za mene nikada nije bilo upitno njegovo dostojanstvo, ja sam ga voljela i nadala se njegovom povratku uvijek sa srećom i dobrodošlicom. Dani kada je radio bili su teški za mene, odlazak za T. nekada nije volio, a ja još manje. Živjeli smo srećni, pogotovu odkad je izgubio posao učitelja u seoskoj osnovnoj školi. Kasnije je zvanično postao lud. Ljudi su ga se klonili i posmatrali s podozrenjem. Zaobilazili ga ili se pretvarali da ga ne vide, ali uvijek kraičkom oka željeli su da saznaju šta to I. radi u svojoj skoro svetoj igri, koja se sastojala od dva koraka nazad, stajanja, pa opet jedan korak naprijed. Ovaj mistični ples, bio je dokaz koliko je u momentima lične probuđenosti bio odsutan iz stvarnog svijeta. Fascinacija njegovih pokreta odredila mu je sudbinu. Nisu to bili poketi derviša u transu, niti bilo koja vrsta osmišljenog i vješto vođenog plesa. Bila je to bizarna igra života i trajanja, gri-

masa bola i uzvišenosti u isto vrijeme. Nikada mi se nije otkrio do tančina njegov divni svijet. Ništa o njemu nije do-rečeno, fragmenti i praznina, to nas je sjedinjavalo i činilo posebnim. Sjećam se njegovog djetinjstva, nije bilo ničeg posebnog u njemu. Otac mu je bio cijenjen i ugledan, bavio se tesarstvom, imao je svoj svijet, dalek i usamljenički. Bio je gord i suzdržan, često strog prema porodici, posebno prema njemu. Zato što je očekivao previše od svoga sina. Sada je sve drugačije, nema više velikih priča o Bećiru tesaru, niti teških majstorskih poduhvata o kojima je selo pričalo. Ostali smo samo nas dvoje.

Danima je ležao tu u mom zagrljaju. Stalno je odlazio od mene u isto vrijeme i vraćao se sa mirisim borovine na sebi. Volio je to, činilo mi se da ne bih umjela da ga razumijem i volim da nije bio opsjednut šumom. Uvijek je ćutao o njoj i uvijek joj se vraćao. Živio je s nama u čudnoj simbiozi ljubavnog trougla koji je svima prijao.

Amidža je umio da slika, to je radio naizgled banalno, bez neke velike pompe. Uzeo bi olovku u ruke i lagano pravio pokrete po tamnom papiru, svesci koju sam dobio u školi kao pomoć zemljama zahvaćenim ratom. Na njenom donjem desnom uglu velikim slovima je bio utisnut žig UNHCR.

Tako sam dobio i svoj prvi portret iz profila, bio je u nekoliko linija a imao sam utisak da ga je vrlo dugo izrađivao mučeći se i praveći pauze, od pokreta do pokreta, sporo i otegnuto. Tad se već uvelike znalo za "ono njegovo", meni nije smetalo jer sam i ja prihvatio ono što su drugi mislili o njemu, ni manje ni više oprezan, lakovjerno kao najnormalniju datost.

Ležao je na metalnom federnom krevetu, gledao u šindu i mislio o meni, volio me je, bila sam sve što je ikada istinski imao... Počelo je naglo da pljušti, glava mi je bila usijana od dnevnog sunca i počela je da se isparava osjetila sam veliko olakšanje. Akšam tek što se uhvatio, lilo je, lilo... kao iz kabla. Nisam voljela taj intenzitet, ako zagrmi ostaviće me znala sam, samo što je sijevnulo i obasjalo mi oči znala sam šta slijedi. Poslije samo pet minuta, kao i uvijek osjetih da grubo odlazi i nestaje u mraku. Kada će se vratiti, nisam znala to je bilo u Božijim, a ne u mojim rukama.

Kasnije amidža nije dolazio tako često, boravio je u svojoj kući, iza teškog mandala i tišine. Potpuno sam. Mizantropija nije ono čime bih ga opisao. Iako su ga drugi odavno smjestili tamo, u red čudnih; vitezova promašenih stihova i ljubavi. Govorili su da više nije isti kako mu se desilo „ono“. To „ono“ sam shvatio jedne večeri kada sam se vraćao kući sa Grope. Padala je jaka ljetna kiša, na tom nesnosnom pljusku, amidža je stajao na livadi, nedaleko od svoje kuće, pjevao je Pjesmu o klasju.

Nakratko bi začutao, povijenog vrata, a onda uz bljesak munje bi ponovo krenula pjesma, kao da ga je nebeska svjetlost nadahnjivala da pjeva. Pjevao je kratko i otegnuto u isto vrijeme.

Kao da izvodi nekakvu davno zaboravljenu sevdalinku bez uvertire i kraja. Samo njoj za dušu. Nikada nisam uspio da povežem kratke stihove u cjelinu, iako sam se često upirao preturajući po starim pjesmama Koste Hormana. Nije to bila pjesma koju bilježe narodni antologičari, niti stih koji tvore savremeni pjesnici. Bilo je to nešto treće, himera koja uporno nestaje da bi se ponovo vratila. Ova bizarna pjesma o životu, ostala je tajna kao što je i nastala. Nije to bila labudova pjesma. Možda je bio krik ljubavnika koji doziva dragu koju ne može imati, ne umije je obgrliti, ne zna je osvojiti. Ali je zna neizmjerljivo voljeti.

Vratio se, uvijek mi se vraćao, bio je miran i iscrpljen, nije progovorio ni riječi, podigao je pokrivač rutinski i mirno usnio kao dijete privijeno na majčine prsi. Te noći dugo nisam zaspala, tek pred zoru. Sanjala sam težak san.

Vidiš onu kuću, lijepa je... Čula sam njegov glas u snu, bio je težak i neobično miran. Kuća je bila bez praga, začudila sam se, šta je tu moglo da bude lijepo. Polako se smanjivala u daljini, i onda je zastala, uhvaćena kao u ramu. Jedva sam je nazirala, bila je opkoljena nekom vrstom čudne opeke, mala njiva nepravilnog oblika, spaljenog klasja koje se pokretalo kao da je u punoj životnoj snazi. Plašila sam se da će nam taj san oboma odrediti sudbinu, moja me nije brinula. Sadržaj sna sebi sam objasnila u tri riječi - vratiće joj se...

Godine 1999, dana: 5.10. prema izvještaju br. 127/3 OPS Peć, Vitimirica, u popodnevnim satima, pronađeno beživotno tijelo I. Lj. Uzrok smrti prostrijelna rana glave, detalji samoubistva biće naknadno utvrđeni nalazom patologa. Žrtva je pronađena u polusjedećem položaju sa prostrijelnom ranom. Nedaleko od tijela pronađen pištolj kojim je žrtva oduzela sebi život.²

Nastupilo je pet najtežih godina za nas oboje, posebno za mene. Njega više nije bilo, nije bilo mirisa borovine, plesa... Pjesme o klasju. Sve je nestalo naglo, datost sudbine ili namjera ratnih vremena, svejedno. Znala sam da nije bio

2 Prema svedočenju S. A. iz Vitimirice, I.-jevog komšije, koje u potpunosti prenosi Politika od 12. 10. 1999. godine, ističe da I. Lj. nije imao neprijatelja koji bi mogli da poćine ovaj gnusni zloćin, vjerovatno je to učinio sam I. Lj. izjavio je S. A. Međutim, kada je izjavu iz novina proćitao A. V. I -jev dugoodišnji doktor, sve mu je bilo sumnjivo jer je dugo poznao svog pacijenat i bio je ubijeden da I. Lj. nije bio u stanju da digne ruku na sebe. Iznoseći da je suicid kod takvih bolesnika procentualno ispod 3 % pa je samoubistvo praktićno nemoguće. Otkrio je da bi u takvom stanju, kao žrtva bolesnik bio lak plijen za ljude kojima je na neki naćin vjerovao, često ih viđao i bio u kontaktu sa njima, fizićkom ili verbalnom. Doktor A. V. pokreo je inicijativu za ponovno vještaćenje, međutim kako je rat sve više razarao Kosovo, bilo je nemoguće doći do pravih podataka, zakazati roćište i doći na red u sudu. Jer je stari sud postao nevaćan, oćekivalo se formiranje novog koji će naknadno sabrati sve žrtve i baviti se njima, kada se stvore mirnodopski uslovi.

u stanju da oduzme sebi život, uradio je to neko umjesto njega. Vjerovatno se i to odigralo nehajno i lako, u nekoliko pokreta kao mistični ples koji je izvodio. Danas osjećam olakšanje.. I ja nestajem, prvo su mi razvalili usta, da ne bih svjedočila o istini koja je moja i tuđa podjednako. Teškim maljem, bez oklijevanja i samouvjerenost. Obijesno i gazišta raznizuju, kao šakali napola živu lešinu. Brvna su i onako sipljiva, neće odolijevati dugo. Zadaće i posljednji udarac u srce, srce u kom je otužno sakrivena pohabana posteljnina- prazna dugih pet godina, neuprljana, pogledima ni dodirima tuđina. Dođoše nepoznati ljudi, obijesno poderaše postelju, uzeše mi dušu, opljačkaše uspomene. Mrtva sam, neću ga sresti zato što zgriješih pred njim i pred sobom.

Sunce polako zahvata sve veći dio horizonta, boreći se sa oblacima, poslije kišnog jutra zemlja se isparava, kovitlaci finih i tananih oblaka podižu se sa zemlje i nestaju na nekoliko centimetera od nakvasene trave. Sve je tiho, jednolično, samo se kameni zid izdvaja iz opšteg zelenila, kao bedem nekog poharanog grada. Korov je formirao mala ostrva po uglovima kamene ruševine. Od brvana, stepeništa, šinde, ostali su samo dijelovi koji se nisu mogli iskoristiti ni za šta, čak ni za ogrijev. Tišina je nadvladala cjelokupan prostorom. Konačno je mrtva, pomislio sam. Prepustila se sudbini, nestala upokojivši sebe i uspomene. Samo jedan dio je ostao da svjedoči o nekadašnjem životu; sreći, tišini, kiši, pjesmi... klasju.

Dio jasala ostao još uvijek tu, na zgarištu, potvrđujući da život samo mijenja oblike i nikada ne prestaje. Iz privida jednog oblika u preobražaj i ponovno rađanje. Kao osunčani dio prozora - puškarnice, bori se za život, ispravlja se da uhvati još koji zrak sunčeve svjetlosti prije nego što ga korov pokrije i svojim zelenim vrežama potopi ono što je sunce godinama dodirivalo i oživljavalo u tamnoj izbi, kratko predveče dok je zalazilo za šumovita brda i opraštalo se od usamljene I.-jeve kuće na Škali.

Sead Ramdedović

IRFAN

Bile su to godine kad se brzo odrastalo. Preskakali smo djetinjstvo, nije bilo vremena za dokolicu. Preko noći se postajalo čovjekom, sa svim brigama i obavezama koje to zvanje nosi. Mališani iz Bihora spolja su ličili na djecu, a u duši su bili odrasli ljudi.

Te kobne godine sam pošao u petnjičku školu. Bila je ogromna i strašna u odnosu na našu malenu lagatorsku, na jednom spratu. Nepoznata lica, neka čudna, meni strana prezimena, stariji dječaci koji su nam lupali čvoke dok smo čekali u redu na školsko zvono u dvorištu ispred velikih ulaznih vrata.

U razredu neka nova lica, stidljivo se upoznajemo vireći ispod kose. Svi rođaci bi da sjede u istoj klupi. A u zadnjoj sjedio je Irfan, u velikoj jakni svog starijeg brata. Čutljiv i ozbiljan. U dugim rukavima krio je svoje žuljave i izgrebane dlanove. Na postavljena pitanja samo je odmahivao glavom. Katkad bi i nešto rekao. Glas mu je bio promukao i krkljav, kao da je baš prije izgovorene riječi gorko ridao.

Svi smo ga nekako voljeli, znali smo da radi na imanju sa svojim ocem Ismetom i djedom Hafizom i s poštovanjem gledali njegove ranjave ruke. Otac Ismet je bio siromašni bihorski seljak koji je noću radio u beranskom rudniku uglja, a danju obrađivao zemlju i s Irfanom čuvao stada oko Klisure.

Irfan je bio kao sjenka. Nije se, na odmoru, otimao sa nama za loptu, nije skakao sa nama, nije se tukao. Samo bi iz prikrajka šarao svojim zamišljenim pogledom i umotavao dlanove u duge, izlizane rukave.

Te godine jesen je bila crna i hladna. Snažni vjetrovi povijali su vrbove grane pokraj Popče, nabujali potoci nanosili su mulj i kamen, stopala su potanjala u raskvašenu i kao snijeg mekanu zemlju.

U razred smo ulazili mokri ko ptići. Gurkali smo se oko peći u kojoj je vatra milo pucketala i sušili pokisle džempe-re i grijali ukočene prstiće.

Irfana nije bilo.

Često je bio odsutan, i mi smo znali da on ne može doći u školu zato što sada, dok se mi u sebi preslišavamo, koliko padeža iman naš jezik, on negdje, pod nekim stablom, na kiši broji svoja stada, i strepi od vuka i hajduka...

Nedostajao mi je. Sjedio je u klupi iza mene. Često sam se osvrtao i gledao u praznu stolicu kao da mi je iza leđa velika crna jama.

A onda bi se on pojavio, nekog tamo četvrtka ili petka, eto samo toliko da nam da do znanja da je on još uvijek tu, ali šta se može, nema se vremena za gubljenje, kad živiš život odraslog čovjeka.

Razredni Jusuf bi ga malo grdio, tražio da vidi njegovog oca, a onda bi popustio, gledajući njegove skorele nadlanice, pomilovao bi ga po glavi i toplo rekao: Dobar si ti čovjek!

Jusuf je bio čudak. O njemu su svi nastavnici govorili s poštovanjem. Pričali bi da on zna više narodnih pjesama od blo kog guslara u Crnoj Gori, i da bi ponekad znao satima hodati Koračkim Kršem i izgovarati stihove iz prošlih vremena, sve dok mu se pjena ne pojavi na ustima. Često nam je govorio stvari koje nismo razumjeli, buljili smo u njega kao da je došao s onog svijeta. Jednom prilikom je sreo mog baba u Petnjici. Povelu oni razgovor i babo odocnio, zaboravio što je sišao u Petnjicu. Po povratku mi reče: Vidio sam Jusufa, sad da me ubiješ ne bih znao o čemu smo pričali.

Jednog dana došao je sav smežuran i blijed, kao cvijet na ljetnjoj žezi. Pričalo se da je imao sestru Eminu, mezi-

micu, koju je tih dana ubio geler granate u Sarajevu, dok je pretrčavala ulicu prema vodi. Od tad je počeo da kopni, počele su njegove beskrajne šutnje. Samo bi sjedio i zamišljeno gledao u daljine. Ponekad bi ustao, otvorio prozor i zapalio cigaretu. Dugo bi se potom izvinjavao, kad bi nas vidio uvijene u kapute, kako drščemo od hladnoće.

A onda je nestao. Na njegovo mjesto je došao Ćamil, a za njega su nam rekli da je otišao s porodicom negdje daleko, u neku daleku zemlju i da se više neće vratiti.

Da jesen bude još tužnija, tih dana je svako nekud odlazio. Ostajale su prazne klupe i sjećanja na nekog Alena, Adelu, Sabinu...

Zima je bila još surovija od jeseni. Stare nane su govorile:

- Bliži se Kijametski Dan, mnogo smo Bogu zgriješili! Nijesam znao ni šta je Kijametski Dan, ni šta smo to toliko zgriješili, ali sam osjećao premrzle prste na nogama i rukama i jedva čekao da stignem do škole i sćučurim se kraj tople peći.

Tog hladnog novembarskog jutra snjegovi su zavijali bihorska sela i majka je pošla ispred mene da utaba snijeg do prvih komšijskih kuća jer se od snijega nijesam vidio u prtini. Plotovi su bili potpuno utonuli u duboki snijeg i samo su vrhovi kolja opominjali da su još uvijek tu. Na vrhu jednog koca sletio je gavran i graknuo svojim hrapavim glasom: Gra, gra, gra...!

- Na hair i na dobro – prošaputa majka. - Ovo neće na dobro.

Ni tog jutra Irfana nije bilo u klupi. Razredni Ćamil je ušao svojim teškim koracima, stao ispred nas i sve nas gledao kao da nas posljednji put vidi, onda je tiho počeo:

- Danas neće biti nastave. Nažalost desilo se nešto

strašno. Irfan više nije među nama. Zatim je otišao. Činilo mi se da čujem kako jeca niz hodnik.

Kući sam došao ne shvatajući šta se zapravo zbilo s Irfanom. Ušao sam u predsoblje i prije nego sam kročio u dnevni boravak čuo sam glas naše komšinice Munire. To je bila spretna ženica, okruglog lica, sa crnim pramenovima koji su virili ispod šamije. Bila je glavni nosač haberova u selu i sve su žene s nestrpljenjem očekivale njenu posjetu. Munira je zamuckivala i kroz plač govorila mojoj majci:

- Jadno dijete (duboko u sebi sam znao da govori o Irfanu), juče je bilo sa djedom Hafizom u Konjskoj Rijeci, morali su da sjave stado s planine, sve čekali danas sutra, da što duže na planini ostanu, da što više sijena i piće ušparaju. Juče nijesu imali kud, no ponehari pa polako preko Ciglenu da bi za vidjelice stigli u Jevice. A mećava usula, sastalo se nebo sa zemljom! Hafiz išao naprijed a ova makanja za stadom. U jedno vrijeme više nije mogao da hoda, velike rudarske čizme bile su pune snijega, ruke mu i noge promrzle, sjeo da se odmori. Kad se starac, negdje na domak Radmanaca osvrnuo-hoćeš! Niđe maksuma! Zvao ga je i tražio al' zaboš...

Našli su ga kako sjedi na jednom kamenu, prislonjen leđima na stijenu, kao da spava, kao da sanja. Ruku vezanih u čvor, sa ranama koje više nijesu krvarile. Okovan snijegom i ledom.

Izašao sam i gledao ukočenim pogledom u bijele vrhove planina i vidio u njima Irfana, kako kao u đačkoj klupi, sjedi na nekoj stijeni, kao da se preslišava u tom hladnom i surovom Ciglenu.

Pred kućom pas Garov je zavijao kao vuk, u kući majka je birala košulje koje ću ponijeti na dugi put na koji smo se spremali...

Reho Ramčilović

VASIKA

Nad Lagatorima se naoblačilo i čini se ko da je razgrnut crni jorgan pokrivši selo da u tišini spava. Oblaci tmasti kovitlaju, jure se po nebeskom prostoru, sudaraju i lome se. Tama sve zavila crnom plašću, jeza obuzela sva živa bića. Nešto se strašno naslućuje, zbiva.

Psi gazde Alije u Čairu zavijaju i žalno cvile kao da ih vuci rastrzaju. Cvika, zavijanje pasa odliježe selom Lagatora rekao bi čovek dolazi kijametski dan. Slučajni prolaznici zastanu, oslušnu i uzdahnu pa u sebi promrmljaju: „Na hair da Bog okrene, a ovo nije dobro ni za ovu kuću ni za komšiluk.“

Naide pored kuće gataru Emra, oslušnu zavijanje, cvilenje pasa pa brže bolje svrnu u prvu susjednu kuću da popriča šta je čula i uzgred da popije kahvu. Sjede Emra na ukazano mjesto, otpuhnu, zakoluta očima po sobi pa poče bjesediti: „Vala Bido, prođoh sad kroz Alijin Čair, eh što oni đavolji psi urlahu kao da su na vatru bačeni!“

Baci Emra još jednom pogled po unutrašnjosti sobe pa kroz zube prozbori: „Boga mi neće na dobro izać, sva su bešara od ovih pasa.“ Domaćin znajući gataru, nasmija se, a uz njega i ostali članovi porodice, pa joj se obrati: „Slušaj Emra, da te više nijesam čuo da proričeš nečiju sudbinu, jer samo Alah dragi zna šta će i kako će biti.“

Shvati gataru da tu više nema mjesta priči, ustade i ode mrmljajući - dobro, dobro ćutaću, ali nešto se toj porodici hoće desiti. Ode ona bez pozdrava, malo i naljućena, mahaјуći rukama.

No, gle čuda, ne prođe ni hefta dana, ču se haber stigla vasika za svu Alijinu porodicu iz Beograda zvana „Ran-kovička“ da se sele za Tursku. Taj glas razliježe se selom i

širim krajem kao ono grom u planini kad najjače zagrmi i odjekne, prostirući se brdima, šumama i nepreglednim poljima Bihora.

Komšije, rođaci i bližnji prijatelji u čudu se dadoše prosto ne vjerujući da je to istina. Na tu iznenadnu vijest o vasici mnogi se rastužiše, zabrinuše a posebno Alijini sinovci: Muslija, Bido i Salko. Svjesni su oni nastale situacije, da će im biti vrlo teško opstati u svom selu, Lagatorima da žive bez najrođenijih i najmilijih. Poštovali su oni amidžu Aliju, kao da im je bio otac, a on ih je pazio, savjetovao i štitio, pošto ih je otac Delija odavno ostavio, odselivši sa još dva druga sina za Plenibabe u Srbiju.

Useli se u srcima i dušama tuga, očaj i neizvjesnost onih koji uskoro odlaze iz rodnog kraja, toplog zavičaja napuštajući svoja ognjišta, a bogme nije ništa lakše ni onim najbližim koji ostaju u svom mjestu da žive bez svojih najrođenijih.

Djeca i žene skriveno se raduju što je došla vasika, što će odseliti, jer su uvjereni da će bolje živjeti u tuđoj zemlji, u toj puno hvaljenoj i obećanoj državi Turskoj. Nadaju se oni lagodnijem životu, oslobodiće se teških seoskih poslova: žetve, vršidbe i slično, a djeca čobanskih obaveza.

Oštroumni i snalažljivi sin Alije Rahman na vijest o vasici, odmah se dade na svoj omiljeni hobi - trgovanje odnosno prodaje imanja i drugog pokućanstva. Žurilo mu se da što prije proda što se prodati može, jer u vasici je bio naznačen rok do kada treba iseliti se iz Crne Gore. Jedino na njegovom licu blista neko očarano zadovoljstvo, pritajna nada u bolje sutra za razliku od njegove braće u toj čuvenoj državi. Uvijek je u pokretu, muhabeti sa ljudima, trguje, procjenjuje imanje, planira kako da osnuje neku bolju budućnost.

Prvo ponudi i prodade krajnje i što dalje njive, pašnjake i gajeve od kuće u Golom Brdu, Zekanovu i Hranču.

Posljednje što isturi na prodaju je glavno imanje u Čairu, okutnjica sa kućom i drugo pokućanstvo u Lagatorima,

selu jednom od najljepših u Bihoru. Zinteresovane kupce odmah nađe i samo njegovim znanim trikovima dobro je unovčio sve što je i ponudio. Kupci su uglavnom bili najbliže komšije, rođaci koji su mu vjerovali prilikom pogodbe. Kupiše oni to veliko, čuveno imanje Alije Ramčilovića po svojoj želji i meraku te uredno i na vrijeme sve i isplatiše.

Na kraju, rasproda Rahman stotine grla sitne stoke, tri konja, dva samareća i jednog sedlenika, zatim tri para volova i oko četrdeset grla krupne stoke. Zadovoljan trgovinom, broji i naslaže novac u svoju seharu, ubjeđuje oca i braću da je dobro odradio, čak i više no što se nadao.

U kući je kao u pčelinjoj košnici, ništa se ne radi, koliko da se ne valja, jedni ulaze, drugi izlaze. Djeca radosna igraju se po oboru, srećna što ih stariji više ne primoravaju da rade, čuvaju stoku i slično, osjećaju se slobodna kao ptice u gori koje troše vrijeme leteći s jednog brda u drugo.

Avlijom se širi prijatan, omamljiv miris variva, birijana, pita, harčalija i gurabija koje se spremaju, peku i služe gostima, komšijama što dolaze da ih zadnji put selame, halale se sa mnogobrojnom porodicom koja se sprema na dalek put.

Sva ova zbivanja krišom prati starac Alija, ublijedio kao mrtvac ili bolje rečeno kao brašnjavi vodeničar. Rijetko šta progovori, osmijeh nestao sa izboranog lica, a u svakoj bori urezane su brazde njegovog imanja koje je redovno i marljivo obrađivao, a sada ih eto zauvijek ostavlja.

Bio je Aljo poznat u svom kraju po mnogim mudrim pričama, šalama i veseloj naravi, no sve je to odlepršalo negdje daleko, a zadržao se samo obris uvenulog lika na kojem se nastanila tuga, bol i očaj za rodnim krajem. On skoro ništa i ne jede, ređe popije vode, a voda je do same njegove kuće, čuvena „Sa krša“ koju je koristila cijela mahala plemena Ramčilovića, jer je čista, bistra kao suza, a posebno ljeti pitka i hladna. Duhan ne puši nego ga jede i to rezani, mostarski zvani kotroban-svila. Dim se iz njegove cigare vije oko ušiju

kao da je vatra naložena, gubeći se u pramenove, isčezavajući u visine mutnog neba, koji nagovještava olujnu kišu.

Komšije i rođaci, već na glas razmišljaju, vala kad Aliji ne bi žao ovoliki mal da ostavi, ovoliko bogatstvo, sermiju, Bogami i nama sutra da dođe ta vražja vasika i mi bismo pošli za Tursku. Mi u odnosu na Aliju, ne bismo imali za čim da žalimo, a što, kurtelisali bi se ove zlehude zemlje, ovog teškog života na selu, a kad sve sabereš koristi je malo.

Ovakvo razmišljanje naročito su imali Alijini sinovci, ali nažalost, njima se nije dalo da ta vasika stigne do njihovih ruku, valjda se negdje u putu zagubila i nikako da ih obraduje, a kako su je željno iščekivali ko ono majka sina jedinca kad čeka iz vojske. Nikako da ih ogrije to prolječno sunce, zaklonjeno teškim, vlažnim i tamnim oblacima, ama baš nikako da se provedri.

Istina, da je Alija sa sinovima iz Lagatora, s početka šezdesetih godina dvadesetog vijeka toliko bio zaimao, da se u kraju govorilo – „Više Aljo ima žita i drugog bogatstva no Zemljoradnička zadruga iz Petnjice.“ Koliko je samo siromašnih porodica pomogao, podigao i nahranio, a daljinih i bližnjih odiva darovao, komšijama pripomogao u nevolji, samo dragi Bog zna. On je imao tu lijepu narav, osobinu da se ne hvali, ne priča kad nekom pritekne u nevolji.

Najstariji sin Mahmut ucrnio kao gavran, izgubio se, promijenio lik, ne može želja da te prođe od njega, a kako je on samo znao da zagudi uz gusle, da zapjeva krajišnice i druge pjesme koje je često i sam osmišljavao. Žao mu je što više neće obrađivati svoje imanje, gajiti voćke, navodnjavati ih, a uređivao ih je i dotjerivao kao da su to bila djeca. Sam je napravio na imanju ustavu, močilo i kad god mu je trebala voda za plavljenje imao ju je gotovu. Koliko je samo krčevina, osornih njiva pretvorio u plodnu zemlju krčeći, obrađujući ih i danju i noću. Pri polasku, još jednom obišao je svaki kutak imanja izmilovao ga suzrim, sjetnim očima

i pozdravljao se kao sa živim bićima. Posjetio je zadnji put i svoje mlinove, vodenice na pjenušavoj rijeci Popči ispod gordog Kofiljenika, upijao je svako mjesto, travku, mlinski kamen, čeketalu, mučnjak, brvna i svaku neravninu i poru na tahti kojom su pokrivene vodenice. Želi Mašo da sve to odjednom zgrabi i ponese sa sobom u tuđu zemlju kao dragulje koje će brižno čuvati u svom okrilju.

Sjutradan, ranom zorom, obišao je mezarja svojih najbližih, mnoge popravio, natpise ponovio i očistio, a onda sjeo uz nišane i izučio El-fatihu za njihovu dušu i zatražio oprost što mora da ih ostavi Bogu na amanet i svojim sinovcima na održavanje.

O, kako boli ovaj rastanak od svojih najbliži, od rodne grude i mezarja najrođenijih, srce se cijepa, duša jeca dok oči tu tugu ne mogu da prekriju a suze liju kao najjače kapi kiše u proljeće.

Glas, nekako se sam ote iz grudi polaznika i odliježe okolinom, eh ta prokleta vasika, ta „Rankovička“ što nam srce raspoluti, što rastavi najbliže porodice.

Čudo se zaista i desilo, brzo se rasprši čuvena Alijina imovina, za tren nestade one ljepote, onog mala i radosti u Čairu! Sve je postalo prazno, gluho, nestvarno. Muk i tišina caruju na njegovom, već sada prodatom i tuđem imanju, samo po neki gavran nadleti i poremeti tu tišinu, grakne i vine se u tmaste, sive oblake koji propuste po koju kap hladne kiše nailazeći od Hodrovice.

Ne čuje se više bukanje ugojenih bikova po pašnjacima Ravni, rika krava, blejanje ovaca niti meketanje koza. Umu knuo je i lavež psa Belova, koji je vjerno služio i čuvao gazdi kuću i mal, predosjećao je i on da se bliži kraj, a u njegovim mutnim očima iskrila je suza, valjda shvata da će koliko sutra postati lotalica.

Dok je trajalo spremanje za selidbu po kući i avliji, ništa se i nije radilo, samo se bjesedilo o raznim događajima,

o prošlosti kraja i njegovim znamenitostima, ponekad se priča proširi i o Turskoj kao nadi za bolji život onih koji njoj odlaze.

Turska, ta čuvena zemlja po bogatstvu, raskoši i sjaju Kapali-čaršije koja nikog ne ostavlja ravnodušnim, pa ni Bihorce. O, da li će ta raskoš i sjaj dosegnuti i do Alijine familije? Možda, nada je tu samo da ih ne iznevjeri.

Alijini sinovci, Muslija sa braćom, ne izlaze iz kuće, pomažu u spremanju, pakovanju stvari za selidbu. Dok pakuju kućne potrepštine, zalijevaju ih suzama i ako ih na brzinu potru želeći da sakriju tugu i bol za svojim. Na čas se i osmijehne, osokole, ali stvarnost ih brzo vrati očaju i žalu za neizbježnim rastankom od najbližih. Svjesni su da će teško živjeti u rodnom selu bez amidže i bratučeda, bez prave bratske ljubavi i sigurnosti koju su imali.

Jedina ljubav koja će ih iskreno grijati i činiti im topli dom je njihova majka Zuhra, koja je ostala uz svoje sinove da ih podiže, brine o njima i štiti od raznih nasrtaja kada je najteže.

U najgorim trenucima i iskušenjima majka ih je bodrila: „Sinovi moji, ostali ste sami, siročad ste od više ruku, al ne predajte se, jer samo radom, pravdom i saboritošću uspjete u životu“. Tako je i bilo.

Najmlađi sin Salko, uz glasno razmišljanje, obrati se majci: „Bože, majko, što je Božja sudbina, da ostanemo sami u Lagatorima bez najbližih, najprije bez oca i dva brata a sada i bez amidže i bratučeda.“ Majci potekoše suze, duboko uzdahnu a glas se ote – Bog će nas vidjeti i pomoći će nam. Daj Bože, kroz plač i uzdah čuše se glasovi njenih sinova.

Konačno, osvanu sudbonosni dvadeseti jun 1964. godine kada je utvrđen rok za polazak, za napuštanje kućnog praga, ognjišta, zavičaja.

Priroda se razbjesnila, sva je u cvatu, zelenilu i sjaju, kruške i jabuke dobro su zavezale, šljive pune gubavica. Jeli smo ih kao da su zrele šljive.

Aršlame su već dobro zarudjele, slatke su i sočne a one su uvijek bile prva radost za djecu i voće koje se jelo u ovom kraju. Ljeto zakucalo, a čudo se preko noći desi, udario je grad, grane voća i ostalog drveća povile se do zemlje kao da i one plaču.

Oko Alijine kuće masa naroda, sve vrvi kao u mravinjaku, narod se okupio ne smeta im to nevrijeme, došli da isprate veliku i brojnu porodicu za Tursku. Oni poslednji put žele da se sa njima pozdrave, oproste, požele srećan i dalek im put. Iz tog neopisivog, žagora... pamtim glasove - Bože, pomози, ove tuge, ovog bolnog rastanka od rodne kuće i svojih bratstvenika i komšija, od kućnjeg praga i zavičaja.

Ponavljalo se: - Hairli put, oprosti, halali, javi se, piši, hoću, a onda odjednom plač vrisak, brate, što ode, što nas ostavi, sestro, da te još jednom vidim i zagrlim i tako sve do u beskrajnost.

Poslije dugog opraštanja, pozdravljanja i praćenja, počе se otpućati gomila po gomila od kuće oko koje se širi žamor i šarenilo od ljudskih figura. Prvo se odlijepi karavan konja na kojima je natovarena parta a za njima ljudi koji paze da što ne padne, oteže se ova kolona od rijeke Popče osojem pa sve do Kutnjeg Brda.

Kasnije se otisnuše gomile žena i djece sva uplakana sa pogledima prema rodnoj kući, a za njima uporni pratioci koji poslednji put idu sa njima i za koji tren, tamo na trepeškom brdu će se odvojiti, rastaviti zanaovijek. Svi se još jednom međusobno grle, ljube, halaljuju, dok su im obrazi kvasni natopljeni toplim suzama, zacrvenjeli se kao najzrelije jagode u Alijinoj bašti. Na posljjetku krenuše i najstariji iz porodice, uglavnom sinovi Alije, a nebo nad njima mutno, navalilo se na sada već napušteno imanje i kuću, olovnim, crnim oblacima iz kojih lije kiša. „Evo i nebo plače za ovom porodicom koja napušta vjekovno ognjište, što će se, rekoše

negdje izgubiti u tuđini. “- Kolona neprekidna ali tiha i pokorna kreće se od lijeve strane Popče pa uzduž cijelim selom Lagatora do Trpezi, gledajući sa strane izgleda kao crn, svileni gajtan da se razvukao selom.

Gazda Alija, još ne izlazi iz rodne kuće, posmatra svaki ćošak, detalj u njoj, ljubi ih i šapuće nešto samom sebi, vjerovatno traži oprost od svakog detalja, mjesta svoje kuće. Na kraju kleknu, spusti se lagano i nježno kao da se plaši da nešto ne povrijedi, miluje rukama vrata, prag, zalijeva ih krupnim, toplim suzama dok očima upija i najmanji detalj, najmanju sitnicu koju želi kao vječnu uspomenu ponijeti sa sobom u tuđinu. Treba mu preći preko kućnog praga, a on postao visok, nema snage, kolena klecaju, noge mu drhte, srce kuca hoće da iskoči, tuga ga je obuzela.

Prisutni ga posmartaju, plaču, žao im je dobrog, mudrog komšije koji ih napušta. Ču se iz gomile jasan glas-hajde Aljo, hajde sokole, uvijek si bio hrabar, čvrst i odvažan, porodica ti je već stigla na Kutnje Brdo i čeka te. On ih toplo i žalosno pogleda pa im odgovori: „Braćo moja, prijatelji, komšije i rođaci, da znate samo, teže mi je ovaj moj drveni, kutnji prag sada preći nego najveće brdo.“

Sinovac Salko priđe mu, uhvati ga pod rame za ruku, odvoji ga od praga, a starac progovori: „Kućo moja, halali mi, mnogo se lijepo nafake u te pojelo, halalite mi, moje časno bratstvo, prijatelji i komšije, ja vama sve opraštam“!

Idući selom, prema Trpezima, Aljo polako korača, zastajkuje i pogled baca cijelim krajem, no najviše prema svojem Čairu i rodnoj kući. Upija svaki mogući detalj sa željom da ih urami i ponese sa sobom u tuđinu kao najdraže nešto. Uzdišući progovori: „Znaj, sinovče, nema Bihora kao kraja cio svijet da obideš, a evo ja ga nevoljno napuštam, eh ta „Rankovića“ vasika što nam srca raspoluti, što nam dušu uze, što bi sebet da se razdvojimo.

Na stanici Kutnje Brdo koje dijeli dva sela, Lagatore i Tr-

pezi, okupio se veliki narod, žele još jednom da se pozdrave i isprate porodicu Ramčilović.

Masi naroda pridruži se gazda Alija sa sinovcem Sal-
kom, sjede, otpuhnu od umora i bola a pogled mu sam po-
lete k rodnoj kući koja izgledaše nevesela, usamljena kao
napuštena siročad. Krupne suze grunuše niz izborano lice,
a on ih više i ne krije, a jecaj u duši sve više se čuje.

Najednom začu se pisak sirene pošte koja će ih prevesti
do Raške u Srbiju, a onda vozom k Skoplju i ko zna kako do
Turske. Tiho, i nevoljno udoše prvo žene sa djecom, malo
kasnije i stariji na čelu sa Aljom te sinovi Rahman, Šaban i
Mehmed.

Plać i jecaj odjekuju Kutnjim Brdom, žamor se čuje,
vjetar ga prihvata i raznosi po krošnjama bihorskog voća.
Sinovci Alije: Muslija, Bido i Salko opraštaju se od najrođe-
nijih, oči su im mutne a suze se same kotrljaju niz obraze.
Više se bol, tuga i ne skriva za svojim.

Vozač, još jednom svirnu, dajući na znanje, sve je gotovo,
kreće se na daleki put. Neko od ukrcanih putnika zavika,
a gdje je Mahmut, nema ga ovamo? Svi baciše pogled oko
pošte, a on na zadnjim vratima vozila, zagrlio se s bratom Bi-
dom opraštaju se, ali nikako da se razdvoje, čvrsto se drže u
zagrljaju kao da hoće u vječnost. Plaču kao mala djeca i samo
se čuju jecaji i ne baš jasne riječi: „Oprosti brate, bratu, kako
ću ja živjeti bez tebe, kako ću sjutra izaći na njivu, krenuti
u džamiju, a tebe da nema uz mene“. O, brate, a kako ću ja u
tuđini, s kim da se porazgovaram, našalim, posavjetujem, a
ti si primjer i uzor petnjičkom džematu i bratstvu, a ja te evo
napuštam, oprosti molim te, dragi brate!“

Bido sjednuo na put i govori: „Zašto braćo, zašto odoste,
što nas ostaviste?“

Zamaknu pošta krivinama prema Kalici, izgubi se iz vida, a
na mjestu rastanka ostaše uplakani i skrхани Delijini sino-
vi, kao posljednji svjedoci da se ovdje desio rastanak. Dugo

su im bili uprti pogledi prema Kalici, nebili još jednom vidjeli vozilo koje im odvozi najbliže.

Poslije svake izgubljene nade, konačno Muslija i braća mu, vratiše se svojoj kući, porodici i dragoj majci Zuhri. Ostaše da se bore za život, podižu porodicu poučeni primjerom amidže Alije da se samo napornim radom i poštenjem može doći do uspjeha i boljeg života. Taj su cilj i postigli jer su uvijek bili uvaženi, poštovani u bratstvu i širem kraju, ali bol i tuga za braćom koja su odselila za Tursku i Makedoniju nikada ih nije napuštala i ona će ih pratiti sve do groba.

Sunce nije imalo onaj sjaj i toplinu koju je imalo ranije. A kako li će njih Sunce grijati u Turskoj, samo Bog zna.

Denis Rastoder

PRSTI SUDBINE

Nedjelja, peti januar, naizgled kao i svaki drugi dan u Bihoru. I bilo bi tako, da se u obližnjem selu nije dešavalo nešto neobično. Katkad bi se čuo plač djeteta i zov majke da uđe u kuću.

- Ulazi u sobu! Vidiš, akšam je! Namjerićeš se oko streha!

Na šporetu je ključala voda u starom kazanu, spremna da se djeca izmiju. Valjalo je prvo djecu smjestiti, pa onda izaći da se namiri živo. Te godine snijeg je nađipo do pojasa. Pretpostavljali su stari da će tako i biti, jer su ljetos bile velike žege. Nije lako očistiti snijeg oko pojate, razvršit sijeno, napunit u koš i ponijet do štale po tri puta na dan. Trebalo je onu sitnež svaku noć zadojiti, zaviriti jel' koja brdoka ulila i treba li je svu noć gledati. Kad se sve to namiri, ulazi se u kuću, pali se lamba i postavlja sofru. Poslije večere djeca idu pod jorgane, jer sutra rane u školu. Žene bi ostajale do kasno u noć da tku ćilime i da džugore šta se zbiva u selu. Muškarci bi igrali karti, koza, planirali ženidbe... Sjutradan ih čeka sve što su i danas radili.

Jednoga jutra, sve žene iz komšiluka čuše isti glas, vapaj roditelje.

Lani je u selo došla nevjesta, Pemba. Udala se za Hazira, dobrog mladića koji je odavno prekrkao tidestu. Pribiran je među kosačima i ratarima a i stado mu je bilo među boljima u selu.

Pemba je bila mnogo ljepša od njega. Osrednjeg rasta, jedra i živahna žena. Nosila je dimije uredno naborane na bokovima, bijele čarape i čiste, nove opanke od šlaufa. Gore je mijenjala tkane košulje ispod vunenog

kutmana. Oči su joj bile krupne, crne kao aršlame. Obrazi rumeni, a lice glatko kao porcelain, usne kao ruža. Crna, duga, kovrdžava kosa se prostirala ispod šamije niz pleća.

Ne bi ona uzela Hazira da se jednom već nije udavala, šaputale su jetrve. Bila je udata u nekom selu ispod Prokletija, kod Gusinja.

Prvi muž joj je bio šumski radnik. Jednoga dana dok je šegao neku debelu smrču, presjekao je i sebi život. Drvo se u padu okrenulo i ubilo ga. Ostala je Pemba sa svekrom, svekrvom i, tog kobnog dana rođenom, kćerkom Hasnjiom. Svekar i svekrva su je krivili za pogibiju sina i ubrzo su je napudili iz kuće. Sirota Pemba je morala da se vrati u rod, kod braće i snaha koje su i prije jedva čekale da joj spakuju prćiju. Preko nekih poznastava brzo su prosule glas da traže đuvegliju za svoju lijepu zaovu, te je Hazir, sa dva starija rođaka, isprosi i povede.

Tog jutra, dok su žene muzle krave, iz Pembine kuće se začuše krici. Svi su znali da je Pemba trudna i da će se ovih dana poroditi.

Otrčaš da joj pomognu.

Pemba je ležala na podu. Glava joj je bila u Hazirovom krilu. Stomak se ispečio, samo što ne prsne. Naslućivale su seoske žene da će imati sina, jer joj se gornja usna spustila skoro do brade.

Podložiše šporet, ugrijaše vodu, uzeše stari čaršaf i otpočeše porođaj.

Jedna joj se navaljuje na stomak. Druga viče „Diši“! Treća vuče bebu.

Vrisnu Pemba, toliko jak da su se zatresli pendžeri na staroj brvnari. Poslije tog jezivog zvuka začu se plač novorođenčeta.

Rodila je sina.

Suze su joj potekle od radosti.

Gledala je sina i prisjećala se kćerke u prvom domu.

Žene se razidoše. Osta Pemba sa svojim mužem i sinom.

Od prije su nanijetili da mu daju ime Ibrahim, te sjutradan pozvaše hodžu da mu na uho prouči ezan i šapne ime.

Ibrahim se rodio u ponedjeljak, a u petak na babine dođoše Smail i Umihana. Jer, vjerovalo se da utorkom i srijedom nije džais ići na babine. Midžo Smail mu dade pedeset dinara i ispali dva metka s pendžera. Snaša Umihana mu bješe isplela pokrivač od sigave vune, da ga utopli i čuva od urokljivih očiju. Đula mu donese čarapice, Hatidža bješe oprela kudeljicu vune i sve to namotala u klupko da mu majka nešto oplete. Abaz donese pustećiju od dviske brdoke, da mu stave u kolijevku, hladne su noći u Bihoru.

Prolazili su dani, mjeseci a Ibrahim je, mašala, napredovao. Imao je da doji dosta. Hazir je pazio i o svemu se brinuo. Pembino je bilo samu da podiže dijete.

Napuni Ibrahim dvije godine i tri mjeseca. Brblja, hoće sve da prevrne. Priroda se budi, sve oživje. Neko ore, neko trijebi livade, neko popravlja plot, a Hazir sve to završava brže od svih. Kao da je dobio krila, samo što ne poleti.

Radio je ka' pojedan majčin sin, ali se tih godina u Bihoru teško dolazilo do pare pa je Hazir još tokom zime uputio pismo midžu Jonuzu u Njemačku da mu potraži kakav posao.

- Vidi mi gore da nešto radim – zaključio je pismo.

Odgovor je stigao sa proljećem.

-Ima ovamo na jednu građevinu posla. Ako moš doći. Ja ću ti spremić za kartu.

Obradova se Hazir, obradova se namah i Pemba, ali je nešto lecnu na ložičici.

- Da ono para što se Ibrahimu zgomilalo, da odem da ti uzmem namirnice u Petnjicu. Kad ja odem, nema ti ko poslen donijet - reče ženi.

Uze sto pedeset dinara, uzjaha Zekana i ode do dućana. Pemba ga isprati i kad se okrenu ka vratima kuće, ispred praga opet primijeti grančice, nekoliko pramičaka vune i tačkice izmeta od ptice.

Onaj led na ložičici se pojača.

Ništa ne progovara Haziru koji je donio namirnice i sa sinom se igra, ne ispušta ga iz naručja, pjeva mu, ljubi ga, mazi, a on se pomamio od sreće. I po selu se proču da će Hazir, hairli, za Njemačku. Dođoše skoro svi uveče na posjedak, da ga isprate.

Pembi se srce slama, duša je boli, ali se sve nekako zorom smiješka i gosti posetkare.

“Ode on, bogomi. Najće neku tamo, kojeg sam ja igbala”, pomišljala je Pemba.

Hazir je grlio, milovao i obećavao da će na jesen doći, da ne može dugo izdržati bez nje i sina. Cijelu noć nijesu oka sklopili. Oboje su gledali u Ibrahima kako slatko spava. Pred zoru ču se pjesma Pirgonje i udari prva ždraka. Izađe Hazir da još jutros nahrani mal u toru a kad se vrati uze Ibrahima, čvrsto ga pribi na prsa, kao da im se srca poljubiše, pomilova ga po glavi i dade ga Pembi. Izljubi se s njom, i suze mu potekoše.

- Čuvajte mi se. Spremiću ja nešto preko pošte, ha mognem.

Uze torbu, objesi je na rame i ode niz sokak.

Pemba ga isprati sa Ibrahimom u naručju do jaže i vrati se, uplakana. Vraćajući se kući, opet primijeti grančice i pramneove vune ispred praga. Na hatuli poviše vrata, gdje su im stajali opanci i obuća od štednje, čavke bijahu napravili gnijezdo.

- Subhanallah! Će vas sutara tu donese da se nalegnete,

kod ovoliko polja - zabrinuto promrlja Pemba vidjevši.

Nije joj lako, sa djetotom u naručju namiruje i po kući i u toru i po baščama. Svake noći sanja Hazira kako zajedno plaste, čuvaju stoku. Ibrahim im donosi vodu sa Studenca.

Prošlo je tri mjeseca, a Hazir se ne javlja.

Cijelo jutro one čavke grakću ispred vrata.

Pembu hvata jeza od njihovog kreštanja. U utrobi joj se nešto cijepa. Muka joj se oko srca savila, a Ibrahim neprestano plače.

Odjednom ispred kuće začu krupan nepoznat muški glas.

Pemba pretrnu.

Drhtavom rukom otvari vrata i ugleda žučkastu kovertu i tačno iznad nje pile čavke. Nije vidjela ko je donio tu kovertu, niti čula šta je rekao. Vrata zaškripaše i ono pile se uplaši. Krenu da poleti, udari u gredu koja je držala hatule i pade ispred vrata na kamenu ploču. Pemba se suvrnu da mu pomogne, kad ono samo zadrhta i opruži se. Bi to još jedan znak da ovo pismo neće donijeti ništa lijepo.

Pemba sjede na prag i otvori pismo.

- Glava da Vam je zdravo – pisalo je na početku pisma.

Uz bašču se prolomi kuknjava. Činilo se da lišće otpada sa grana.

- Srušila se skela i udarila našeg druga Hazira u glavu.

Nijesmo mogli da organizujemo prevoz, te smo dženazu obavili ovdje. Čeznuo je za rodnim krajem i malim Ibrahimom.

Njegove kolege...

Plače Pemba ne tuli!

Cijelo selo je tješi i obećava pomoć.

Džaba, u njenom srcu dugo je zjapila praznina, ali se okrenula djetetu.

Kako su godine prolazile, Ibrahim je sve više bio od pomoći, a njegovo čehre su krasile majčine crte lica. Vrijeme je djelimično zašilo rane. Sad je udovici najveća želja i briga bio sin. Gotovo da se više i nije sjećala svoje kćerke Hasnije.

Ništa za nju nije čula otkako je nevoljko ostavila. Samo je znala da će uvijek biti godinu dana starija od Ibrahima. A on, završio je osnovnu školu i počeo po malo da radi. Teška su tad vremena bila, nije se moglo svako dijete školovati, iako je to Pembi bila najveća želja. Nabrao je Ibrahim šesnaest godina i ponegdje radio privatno, ali od toga nije bilo neke vajde, pa odluči da krene na dalje školovanje u Beranama. No kako nije bilo redovnog prevoza, nađe smještaj kod gospođe Prelević. Njen muž bio je poznati funkcioner u gradu, a ona profesorica književnosti. Nijesu imali djece, pa su udomili neku djevojčicu da im pomaže kroz kuću i uči.

Djevojčica se zvala Amina.

Počeo je Ibrahim da ide u školu, da redovno uči, da upoznaje nove drugare, pa i da mijenja svoje ponašanje. Svakog vikenda je odlazio kod majke na selo. Kao i sva druga djeca sa sela.

Dodoše i prve ljubavi.

Pemba se čudi, ne može da pozna svoje dijete. Kad dođe kući, zatvori se u sobu, slabo jede, san mu na oči ne dolazi... Jedva čeka da dođe ponedjeljak, da ide u Berane.

Majka je prodavala ponešto od stoke da bi ga školovala, a on ni za šta ne mari.

Primijeti ona jedne večeri kroz ključaonicu kako nekom piše pismo i smješka se. I to se sve češće ponavljalo pred spavanje. Knjigu je sve rjeđe otvarao, iako mu je majka uporno govorila da uči, da se ne muči kroz život kao njegov rahmetli otac.

Ponedjeljak. Ibrahim je ustao prije pijetlova. Lijepo se obukao, zagladio kosu i otišao u Berane. Skupio je svu snagu i muškost da prizna Amini da je zaljubljen u nju. Čuo je da je ona iz nekog dalekog sela ispod Prokletija. Otac joj

je poginuo, a za majku ne zna kud je otišla. U školu je išla do četvrtog razreda, a godinu dana kasnije uzela je gospođa Prelević. Od tada živi u porodici Prelević i oni je gledaju kao svoje dijete. U Beranama je nastavila školovanje i sa odličnim uspjehom stigla u srednju školu. Bila je u trećem razredu, a Ibrahim je pohađao drugi. Pogledi su im se sreli i razigrali plamen ljubavni.

Takvu ljepotu Ibrahim do sada nije vidio. Kao da je iz neke bajke izašla, tako mu se činilo. Potpuno je bio opčinjen njenim osmjehom, umiljatim glasom, bujnom kosom i vitkim stasom. A ona, sva je treperila u njegovoj blizini. Iz dana u dan njihova ljubav je bujala, kao ruže u maju. Ipak, kad bi se sreli, kad bi im se prsti dotakli, kad bi im se pogledi ukrstili, oboje su osjećali nekakav čudan osjećaj. Svaki put kad bi krenuli da se poljube, vidjeli bi jedno drugom u očima kako se kao djeca igraju na livadi. Odmah bi se odvojili i začutili. Dok bi se držali za ruke, primjećivali su kako su im prsti isti, ruke, nokti... Sve je to kod njih izazivalo neku dozu nesigurnosti i strepnje. Voljeli su iste stvari. Ona je voljela da šeta šumom, kao i on. Voljeli su uštipke. Voljeli da gledaju zvezdanu noć pred spavanje. Toliko su imali zajedničkog, da se činilo kako su stvoreni jedno za drugo.

I dogovoriše se da jednu noć prošetaju po gradu.

Ibrahim će tiho sići sa sprata, a ona će se iskrasti kroz prozor, da je gospođa ne primijeti. Ako bi neko Aminu vidio kasno sa Ibrahimom, Lim ih poslije ne bi oprao, istjerali bi je iz kuće.

Nađoše se iza trafike. Smješčaju se jedno drugom, a oči im svijetle kao fenjeri, srca lupaju, leptirići u stomaku, koljena klecaju.

Amina se prekokvežila, ne čuje se da diše, a Ibrahimu se usne zalijepile. Krenu da je poljubi, al u tom trenutku mu se privide kako neka žena prođe između njih i odgurnu ih u stranu.

- Subhanallah, Amina, šta ovo bi?
- Ne znam, moj Ibrahime! Vidje li ti ovu ženu?
- Vidooh...

Ibrahimu se ta žena uzliči na njegovu majku, ali ništa ne reče.

Tiho se pozdraviše i odoše kući.

Cijelu noć nijesu mogli zaspati, a i kad bi zaspali sanjali su kako se, kao mali, igraju na livadi, čuvaju ovce, rade domaći. A u san im dolazi ona žena i govori "Ne! Ni slučajno ne...!"

Odluči Ibrahim da sve ispriča svojoj majci.

- Majko, ja sam se zaljubio!
- Rano ti je još. Prvo završi školu, pa poslen traži neku. Al' hajt, kad već veliš... Od kojija je? Čegović je? Jeli naša? Jel' pripisana?

- Samo znam da je najljepša i da se zove Amina - reče Ibrahim.

Kad Pemba to ču, zabolje je toliko stomak da je pala na koljena ispred sina. Zabolio ju je toliko, kao da je htjela opet da se porodi. Nešto mučno joj se dešavalo u stomaku i u glavi. Nije mogla da se sabere. Da li je to od sreće što je dočekala da joj se sin zaljubi, sjutra inšallah oženi, ili zbog nečeg drugog, nije znala.

Ibrahim joj ispriča kako im se dešavaju neke čudne stvari kada su zajedno.

Majka je ćutala kao zalivena.

Najzad progovori:

- Sine, možda ta Amina i nije za tebe. Ne hitaj, koju bude Allah dželesanuhu zapiso, neka ti je hairli...

Šetali su sve češće Ibrahim i Amina, ali se još nijesu poljubili. Uvijek ih je nešto sprečavalo u tome, neko priviđenje od kojeg bi poslije dugo drhtali.

Pembi je Amina postala noćna mora. Svakog vikenda, kad Ibrahim dođe iz škole, odmah pita za Aminu.

- Ima li ona roditelje?

- Nema. Babo joj je umro, a majka je ostavila čim je rodila.

Pemba začuta. Sjeti se kćerke. Pitala se da li je uopšte živa. I ako je živa, ko li brine o njoj... Od toga dana najčešće je čajila u postelji.

Između ljubavi i škole, Ibrahim je poželio jabuku koju je haram zagristi prije Baraka, pa riješi da oženi Aminu.

Napustio je školu i vratio se na selo.

Hasul momak, ama srce komanduje.

Odlučio je da svadba bude, po tabijatu, u oči petka. Otići će par auta i dovesti Aminu, koja još ništa nije pričala svojoj gazdarici.

*

Pembi se pojača bol u grudima. Dosjeti se stare Muške - činjarice. Čula je da Muška zna da otkrije šta je bilo u prošlosti, a i da predvidi budućnost. Nekako se nagobelji i sa fenjerom u ruci ode da traži lijek za svoje jede.

Muška je imala sve potrebno za vraćanje. Prvo upali svijeću, stavi maramu na glavu, otvori prozore i poče prizivati nekoga. Na sto poreda nekoliko graški pasulja, pored stavi karte, a iz dimija izvadi jednu koščicu i njome poče dirati onaj pasulj.

Zgučena Pemba jedva diše. Gledala ne trepće. Baca Muška onaj pasulj u vis, pretura one karte, priča s nekim, sva se preznaja, dok se odjednom ne ugasi ona svijeća. Pemba glasno vrisnu, pokuša da napipa svoj fenjer, da ga upali, ali je preduhitri grubi Muškin glas.

- H a s n i j a!!!

- Kako Hasnija kad sam došla zbog Amine?

- Vidjela sam. I pasulj i karte potvrđuju da je ta Amina tvoja kćerka iz prvog doma, Ibrahimova polusestra.

“Kako? Ova se zove Amina”, premišljala je Pemba uzgred, sama sa sobom, duboko potrešena žarom sumnje za ludilo. Jedva je čekla da se razdani, da priča sa Ibrahimom.

- Nemoj sine, moga ti haka!

- Šta je majko? Šta si to tako ružno sanjala?

Majka otvori dušu. Ispriča sinu da se još jednom udavala i da joj je tamo ostala kćerka. Reče da nije htjela o tome da mu priča, dok ne sazri.

- Nikada je nijesam vidjela, a volim je isto kao tebe. Jer ste mi na istom srcu spavali. Sine, bila sam kod Muške da mi otvara. Rekla mi je da je ona "tvoja" Amina...

Pemba se zagrcnu, a suze joj linuše niz lice.

- Mo... mo... moja... kćerka...

-Šta kažeš majko? Jesi li ti poludjela! - vrisni Ibrahim. - Što mi to nijsi ranije kazala!

Umjesto odgovora čuo se sve bolniji jecaj skrhane majke.

Mladić bijesno otvori vrata i trkom nestade prema vrhu Rudina.

Kada se vratio kući, donio je pune ruke čaja od majčine dušice i pitanje:

- Šta ako Muška to samo klapi?

- Istina je, sine, istina je! Sanjam ja svaku noć kako vas povijam, a neki glas mi govori: "Ibrahim i Amina su brat i sestra, a oni to ne znaju".

Sjutradan, Ibrahim otrča da se vidi sa Aminom. Ona ga dočeka uhiljna i bojažljiva, kakvu je nije do sad vidio.

- Ibro, ja ne mogu da se udam za tebe. Halali mi! Svu noć sam sanjala majku kako mi pominje nekog brata. Ne smijem! A i tebe sve više doživljavam kao rod najrođeniji.

-Ne mari- reče Ibrahim i čvrsto je zagrli - Otkazaću svadbu.

Pemba je sve češće padala u bunilo. Budili su je povremeno nenasnosni bolovi.

- Ibrahim, sine, de dovedi Aminu, da je vidim dok nijesam preselila – jedva progovori.

Ode Ibrahim da dovede Aminu.

- Ne smijem Ibro, rekla sam ti!

- Dobro. A šta bi najviše voljela na svijetu, reci mi?

- Da upoznam moju mamu, ako je živa, jer je svaku noć sanjam.

- Onda pođi sa mnom.

Sumnjičavo, nakon promišljanja, prihvati Amina. Stigoše u selo do stare kuće u kojoj je Ibrahim živio. Otvoriše vrata i Pemba ugleda sebe iz mladosti, samo što je ova ljepše opremljena i njegovana.

- Hasnijaaaa... kćeerii... Halali mi - jecala je žena sa kreveta!

- Morala sam da te ostavim, rano moja. Priđi da te zagrlim.

Pemba je milovala Aminu, a ona, zbunjena, ništa nije shvatala. Ali je osjetila snažno podrhtavanje srca i suze su joj tekle.

- Ti si moja Hasnija. Ne znam ko ti je promijenio ime? Halali! Ostavila sam te u povitak, kod svekra Alja i svekrve Mejruše, jer su me optužili da sam ja kriva za smrt tvog oca Zama - reče Pemba i pade u bandilo.

Amini je sve to bilo sumnjivo.

Vratila se u Berane i od gospođe Prelević dobila odgovor da su je uzeli kao Aminu. Profesorica je savjetovala da ode u opštinu i provjeri priču koju joj je ispričala Pemba.

U matičnoj službi, čim je čula ime i prezime, službenica je pažljivo zagledivala, listala stare knjige i na kraraju pitala:

- Je li se tvoja majka zvala Pemba?

- Je...Jeste! - nesigurno odgovori djevojka.

- Čuj zlato! Ko bi rekao da je prošlo toliko. Prije 19 godina stari Aljo je došao tebe da prijavi. Rekao je da se zoveš Hasnija, da si ostala bez oba roditelja i ja sam plakala, pomislila sam kako će to jadno dijete u životu proći samo, a još sa ovakvim imenom, pa sam ti sitnim slovima upisala Hasnija a čitko Amina. Dali sam pogriješila, ne znam ali sam srećna što vidim tako lijepu i pametnu djevojku.

-Hoću da znaš - promrmlja Amina kao da razgovara sa nekim nevidljivim stvorenjima. Po glavi su joj se motali

dedo i nana, slika mladića u vojničkoj uniformi za kojeg su joj govorili da je njen babo, a o majci su šuteli. Samo je neđe iz prikrajka čula da je mutna voda odnijela. Možda baš ova rijeka do čije je obale, u svom gnjijevu i uzburkanim sjećanjima stigla.

*

Našao je brat i odveo kod majke.

Selo je pričalo i domišljalo priče o Pembu i njenoj djeci, ali je ona živnula od pažnje i ljubavi kojom su je liječili Ibrahim i Hasnija.

Sa prvim nemirima u Jugoslaviji, zajedno su se obreli u Njemačkoj, da traže Hazirov grob.

Misera Suljić Sijarić

NÍSKA OD SUNČANIH ZRNACA

Ne znam koliko sam tako sićušna godina mogla imati, ali ih je bilo dovoljno da zamišljam i doživljavam stvari baš onako kako ja hoću. A u svemu je upravo to i bilo najljepše!

Kad bi se ko ponedjeljkom, koji je kod nas bio pijačni dan, iz grada vratio noseći ponešto – neko prteći u cekeru, neko iznoseći iz gepeka malog fića ili pak one žute komšijine lade (koja se, koliko god i da si htio, zbog njenog prodornog drndanja nije mogla ne primijetiti kad kud krene ili otkud dođe), a poneko vadeći nabavljene sitnice iz *palte* ili *pantola* – meni je, ko zna zbog čega, sve što se s tog *pijoca* donosilo, izgledalo kao da su ga pronašli tamo negdje u kakvom pijesku u koji su se zavlačili i tražili, prebitali, kopkali, tragali pa, bogami, kakva ih sreća strefi.

Možda je takva asocijacija kod mene mogla nastati i zato što je pijaca kod nas imala muški rod: pijac, a u izgovoru se nekako više čulo pijoc. I kad smo kod toga, za sako se u nas govorilo palta, za pantalone – pantole, a za nisku – *niška*, te ću ja radi sjećanja na ljepotu sretnog odrastanja tako i pisati, a i da me junaci mog djetinjstva ne upitaju: „E, bogati, kojim ti to jezikom k'o tobož sad pričaš? Šta ti to, eto, bulazniš? Ko je to u nas ikad tako zborio?“

– To ti dobro, brate. Će ga nađe?

– Valla na pijoc.

A kad bi ko pokazao nešto od one svjetlucave bižuterije, ja zamislim kako se to zasigurno moralo na suncu cakliti negdje iz pijeska, pa su ga zato i mogli lahko primijetiti. Potajno zažalim što i sama nisam bila tu, sigurno bih ja to prva zapazila. Ponekad bih u svemu tamo vidjela i pokoji tunel, pa i čitav grad od sitnih pješćanih zrna.

– Lijepa ti ta ukosnica.

- Nađoh je na pijoc. Znaš da one moje vole da se češljaju i dotjeravaju, pa ja reko' da ih obradujem.

Jednog dana je i meni otac donio ogledalce i češalj upakovan u kutijicu.

- Tata, jesil ovo našao na pijocu?

- Nisam, vilo, nego u prodavnici. Jel lijepo?

- Jes. A mogul ja jednom otić na pijoc?

- Ti si mala, malena. Neko će mi te tamo ukrast ili zgazit.

- Neće, tata. Ja ću pobjeć na drugu stranu.

Malecka Medina iz komšiluka je sa svojom mamom išla na pijac. Donijela dva prstena i narukvicu. Zadivljeno sam je gledala i bila ubijedena da je na tom pijocu našla sreću, pravu pravcatu. Kako sam joj samo zavidjela!

- I Jasmina će sljedećeg ponedjeljka ići, da nađe sahat.

Otrčala sam kući i s vrata mami rekla da i ja moram otići da za sebe šta pronađem.

- Šta je, sine, šta te spopalo? O čemu ti to govoriš?

- Mama, i ja hoću na pijoc.

- A šta to djeca rade na tom pijocu, pa, eto, i ti moraš?

- Hoću nešto da potražim.

Naravno da nisam otišla, prosto zato što niko nije razumio moju želju. No ja sam nastavila maštati o odlasku na to mjesto gdje se može naći šta ti god zatreba.

Na to se i zaboravljalo, ali kad god bi ko pomenuo da je tamo šta našao, ja sam potajno patila što se ne mogu zavući u tu čaroliju da nešto za sebe iskopam. To je za mene bio grad sačinjen od pješćanih tunela iz kojih izniču stvarčice za uljepšavanje djevojčica. A i dječaci su tamo nalazili kamiončiće, te metalne i plastične autiće, nekakve frulice, klukere, pištolje na metkove i one na prskanje... Ma, svašta!

Jednog ponedjeljka dođe tata iz čaršije i po podu se prosuše raznobojni klikeri. Te miline! Njihovog zveckanja, klopkanja, cvokanja, sudaranja... A nama dragi pa ih držimo u njedrima dok se ugriju. Ama, ludilo u kući – da se sreća

prosto mogla grabiti vrećama. Klikeri glatki i svjetlucavi, svi u raznim bojama i nijansama – ko sićušne planetice. Mi ih okrećemo i zagledamo kao da svaki od njih ima svoj poseban svijet. Od miline im opipavaš njihovu uglačanost. A kad se jedan u sudaru okrznu, svima je tako bilo žao da nam se činilo ako hućemo u njega i duže ga podržimo u rukama, mora ozdraviti – nadopuniće se ona šupljina te će nanovo postati gladak i savršeno okrugal.

- Gdje si ih našao, tata? – upita brat.
- Na pijacu, sine.
- Što meni nisi ništa donio? – priupitah uvrijeđeno, već ljuta.
- A šta bi ti, milanče moje?
- Ja bih neku nišku, kao što ima Medina.
- Dobro, kad sljedeći put odem donijet ću ti. A kakvu bi ti niškicu?
- Onu sjajnu, od zlata.
- Dobit ćeš, dobit.
- Mogu l' i ja otić da je tražim?
- Tamo je gužva, djeca se brzo zamore. Ja ću za tebe iza-brati, i to najljepšu.
- Hoće l' bit ljepša od Medinine?
- Hoće. Sve što je na tebi, najljepše je.
- A, ako Medina ne bude znala da je ljepša?...
- Pa ti joj kaži.

Tata je zaboravio i sljedećeg ponedjeljka nije donio nišku. A ja već ispričala Medini da će biti ljepša od njene, da će sijati! „E, vidjećeš ti kako će ona biti sva od zlata zlatnoga.“

Prošlo je mnogo ponedjeljaka, a od onog što je tata obećao nije bilo ništa. Prosto su se događale druge stvari. Redale se jedna za drugom, a moja niška je padala u zaborav. Za sve druge, samo ne i za mene. Zamišljala sam je svakakvu, ali sigurno ne i tako prekrasnu kakvu mi je otac ipak jednog dana donio.

Bilo je ljeto i on se vratio sa nekog od svojih čestih putovanja. Mirisao je na ugodan parfem i bio nešto tamnije puti.

Vadio je poklone.

– A sad evo nešto za tebe, milanče moje. E, je l' iko na svijetu ima takvu nišku? Nema, naravno da nema. Dođi da je stavimo oko tvog krasnog vratića. Možeš je nekoliko puta omotati! Kad obučeš lijepu haljinicu, pa obuješ svoje crvene cipelice, bit ćeš prava pravcata vila. Eto, upravo takvu sam i vidio na jednoj vili. I ne zaboravi, ova niška ima čarobnu moć.

– Gdje si vidio vilu?

– Na jednoj slici. Imala je isto takvu nišku.

– Kako je samo lijepa! Je l' s pijoca?

– Ma kakvog pijoca. Ovo je iz Trsta! A to je, milanče, tamo gdje je najveća moda. Jesam li ti rekao da će bit' najljepša?! Eto, vidiš, donio sam ti nišku kakvu nose samo vile.

O, kako je samo bila lijepa! Samo sunce sijalo je iz nje. I tek s koliko živahnosti su naše okice treperile sa svakim njenim prosijavanjem roskastog svjetla.

Sa tako dragim i lijepim stvarima ni danas ne znam šta raditi, a kamoli da sam to znala tada. Zagledala sam svako zrnce, prislanjala k očima i gledala kroz njih prelamanje boja. Stavljala je na kosu, skidala. Omotavala oko vrata. Nisam tada ni slutila da će imati moć da me stalno vraća u moje djetinjstvo.

– Medina, vidi moje niške! Donio mi tata iz Trsta.

– A moja je s pijoca! Moja je ljepša.

Munjevito sam uletjela u kuću i rekla da I JA HOĆU NIŠKU SA PI-JO-CA!

– Dobro, milanče, donijet ću ti u ponedjeljak – nasmijao se otac. Oduzi tu mami nek ostavi, a ja ću tebi donijeti još ljepšu. Ma, pronaći ću ja za tebe najljepšu!

Dobila sam nišku sa pijoca, sličnu Medininoj. Nosila sam je i par dana se hvalisala, sve dok nije došao sljedeći ponedjeljak i Medina dobila nekakvu šnalu, pa je sad šnala postala novi smisao igre.

Mnogo se ponedjeljaka izmijenilo. A kako smo odrastali,

stvari s pijace više nisu bile u modi, što bi se danas reklo „nisu više bile in“. Čak sam se jednom i sporječkala s tatom kad mi je donio cipele s pijace. „Ja to neću nositi!“, rekla sam zalupivši vratima. Magija pijoca se polagahno gubila.

Ogrlica iz Trsta je našla mjesto u sandučiću i čekala do moje mature. I zaista je bila nešto najljepše što se oko vrata moglo staviti. Zbog nje sam se i sa sestrom znala pogurkati. Iako taj dragi đerdan nije nađen na pijocu, kako sam ja tada željela, postao je za mene veza s dječijim doživljajem pojmova i stvari, te razlogom koji danas navodi moju dušicu da zatreperi kad god ugledam kakvu lijepu nisku. Svaki put me munjevitom brzinom vrati u djetinjstvo, te nadomjesti sve ono što mi u ovom svijetu odraslih manjka.

Dođe i vrijeme da se napusti dom našeg odrastanja i ode put Sarajeva. Mi djeca za školom i poslom, nekim boljim životom, a onda i roditelji za nama...

Oca već odavno nema. Nema ni brata koji se igrao onim šarenim klikerima, autićima i pištoljima na prskanje i na metkiće. Čini se da smo mi žene malo bolje znale „pobjeć“ na drugu stranu“, da nas šta ne zgazi.

Mjesto novog doma ostala je pustoš. U ratnom metežu nestalo je i moje vilinske ogrlice. Ali, zacijelo ne i njene čarolije. Nas dvije sestre smo nabavljale mnoge stvari, a uvijek pogledale hoćemo li gdjegod naletjeti na nisku poput one iz Trsta. I mnogo je novca potrošeno na razne đerdane, ali nikada nismo uspjele nabaviti ništa ni slično onom čime smo se jedna za drugom kitile na svojim maturskim večerima i u drugim prilikama. Možda zato što više nismo bile ni sigurne kako je zapravo izgledala ta čarobnica iz Trsta, jer je svaka od nas imala vlastiti doživljaj njenog izgleda, građe i boje. U mojim sjećanjima je uvijek posjedovala onu neku notu sunca s nijansom ruže, koju kod svih tih sebi za utjehu kupljenih đerdana nisam nalazila, dok je za sestru imala nešto od – nebeske boje.

No, nije se ostalo na tome. Odlučile smo otputovati do Trsta i potražiti takvu. Ali pitanje je hoćemo li i pronaći. Očito bismo morale poći istim putevima kojim je išao naš otac, pa možda i namijeniti je nekome ko nam je drag, kako je i on učinio. Vidjećemo šta će od svega biti. A do tada, ja ću i dalje bacati pogled na raznorazne radnje i zlatare u kojim se prodaju niske. Jer i danas kad čujem da je neko nešto nabavio na pijaci, ja namah zamislim grad od pijeska u kojem se tunelčićima ide u potragu za najljepšim stvarima, te zahvaljujući tome iskopah, putem sjećanja, i ovu moju malu priču o jednom plavokosom curetku što traga za stvarčicama iz svog svijeta čarolije.

Tako se raznorazna sjećanja nižu i katkad bljesnu baš kao i niška te crnooke djevojčice plavih uvojaka. Djevojčice koju stalno, stalno nervira što joj kroz sitne zubiće glas negdje prostruji, umekša se i izgubi pa je samo zbog toga njeni ne uzimaju toliko ozbiljno koliko bi ona htjela. Nježnice u bijeloj haljinici i crvenim cipelicama, te s vilinskom ogrlicom oko vrata, spremne i gotovo nestrpljive da svojom djetinjskom čarolijom usreći ovaj pješčani svijet.

I znam da hoće, usrećiti. Jer šta je za nju ovaj svijet?! Tek jedna mala maca.

Jasmina Srdanović

ONI KOJI KLEČE

Ocu Jusufu

„I vidjećeš sve narode kako na koljenima kleče; svaki narod biće prozvan prema svojoj knjizi: Danas ćete biti nagrađeni ili kažnjeni prema tome kako ste postupali“. (Kur'an, sura XLV)

Iz džamije je žurnim korakom grabio kući. U ušima mu je još odzvanjao efendijin hladni glas sa minbara „Na današnji dan“ - rekao je mirno efendija - „određuje se ko će ove godine umrijeti“.

Šta mu bi da jutros govori o tome, zapita se. Život je mnogo vredniji. Ima narod pravo što kaže da za smrt uvijek ima vremena. A ovo jutros mogao je, vala, preskočiti. Pa večeras, poslije akšam namaza, pomenuti. Lakše bi se na spavanju zaboravilo. Ovako... jutros je bilo dosta starih, sigurno im je, čitavo jutro pominjući smrt, pokvario raspoloženje - zaključio, kritikujući efendiju u sebi. Na nekoliko koraka izvan džamijskog dvorišta stiže ga Isah, najstariji komšija.

- Ti baš pružio korak. Mogao si me, vala, sačekati, vidiš da jedva hodim i pišćem - suvo ga prekori, pokušavajući da popravi kratko disanje.

- Oprosti, zanio sam se. Mislim o onome što malo prije reče efendija. A žurim jer sam obećeo onom mom najmlađem da ću ga danas povesti sa sobom... Sigurno me nestrpljivo iščekuje. Išao je sa mnom nekoliko puta, pa se navadio. Svidjelo mu se uz rujeku. Mislim, bolje da ga povedem, nego da vazdan brinem sa kim je. Majku više ne sluša.

- Ako, ako, to je lijepo. Otac i sin - kud ćeš ljepše! A i korisno je. Biće ribe za večeru! Nadam se da me ovaj put komšo nećeš zaboraviti - po drugi put ga prekori komšija.

Već godinama, kad god ima slobodnog vremena, Meh-dija odlazi u ribolov. Po tome ga sad i čaršijska djeca prepoznaju. S dugačkim ljeskovim prutom i dugim „laksom“ na njegovom vrhu, hodio bi brzim korakom niz čaršuju, trudeći se da što manje bude primijećen. Nije volio kada ga zaustavljaju i kada ga, iako vide štap u ruci, pitaju kojim je to hairli poslom krenuo. On nije bio osobenjak, ali je volio da lovi sam. Pecanje je jedina starst koju je sebi svjesno dozvoljavao. Ono mu je omogućavalo da bude sam sa sobom i sa ljepotom Prokletija u kojima su skrivene rijeke i riječice pune viriva sa pastrmkom potočarom. Riba je bilo dosta, a ribolovaca rijetko. Uglavnom su lovili na obližnjem jezeru.

To je kraljica ribe, mislio bi radosno odlazeći u ribolov. U jagodicama prstiju osjećao je svaki živac pri pomisli na ribu i udicu. Lov na pastrmku mu je bio posebno zanimljiv, jer je od čovjeka, zbog dugog hoda uz rijeku i planinu, tražio maksimalan napor, koncentraciju, dosjetljivost i iskustvo. Kad se riba zakači za udicu, munjevito plivajući protiv struje, vješto se i uporno bori. On bi tada, zaboravljao na sve, pa i na samog sebe, pokušavajući da je umori i uhvati. Čak i kad ništa ne bi ulovio, vraćao se kući preporođen i zadovoljan. U rana jutra, tik poslije svitanja, još uveče spreman, ustajao bi i, ne budeći nikog, odmah poslije sa-bah namaza odlazio prvo uz Komaraču, a zatim dalje uz Babinopoljku... Lovio je po čitav dan, dok god bi se vidjelo. Obije rijeke su veoma hladne i imaju šljunkovito dno - baš onakavo kakvo voli pastrmka potočara. Vikendom je išao uz rijeku i loveći stizao do katuna gdje bi prespavao kod brata koji je sa porodicom još u maju izdizao na planinu. „Na stan“, kako se to govorilo. Sjutradan bi opet ranio i loveći vraćao se niz rijeku. Tek kasno uveče stizao je kući. Djeca su

ga radosno iščekivala umoronog i mokrog. I on je, zaista, to ponekad i bio. Ali, najčešće bi ih iznenadio – veseo, mirišući na svežu ribu i travu. Stigao bi u sumrak ili još kasnije, spuštajući maslinasti ranac na terasu i, pjevušeći, vadio jednu po jednu u lopuh brižljivo umotanu ribu. Bile su svježije, skoro žive, u lopuhu savršeno očuvane od ljetnje žege, muha i raspadanja. Očaravala su ih njihova vitka, tamnozeleno leđa sa bezbroj crveno-crnih tačkica na bokovima.

- U ribara mokre gaće, za večeru ne zna šta će - šalio bi se s djecom, plašeći najvećom ribom upravo tog najmlađeg koji ih je brojao i ređao po veličini. Upravo je o njemu malo prije starom komšiji govorio. A taj najmlađi napunio proljetos trinaest godina. Dobio ga je u poznijim godinama, tri godine ga je majka dojila. Bio je očev mezimac. Zdrav i veseo dječak, koji bi, samo da je mogao, grlio čitav svijet. Svijetle puti i plavih očiju, izdvajao se krupnom pojavom i veselom prirodom, zbog koje je uvijek bilo čaršijske djece oko njega. Sve ga je zanimalo, sve je volio da vidi i sazna. I to je, kao i sva djeca njegovih godina, htio odmah. Brzopleto radeći, ne misleći mnogo o onom što radi, a još manje o posljedicama, nekoliko je puta sebe i komšijsku djecu dovedio u ozbiljnu opasnost. Pao je s očevog starog, velikog bicikla i tako se razbio da je zaradio poveći ožiljak koji je jasno sjekao desnu obrvu. Ta rasječena sinovljeva obrva stalno ga je podsjećala da je drugačiji od sestara, da ga zbog toga mora uzeti u ruke kako ne bi bilo po onoj narodnoj 'U stara baba đeca po sokaku'!

Iako je bilo oblačno zbog kiše što je svu noć padala, nije mogao rano da krene. Bio je treći dan Ramazanskog bajrama, a on, otkako je još kao dijete počeo sa ocem da klanja, nije mogao zamisliti namaz osim u džamiji. Vani je klanjao samo kad mora. Samo u džamiji namaz je za njega bio ono što jeste, a ne ono što se od njega na različitim mjestima i poslovima tražilo i očekivalo. Džamija je unosila mir i spo-

kojstvo u njegovu dušu. Upravo za tim mirom on posljednjih godina posebno traga, jer vidi sve je otišlo vragom i više ništa nije kao što je nekad bilo. Mir koji oplemenjuje našao je i u planini. Ona mu je nesebično otvarala svoja nje-dra i zauvijek ga vezala za sebe. Prokletije i ribolov odvajali su ga od svakodnevnih, sve češćih životnih problema i briga. Ribu je prvi put ulovio po savjetu dječjeg ljekara koji je liječio njegovu trogodišnju ćerku od rahitisa.

„Nikakav lijek, ništa joj neće pomoći kao riba. Ali ne ona koju ćeš da kupiš, nego ona koju ćeš tu, kod nas u rijeci da uloviš“ - savjetovao ga je.

Od tada je prošlo podosta godina, ćerka bi sada mogla biti i udavača da ne ide u školu, mislio je. Ali, planinu i ribolov više nikada nije napustio.

Sinoć je padala kiša i riba danas odlično radi, veselo pomisli. Ipak, zbog starog komšije nije mogao da požuri i brže stigne kući. U ulici, nekoliko kuća ispred njihovih, zavijao je komšijski pas. Tačno nasred puta, okrenut prema nebu, žmureći i izvijajući crnu njušku i prljavu šiju. Čitav prizor izgledao je sablasno.

Dabogda zavijao za tvoju glavu, pomisli, sjećajući se šta mu je otac još kao djetetu o psećem zavijanju pričao. Gađa ga kamenom, a misao mu nehotice ode prema čovjeku što je sa njim polako, korak po korak, teško dišući stizao kući.

Kad je Mehdija stigao, sin Zako je već bio spreman. Sa njim je bilo još jedno dijete koje je, sudeći po odjeći na sebi, vjerovatno došlo da ide u ribolov sa njima. Podugačak prut i udica, ranac sa priborom i ceger sa hranom što žena bijaše spremila, odavno su ga čekali na terasi. Djeca su imala još jedan zavežljaj koji je štrčao iz crvene džaklje, koja nije bila Zakova.

- Ti baš jutros odocni - reče mu žena više da ga oslovi nego što je tako stvarno mislila. Ona je znala da će on u ribolov i čekala je da ga isprati kako bi neometano mogla da

se bavi svojim poslom. Na treći dan Bajrama redovno je, sa ćerkama, išla u Jara, u rod sa kojim njen Mehdija nije bio baš u najboljim odnosima. Prećutno su prelazili preko toga kao da je sve u redu.

- Zadržah se sa komšijom. Baš je, jadan, oslabio. Jedva dođosmo... Nemoj da zaboraviš noćas kad se vratim, najbolju ribu da mu očistiš i poneseš. Obećao sam mu. I objasni onoj njegovoj unuki kako da je isprži.

- A ti, čiji si? Što si se tako opremio? – okrenu se i odmjeravajući dijete od glave do pete. Da ne bi možda sa nama? Oprosti, ali ja ničije dijete ne vodim sa sobom. Zovi baba, pa nek te on šeta i zabavlja. A samnom nećeš, vala. Jok! Nikako – našali se sa dječakom.

Izrastao i štrkljav, pjegav i skoro crvene kose, dječak je ćutao. Nije ni stigao da odgovori, a preduhitri ga Zako.

- Molim te, babo, samo ovaj put. Pričao sam mu o Savinom kamenju i Pustim vratima. Samo da ih vidi, makar i izdaleka. Nosićemo ti ranac i vodu. Ćutaćemo kao zaliveni i nećemo ti smetati. Samo danas!

- Ranac mogu da nosim i sam. A vode u planini ima napretak. Uostalom, šta ti ja tu objašnjavam, danas neću tamo. Savino kamenje i Pusta vrata nijesu u tom pravcu.

- Molim te, babo, sam o ovaj put. Nećeš ni primijetiti da smo tu.“

- Hoću uz Treskavicu. Ti i ne znaš kako je tamo divlje i opasno i za mene, a kamoli za vas. Dobro bi bilo da i ti kući ostaneš. Ko će kuću da pazi? Zar se nijesmo dogovorili: Kad ja nijesam tu, ti si gazda u kući.

U taj mah uplete se i žena:

- I ja mislim da ne bi trebalo da idu. Vidi u šta je ovaj mali Halimin došao! U plastične papuče i kratke pantole! U to se ne ide uz klizavu rijeku i hladnu planinu. Dug je dan, Treskavica daleko, premoriće se i bez muke ih nećeš vratit.

Dva dječaka stajala su ispred njega sa strahom, iščeku-

jući odgovor. Mehdija se sjeti čije je dijete. Halimino, muž joj je prije tri godine stradao u šumi. Bi mu žao što dječaku prije pomenu mrtvoga baba, pa, da se iskupi, preko volje, kroz zube procijedi:

- Dobro. Ali, samo danas. Neću ni glas da vam čujem. Ti znaš to ribu plaši, a mene ljuti. Ići ćete za mnom... Podalje i od vode i od obale. Dajte mu nešto Zakovo da obuče i obuje da ne ide go uz planinu - suho dodade. Brzo, vještim pokretom uhvati štap, a ranac prebaci preko vrata na leđa.

Krenuše. Treskavica je glavna vodna arterija ovog kraja. Nastaje od Zlorečice i nekoliko dužih pritoka, koje s proljeća zbog topljenja snijega i čestih kiša podivljaj. Njen vodotok na izvorištu, u to vrijeme, izaziva strahopoštovanje. Na trenutak pomisli kako bi zbog djece koja su krenula sa njim bilo lakše da krene u suprotnom pravcu, prema Jasenici, ali se brzo predomisli jer je upravo tada vozač šumskog, svima dobro poznati Zamo, dolazio velikim, starim fapom. On je vozio radnike na posao i i vraćao ih, ali su i mještani često, naročito ljeti, na katun, sa njim odlazili ili se iz borovnica vraćali. Snažno brujanje motora natjera ga da na brzinu odluči da odu sa njim dokle god put to bude dozvoljavao, nadajući se da će nadoknaditi dan koji je odmicao.

Za Mehdiju su planinski pejzaži i daleki vidici, krševi i litice ispod kojih su se skrivali, brojni vodotoci, bili najdraža mjesta koja je mogao posjetiti. U posljednje vrijeme je sve više volio da im se vraća i uživa u njima. Nikad mu nije smetala samoća planine. Šumski zvukovi su ga ispunjavali, a huk planinske vode odnosio je iz njega muku s kojom bi često dolazio. Znao je da svako mjesto ima svoju priču. I prije nego bi krenuo u ribolov kao da je iščekivao da ga pozove neko od onih kojih odavno nema. Čak i s jeseni, kad su rijeke od svakodnevnih kiša mutne nabujale, on bi odlazio da posmatara bujicu, diveći se zaglušujućoj snazi nadošle vode.

Djeca kojoj je bilo prvi put da se voze fapom, uživajući u

avanturi, čvrsto su se držala za karoseriju velikog kamion, prateći brzo promicanje zaseoka kojih je gore, preme planini, bilo sve manje. Oblaci prašine zaklanjali su krivine i vidike.

Stigoše blizu Bare. Kamion im je skratio put baš toliko da su bili otprilike tamo gdje bi on bio i da je jutros rano krenuo pješice. To saznanje ga obradova. Zadovoljan što nije izgubio dan, lako skoči s kamiona i sa prašnjave karoserije prihvati komšijsko dijete. Zako spretno skoči sam. Uz rijeku nije bilo priče. Djeca su za njim išla sporije jer je tražio da razmak između njega i njih bude poveći. Oni su, ionako, zastajkiivali, radoznalo posmartajući okolinu. Ipak, u stopu su ga pratili, jer je Zako gorio od nestrpljanja da drugu pokaže čuvenu očevu majstoriju pecanja zbog koje su došli i koja je ušla u priču još kada je prije nekoliko godina, na Ilindan, donio iz Lima dvadestak pastrmki. Jedna je bila kapitalac, toliko velika da su se dokone komšije okupljale cijeli dan da je, uz lokum i kahvu, zagledaju i mjere.

Rijeka, koja je na početku izgledala mala, sada se odjednom širila i, preskačući kamenje, nestajala iza isprepletanih joha i vrba. Hlad oko vode stvarale su i brojne topole svojim širokim i raskošnim krošnjama. Potmulu huk vode brze planinske rijeke koji je dolazio iz duboko usječenih obala, davao je svemu neku divlju ljepotu koju djeca do tada ne bjehu doživjela. Osjećaj strahopoštovanja brzo ih ispuni i nesvjesno se pribiše jedan uz drugoga.

Najzad stigoše do Pločica. O njima slušao je Zako u noćima kad bi se otac najkasnije vratio, kad bi sestre pospale čekajući ga i kad bi se majka zabrinuta još od akšama vrtjela po kući, zavirujući svaki čas kroz prozor. Tada bi uvijek nastajala svađa, jer se majka ljutila što je tako daleko išao sam i što se po noći, opasnim putem, vraćao. Još kao mali, on je, i ako ih nikada nije vidio, upravo zbog majkine brige i ljutnje, stvorio neku stravičnu sliku u svojoj glavi njihovu sliku zbog koje je i danas osjetio hladnoću u stomaku kad je

Zamo, na odlasku pružajući ocu ruku, ozbiljno rekao da ih ne vodi dalje od Pločica jer neće uspjeti za dana da ih vrati. Sada, kada su bili tu, predio mu se zbog oblačine, viskog drveća, bujnog divljeg rastinja i huka planinske rijeke, učini strašnjim nego što ga je zamišljao. Naježi se. Zamoli oca da stanu kako bi se odmorili i jeli.

Pločice su u stvari bile oveća čistina oko najšireg dijela rijeke. Na tom dijelu rastinja skoro da i nije bilo, što je otvaralo vidik na obje strane. Voda je bila plića, skoro mirna. Pažljivi posmatrač mogao je lako opaziti rojeve mušica iznad mirne površine. Ali, malo naniže, vidjelo se da se voda skuplja kaskadnim koritom i da ubrzava tok sužavajući se na jednom dijelu oko kojeg je bilo mnogo hrasta lužnjaka i šumskog jasena. Iz daljine, zbog brojnih brzaka i pjenušave vode, činilo se kao da drveće davi rijeku. Tu nije bilo šljunka koji voda s jesni i proljeća donosi. Oko vode velike, ravne ploče, crne i sive. One uz vodu tamnomrke i uvijek vlažne. Nađoše jednu ravnu, suhu ploču i tu zastadoše. Iza njih se prostirala livada, koja do samih ploča bješe jednim dijelom pokošena ali tek toliko da se nebi išlo po pločama. Na jednoj obravnoj stijeni, bliže livadi nego vodi, bilo je ognjište. Odavno ugašeno i kišom isplakano.

Dok su jeli, otac je ćutao. Malo prije, uzveši abdest na rijeci, klanjao je na pokošenoj čistini. Leđima okrenut vodi, ispravlajući se i klečeći, izgledao je nestvarno u tom zelenilu koje ga je poklapalo i kojem se ničice predavao. Prvi put je Zako vidio oca da klanja van džamije. Htjede da ga nešto o tome upita, ali po očevoj užurbanosti shvati da nije vrijeme ni za kakva pitanja.

- Odavde nećemo dalje. Malo dalje su proplanci, možete kad vam dosadi otići da uberete borovnice i jagode. Da obradujete majke i sestre kad se vratite kući. Ja idem dolje kod Velikog vira i Crnog kamena. Prošli put sam onu najveću baš tu uhvatio.

Zako razveza zavežljaj i izvadi dječakov štap za pecanje. Očigledno je bilo da je nov, ali i da je dugo stajao. Najlon na mašini bijaše pohaban. Dade ga ocu.

- Pa vi ste došli da pecate! A ja mislio u džakli loptu ste donijeli! E, vidi ti Haliminog iblisa, pravi pravcati štap za pecanje ima! Odakle ti?

- Još ga je babo kupio. Stoji tako, nesastavljen... Godinama... Majka ga je dok smo bili mali od nas krila. Kasnije, kad smo ga pronašli, nije dala da se dira. Jedva sam je ubijedio da mi ga da. Pupustila je tek kada sam joj rekao da ćeš ga ti sastaviti i da ćeš me ti učiti kako da pecam.

Mehdija sjede. Iako je bilo oblačno, ploča je bila suva i prijatno topla. U nekoiliko spretnih poteza sklopi štap i bez ikakvog probanja daje ga dječaku. Uze zatim svoj i značajno reče:

- Ja sam sa ovim naučio. A taj što ti imaš, nije ti za rijeku, nego za jezero. Ovdje ima puno niskog rastinja i drveća pa lako možeš zakačiti lišće i izgubiti udicu. A udica ti je, moram priznati, stvarno dobra. Hajde da pronađemo mjesto sa kojeg vas dvojica možete da probate.

Iako je čistina zbog ploča bila povećana, on nije mogao odmah naći pogodno mjesto, na kojem bi nas ostavio da okušamo prvu sreću. Njemu se žuriilo jer je podne bilo odavno prošlo. Na trenutak pomisli da bi najbolje bilo da uopšte danas i ne peca, nego da bude uz njih i da im pokaže. Nađe vir gdje je voda plića, a na obali nije bilo mnogo drveća i niskog rastinja. Zaključio da baš tu dječaci mogu do mile volje zabaciviti, a uz malo početničke sreće i neku ribu uloviti. Odlazeći, reče im da odatle ne mrdaju. Na blagom zaokretu rijeke, tamo gdje se voda, pjenušajući, počinjala naglo spuštati, bila je velika Crna stijena iznad koje su se pružale bujne krošnje stogodišnjih vrba. Ovo mjesto, koje je narod iz nekog razloga nazvao Tulac, bilo mu je najdraže. Tu je uvijek lovio najbolje, ali tek pošto bi se dobro

načekao i namučio. I ribe su tu bile posebne. Velike i jake, često su mu otkidale najlon i odnosile udicu. Zbog toga je na Pločicama i Tulcu sa posebnom strašću lovio.

Prije nekoliko godina kad su bile poplave, voda je odnijela dio zemljišta oko stijene i potkopala ju tako da je izgledala veća i isturenija. Sjedeći i pecajući skoro sa samog njenog vrha, Mehdija je uzbuđeno osjećao žilu kucavicu. Mir i spokojstvo stopiše se s mirisom rijeke, zelenom bojom okoline i tamnilom vira ispod i oko stijene. Voda je divlje pjenušala. Za to vrijeme dječaci su se mučili sa udicom. I u njima je raslo čudesno uzbuđenje. Voda i vazduh izbistriše im glave i najzad zakačiše mamac na udicu. Zabaciše prvi put.

Na Tulcu, nedaleko od njih, zaklonjen velikim krošnjama drveća, Mehdija je poduže čekao da osjeti dobro poznato trzanje pruta koji bi se počeo zatezati i savijati skoro do pucanja. Uzalud je zabacivao i čekao, mijenjao mamce i položaje - ovoga puta riba nije grizla. On se tokom dugih godina ribolova naučio da je strpljenje u lovu najvažnije i da su žurba i nervoza najveći neprijatelji. Jednostavno, bilo je dana kad nije bilo ulova. Ipak, on tvrdoglavo odluči da ovo ne bude jedan od njih, pa se spusti prema Velikim virovima, oko 700 metara nizvodno. Odlazeći, vidio je dječake kako sjede na ploči i opet nešto oko štapa petljaju. Ko koga ovdje lovi, pomisli i nasmija se.

Šta se kasnije dogodilo ispod Crne stijene na Tulcu i Pločicama, Mehdija nikad nije tačno saznao. Mogao je samo poznavajući rijeku da pretpostavi i da iz priče onog ko je galedao smrti u oči sklapa strašne slike. Ponekad, dječak skoro i da se nije sjećao trenutka kada su, ne razmišljajući, ušli u vodu i krenuli za štapom koji im je pao u vodu. Nadali su se da će naići na zgodno mjesto da dohvate štap.

- Ubiće me majkaaa... - zaplakao je dječak.

Siguran da će uspjeti, Zako je nastavio niz rijeku, ne primjećujući da mu voda brzo raste poviše struka i da po-

činju brzaci. Prvi veći na kojeg je naišao poklopi ga. Ledeno hladna voda zavitla i kao krpu baci nevještog plivača u vir ispod Crne stijene, sa koje je Mehdiya, samo pola sata ranije, pecao. Divlja struja sklopi se oko njegove glave. Poče da se davi. Vodena struja baci na smrt preplašeno dijete na drvo kod stijene. Trula grana se polomi i dječak ponovo nestade u pjenušavom viru. To vidješe samo Halimin sin i tmurno nebo iznad Prokletija.

Mehdiya je, kasnije, nebrojeno puta, oživljavao prizor koji nikada nije vidio. Svaki put kad sklopi oči, on vidi Haliminog sina kako trči niz Tulac i čuje njegovo izbezumljeno dozivanje. Dozivao je čas njegovo, čas Zakovo ime. Modrih usana, bez duše, mokro i boso, dijete je pomahnitalo vrištalo, isprekidano ponavljajući da je Zako udario u stijenu i da ga nema. Nije znao da kaže ništa više. Na sva Mehdiyina pitanja plakao je vičući:

- Prije, prije...

Ne samo Halimin sin, nego i on sam kasnije nije mogao da se sjeti koliko je dugo tražio sina niz vodu. Očajnički se okretao puštajući da ga nosi struja i brzaci prevrću, vjerujući da će ga, iza nekog narednog većeg kamena naći. Vriska djeteta koje je trčalo uz obalu prateći njegovo plivanje, parala je šumu i njegove uši. Nije bilo ni djeteta ni odgovora.

Zaka je u rano jutro našla Gorska služba spašavanja. Voda koja je zbog kiše bila nabujala, odnijela je u toku noći beživotno tijelo i zaustavila se na 800 metara od Crnog vira i Pločica. Na lijevoj sljepoočnici zjapila je rana. U modroj i zgrčenoj dječjoj šaci našli su udicu. To je bio prizor o kojem se danima pričalo u kućama i prepričavalo u seoskoj kafani. Prizor kojim su majke kasnije plašile i odvrćale djecu da ne idu na rijeku.

Klečeći iznad tek izvađenog sinovljevog tijela iz rijeke, uzevši mu glavu u šake i sklanjajući pijesak s modrih usana, Mehdiya bolno izusti:

- Bože, hvala ti što uze mog jedinca, a ne Haliminog jetima.

Godinama loveći, Mehdija se uvjerio u opasnosti koje vrebaju u lijepoj i netaknutoj, ali i divljjoj prirodi. Žena se uporno ljutila što ide tako daleko na pecanje, a on joj nikada nije priznao da se više plašio zvijeri i planine. Nikad mu nije ni u snu palo na pamet da rijeka, koju je toliko volio, može da bude takav krvnik. I ono što je bilo najgore: svoje je dijete krvniku doveo upravo on.

Gora od smrti jedinca bila mu je žena. I o njoj se, poslije Zakove smrti, puno pričalo. Skamenjena, gluha i slijepa za muža i sve što se dešavalo oko nje. Užasom odvojena od svijeta koji je dolazio i odlazio. Ni na dan dženaze, nije primjećivala nikog. Rukom je milovala mrtvog jedinca i nemošto plakala. Žene što su uplakane dolazile na žalbu, vidjevši je takvu, kasnije su uzbuđeno pričale da će i ona sa njim živa biti sahranjena. I kasnije, kada su im dolazili na hatar, ona bi gledala u jednu tačku ispred sebe, skoro nikad ne odgovarajući na ono što bi je pitali. I muža i sebe kažnajvala je ćutanjem.

Mehdija više nikad nije otišao u ribolov. S tugom je gledao u daleke visove i vrhove Prokletija, čekajući dan u kojem će efendija poslije nekog namaza opet reći da je to onaj u kojem se određuje ko će ove godine umrijeti. S čežnjom je čekao svoj dan. Postao je svjestan da to neće biti smrt nego ponovno rođenje.

Ramiz Nani Šaćirović

ŽIRAČKA KOŠIJA

Po požutjelim strnjištima jata ptica žanju preostale klastove hudoga ječma. Među njima galama, vika, svađa, rekao bi čovjek da je neko nekome preorao ili prekasio i ono malo izandale njive ili livade sa kojim se zadovoljava sirotinja. Sa šuma polako nestaje zelen, pa se pretače u tamnije boje različita i neopisiva kolorita. Na sve strane, od ranoga jutra, čuju se glasovi vršilaca, koji svojim halakanjem, tjeraju mršavu kljusad da trčkara po gumnu, kako bi i zadnje zrno skušenog ješma opalo, a slama se izdrobila i postala mekša za jalovinu preko zime. Navalilo sunce, navalio dan, a navalili i vršioći kako bi se kurtalisali zadnjeg napornog rada za ovu godinu. Još im samo treba kola drva za prvo vrijeme i da dočekaju surove zimske dane, koji traju dosta dugo, predugo u ovim krajevima, u kojima su ljudi bliže nebu i Bogu. Kad čovjek malo pobolje analizira život ovih gorštaka i njihovu vršidbu, može vidjeti raznolikost vršaja, količinu snoplja i zadružnost. Neki tek nasadili vršaj, drugi to rade po drugi put, jer su podranili, a imaju mnogo dana da vršu, dok treći već viju ovršeno žito i odvajaju ga od pljeve, vijučući ga drvenim lopatama na povjetarcu koji je kao stvoren za vijanje. Na ponekom guvnu mogu se vidjeti po dva mršava kljuseta kako glavinjaju jedva se krećući po nasadu i dugo omotavaju i odmotavaju konopac oko stožera, dok na drugim po četiri-pet konja gaze slamu i brzo vrhu vršaj. Oko nekih guvana dva-tri čovjeka jedva da skole nasad, dok oko drugih po njih, brzo i lako urade posao i tjeraju dalje.

- Ukraj, ukraj, ohohohoho! - razliježe se po brdima i dolinama, gdje je ko nasadio vršaj, pa sebi i drugima daje gajret da izdrže i završe posao na vrijeme, fijučući bičem ili

dugačkim, ljeskovim prutom preko konja kako bi ih ubrzali da trče po nasadu.

- Da bi da potraje ova' lijep vakat, da kurtališem ovo žito, helj, će skoro svadba, a ne velja da se prekida pos'o, more i da se okiša pa će se odocnit vršidba. Tek, nadam se u Allaha krasnoga, da će pušćit ljepotu, da se odmorimo pa da se provešel'imo, - zabrinuto vodi razgovor sam sa sobom Mahmut-aga, jedan od bogatijih i zadružnijih Žirčana.

Ispod šljive, u hladu, Mahmut-aga pije kahvu i puši cigare. Sjeo na šiljte, koje mu je donijela šćer Hasima, gleda radnike i najamnike kako vrijedno rade. Na sebi ima ćurak, ispod kojega se vidi vezen džamadan preko bijele košulje. Nove čakšire, sa crnim gajtanima, bijahu bijele kao snijeg. Na nogama mu tek napravljeni opanci od kože, lijepo urađeni i vezeni. Oko vrata visaše ćustek od srme, na kome je bio privezan sahat, uđenut u naročiti džep sa strane od džamadana. Bijeli šal savio oko ćulaha bi rekao ćovjek na glavi mu snijeg koliko se bijeljaše.

- Ago, hoćemo l' da izvedemo konje, da očistimo guvno, pa da sakupimo žito u kup i da ga vijemo? – pita ga sinovac, Ešref, kojega je on dosta odvajao od ostalih, ćak i od sinova, jer je bio terbijet za poslove, uriježan u svemu.

- Ela, midžovo, uradite kako ti kažeš - poslije gutljaja kahve i izbaćenog duhanskog dima, izusti Mahmut-aga. Inaće, je Mahmut govorio polako i otegnuto, te mu je svaka rijeć bila odmjerena i na mjestu, po ćemu je bio poznat i priznat među ljudima. On izvadi sahat iz džepa od džamadana te pogleda u njega. Bješe frtalj do šest, po alaturki, i vakat za klanjanje podne namaza. Podiže se i sa ogrnutim ćurkom na košćatim, povijenim, ramenima, laganim koracima, ode u ćardak da klanja. Dok on preklanja, vršaj bi sakupljen oko stožera te poćeše da ga viju. Dvojica sa drvenim lopatama poćeše vijati žito dok njih dvoje-troje, sa džakovima na glavama i metlama u rukama, sklanjahu kukolj i pljevu ustra-

nu. Vruć, podnevni, povjetarac puha odnekud od Koniča i nosi pljevu prema košarama. Poslije poduzeg vremena žito bi smireno, unijeto u koševe na tavanima kuće i čardaka.

Prođe neki dan i vršidba bi skoro gotova. Ponegdje se moglo vidjeti da ljudi još vršu. Bio je adet da bi se ljudi uor- tačili i pomagali jedni drugima.

U svoj toj vrevi, zadnjih dana vršidbe i jesenjih radova, jedino se Pašan mogao vidjeti da ništa ne radi već trčkara po Bazvi i preko Glogovika gore dole. Preko Bazve se uvijek održavala košija kad bi bila svadba u Žirču ili neko veselje. Nagrada je bila mahrama ili košulja, a ne rijetko i oboje. Ipak, ni mahrama niti košulja nijesu imale toliku važnost kao što je to bio naam da se pobijedi, da se pročuje, da se prepričava od svadbe do svadbe. Dosta košija je Pašan do- bijao, ali je stalno strepeo od Rama iz Ruđa, koji je bio lakac na nogama, izdržljiv i brz. Njih dvojica su bili veliki rivali, pa kad bi trčali košije u druga sela, oni bi se dogovorili ko i gdje da bude prvi, ali kad je bilo riječi o košiji u Žirču, tu nije moglo da bude dogovora.

Slušao je Pašan o tome kako se Ramo priprema poodavno, kako na nogama nosi povelike čarape pune zemlje i pijeska i, da, kad to skine biva lakši. To uradi i Pašan, ali pokasnije.

Pašan je bio prilično naočit, sa svim muškim crtama i odlikama, da su na njega neke žene gledale sa požudom, dok je Ramo bio hupotan, ali prgav i zajedljiv čovjek. Nika- ko nije mogao da nađe zajednički jezik sa snahom Džanom, o kojoj se pričalo da zna svakoga vruga i đavola, „znala je da skine zvijezdu sa neba”, govore bi žene.

I ostali košijaši su se spremali, svak na svoj način, jer je ova, Žiračka košija, bila čuvena među Šaljama pa i šire. O njoj se govorilo među ljudima, ženama i djecom. O njoj je maštala većina mladića, jer bi im ona mogla donijeti ime i prestiž, mogućnost izbora ljepših djevojaka. Kako se primi- cao dan svadbe Mahmutova sina, Destana, to je rasla nape-

tost među ljudima. Padale su i opklade ko će uzeti Žiračku košiju. Većina košijaša je podozrivo gledala na Pašana i Rama, jer su znali da su oni favoriti, i da su mnoge košije po okolnim selima bile njihove. Priče o njihovom načinu trčanja, lakoći pokreta, tjerale su ostale da ih uhode u priprema. Neki su i njihov način ishrane saznavali, te su pokušavali da ih slijede u tome, čak su se raspitivali i o njihovom zdravlju. Tako je iz dana u dan rasla groznica Žiračke košije i trema učesnika pred nastup.

Dođe i taj dan. Poče svadba. U srijedu bi kana kod djevojačke kuće i kanadžije odniješe što treba od doma da se nosi za nevjestu. Kod mladoženjine kuće stižu daljni rođaci i prijatelji, odive sa djecom, a za njima komšije i poznanici. Okreću se sofre za večeru, malo se podžumbusi i ode na spavanje. Ukućani imaju pune ruke posla oko spremanja hrane za sutrašnji, glavni, dio svadbe kada će se ići za mladu. Najteže je ženama i djevojkama jer one treba sve da uredi kako valja i treba na takvoj svadbi. Ne smije se propustiti, ama baš, ništa jer bi rezil bile, a Bogami bi i mačuga Mahmut-agina radila. Kad osvanu četvrtak, počеше se spremati svatovi. Svi su se obukli kako su ljepče mogli. Dosta je njih dovelo konje. Među konjima ima dosta sedlenika koji se jarače za konjičku košiju u prijatelja. I to treba pregrmeti, uzeti košiju i u prijatelja i zato se radi nama ide i u druga sela da bi se našao dobar jahaći konj. Mehmedin, Mahmutov bratstvenik i takmac u nošnji i hormi, spremio bedeviju, okitio je đerdanima oko vrata, novu huzdu joj nabavio, a ona fisna, kako je samo to ona bila, nemirna toliko da pokušava da se otme dvojici momaka koji je jedva držahu za dizgine. Među svatovima ima dosta pješaka, koji će razdaljinu preći lako i povratiti se, samo da vide dunjaluk i da se najedu na svadbi jer su mnogi bili teški siromasi. Mnogi momci su dobili priliku da vide djevojke kako vire iz avlija i kikoću

se da bi ih svatovi čuli.

I biše svatovi do Sebečeva, i povratiše se nazad, veseli, uz svirku piskova i udaranje goča kojima su se najavljivali već od Kovača. Nadaleko se čulo šenlučenje iz pušaka i prangija ili ljevora, šta je ko imao. Sila svatova je tu bila, oko stotinu ljudi. Kod Mahmutove kuće nebo se prolomi od pucnja. Mahmut veseo što je sve serbes bilo i lijepo se prošlo, ne može da sakrije radost, baca cigare svatovima šakački kako bi im se zahvalio. Nevjesta uze nakonjče, okrenu ga tri puta u rukama, uze sito i, silno ga zabacivši, preturi ga preko kuće. I ona se vidaše plaha djevojka, dovdali i fisna. Uvedoše je u kuću, a pred kućom okrenu se kolo, pjesma i veselje.

Svatovi večeraše, podžumbusiše do preko pola noći i odoše svojim kućama. Daljni noćiše kod poznanika i prijatelja kako bi još sjutra bili na svadbi.

Osvanu i petak, dan kada treba vidjeti za šta su se svatovi krpali, dariviti nevjestu, zatim pogledati nevjeste kako dvore, odrediti, svaki prema svojem ukusu, koja je najljepša i razići se svak svome domu. Poslije darivanja nevjeste, svatovi ručaše. Sa svih strana nauži svijet da gleda nevjeste koje su se, poduvačene, nalazile odvojeno od ostalog svijeta, kako bi ih svako mogao vidjeti i dati svoju ocjenu. Petak je ženski dan, kada se one vesele same, bez muškaraca. Muški svijet ima prečega posla, košija je u pitanju. Mlada je dala vezenu košulju na biljegu, treba je osvojiti i ponijet pobjedu. Na razne strane grupice ljudi oko svojih pulena, nešto razgovaraju, pripremaju taktiku za košiju, merkaju ostale i nalaze mahane suparnicima. Oko Pašana okupili se Žirčani, onako samouvjereni, ponosni, ali zaziru od Rama, kojega su opkolili Ruđani, tapšu ga po leđima i hrabre. Poče priprema za start. Košijaši poskidaše čakšire, košulje, opanke i sve što je višak, što može da im smeta. Ostaše samo u dugačkim gaćama, koje zavrnuše do koljena, ulakšaše se. Neki blijedi, imaju tremu, strah ih. Neki drhte,

neki pokunjili i gledaju ispred sebe. Svaki se zadao o svojem jadu i brizi kako će stići prvi do cilja. Svi oni u mislima prelaze stazu preko Bazvi i Glogovika, prema Ruđanskom brdu, gdje se palaha vezena košulja na bijeloj motki. Koliko je bijela, udara u oči na ovom jesenjem suncu.

Na brdu iznad Ruđa, iza jednog trna, šćućurilo se 4-5 žena kako bi gledale košiju. Među njima Džana, Ramova snaha.

- Vala Ramo, ako Džana danas bidne živa, nećeš uzet košiju ni košulju. Ako ne mogu drukše, mogu kako mogu - gundā Džana sebi u bradu da je druge ne bi čule.

Na kraj Bazvi poređaše se trkači. Ustreptali, ustremili se prema cilju, pretvorili se u zapeti luk, koji će svakog trenutka izbaciti brzu strijelu, pogledi im uprti u košulju, koju vjetar lagano njiše, prezirući jedan drugoga, sa mislima o taktici koju će primijeniti, jedva čekaju znak za početak trke. Puče puška i trkači krenuše. Jedno momče iz Koniča u jagmi napriijed i povede košiju. Gledaoci se zapitivahu ko je to što krenu naprijed strepeći za svoje pulene. No, kako je momku to bilo prvi put da trči košiju, to ono na pola puta svrnu ustranu i ispade iz trke. Ostali trče svak na svoj način. Stoji bahat bosih nogu po prašnjivom putu, po osušenoj travi pokošene livade, koju je sunce spržilo, čuje se dahtanje već umornih trkača, brisanje znoja sa čela biva sve češće onih koji nisu povezali glave mahramom. Pored puta nadžakala se djeca i čobani pa trče za košijašima uz viku i galamu navijajući za Pašana. On i Ramo preže jedan drugoga krajevima oka kako se ne bi izgubili iz vida ne ostavljajući mogućnost da jedan drugog prevare. Kad biše pored Glogovika, poletje Ramo kao iz puške. Pređe ih sve i poče odmicati uzbrdo sve brže i dalje. Kako je tu uzbrdica, to mnogi već odustaše od trke, jedino se Pašan nije predavao nego je pokušavao da prati Rama. Ramo se osvrnu i vidje Pašana za sobom, dade sebi još malo snage i volje i sa lakoćom pođe prema cilju. Još stotinak dvesta metara i ko-

šija je njegova, pomisli Ramo i već poče da se raduje videvši da mu Pašan ne prilazi blizu obradova se i već poče da slavi pobjedu. Vidi sebe kako nosi vezenu košulju a naam za ovu godinu će biti njegov. Pričaće se po selima i posecima o njemu kao najbržem čovjeku u Šalja. Vidje sebe i na ramenima Ruđana, čuje poklike i prima čestitke od bratstva, čuje šenlučenje iz pušaka i prangija. Na pedesetak metara noge počeše da ga izdaju. Do tad ništa nije osjećao, bio je k'o pile. Noge mu postadoše olovne, a duša mu u nosu. Čini mu se da trči, ali ne odmiče. Čuje dahtanje Pašanovo za vratom, ali ne može da se odlijepi od njega.

- Šta bi Ramu, što ne trči, stiže ga Pašan i uze mu košiju - pitaju se svadbari i navijači Ruđani.

- Ja mislim da se prekide, prekide ga neko očima, ispale mu, - doviknu jedan iz Ramovog tabora.

Gore na brdu, pored jedne kleke, nevidljiva za ostali svijet, koji je bio zauzet ishodom trke, čuču Džana, skinula gaće sa jedne noge i gleda Rama kroz nogavicu, mrmljajući neku bajalicu. Pred sami cilj Pašan prođe pored Rama i uze košiju. Žirčani počeše da šenluče i da halakaju, noseći ga na ramenima, radujući se njegovoj pobjedi, koju je na čudan način izvojevao.

- Eee, nijesi ga Ramo danas uzeo košiju, helj, dok sam ja živa, ti nećeš bit prvi, no ko je sa mnom u zavađi tako će proj u svemu, ko je s đavolom ortačio guzicom je vlačio - zadovoljno mrmlja sebi u bradu Džana i smješka se sama za sebe.

U jedno vrijeme okrenu se Ramova majka i zavika:

- Kukavica ljuta, đe bi Džana? To je samo ona veštica uradila. Kako me Bog ubi da je ne prežim dok traje košija, no se uhabljatih gledajući moga Rama kako ka' srndać trči ispred svija - jada se Ramova majka.

- Ona kučka je velj'ki sihribas, znam ja, more i zvijezdu sa neba da skine, svaki sibir da poturi, da općini, teško joj

ga duši, da Bog da je gorela Džehenemska vatra, ja Rabi, - sa teškom kletvom i bolom u srcu ode Ramova majka kući, držeći se za ložičicu koja je sve više stezaše i uvijaše.

SUSRET KOD ČAMILOVE ČESME

Akad. Sreten Perović

predsjednik Dukljanske akademije nauka i umjetnosti

PRIPOVJEDAČ NAJBOLJEGA SOJA

PODŠEĆANJE NA ĆAMILA SIJARIĆA- ZNAMENITOG KNJIŽEVNIKA I DRAGOG ČOVJEKA

Uvaženi građani, dame i gospodo,

Poštovaoci stvaralaštva Ćamila Sijarića,

Iz zdravstvenih razloga nijesam bio u mogućnosti da budem neposredno sa vama, ali kad je riječ o Ćamilu Sijariću - ja sam sa vama, sa njegovim bliskim i sa svima onima koji su ga cijenili, voljeli ili se sa njim družili.

Vi dobro znate da nije ni lako ni jednostavno govoriti o *našem* Ćamilu, a još je teže govoriti o njegovom opštem značaju - kao stvaraocu koji je imao i moralne snage i književno-kritičkog dara da mentalitetski osobene *sudbinske priče* i humanističke poruke izvlači iz samog jezgra ljute balkanske povijesti, iz zloćudnih, iskušeničkih, magijskih dubina, koje po svojoj suštini vuku zrake iz svih Svetih Knjiga: iz staroindijske *Rigvede*, jevrejskog *Talmuda*, hrišćanske *Biblije* i Svete knjige Islama - *Kur'ana*. To, po nama, znači da su svi ti motivi koji se sudbinski realizuju u svim regijama Ekumene, tj. i na Dalekom i na Bliskom Istoku, i na zapadnom i na istočnom Zapadu, a najviše u našim - reklo bi se često surovim krajevima, s često nehumanim oblicima življenja i preživljavanja, međusobnog trpljenja i osmišljavanja, ljudskog bola, iskonskog jednako kao i prividno slučajnog, tuge koja nosi klicu radosti i rjeđe radosti koja se pretvara u snježni smet ili oluju - što je najava klice nekog dubljeg

životnog smisla, radosti koje brzo svenu i potamne, uprkos naznakama energičnih ljudskih neobuzdanosti, spontanosti i iskonskih želja.

Nije moje da u ovom trenutku zborim o Ćamilovim književnim vizijama i ostvarenjima; to su toliko puta, znatno bolje i kompleksnije uradili drugi, moji savremenici i naši sljedbenici; ali Ćamil i njegovo djelo iziskuju i zaslužuju da o tim mentalnim i moralnim *temeljima*, posebno na sijarićevski način prezentiranim „narodnim“ poukama i porukama (nekad škrtim, *obrednim*, nekad ironičnim, nekad humornim i crnohumornim) saznaju i kažu ponešto i mlađe generacije, porijeklom iz svih ovih naših sredina, naravno - ne samo iz mitski interesantnog i *mističnog* Bihora. Danas je najveći dio naše mladosti ambijentiran u sasvim drugim uslovima, u Evropi bogatoj formama življenja i nijansama svakovrsnih i svakodnevnih iskušenja, češće nego što se to uzgred zbiva, pa je nužno da se razmisli o svojim korijenima, ne da sebe opterećuju nego da sebe obogaćuju - drukčijim vrijednostima od drugih vrijednosti, a zanimljivijim i na izvjestan način atraktivnijim za druge, pa i za svoje *evropsko* potomstvo. Jer nije Crna Gora, ni bjelopoljska, petnjička ili bilo koja druga naša regija, atraktivna i vrijedna samo kao folklorni bostan, ili kao pejzažna, katunska livada; tu su one dublje ljudske vrijednosti: multikonfesionalna duhovnost, bogati jezički milje, izazovno moralno nasljeđe, kojemu se vazda mora obazrivo i s kritičkom distancom prilaziti; a tu su i izmaštani oblici otpora izolovanoj, zatvorenoj, umagljenoj i nemaštinom opterećenoj egzistenciji... I sve je to poučno za one koji hoće da misle, da uče, da budu svoji i u najgušćem civilizacijskom i ekonomskom saobraćaju Ujedinjene Evrope, tj. i naše nesumnjivo - drukčije budućnosti.

No, vratimo se Ćamilu, čije ime u prijevodu znači „savršeni“, „potpuni“, „uzorni“. Nije, naravno, naš Ćamil bio u svemu savršen, kao što niko od nas nije; ali je bio i ostao

po svemu osoben, originalan, duhovit, mudar, dovtljiv a nenametljiv, uporan, prividno smiren a emotivno bogat, šarmer kao rapsod, orator kao evokator ljudskih sudbina, vrlina i mana crnogorskih, bihorskih, sandžačkih, bosanskih, i ne samo uzgred – drugih, mnogih drugih. On je najbolji slikar klasičnog mentaliteta svojih zavičajaca, ali – posredno - i univerzalnih ljudskih vrijednosti. On je od svega toga, od sve te složene ljudske materije, svestranije inkorporiran u život, usmen kao i pismen, a tu rijetko tako darovitu simbiozu njegova proza uzdiže do nadnacionalnog vidikovca, do bregova sa kojih se vidi i Stambol i Jerusalim, i Bijelo Polje i Sarajevo, i Meka i Medina; a iznad svega toga bogatog svijeta duhovnosti, stradanja i trpljenja, stoji nadmoćna sijarićevska elegija, epsko-lirska tugovanka nad mukotrpnom sudbinom, koja potiskuje, a ponekad i poništava – smisao stremljenja ka pravim, univerznim ljudskim vrijednostima.

Sa Ćamilom sam drugovao i na izvjestan način prijateljevao dugo vremena. Ali sa njim niti jedan dan niti bilo koje književno i izletničko saborovanje nije bilo dugo. On je umio da sve začini pričom koja opsenira - jezikom, fabulom, poukom, nenametljivim humorom. Znao je Ćamil da zabavi, u višem smislu riječi, i najprobirljivije jugoslovenske, južnoslovenske i gostujuće ličnosti, jednako dame i gospodu, jednako mlade i one koji su daleko od mladosti. A volio je život, volio je ljepotu ljudskog lika, imao je smisla i šarma da opsenira i mlade i srednjevječne dame, da ostavi dobar i trajniji utisak, pa i da se bori za partnerski prestiž, što je u našim književnim, posebno festivalskim ambijentima bilo prirodno i uobičajeno. A gostovali smo, s većim ili manjim ekipama, u mnogim sredinama, u Srbiji, Bosni, Makedoniji, naravno – najčešće u svojoj Crnoj Gori, mada smo mi tada i sve ostale jugoslovenske krajeve smatrali, manje-više, svojim, našim, *samoupravnim*.

Ćamil je imao jednu dirljivo duhovitu definiciju

socijalizma, našeg – jugoslovenskog socijalizma, uvijek pragmatično posesivnog. Govorio je: „Socijizam je takav društveni sistem koji, ako hoće - ima para za kulturu, ako neće – nema para za kulturu!“ I mi smo tu duhovitu sijarićevsku definiciju ponavljali kao socijalnu lozinku, jer je kultura na ovim našim prostorima vazda bila iza, umjesto da bude ispred – dnevne politike.

Kad smo sedamdesetih godina prošloga vijeka bili u Banjaluci i u Kočićevom Zmijanju, možda prvi put sa supruigama i Ćamil i ja, nas obojicu su na književnim večerima predstavljali kao akademike. Ja sam u Banjaluci direktno sa bine glasno replicirao voditelju: „Ja nijesam akademik!“, što je publika pozdravila kao duhovitost. A Ćamil je to prokomentarisao: „Jesi, Sretene, jesi akademik, ako to ljudi tako hoće!“

Mnogi koji su poznavali Ćamila, koji su sa njim drugovali – svejedno u Sarajevu, Bijelom Polju ili na Cetinju – u književnim ili samo prijateljskim trenucima – šetiće se mnogih duhovitih anegdota, neke od njih su i donžuanske prirode, ali ovo nije prilika da oživljavamo svo to bogatsvo jednog ljudskog života, jedne ličnosti koja je ostavila trajni doprinos crnogorskoj i južnoevropskoj književnosti i kulturi.

Pri kraju ove riječi moram da pomenem da je moja najintenzivnija književna komunikacija sa Ćamilom bila kad smo, u tadašnjem titogradskom Gragfičkom zavodu, pokrenuli antologijsku biblioteku „Luča“, koja je godinama izlazila u kolima od po šest knjiga godišnje, sve do svojih osamdesetak tomova klasične i moderne crnogorske književnosti. Ćamil je u toj znamenitoj ediciji zastupljen u prvom kolu romanom „Bihorci“ (sa predgovorom dr Slavka Leovca) i u petom kolu „Luče“ – izborom pripovjedaka koje je odabrao i predgovorom komentarisao takođe naš zaslužni pripovjedač Sreten Asanović. U pismima koja smo tih godina izmijenjali nema teorijskih ili estetičkih stavova –

ni sa njegove ni sa moje strane. Mi smo bili odveć kolegijalno bliski da se moglo komunicirati i na nivou uplate honorara ili ispravke koje pogreške u tekstu predgovora ili samih pripovjedaka.

Kao jedan od odgovornih urednika Biblioteke „Luča“, pa i ovih Sijarićevih djela koja su u njoj zastupljena, želim da citiram uvodni pasus predgovora Sretena Asanovića za izbor Sijarićevih pripovjedaka. (Citiram) „Rijetko je koji naš pripovjedač kao Ćamil Sijarić u svom djelu približio i objedinio, na neki način, i Crnu Goru, i Bosnu, i Srbiju, kao da je to proza svakog od ovih regiona, iako je po svom duhu i poruci građena prvenstveno na crnogorskom etosu.“ Ćamil je bio ponosan na ovu formulaciju, koju je Sreten Asanović, uz punu njegovu saglasnost, napisao daleke 1969. godine.

Na kraju ove riječi da ponovim: Ćamil je jedinstvena pojava u našoj književnosti i njegov dostojanstveni ljudski i literarni lik zaslužuje više nego što je ona pristojna bista u bjelopoljskom Parku kulture. Ja sam mu zahvalan za sve što je u životu svojski činio za ljude, za njihovu bolju budućnost, za civilizacijski i kulturni uspon sredina u kojima je živio i radio, za svoju Crnu Goru, za svoje Bijelo Polje, za svoj Bihor i svoje Bihorce.

Neka mu je slava i hvala!

Podgorica, 5. avgusta 2016.

(Besjeda je pročitana učesnicima ljetošnjeg susreta kod Ćamilove
česme, 6. avgusta u Šipovicama)

Hadžem Hajdarević

ŠETNJA SA ĆAMILOM

Slovo na Ćamilovoj česmi na Dobrim vodama (august 2016.)

Ovo je treći put da sam u Godijevu i Šipovicama. Posljednji je to put bilo u septembru 2008. godine. Trajale su Ratkovićeve pjesničke večeri u Bijelom Polju, teško bih se mogao sjetiti koja je bila moja uloga u dolasku u rodni kraj Ćamila Sijarića, samo znam da sam tog dana najviše šetao sam, odvojio sam se od drugih pjesnika i pjesnikinja, u sebi sam sricao ritam Sijarićevih proza, izgovarao pojedine rečenice onako kako bi ih on izgovorio na pojedinim književnim večerima, prisjećao se jednoga velikog naučnog skupa u Sarajevu o orijentalnoislamskoj kulturi na prostoru Jugoslavije (bilo je to, sjećam se, na Obali, u prostorijama tadašnje izdavačke kuće “Veselin Masleša”), i mi koji smo dolazili, navratili bismo da slušamo besjede Ćamila Sijarića u vrijeme kad su bile pauze, peo sam se tog septembra prije osam godina na ona brdašca tamo, prema Akovu, u blagoj nadi da ću sresti nekog od junaka iz Sijarićevih pripovijedaka vezanih za ovaj njegov zavičaj, nekog junaka iz *BiHORACA*, koje sam baš te godine nanovo bio pročitao.

Dok, evo, stojim pred vama, dok, zapravo, ponovo šetam ispod šljivika i između ograda od parmaka po Šipovicama, zamišljam da me iznenada susreće Ćamil Sijarić. Pozdravio bih ga. Sigurno bi me upitao: A koji si ti mali, od koga si? Rekao bih da sam Aganov, on ga ne zna, rekao bih da sam treći sin Agana Hajdarevića, iz sela Kruševo u dolini rijeke Sutjeske, koje je isto ovako gorovito i ovako živopisno poput bihorskoga kraja, rekao bih da znam ko je on i da sam mu jako zahvalan za mnoge ugodne čitateljske trenutke

koje sam imao uz njegove proze... Teško je pretpostaviti šta bi rekao Ćamil, vidio bi, po mome govoru, da zaista nisam iz ovoga kraja i da, ko zna, govorim istinu odakle sam i čiji sam... A najvjerovatnije ništa mu, zapravo, ne bih stigao reći, zbunio bih se, ali bih, sigurno, napisao, koji dan poslije, jedno pismo i poslao ga na njegovu adresu. Sumnjam da bi, i da je doživio devedesete godine prošlog stoljeća i prijelomnicu iz 20. u 21. stoljeće, koristio *e-mail*. Morao bih mu napisati standardno pismo, s markicom i obaveznim ubacivanjem pisma u poštansko sanduče, pa makar mu ga neko drugi pročitao ukoliko Ćamil ne bi imao vremena.

Napisao bih: Jeste li mogli uopće zamisliti, družo Ćamile, koji će se užasi, koji pogromi, koje fašizoidne piromanije dogoditi na ovim našim, balkanskim prostorima? Mogao sam mu pisati da ovdašnji čovjek, bilo da živi u Sandžaku, bilo da živi u Bosni, bilo gdje na Balkanu i dalje trpi samo-ubistveni sindrom kolonizirane svijesti i da je često primoran sudbinu sebe određivati ne iz vlastitih očiju, nego iz pogleda onoga drugoga, bilo da mu je taj prijatelj, bilo da mu je zakleti dušmanin. Književnost i kultura svedeni su na ponižavajuće prosjačenje u (samo)nametnutim stranačkopolitikantskim budžetskim labirintima, jedva se šta čita, mnogi pisci, kako je to govorio Andrić, umiru drugi put, umiru tako što umire njihovo spisateljsko djelo, sve je podređeno političkom diskursu, hipokriziji, ideološkom teroru kompariranja, bešćutnoj profitokraciji, nepredvidivim naciokratskim idiotizmima... Ili ne bih morao Ćamila time nimalo opterećivati? Veliki pisac je bio dovoljno mudar da sve to oćuti vlastitim dušnim sensorima. Možda bi samo, onako mudar, pun iskustva i sugurnosti koju je uvijek ulijevao u sagovornike, rekao: Opusti se, mali! Šta si sad našao pametovati? Ono reče da si Aganov? Ako ti se piše, piši! Ako ti se čita, čitaj. Ako ti nije ni do pisanja, ni do čitanja, hajde ti upravi se u to svoje Kruševo, zaputi se u tu dolinu svoje

rijeke Sutjeske, šetaj, kao što, evo, danas ovuda šetaš, i Bog će dati pa će naletjeti neka nada i nafaka će nekakva doći... Ne bih imao snage reći mu da sam ja pisac otetog zavičaja, sve je u dolini Sutjeske opustošeno, upoganjeno, sve što je ostalo jesu mirisi i jesu sve haotičnija sjećanja, nisam siguran, dragi moj Ćamile, da se danas imam gdje vratiti.

Posmatram ova sandžačka brda i doline, ove kasnojletne, augustovske pitomine, u dane kad se priroda otvara moćnim plodovima i darovima svih vrsta, gledam, uživam dok gledam, i zamišljam na koji je način sve ovo Ćamil posmatrao kad bi dolazio svojim Šipovicama pa vlastitim osjetilima pratio, recimo, smjerove vjetrova, okus vode sa Dobre vode, sjenke po licu suseljana, šta je besjedio dobrim svojim Šipovljanima, svojim kršnim Bihorcima, s kakvim se dojmovima vraćao porodici u Sarajevo, ili, pak, u kakvom je raspoloženju odlazio na česta književnička putovanja... Jedan drugi veliki pisac iz ovih krajeva, Ismet Rebronja, rekao je kako Ćamil ne bi ništa pisao kad bi dolazio u zavičaj, samo je gledao i smišljao...

Spremajući prije koju godinu jedan tekst o Sijarićevu osjećanju zavičaja, naišao sam na jedan tekst Mithada Begića u kojemu stoji da se *“na Sijarićevu riječ treba navići kao na zrak koji se udiše. (...) Treba se uskladiti kao pisac što svoj govor prigotovi za dugu putničku priču. Čim se uhvati korak i stane disati zdušno, ritam se složi i ujednači, a priča poteče kao izvorska voda niz grlo. Nigdje više spotaknuća za dokučenu istinitost...”* A oni koji su lično poznavali i slušali Ćamila Sijarića najradije njegove priče čitaju njegovim glasom, autentičnom melodijom u njegovu glasu, Ćamilovim čitalačkim obrtima, pauzama, gestikulacijama... Jer je Sijarić bio od onih ovdašnjih majstora priče koji priču nije pisao nego ju je naprosto *oblikovao*. Onako kako, recimo, vajar prstima oblikuje skulpturu. Nakon toga, Sijarićeva pripovijedna

oblikovanost (priča) počinje živjeti takvim vlastitim životom da samu sebe nastavlja uobličavati.

Sve to govori da smo s velikim piscima odjednom u svemu u čemu su i oni bili za vrijeme svoga pisanja i života. Najviše u njihovoj literaturi. I koliko god hvalili magiju Sijarićevih proza, kako najviše u njima ćutimo damare i sokove Sandžaka, dušu ovih krajeva prvenstveno možemo osjetiti u Ćamilovoj poeziji inspiriranoj zavičajem. Knjiga izabranih stihova Sijarićeve zavičajne poezije, koju je pod imenom *Šetnja po Šipovicama* uredio njegov i naš prijatelj Faruk Dizdarević, objavio Centar za kulturu Bihor, jest jedna od onih magijskih ostvarenja koju često s radošću otvaram i u čijem poetskotvornom miruhu osjetim i šumove i ljeposti vlastitoga zavičaja iz doline rijeke Sutjeske...

Veliki pisci su veliki i u tome koliko uspiju pokrenuti zapretene svjetove u nama. Upravo u tome i jest jedna od veličanstvenih trajnosti književnoga djela Ćamila Sijarića, pisca svih naših pojedinačnih i univerzalnih zavičaja!

SUSRETI U ŠIPOVICAMA

Susret kod Čamilove česme

Hadžem Hajdarević

U Ćamilovoj sobi

Poetski čas

Aldemar Ibrahimović, otvaranje izložbe dječjih radova

Mihajlo Mijo Mišević

Ibiš Kujević

Bihorska enigma, promoteri Esko Muratović, Senada Đešević, Mihajlo Mišević

Safet Kurtagić

Bihorske lile i KUD „Vrelo Ibra“

Bihorske lile i KUD „Vrelo Ibra“

Enes Halilović, Škola kreativnog pisanja SENT

Veče Faruka Dizdarevića

Promocija knjige Bolest trava zavičajnih

Promocija knjige Hronika Zločina

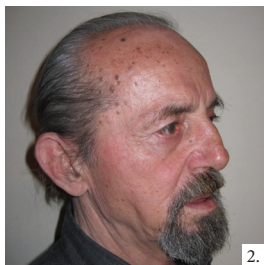
Promocija knjige Hronika Zločina

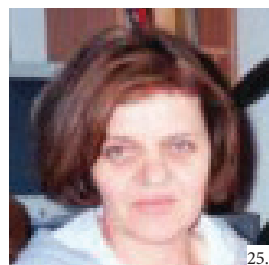
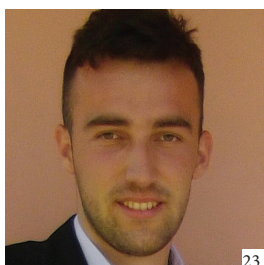
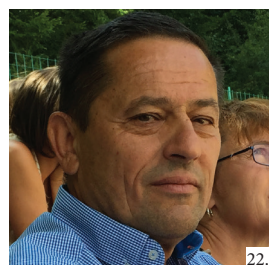
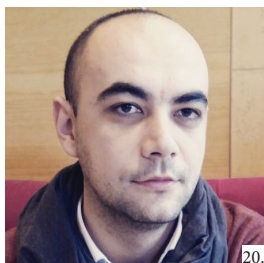
AUTORI PRIČA

1. Abid Jarić
2. Stamen Milovanović
3. Safet Sijarić
4. Himyo Cakal
5. Nikica Banić
6. Haris Ibrahimović
7. Mirsada Šabotić

8. Mušović Ulvija
9. Ajtana Dreković
10. Zumber Muratović
11. Refadija Pepa Abdić
12. Braho Adrović
13. Ruždija Adzović
14. Isah Agović
15. Rebeka Čilović
16. Zlatko Dukić
17. Rasim Gutić

18. Šemsudin Hadrović
19. Agim Ljaić
20. Dino Lotinac
21. Sead Ramdedović
22. Reho Ramčilović
23. Denis Rastoder
24. Misera Suljić-Sijarić
25. Jasmina Srdanović
26. Ramiz Šaćirović
27. Dino Rastoder

Veče nagrađenih pisaca

Dijana Tiganj

Hana Rastoder

Emina Bulić

Rebeka Čilović

KUD BIHOR, Petnjica

Zehnja Bulić i Nada Bukilić

Braho Adrović i Fajko Kadrić

Mehmed Đedović i Redžep Nurović

Nagrađeni pisci - Nada Bukilić, Redžep Nurović, Faiz Softić, Fajko Kadrić

RIJEČ LAUREATA

(Petnjica 7. avgusta 2016.)

Nada Bukilić

KO NE VOLI BITI PRVI

Selam i dobro veče, poštovani i dragi građani Petnjice. Najljepši pozdrav i svim vašim gostima i prijateljima.

Pred kraj dana smo doputovali u vaš kraj - bio je to po-duži i lijep put.

Putujemo, a ja mislim o tome koliko su lijepe šume kroz koje do vas stižemo... kako su zanosni obronci podno vaših kuća... a ljepše od svega je to što se putem osjećam kao da idem u svoj rod. Hvala vam za to osjećanje, to ste vi meni darovali.

Već nekoliko puta sam bila u Petnjici, najprije poslom i iz znatiželje, a sad se već osjećam domaćom - jer, ovo je i drugi put da učestvujem na konkursu „Zavičajne staze”, i evo - moja je priča dobila prvu nagradu. Naravno da sam srećna i ponosna - ko ne voli biti prvi? Međutim, duboko vjerujem u riječi članova komisije i naših domaćina večeras, da su priče o kojima govorimo, svaka na svoj način „prve”, te meni ne bi nimalo smetalo i da nisam dobila nijednu nagradu, samo da se nađem u ovako lijepom i dobrom društvu.

Predsjednik komisije, gospodin Meša Đedović, rekao je da mu je, kao čovjeku i kao piscu, prilično žao što su teme naših priča pomalo sjetne, pomalo tužne, što se bavimo prošlim, što „ne damo” radostima i smijehu u naše rečenice... Možda smo mi takvi, možda je takav ovaj naš vakat, ne znam...

Ali, reći ću vam sljedeće: meni bi bilo veoma drago, za-ista veoma drago, da nisam imala razlog, čak ni povod, da

napišem priču koju jesam napisala.

Takođe, pomno sam slušala ove mlade djevojke (Rebeka, Dijana, Hana, Emina) dok su nam čitale svoje stihove - vedre i optimistične, baš kao što su one, te vas molim da se na njih ugledate: potrebno nam je svima da ovaj svijet naš za nas učinimo ljepšim, boljim, vrijednijim; potrebno nam je da se volimo i držimo zajedno - na taj način ulazi sreća u živote, pa ćemo i mi, pisci, naći način da pišemo o sreći, o smijehu, o radostima života... snalazljivi, živi i otporni kao ona zmija iz Mešine pjesme.

Moram vam reći još par stvari za koje smatram da su veoma važne: prvo, ja dolazim iz jednog „ogromnog” grada, iz „velegrada” - Podgorice (naravno, šalim se!), nagledala sam se, pa i sama učestvovala na brojnim književnim promocijama, večerima i okupljanjima. Mogu vam reći da ovo veče nimalo ne zaostaje za njima - ni po svojoj organizaciji, ni po onome što ste omogućili da vidimo i doživimo, još manje po kvalitetu i ideji! Naprotiv! Drugo, moje duboko poštovanje za sve vas koji ste uspjeli u jednoj maloj Petnjici, već po deveti put okupiti u ovom broju i pisce i publiku, i prirediti, koliko sam upućena, čitav mjesec kulturnih dešavanja visokog nivoa, a ne samo ovo večeras. Znam da sve to - i vi i mi, vaši gosti - dugujemo, ne samo vašoj ljubavi prema Petnjici i Bihoru, već i entuzijazmu onih pojedinaca, koji su od ljubavi, silnog rada, mašte i imaginacije, sve stvorili i na svojim plećima iznijeli čitav teret. Tim pojedincima se posebno zahvaljujem. Mislim da imate na koga biti ponosni.

Priča je važnija od mene, priče su važnije od nas - njih ćete duže pamtit, nadam se, nego nas koji smo ih pisali, i tako i treba da bude. Hvala vam od srca. Nek Bog da da se sretnemo u nekoj novoj priči, sa više sunca i više smijeha.

Redžep Nurović

BIHORSKA VODA I GOSTOPRIMSTVO

Skoro je jedna od lokalnih televizija u mom Novom Pazaru razgovarala sa mnom o koječemu, pa su me pitali, pored ostalog, koje književne nagrade imam. Rekao sam da, osim nagrada za rad u kulturi, književnih nagrada nemam. Jednostavno, nisam učestvovao ni na jednom književnom konkursu. Nametnula mi se odnekud sumnja u kvalitet svega toga što se na tim konkursima događa. Svakako nisam u pravu, ali tako je bilo.

Prvi put učestujem na ovom konkursu, vjerovatno zbog emocije koju imam prema Bihoru i ljudima iz Bihora. Međutim, vidio sam da nije baš lako naći prave riječi kojima se te emocije mogu iskazati.

Jer, Bihor volite ako popijete njegovu vodu, još ako je ona što je zovu dobra voda ili Ćamilova voda, u Šipovicama, koju sam imao čast i zadovoljstvo piti više godina. Valjda zbog te vode, šta li, Bihor ima oko pedeset pisaca, a tim brojem se malo ko može pohvaliti.

Bihor se voli zbog topline srca njegovih žitelja i domaćinskog odnosa prema svakom ko u njega navrati. Zbog toga se vrijedi potruditi i pisati o Bihoru i Bihorcima i biti bar toliko pisac da se učestvuje na konkursu i dobije druga nagrada Festivala priče Zavičajne staze. Hvala Vam, i živjeli mi!

Faiz Softić

VOLIM LONDŽU

(izvadak iz besjede povodom nagrade Festivala)

Svaka nagrada, pa i pohvala, jer je i ona za pisca nagrada, u zavičaju vrijedi bar tri puta više nego ma gdje na strani. Znae da postoji drevno pravilo „Ne postaje se prorok u svome selu“

Na žalost, u svemu je tako, većina ljudi ako žele u bilo čemu uspjeti – moraju otići iz zavičaja. Moraju otići tamo gdje se ne znaju falinke, gdje svijet u kojem živite ne zna one pojedinosti iz života koje bi najradije zauvijek zaboravili. Za mene, kada su krenule određene pohvale kao pisca bilo je i ovakvih komentara: Faiz pisac, a ja ga znam kad je ovce čuo i gubio ih.

Morao sam ih gubit, jer bih ja izašao iznad kuće i odmah osluhnuo otkud se čuje graja i pravo tamo – volio sam, a i dan danas volim londžu. Nije me stid. Volim društvo, volim priču ljudsku. Dakle, ako je sve to tako – meni ova nagrada znači jako puno. Jednom su me pitali u Sarajevu za neku lokalnu televiziju: Kakvo je to moje selo Vrbe u kojem sam rođen i proveo jedan dio djetinjstva, a drugi dio sam proveo na Sipanju. Odgovorio sam: Kad neko izgovori Vrbe, to odmah asocira na rijeku, a rijeka na župu, a župa na ravnicu u kojoj je lahak život – ali nije tako; u tom mom selu Vrbe, postoje sljedeći toponimi:

Provalije, Gnila, Varnica, Kolovrat, Krčevina, Deropanak, Blace, Barica, Hrašće, Mećevišta, Tvrda njiva, Grka – to su toponimi iz mog sela, pa vi prosudite o kakvome se selu radi. A da nije bilo tih toponima u kojima je nesretni čovjek vijekovima pokušavao da organizuje život i da iz posne i plitke hrastove bihorske zemlje iscijedi opori zalogaj – možda i ne bi bilo pisca Faiza Softića.

Nažalost, što bi rekao književnik Dževad Karahasan, mi danas živimo u periodu, uslovno rečeno, agonije jedne kulture, u periodu gdje je vrisak jedini aktuelni oblik govora. Znajući to, ja se do zemlje klanjam organizatorima i protagonistima ovoga festivala i ljudima poput Mirsada Rastodera, koji, zahvaljujući svom neviđenom entuzijazmu, čini sve kako bi nas okupio, zbližio, upoznao, prizvao u ove prostore i među ove ljude. Kako bi u naše, počesto zamračene sobe, propustio zračak svjetlosti tvoren od stiha i metafore.

Fajko Kadrić

NA KRILIMA PRIPOVJEDAČKE TRADICIJE

Slogan „Kuću kućom čine lastavice“ koji sam pročitao na promotivnom plakatu Festivala natjerao me da se zapitam: Šta mjesto čini mjestom i nametnuo mi se odgovor da to mogu biti samo ljudi.

Mjesto mjestom čine ljudi darivajući mu dio svoje kreativnosti, odnosno udahnjujući mu dio svoje duše. Ja sam Sandžak prošpartao prije skoro tri decenije, u Petnjici nikada do sada nisam bio, ali sam Sandžak, a prvenstveno Bihor upoznao i zavolio zahvaljujući prvenstveno onom što sam čitao o njemu isčitavajući ono što je o njemu pisao Ćamil Sijarić i u novije vrijeme čitava plejada književnika mojih savremenika.

Nikao sam na tlu sa kojeg je ponikao, izrastao i slovio Derviš Sušić koji je Vlasenicu i Podrinje proslavio svojom pripovjedačkom lahkoćom i postavio limite pripovjedaanja ispod kojih se ne može ići. Barem ja tako razumijem njegovo pisanje i nelagodno se osjećam kada se moram predstaviti piscem i pripovjedačem. Namjerno sam povukao

paralelu između mog rodnog Podrinja i Bihora, Ćamila i Derviša. Ova dva mjesta imaju svoje velikane pisane riječi i pripovjedačku tradiciju koja je neupitna.

U vremenima tehničkih čuda, bespilotnih letjelica, taksija bez šofera, moja priča „Taksi“, moj automobil stare proizvodnje, krtija u poređenju sa ovovremenskim vozilima, sam, bez ičije pomoći, guranja, popravljanja i kvarova stigao je na Bihor i pobjednički se provozao Sandžakom.

Ponosan sam na činjenicu da je na manifestaciji koja baštini ostavštinu velikog Ćamila Sijarića, odgaja nove Sijariće u liku i pisanju Safeta Sijarića, u mnoštvu pristiglih, moja priča prošla tako zapaženo i laska mi Vaše interesovanje za moje pisanje. Na mom mjestu, ovdje u Petnjici veliki Cezar bi svoje: „Veni, vidi, vici.“ Okrenuo u: Pobjedih, dođoh, vidjeh. Ne osjećam se kao veliki vojskovođa, osjećam se veličanstvenije. Hvala Vam za uzvišeni sjaj ljudskog duha koji sam osjetio na ovom Festivalu.

BILJEŠKE O AUTORIMA

Nada Bukilić je rođena u Peći (Kosovo) 1964.g. gdje je provela rano djetinjstvo, u porodici prosvjetnih radnika. Osnovnu školu i Gimnaziju završila je u Titogradu. Na Filozofskom fakultetu u Skoplju, studirala je pedagogiju.

Bukilić se vrlo mlada našla u redovima Liberalnog saveza Crne Gore, postavši prva predsjednica žena ove snažne građanske, antiratne i antinacionalističke stranke, portparol i član najužeg rukovodstva (1993 - 1997). Mada je mnogi smatraju novinarkom, ona to nikada nije bila - njeni tekstovi su uvijek podupirani literarnim, publicističkim i esejističkim kvalitetom, pa je otuda najčešće i pisala kolumne (Liberal, Monitor, Polje, Onogošt standard, Montenegro Family, Montenegro Mobil Art, časopis Inflight, Portal Analitika...). Autorka je i urednica dokumentarnih serija/emisija na TVCG; scenaristkinja i autorka nagrađivanih kratkih dokumentarnih filmova „Dom“ i „Kolijevka“ (specijalna nagrada za umjetnički dojam i inovaciju na festivalu etno filma, BiH) i dokumentarnog filma „Podgorica, moj grad“ (nagrada Opštine Podgorica 2011.). Značajan doprinos dala je Dokumentarnom i Satelitskom programu Javnog servisa Crne Gore. Pamte se njene reportaže o petnjičkom kraju i ljudima.

Na konkursu Festivala – „Zavičajne staze“, 2014. godine, njena kratka priča „Na obalama u zemlji dobrih ljudi“ osvojila je drugu nagradu. Njene priče su zastupljene i u Antologiji crnogorske kratke priče, 2016. Iz štampe uskoro izlazi i njena prva knjiga priča za djecu „Anjina ljubav i druge priče“, koju je Bukilić i ilustrovala.

Urednica je nekoliko romansiranih biografija, zbirki eseja sa političko - istorijskom tematikom, naučnih radova i književnih djela drugih autora... Djela: drame - *Ovo oko nas* - druga nagrada na konkursu Kraljevskog pozorišta „Zetski dom“, Cetinje (2010); Karusel: *Jelena Savojska*, produkcija Dom za kulturu Tivat (2004); Prva nagrada za scenario TV serije - *Prstenje* (2000).

Objavljene knjige: *Karusel, Prstenje* (drame), Zajednica Crnogoraca Hrvatske – Zagreb 2006; kratke priče (Plima, Ulcinj; Ars, Cetinje; Matica crnogorska, Podgorica; Bihor - Zavičajne staze, Petnjica...)... <lara.z@t-com.me>

Redžep Nurović je rođen 15. jula 1945. godine u Lukarima kod Novog Pazara. Školovao se u Novom Pazaru i Prištini. Književnim radom bavi se od 1997. godine. Objavio je:

„Šta bi mi stalo?“ – poezija, Almanah, Podgorica,

„Pendžeri“ - kratka proza, El-Kelimeh, Novi Pazar, 2002. godine,

„Djed Fehim i šestoprsti Hrusto“ - poezija za djecu, Almanah, Podgorica, 2004. godine,

„Kamen“ – izabrane priče, Librocompany, Kraljevo, 2008. godine,

„Neću da mrem“, Narodna biblioteka “Dositej Obradović“, Novi Pazar, 2013. godine i „Nove i najnovije pjesme“, Avlija, Rožaje 2014. godine.

U pripremi za štampu je „Izabrana lirika“.

Knjiga „Kamen“ prevedena je na slovenački jezik i objavljena u Ljubljani 2009. godine. Pjesme su mu prevedene i na engleski i francuski jezik.

Nurović je učesnik mnogih književnih manifestacija, (Međunarodni festival migracija i kultura, Luksemburg, 2011. godine itd).

Zastupljen je u više antologija i izbora i u školskom programu za nastavu na bosanskom jeziku u Srbiji i u Makedoniji.

Nagrađivan je za rad u kulturi. Živi u Novom Pazaru.

<redzep.n@gmail.com>

Faiz Softić je rođen 1958. godine u Vrbama kod Bijelog Polja. Školovao se u rodnom kraju, te u Mostaru i Sarajevu. Prvu pjesmu je objavio još kao učenik 6. razreda osnovne škole i od tada ne prestaje pisati.

Piše za razne listove i časopise. Prevođen je i nagrađivan. Zastupljen je u školskom programu BiH, Kosova i Sandžaka. Svaka njegova knjiga bila je u najužem izboru za knjigu godine u Bosni i Hercegovini u godinama njihovog izdanja.

Bosanski rat ga zatiče u Sarajevu, gdje ostaje do kraja. Godine 1995. sa ženom i djecom, dolazi u Luksemburg. Tu je i napisao roman „Pod Kun planinom“, zasnovan na stvarnom događaju iz zavičaja. Roman je doživio više izdanja, jedno na francuskom jeziku, a po tekstu ovog djela napravljen je i filmski scenarij.

Glavni je i odgovorni urednik revije „Bihor“ koja izlazi u Luksemburgu, na bosanskom i francuskom jeziku.

O njegovom književnom radu pisali su brojni kritičari i esejisti iz BiH, Crne Gore, Luksemburga... Njemu lično najviše se dopada rečenica Marka Vešovića iz pogovora u knjizi poezije „Strašan je zid bez sjene“. Na samom kraju svog osvrta, Vešović je zapisao: „Faiz Softić, u ovoj knjizi, mnogo je više od svjedoka ratnih užasa kroz koje je pronio

neokrnjenu svoju ljudskost.“

Objavljene knjige: *Strašan je zid bez sjene* – poezija, *Čovjek na rasputici* – poezija, *Pod Kun planinom* – roman, *Strah od rodne kuće* – roman, *Čovjek koji kisne* – pripovijetke (Novčana nagrada Ministarstva kulture BiH za dvadeset najboljih knjiga izdatih u toj godini), *Mjesečeve priče*, pripovijetke, monografija *Bošnjaci u Luksemburgu*. U pripremi je roman *Ljudi bez adrese*. Softić je dobitnik nagrade “Pero Ćamila Sijarića” za 2016.godinu.
<softic.faiz@gmail.com>

Fajko Kadrić je rođen 1965. godine u mjestu Skugrići u Vlasenici. Piše poeziju, prozu i scenarije. Ima objavljene dvije zbirke pripovjedaka: „Ko još pjeva dok umire“ koja je doživjela tri izdanja i „Ordijski mujezin“ koji je objavljen 2016. godine. U objema knjigama nalazi se nekoliko priča koje su pobjeđivale na anonimnim konkursima za najbolju kratku priču u BiH i regionu. Aktivni je učesnik odbrane od agresije na BiH i penzionisani starješina Armije Republike BiH.<fajkokadric@gmail.com>

Abid Jarić, rođen je u Duvnu (BiH) 1950. godine. U rodnom gradu je završio osnovnu školu i gimnaziju, a u Zadru Filozofski fakultet. Od 1997. godine živi u Zenici gdje je radio kao gimnazijski profesor i direktor.

Autor je zapaženih radova iz područja jezika i književnosti te pedagoške prakse. Lektor je u „Didaktičkim putokazima“, časopisu za nastavnu teoriju i praksu (Zenica).

Jedan je od najnagrađivanijih bosansko-hercegovačkih pisaca u žanru kratke priče.

Dobitnik je nagrade za novinku priču „Naše riječi“ - Zenica, BiH (tri puta), nagrade „Ulaznica“ - Zrenjanin, Srbija, „Srebrenica“ New York, SAD, „Susreti Zija Dizdarević“ - Fojnica, BiH, „Simha Kabiljo“ - Zagreb, Hrvatska, „Milutin Alempijević“ - Frankfurt, Njemačka (dva puta), Festivala priče „Zavičajne staze“ - Petnjica, Crna Gora (dva puta)...

Zastupljen je u zbornicima kratke priče.

Autor je četiri knjige: *Podgradinske priče*, *Velika propunta* (roman), *Bijelo na crno* (kolumne, članci i komentari) i *Čovjek u vidokrugu* (pripovijetke).

Član je Društva pisaca BiH. <jaric.abid@yahoo.com>

Stamen Milovanović rođen je u selu Dubovu 1940. godine. Školovao se u Dubovu, Beogradu i Nišu. Radio je kao miner, buldožerista, precizni mehaničar, mašinski tehničar i nastavnik matematike. Književnim radom počeo je da se bavi u đačkim danima (Nagrada lista Pionir 1953. godine). U Splitu 1965. objavio je prvu jednočinku: *Kapi slobode*, koja je u njegovoj režiji iste godine izvedena u Trebinju. Nakon duže pauze, devedeset pete godine, objavio je trilogiju drama: *Udovičko kolo, Sunovrat i Đavolja varoš* (Nagrada „Dragojlo Dudić“ za 1998.). Za dramu *Povratak* dobio je prvu nagradu na konkursu Festivala jugoslovenskih pozorišta u Užicu 1999. godine. Iste godine ponovo dobija nagradu „Dragojlo Dudić“, za dramu „Ne plači, Petra“. Drama „Povratak“ bila je na repertoaru Narodnog pozorišta u Užicu. Drame *Povratak* i *Ne plači, Petra* štampane su u izdavačkom preduzeću „Kadinjača“ u Užicu 1999. godine. Drame *Konstantin i Olivera* bile su nominovane za Nušićevu nagradu, a istu je dobio za dramu *Jednačenje po zvučnosti*. Drame *Duga noć pod orahom* i *Skrkolije* bile su u najužem izboru za Sterijinu nagradu. Sve napisane drame su mu objavljene u ediciji *Savremena srpska drama*. Bavi se i proznim stvaralaštvom. Dobitnik je nagrade lista Naša reč u Leskovcu (dvaput), lista Topličke novine (dvaput), nagrade „Milutin Uskoković“ (treća za 2005. i prva za 2006.). Aforizme i priče objavljivao je u književnim časopisima, Radio Beogradu, Radio Nišu i dnevnim novinama. Dobitnik je nagrade Udruženja pisaca i književnih prevodilaca Pančeva za 2007. godinu na konkursu Udruženja za kratku priču. Na konkursu „Šumadijskih metafora“ 2009. godine dobio je prvu nagradu za kratku priču. Drama *Skrkolije* pobijedila je 2011. godine na međunarodnom konkursu za dramski tekst u Laktašima, a 2012. postavljena na scenu. Iste godine dobio je prvu nagradu za kratku priču na konkursu Kulturnog centra u Apatinu. Dobitnik je prve nagrade Festivala priče - Zavičajne staze-Bihor 2013. Prošle godine objavio je dramu „*Konačište kod Sojke*“, humorno satirični prikaz tranzicione izgubljenosti ljudi. Roman *Ramonda serbica* štampan je krajem 2016.god. Stamen radi i preživljava u Nišu. <stamenmilovanovic@yahoo.com>

Romansijer i pripovjedač **Safet Sijarić**, dobitnik „Ćamilovog pera“, rođen je 1952. godine u Godijevu kod Bijelog Polja. Osnovnu školu pohađao je u rodnom Godijevu, te na Sipanju i u Loznoj, a srednju u Novom Pazaru i u Peći, nakon čega završava studije opšte književnosti

na Filozofskom fakultetu u Sarajevu. U samostalnim izdanjima objavio je romane: *Vučja gora*, *San o dragom kamenu*, *Rod i dom*, *Udar orla*, *Glas divine*, *Zmijski vez*, *Brod na Bistrici*, te pripovijest *Žena s tromede*. Veći broj priča ovog pisca objavljen je u raznim časopisima i listovima, a jedna od njih, priča Stari pastir i na engleskom jeziku. Pisac je zastupljen u nekoliko reprezentativnih izbora savremene bošnjačke i bosansko-hercegovačke proze. Najznačajnije književne nagrade su mu: nagrada Izdavačke kuće „Bosanska riječ“ za roman godine, nagrada Radija BiH za radiodramu, te dvaput zaredom prva nagrada Susreta „Zija Dizdarević“ za pripovijetku. Rukopis *Rod i dom* proglašen je najboljim romanom na konkursu Soroš fondacije – Otvoreno društvo BiH za 1998. godinu, međutim autoru nagrada nije uručena iz formalnih razloga. Taj slučaj je doprinio da naslov u kratkom roku doživi dva izdanja, jedno u Bosni i Hercegovini a drugo u Crnoj Gori, dok se nedavno dogodilo i treće izdanje, kod kuće „Almanah“ u Podgorici.

Kao nezavisni pisac, Safet Sijarić živi u svom Godijevu i u Sarajevu gdje mu se nalazi porodica. <suljic.misera@bih.net.ba>

Himzo Čakal rođen je 1956. godine u Banjalučici kod Olova.

Od trećeg razreda osnovne škole učestvuje u dramskoj i recitatorskoj sekciji a prve pjesme objavljuje u „Malim novinama“. Učestvovao je u takmičenjima iz srpsko-hrvatskog jezika i kao najbolji učenik počasni je gost O. Š. „Pavle Goranin“ u Sarajevu gdje na poklon dobija knjigu „Pjesme“, Jesenjin. Inspirisan Jesenjinovom toplom lirikom napisao je prvu zbirku pjesama. Kao učenik sedmog razreda, na proslavi Dana Republike SFRJ, recituje svoju poemu „Heroj“ o Pavlu Goraninu. Čitanje mu postaje opsesija. Pročitavši knjigu od A. Hromadžića „Patuljak iz zaboravljene zemlje“, (poklon od autora), počinje pisati prozu. Po priči „Baš Čelik“, nastaje njegova pripovijetka „Ognjenvid gvozdenuk“. Inspiraciju mu daju „Andersenove Bajke“ i „Bajke braće Grim“ da napiše zbirku bajki „Vile i vilenjaci“.

U srednjoškolskim danima uređuje školski list gdje objavljuje svoje radove. Inspirisan stvaralaštvom Meše, Andrića, Sijarića, Sartra, Hemingveja, Kamija, Milera, Čehova, piše roman „Dva druga“. Na radiju, nakon mature prezentovan u emisiji „Susret s pjesnikom“ gdje objelodanjuje pjesme: „Zavičaj“, „Indijanki Detavah“, „Žena sna“, i pjesničke proze: „Pitomo carstvo“, „Radost života“.

Borba za egzistenciju odvađa ga od pisanja, a agresija na BiH uništava

njegove rukopise. Prijeratno stvaralaštvo od desetak svezaka u rukopisima (četiri zbirke pjesama, knjiga bajki, te dvije knjige pripovijedaka i roman) bespovratno nestaju u ognju zajedno sa Himzovom rodnom kućom.

Rat i poratno stanje bude ga kao pisca iznova. Objavljuje pjesme i priče u dnevnim listovima i časopisima (Jutarnje novine, BH Dnevnik, Ljiljan)...

Himzo Čakal je objavio knjige: *Čekah snove*, poezija (2004); *Ručak pod suncem*, poezija (2004); *Pasji trn*, pripovijetke (2005).

Živi i radi u Sarajevu.

Nikica Banić je rođen 1955. godine u Brgudu, opština Benkovac, Hrvatska. Diplomirao je na Ekonomskom fakultetu u Beogradu. Živi i radi u Indiji.

Do sada je objavljivao aforizme i prozu u književnim časopisima i knjige *Koma*, aforizmi, *Nezgrapne istine*, meditativna proza, *Priče i snovi*, roman, *Razgovor pred bogomoljom*, roman, te *Sagledavanje spektra duginih boja u poeziji Milijana Despotovića ispod 20.000 miliona vodenih kapljica* – o našoj savremenoj poeziji, dijalozi, zajedno sa Vladanom Pankovićem, i *Atletsko hodočašće nad jelisejskim vodama i poljima Zorana Bognara* – dijalozi kroz istoriju i filozofiju umetnosti, također sa Vladanom Pankovićem. <nbanic@bxy.rs>

Haris Ibrahimović, rođen 1989. godine u Novom Pazaru. Završio je srednju medicinsku školu. Osnovne studije na smjeru za srpski i bosanski jezik i književnost na Departmanu za filološke nauke Državnog univerziteta u Novom Pazaru gdje završava i master studije. Radio je kao profesor bosanskog jezika, kao novinar i član je redakcije, i zamjenik glavnog i odgovornog urednika „Revije Sandžak” od 2016. godine. Prevodilac je njemačkog i engleskog jezika. Sa pričom „Raketa” pobjednik je regionalnog konkursa za najbolju kratku priču „Sandžačka sehara” 2014. godine. Pripovjetke su mu objavljene u nekoliko domaćih časopisa za književnost i kuturu. Kolumnista je portala „Kolumnista”, bavi se političkim pitanjima i stanjem naroda u Sandžaku. Učesnik je i moderater brojnih kulturnih manifestacija i promocija knjiga. Član je udruženja Misli Sandžačke omladine, Matice Bošnjaka, savjeta Debatnog Kluba Centra za Retoriku Univerziteta u Novom Pazaru, Udruženja pisaca Sandžaka, kao i Studentskog foruma Sandžaka. Učesnik brojnih debata i jedan od odabranih učesnika na

seminaru „Mladi lideri u Sandžaku i na jugu Srbije“. Bavi se lekturom, korekturom i informatikom. Do sada je objavio nekoliko destina eseja, kolumni, i kratkih priča u časopisima i na portalima u zemlji i regionu. Priprema za štampu svoju prvu zbirku kratnih priča. Oženjen je i otac dvoje djece. Živi i radi u Novom Pazaru. <harkolukare@gmail.com>

Mirsada Bibić Šabotić, profesorica maternjeg jezika i književnosti, rođena je 1966. godine u Peći, gdje je završila osnovnu i srednju školu, a Filološki fakultet, odsjek - Jugoslovenska književnost i srpski jezik, u Prištini. Kao profesor, radila je u Prištini, Peći i u Rožajama gdje i sada predaje maternji jezik u Gimnaziji „30. septembar“. Za poseban doprinos u oblasti obrazovanja dobitnica je Tridesetoseptembarske nagrade, najvećeg opštinskog priznanja za obrazovanje i kulturu u Rožajama, zatim, dobitnica je Iskre, nagrade za individualni doprinos u filantropiji, koju joj je dodijelio Fond za aktivno građanstvo u Crnoj Gori, a kruna njenog obrazovnog i vaspitnog rada je Oktoih, državna nagrada za izuzetne rezultate ostvarene u oblasti obrazovanja i vaspitanja, koju joj je dodijelilo Ministarstvo prosvjete Crne Gore.

Autorica je (tekstopisac, scenograf i režiser) dvadeset i dvije pozorišne predstave, zbirke pjesama „Žad“, zbirke dramskih tekstova „Drame“, romana „Majko zašto?“ (dva izdanja), zbirke priča „Nemiri“. Objavila je brojne recenzije, romansirane biografije poznatih ličnosti, te analitičke i istraživačke radove obrazovnog i vaspitnog sadržaja u časopisima i zbornicima u zemlji i inostranstvu. Dobitnica je književne nagrade za priče „Vriska“ i „Đula“. Žiri na Međunarodnom pjesničkom susretu „Krilata Seošnica 2016.“ dodijelio joj je Povelju za književno stvaralaštvo. Udata je i majka je četvoro djece. Živi u Rožajama.<mirsada_sabotic@hotmail.com>

Ulviya Mušović (Seljašnica kod Prijepolja, 1956), završio je Ekonomski fakultet u Sarajevu, nakon čega započinje da gradi uspješnu privredničku karijeru obavljajući menadžerske poslove u nekoliko preduzeća. Od 1990. godine uspješno posluje u privatnom biznisu. Uporedo sa razvojem poslovne karijere aktivno je učestvovao u kulturnim i sportskim aktivnostima, a povremeno i u sferi politike. Bio je jedan od inicijatora osnivanja, početkom ovog vijeka, Društva „Ikre“ u Prijepolju i prvi njegov predsjednik. Društvo je ostvarilo zapažene rezultate u prezentaciji kulture i umjetnosti

Bošnjaka. Povremeno je objavljivao poeziju u časopisima, ali ona do sada nije štampana u formi knjige. Uz podršku Ministarstva kulture Srbije 2013. godine, po njegovom tekstu, realizovana je monodrama „**Mezar**“ koja se bavi tematikom rata u Bosni i Hercegovini, tokom 90-tih godina prošlog vijeka. Uz vrlo povoljne kritike i zavidno interesovanje publike izvođena je u više sandžačkih gradova. Novinske tekstove o aktuelnim društvenim temama objavljivane u raznim dnevnim listovima i časopisima objedinio je u knjizi „**Putevi i stranputice**“, koja je u izdanju Muzeja u Prijepolju objavljena 2014. god. Živi u Prijepolju. <musovicu@gmail.com>

Ajtana Dreковиć, rođena je 1991. godine u Tutinu. Diplomirala na Državnom univerzitetu u Novom Pazaru, na filološkom departmanu, smjeru Srpska književnost i jezik. Master studije završila na istom fakultetu, s odbranom master rada na temu “Tipovi metafore u naslovima kulturne rubrike lista „Politika“. Pobjednica 30. festivala “Dani poezije” u Zaječaru u okviru kojeg je objavila zbirku poezije „Fosil sumnje“. Za zbirku poezije „Fosil sumnje” dobila je nagradu “Matićev šal” biblioteke u Čupriji 2016. Nagrađena je nekoliko puta i za priču, između ostalog i na Festivalu priče „Zavičajne staze Bihor” u Petnjici. Pohađala je kurs kreativnog pisanja („Sent”). Objavljivala pjesme u „Koracima”, „Almanahu”, „Sentu”, u časopisu „Naš trag”, na portalu „Strane”, blogu „Hyperborea” itd. <ajtana_91@hotmail.rs>

Pjesnik, pisac i publicist **Zumber Muratović**, rođen je 1956. godine u Petnjici (sandžačka varoš u Crnoj Gori). Prve poetske radove objavljuje još u osnovnoj školi. U svom rodnom mjestu kao osnovac, kasnije kao srednjoškolac i student aktivno je učestvovao u poetskim i scenskim programima. Uz poeziju pisao je i piše prozu, prozne tekstove, prikaze i osvrte na knjige poezije i proze.

Školovao se u Petnjici, Ivangradu, Podgorici, Trsteniku i Sarajevu. Radio je kao projektant, tehnolog, konstruktor, načelnik, nastavnik, profesor..

Od 1983. do 1985. godine radio u Bugojnu.

Od 1985. do 1998. godine radio u Bijelom Polju.

Objavio trinaest naslova: knjige poezije: *Bosne vrelo, Sehara, Kudret sahat, Iskrenost sa smislom, Pisanje po nebu*, te poema *Srebrenica je vrisak do neba*, kao i dvije knjige stihova za djecu: *Bašta istine* i *Dječija strana svijeta*.

Iz oblasti historiografije: *Sandžački gazija Osman Hrastoder, Bihor i bratstvo Muratovića u njemu* i *Sandžački sudski proces 1990–1995*, kao i knjiga *Stvaralaštvo Ibrahima Pačariza Ipka*.

Zbirka narodnih priča i anegdota *Baška priče* i knjiga priča *Sejdefini snovi*.

Muratović od 1998. godine živi u Sarajevu radeći kao profesor u srednjoj školi. <zumberm@hotmail.com>

Refadija-Pepa Abdić rođena je 1960. godine u Beranama. Osnovnu školu završila je u Loznoj, gimnaziju u Bijelom Polju, a pravni fakultet u Podgorici. Tokom gimnazijskih i studentskih dana aktivno je učestvovala u poetskim i scenskim programima. Decenijama se bavi humanitarnim radom, početkom devedesetih u „Merhametu“, a potom u Sekretarijatu za socijalna pitanja opštine Podgorica. Piše pjesme i prozu. Festival priče „Zavičajne staze“ inspirisao je da objavi prvu priču i redovno učestvuje na konkursu.

Živi i radi u Podgorici. <pepa.abdic@yahoo.com>

Braho Adrović je rođen 1947. godine u selu Donja Vrbica kod Berana (opština Petnjica). Završio je pedagošku akademiju u Nikšiću, grupa srpskohrvatski jezik i književnost. Bio je član prve redakcije lista studenata Crne Gore „Studentska riječ“, a jedno vrijeme i odgovorni urednik toga glasila. Više od trideset godina bio je profesionalni novinar lista „Pobjeda“ i Televizije Crne Gore na mjestu dopisnika iz Berana, Plava, Rožaja i Andrijevice. Radio je kao vršilac dužnosti direktora Centra za kulturu u Beranama i u dva mandata potpredsjednik opštine Berane u odjelu za kulturu i društvene djelatnosti.

Adrović je objavio deset knjiga poezije: *Juče na ulici*, *Biti živ*, *Hiljadu dana ljubavi*, *Balkanske elegije*, *Rat u kući*, *Objava nezaborava*, *Gorki vijenac*, *Vječno uzaludno*, *Ljudi i neljudi*, *S one strane nade* i *Izabrane pjesme*. Uskoro će štampati i prvi roman. Pjesme je objavljivao u „Stvaranju“, časopisu „Ovdje“, „Oku“, „Književnoj reči“, „Bošnjačkoj riječi“, „Tokovima“, „Odzivima“, „Mostovima“, na TV Crne Gore, TV MBC, TV APR i u mnogim drugim listovima, časopisima i ostalim glasilima. Dobitnik je Prve nagrade mladih pjesnika Crne Gore u Podgorici, Druge nagrade na susretu mladih pjesnika Crne Gore u Nikšiću, te Prve nagrade za pjesmu o Limu na festivalu „Pjesnici sa Lima o Limu“ u Bijelom Polju. Dobitnik je i najvećeg opštinskog priznaja, Nagrade

„21. jul“ u Beranama.

Junaci Adrovićevih reportaža su u nekoliko navrata proglašavani dobitnicima plaketa za podvig godine i drugih priznanja, a sam Adrović je objavio i četiri televizijska dokumentarna filma: Vječiti gubitnik Selmo, Krila Berana, Mlinarica i Beranska gimnazija.

Pjesme Braha Adrovića zastupljene su u više antologija i izbora poezije. Između ostalog i u Perniku u Bugarskoj.

<brahoadrovic5@gmail.com>

Isah Iljo Agović je rođen 1954. godine u Vrbici, opština Berane. Osnovnu školu završio je u rodnom kraju, a srednju umjetničku u Peći. Srpskohrvatski jezik i književnost studirao je u Skoplju. Nakon studija, 1977. godine predaje srpskohrvatski jezik i književnost u gimnaziji „Hajdar Duši“ u Đakovici, Kosovo. Godine 1980. prelazi u rodno mjesto i zapošljava se u OŠ „25. maj“ u Vrbici, gdje ostaje sve do 1993, a onda je zbog ratnih dejstava na području bivše Jugoslavije, primoran da napusti zavičaj i odlazi u Luksemburg, gdje i danas živi i radi. Društveno aktivan u Luksemburg je radi u Bosanskoj dopunskoj školi i dramskoj sekciji. Organizator je i jedan od glavnih protagonista KUD-a „Evropa“, društva koje okuplja oko 400 članova, djecu i omladinu porijeklom mahom sa prostora Crne Gore, ali i iz drugih krajeva ex-Jugoslavije, kao i iz Evrope i drugih zemalja svijeta. Isah Iljo Agović je veliki ljubitelj knjige i dobre muzike. Pogotovo baštini etno-muziku.

Ruždija Adžović, novinar, publicista i književnik, rođen je 1962. godine u Podgorici. Nakon završetka osnovne škole u Tuzima i gimnazije u Podgorici, u Sarajevu je završio Fakultet političkih nauka – Odsjek žurnalistika.

Na Radio-televiziji Crne Gore u Podgorici radio je 13 godina kao novinar i urednik. U njegovoj bogatoj novinarskoj karijeri pisao je za brojne ugledne časopise i dnevne novine. Između ostalog, bio je novinar sarajevskih „Večernih novina“, kasnije „Jutarnjih novina“, „Nezavisnih novina“, zatim zamjenik glavnog urednika dnevnog lista „BH Dnevnik“ i dnevnog lista „As“, te glavni urednik biznis-magazina „Banke“. Bio je dugogodišnji urednik u „Dnevnom avazu“, najtiražnijem dnevnom listu u Bosni i Hercegovini. Trenutno je portparol MDD-a Merhamet i glavni urednik lista „Naš Merhamet“.

Ruždija Adžović je do sada objavio nekoliko knjiga: monografiju „Merhamet – 100 godina“, zatim knjigu „Sto godina dobročinstva – Merhamet“ (objavljene i na turskom jeziku u Turskoj), roman „Ogrlica

iz „Šanliurfe“, te knjigu „Kilibarda – Sarajevski dani“.

Trenutno radi na novom romanu, pod naslovom „Put do tihe luke“, kao i na knjizi priča i pripovijetki.

Adžović se bavi i slikarstvom, a poznat je i kao dugogodišnji muzičar. Svirao je na bubnjevima u nekoliko muzičkih grupa, među kojima i u podgoričkoj rok-grupi „Posljednji vagon“. Bio je i dugogodišnji harmonikaš i šef nekoliko narodnih orkestara u Sarajevu i Podgorici. Sarađivao je sa mnogim pjevačima, a okušao se i kao muzički stvaralac i tekstopisac.

Ruždija Adžović je zastupljen u biografskom leksikonu „Ko je ko u Bosni i Hercegovini“, objavljenom 2014. godine u Sarajevu.

Od 2000. godine, s porodicom živi i radi u Sarajevu. <ruzdija.adzovic@gmail.com>

Rebeka Čilović, rođena 1988. godine u Beranama. Diplomirani je pravnik. Piše od đačkih dana u Petnjici i gimnazijskih u Beranama. Iza sebe ima objavljenu zbirku kratkih priča **Sloboda u slovu** i zbirku pjesama **Zvonke smjelosti**. Učesnik je mnogobrojnih manifestacija: Ratkovićeve večeri poezije, Dani bošnjačke književnosti u Bijelom Polju, Deseti književni susreti „Muhamed Abdagić“ u Sjenici, Sandžački književni susreti 2010. godine u Novom Pazaru. Dobitnik je nagrade „Pjesnici sa Lima o Limu“. Uvrštena je u 10 najboljih mladih stvaralaca Crne Gore. Njeni radovi zastupljeni su u mnogobrojnim domaćim i inostranim časopisima. Član je amaterskog pozorišta u Beranama. Živi i stvara u Beranama. <rc11rebeka@yahoo.com>

Zlatko Dukić, rođen je 1951. godine, tuzlanski je novinar i pisac. Penziju dočekao u poziciji pomoćnika ministra za kulturu i sport u Ministarstvu obrazovanja, nauke, kulture i sporta u Vladi Tuzlanskog kantona.

Iz zaslužene mirovine aktivni je kolumnista tuzlanskog Glasa TK i pisac. Tokom 2016.godine, objavio je dvije knjige – roman **Ubiću te, dušo** i zbirku **Birane i druge priče**. U štampi mu je knjiga novinskih i TV-kolumni, pod naslovom Ne možemo tako u Evropu, a izdavač mu je prihvatio i rukopis novog romana Dijete, koji je planiran za početak 2017. godine.

Objavio je dvadeset devet romana: Otkud ja u pola dva, Bumbari, Krilo snova, San je bio ljepši, Iza rata rat, Ni živi, ni mrtvi, Ratna trilogija, Crvena rupa, Kičma, Tri haška druga, Zna li ovo Maršal?, Iz pozadine, Pileći dani, Hoću kući, Strah od skakavaca, Noć puna mraka, Tajkun, Novinar, Ženska voda, Drugo stanje, Izjava, Drugo umiranje mamuta, Kamene duše, Sto mjeseci zime, Lovac na štakore, Nemam naslov, Jaukovac i Ubiću te,

dušo..., šest stručnih knjiga – ratnih reporterskih zapisa i komentara. Dvije zbirke priča (Čekajući trajekt za Ankonu i Birane i druge priče). Dobitnik je nagrade „Skender Kulenović“ za najbolje književno djelo u BiH u 2007. godine (za roman **Ženska voda**).

Autor je većeg broja dramskih tekstova – a na profesionalnoj i amaterskoj sceni su mu izvedene predstave Troskok uvis, Doktor nauka, Ja, načelnikovica i Tajkun. Živi u Tuzli. <zlatkodukic51@gmail.com>

Rasim R. Gutić, rođen 1964. godine u Plavu (Komarača), gdje je završio osnovnu i srednju školu, kao jedan od najboljih učenika poznate plavske Gimnazije. Godine 1991. diplomirao je na Fakultetu zaštite na radu u Nišu. Još u osnovnoj školi je pokazivao veliki talenat za pisanje poezije i proze. Bavi se novinarstvom, piše poeziju, prozu i tekstove za estradu. Objavio je roman „Elma i vrh igle,“ kao i niz zapaženih tekstova u Oslobođenju, BiH, kao i nekoliko kratkih priča: Sjećanje na majku, Krlja, Linija života, Glogovo trnje.

Oženjen je i ima dvoje djece. Živi i stvara u Plavu.

<anesneu@gmx.de>

Šemsudin Hadrović, rođen je 1956. godine u Donjoj Vrbici, Bihor. Osnovnu školu i gimnaziju završio je u Peći, a medicinski fakultet i specijalizaciju u Prištini. Radio je kao ljekar pri Medicinskom centru „Dr Nika Labović“ u Beranama. Sada živi i radi u Sarajevu, gdje je bio i poslanik u Skupštini Kantona. Objavio je studiju Generator genocida Gorski vijenac – Istraga poturica. Koautorski sa Mirsadom Rastoderom objavio je knjigu **Bihorska muzika**. U pripremi je zbirka pjesama i zbirka pripovjedaka, kao i nekoliko historijskih studija vezanih za značajne ličnosti i događaje Bihora, te roman s tematikom iz bliske prošlosti bihorskog kraja. <hadrovicdr@hotmail.com>

Dino Lotinac je rođen 1986. godine u Sjenici. Studije književnosti završio je na Državnom univerzitetu u Novom Pazaru, gdje je odbranio master tezu o tematskim krugovima u poeziji Muhameda Abdagića. U pripremi je za objavljivanje ovaj istraživački rad. Piše književne prikaze, poeziju i prozu. Radove je objavljivao u književnoj periodici. Koautor je zbirke priča Sandžačka sehara.

<dino.lotinac@hotmail.com>

Agim Ljaić je rođen 1983. godine u Rožajama, profesor je crnogorskog-srpskog, bosanskog i hrvatskog jezika i književnosti u Gimnaziji „30. Septembar“ u Rožajama.

Na Internacionalnom univerzitetu u Novom Pazaru je stekao diplomu filologa za srpski jezik i književnost.

Od 2010. učestvuje na seminarima i stručnim usavršavanjima u organizaciji Zavoda za školstvo Crne Gore. Specijalnost su mu: teorija književnosti, estetika, srednjovjekovna književnost, norma i kultura govora, morfologija, stilistika, svjetska književnost...

Učesnik je brojnih manifestacija i projekata od kulturnog značaja u Rožajama i Crnoj Gori. Piše poeziju i prozu. Živi u Rožajama.

<agim.ljaic@gmail.com>

Sead Ramededović je rođen 1979. godine u Lagatorima, Bihor. Osnovnu školu završio je u Lagatorima i Petnjici, a klasičnu gimnaziju u Beranama. Napušta započete studije prava u Podgorici, razočaran događajima iz devedesetih, i odlazi u inostranstvo, gdje zasniva porodicu.

Zajedno sa istaknutim književnikom Faizom Softićem i još nekim autorima sa prostora bivše Jugoslavije, 2013. godine osniva u Luksemburgu klub pisaca pod nazivom: Literarni klub „Husein Bašić“. Trenutno obavlja funkciju sekretara u tom udruženju. Objavio je dvije zbirke poezije: *Lagatorske elegije* (Rožaje, 1997) i *Počinak tuge zaljubljenih* (Bezdan, 1998).

Govori francuski, njemački, luksemburški i ruski. Živi i radi u Luksemburgu. /seadramdedovic@yahoo.fr/

Reho Ramčilović je rođen 1955. godine u Lagatorima, opština Petnjica. U rodnom kraju stekao je osnovno i srednje obrazovanje, a studije jezika i književnosti završio u Prizrenu, Kosovo. Od tada radi kao nastavnik maternjeg jezika i književnosti u Petnjici. Njegov pedagoški rad više puta je pohvaljen i nagrađen od nastavničkog vijeća. Po potrebi škole, stekao je diplomu bibliotekara na Cetinju i neko vrijeme radio u školskoj biblioteci. Aktivni je učesnik kulturnih manifestacija. Bio je predsjednik KUD-a „Bihor“.

Početakom 2015. godine, sa grupom entuzijasta osnovao je pozorište „Divan“, i režirao predstavu Poštar Haso, koja je premijerno izvedena u okviru Bihorskog kulturnog ljeta.

Objavio je stručni rad Istorijat škola Gornjeg Bihora („Almanah“ br. 11-12), a priprema za štampanje i hroniku Počeci pismenosti Bošnjaka Petnjice, te zbirku poezije.

Živi i radi u Petnjici. <divan.petnjica@gmail.com>

Denis Rastoder, rođen je 1992. godine u Beranama. Osnovnu i srednju stručnu školu završio je u Petnjici, a nedavno i učiteljski fakultet u Beranama. Piše priče i poeziju. Priprema za štampu prvu zbirku pjesama.

Živi u Radmancima, opština Petnjica, Crna Gora.

<denisrastoder1@hotmail.com>

Misera Suljić-Sijarić, rođena 1967. godine u Tutinu. Živi u Sarajevu, gdje radi kao profesorica. Magistar je odgojnih nauka – metodike b/h/s jezika i književnosti. Bavi se naučnim i spisateljskim radom. Priče je objavljivala u časopisima i na portalima: „Avlija“, „Almanah“, „Život“, „Bošnjačka riječ“, „Mostovi“, „Diwan“, „Konkursi regiona“, „SarajevoGrad.ba“, „Glas naroda“, „Bosnjaci.Net“..., a neke njene priče su objavljene i u zbirkama priča „Stazama djetinjstva“.

Urednik je i lektor zbornika „Stazama djetinjstva – Izbor sa Konkursa za najbolju neobjavlenu priču za djecu u BiH za 2012“.

Priča *Namještanje kruga* je na konkursu časopisa „Avlija“ za najbolju priču regiona 2012. godine osvojila treće mjesto, *Krv za mlijeko* 2013. ulazi u kategoriju pohvaljenih, a 2014. je na Planjax-ovom konkursu za najbolju dječiju priču u Bosni i Hercegovini, *Elminova mama* ušla u prvih deset.

Prošlogodišnji je dobitnik Prve nagrade Festivala priče – Bihor 2015. za priču *Odabranik*.

Trenutno je na doktorskom studiju pri Pedagoškom fakultetu u Sarajevu. <suljic.misera@bih.net.ba>

Jasmina Srdanović rođena je 1961. godine u Plavu. Osnovnu i srednju školu završila je u rodnom mjestu. Visoko obrazovanje stekla je na Univerzitetu u Prištini. Radila je od 1987. do 1995. na Kosovu kao profesor maternjeg i nematernjeg jezika. Od 1995. do 2000. radila je kao profesor maternjeg jezika u osnovnoj školi u Murini, a potom u srednjoj školi u Plavu.

Učesnik je stručnih rasprava kao što su: „Jezik Bošnjaka u Crnoj Gori“ (Podgorica, 2013), „Književno stvaralaštvo Huseina Bašića“ (2014) i dr. <leman2000@hotmail.com>

Ramiz Nani Šaćirović, rođen 1949. godine u selu Ruđa. Kao profesor srpsko-hrvatskog jezika i književnost radio je u osnovnim školama u selima Koniče i Melaje.

Od rane mladosti piše pjesme, a u zrelosti i prozu. Objavio je pet naslova: dvije zbirke ljubavnih pjesama, dvije knjige proze i dječiju ilustrovanu priču "Zečija dolina", 2005. god. "Plavetnilo u poznom svitanju", 2011. g. "Kletva", 2012. g. "Ispiću nebo u svitanju", 2013. g. Roman "Krvavi trag" štampan je 2015. godine. Zastupljen je u časopisima i zbirkama: "Bošnjačka riječ", Novi Pazar, Tutinski zbornik, "Stihom govorim", Bijelo Polje, "Topla reč", Čačak, "Almanah" Podgorica, u Antologiji ljubavne priče i Antologiji ljubavne poezije, Tragom Alekse Šantića, Beograd, u kojoj je osvojio drugu nagradu po izboru zastupljenih autora u antologiji.

Zastupljen je u zbirkama savremene ljubavne poezije i proze, Beograd, Međunarodnom izboru poezije "Valentinovo", Zagreb, zbirci Međunarodnog pjesničkog festivala, "More na dlanu", Zagreb, Časopisu za književnost, kulturu i nauku "Majdan, Kostolac, Internet poezija, "Almanah", Beograd, Zbornik poezije i proze, "Ispod duge", Beograd.

Šaćirović priprema za štampu novi roman, tri zbirke ljubavne poezije, knjigu za djecu sa pjesmama i pričama, kao i humorističko-satirične priče i šaljanske legende "Ja, Izber".

Šaćirović živi i stvara u Melajama, opština Tutin.

<ramiz.nani.sacirovic@hotmail.com>

RECENZIJA

BIHORSKE ĐEMIJE

Knjiga začudne bajkovitosti

*Umnožavaju se po svijetu crni konji,
crni konjanici, noćni i dnevni vampiri,
ja sjedim nad svojim rukopisima i
pišem o jednoj bašti sljezove boje...*

Branko Ćopić

Bihorske demije su priče o ljudima i njihovim sudbinama. Kao da se nastavljaju jedna na drugu, uvode čitaoca iz događaja u događaj, iz opisa u opis, od sunčanih padina i plodnih šljivika do „tamnih oblasti svijesti” - pohlepe, zavisti, ljubomore, zla koje uništava ljudskost.

Pripovijedanje podsjeća na istočnjačke priče iz Hiljadu i jedne noći, a njihovi autori drže pažnju i radoznalost čitaoca od prve do posljednje stranice ove zbirke.

Teško je bilo rangirati priče i opredijeliti se za najbolje (pohvala Žiriju!), jer svaka nosi poseban pečat i umjetničku vrijednost. Naracija se prelijeva iz jednog događaja u drugi, slikovito dočaravajući životna zbivanja i stradanja likova. Životna iskušenja provjeravaju čovjeka i njegov karakter, ali u svakoj prilici i neprilici, čovjek treba da ostane čovjek, jer treba ići Bogu na ispovijest, *kada dođe dan za umiranje*. Junaci su sa imenom i prezimenom, mjestom rođenja, ili drugim prostorom u kojem se radnja događa. Da li zbog toga, ili stilske topline u pripovijedanju, namah se ima osjećaj fluidne povezanosti sa likovima pojedinih priča. Naratori prate sudbinu porodice ili pojedinca, njihove sudbine između nužnosti i slučajnosti.

Upravo historijski odnosi, legende i imaginacije, na kojima počiva struktura pojedinih priča, čine njihovu osnovnu ravan, a preteže estetska, kao koheziona nit i zbirci daje umjetničku vrijednost.

Vjerodostojni lirski opisi povezuju događaje, situiraju likove, ušuškavaju ih u njihova staništa. Posebnu vrijednost pripovijedanju daju stilski uobličeni opisi, npr: *Prostirka tišine zamagljena razmišljanjem i tkana tajnom počela je da se osipa u Sinanovoj duši. Vlažna kiša natapala je svaki pedalj kuće i ispirala istinu, koja je godinama bila sakrivena u njenim pukotinama (Koliba)*. Koliba je sudbonosna građevina ogrezla u grijehu ljudske patnje, ogrnuta samoćom i roditeljskom tugom. Sinan se nije bojao smrti, već je umro dva puta: prvi put kada je svog oca ostavio samog u toj istoj kolibi, a drugi put, kada su njega, grešnog i onemoćalog, smjestili u nju. U teškim danima okajanja, njegova najveća patnja je zebrnja da istu sudbinu ne dočeka i njegov sin. Zato ga je zamolio da je sruši. Neko mora prekinuti započeti krug. Autorka priču završava porukom: *Život oivičen umorom očaja i stida, na kraju i smrti, koračao je prostorom poluživih zidova kolibe kao sjenka i trajao sve do trenutka dok humanost i plemenitost ne poruše sve kolibe slične Sinanovoj*.

Grijesi su razni, mržnja i ljubomora razjedaju i srce i dušu, iskušavaju i na zlo navode. *Tajne se nose u džepovima, a ne u glavi*, kaže Faik u priči *Evlja*. Faik je uvijek glasno govorio da bi skrenuo pažnju na sebe, ali mu nije uspijevalo kod seljana. Njegov narod sluša onog ko *pametno govori a ne onog što najjače viče*. Zna seljak da nekad pravo postoji da *opravda nepravdu*, ali ne i da očisti od grijeha. Sustigne sve ono što smo u životu radili, i po zaslugama dobijemo svoj dio zemaljskog kolača, koji glode iznutra... Probudi se savjest, pa ne da mira...

Posebnost zbirke *Bihorske demije* doprinosi i priča *Sahat*, u kojoj je jedan od aktera radnje moj dragi profesor, Hadžo Mušović, iz Prijepolja. (Došao je da nam predaje u petom

razredu Učiteljske škole). Autor priče slikovito najavljuje zaplet: *Nema. Sve je pretražio po nekoliko puta i ništa. K'o da je u zemlju propao. Išao je i dolje do Mušovske česme i tražio, iako je znao da jutros tuda nije prolazio. Eto, za svaki slučaj, možda je smetnuo s uma.* Otac je izgubio sat koji mu je sin kupio od prve plate. Volio bi Hadžov otac da je ruku slomio, no što je izgubio *sahat*. Ma kakvu ruku, volio bi da je glavu izgubio a *sahat* sačuvao. Kako će sinu Hadžu na oči izaći. A zório se tim satom. Jedva je čekao da ga neko upita: – Vi'de, Ramaga koje je doba? A on bi spremno potezao sat i odgovarao: To mi je Hadžo kupio... I odmah bi ispričao da mu je sin *profisor* i da je završio fakultet u *Biogradu*. Ritualni sa satom pratili su svakodnevna događanja, posebno pred spavanje, kada bi otac sjeo na sećiju, *jednu nogu pridigne tako da njen članak nasloni na koljeno druge noge, a ruke nasloni na koljena. Onda povuče lanac i izvadi sahat... Veoma pažljivo pomjera točkić naprijed-nazad, dok opruga ne zategne. Onda ga, onako na dlanu, gleda nekoliko trenutaka, svaki put polahko pročita ugravirani tekst, i tek onda vrati...* Zahvalan sin nalazi drugi, identičan sat kojim vraća radost svome roditelju koji ga je teškom mukom školovao.

Ima nečeg mitskog u pripovijedanju, zaodjenutog u legendarno ruho (*Nepobjedivi natpis*). Sjećanje na izgubljeno, povijest o gradu Tutnjavu i brdu Varviru bihorskom nosi i elemente začudnosti i bajkovitosti. Grad u nepokretnom vremenu, zavijen u kamen i snijeg, brda i stijene... Zatim ljudsko tegljenje, alegorijski prikazano kroz tešku borbu i životni put bika koji se bori sa medvjedom. Takvo igranje sa vremenom, nadmudrivanje i tugovanje, možda je apsurd uokviren uobičajenim rečenicama složenim u formu priče prošlog i našeg doba; lako je zaključiti da se sve obnavlja, nestaje i nanovo počinje, i tako traje. Sukob sa surovom i nepredvidljivom prirodom, neprekidan i iscrpljujući rad na njivi ili u šumi, predstavljen patrijarhalnim maternjim

jezikom - izvornim dijalektom, u formi narodne umjetnosti. Doslovnost, čistota i integralnost iskonskog izraza neodvojivi su od prostora sa kojih priče izviru, šikljaju kao slobodni gejziri. Nose sobom odlike starih priča i legendi, bilo u sadržaju bilo u nagovještaju naslova, a detalji se sami prilagođavaju i uobličavaju na poseban način u cjelinu koja otvara novi prozor (*Čovjek koji nije volio sunce*) Jezik junaka, obojen je polisemijom arhaizama i turcizama, bogatstvom izraza koji svjedoče o jednom vremenu, prostoru, mentalitetu.

Zbirka baštini kulturu i tradiciju bihorskog prostora, neodvojivih od bogatstva crnogorske kulture. Čamil Sijarić je sačuvao od zaborava jedno minulo vrijeme, i njegovog čovjeka, a naratori u ovim pričama slijede njegov korak oživljavajući svaki pedalj prošlosti.

Svaka priča u *Bihorskim đemijama* ima svoju motivsku građu karakterističnu po neopterećujućem naboju, značenjima što se slojevito otvaraju i pulsiraju do iznenadnog raspleta. Brojne su mogućnosti tumačenja; otvaraju nove slojeve u pričama koji dovode do nenadanog sudara sa svijetom oko sebe, kao sa nekim teškim dekorom na životnoj sceni, (be)smislenim dekorom tragike. Junak je najčešće snažan i pošten, zaštitnik pravde, patrijarhalnih normi i istinskih načela svoga naroda. Iako je vjernik, najčešće je tragičar zatvoren u sebe, dušom vezan za tradiciju i porodicu. Takva je i Zulejha, od ljudi prekorena, od Boga zaboravljena, *a ko da brine o siroti kad ona može biti svačija i ničija svojina* (priča *Zulejha*). Udavala se i vraćala se, (pročulo se da ima mahanu) osuđivali je i presuđivali joj. No, prije ili kasnije dođe *odgovor na sve*.

Zbirka bihorskih priča je skup različitih sjećanja na zavičajna ognjišta, sjetna evokacija nezaboravnih dana djetinjstva pod zaštitničkim skutom roditeljske ljubavi i pažnje, preko dubokih poetskih slika kojima su ratna progonstva i odlazak *trbuhom za kruhom* uvijekovječeni

lijepim zapisima. Prepliću se sjetna prisjećanja na plavetnilo i čistotu pejzaža, prisne događaje i likove, širok dijapazon životnih događaja i sudbina ljudskih. Priče plijene bogatstvom narodne iskustvene mudrosti gdje je sam život najbolja obrazovna institucija (*Samo se dva dana ne mogu nadoknaditi: jedan je jučer, drugi sutra...*). Pričanje je protkano lirikom, ali i specifičnom realistikom, te se doima kao maštovito-stvarnosna narativna struktura.

Likovi su nosioci ljudskog stradanja. Takva njihova osjećanja se razlivaju kao tok ravničarske rijeke, od blažene sjete do duboke patnje i melanholije. Prate ih strahovi i nepoznanice, **kakva će biti sjutrašnjica**. Sjećanja iz djetinjstva više sliče snu nego stvarnosti. Nesreće su gorke, ali se stoički podnose.

Naratori su uspjeli da sklope *Ćopićevsku zlatnu bajku o ljudima* (uprkos svim slutnjama i strahovima koji prate seobe i ratna progonstva naroda, u svim vremenima i na svim prostorima). Ili kako piše Ćopić svom prijatelju Ziji: *iako sjeme dobra prže mnoge strahote, korijen je ostajao, životvoran i neuništiv, i pod suncem opet bujao, a štitio ga je i prijateljski sačuvao povijeni ljudski dlan.*

Živjeće bašta Ibrahimove boje, bogata ljekovitim travama i cvijećem, a njena kapija uvijek otvorena za dobrog namjernika i putnika, srndaća i jelena... Otvorena onima što nude prijateljski povijen ljudski dlan.

Priče složene u knjizi *Bihorske demije* zaslužuju temeljitu analizu, zato ovu antologijsku zbirku preporučujem kao dobro štivo za čitanje, književno-umjetničku interpretaciju i istraživačko tumačenje.

Svak se svojim oružjem brani od zla. Ova knjiga brani se iskrenom, čistom riječju.

... A još nije, dragi Zijo, iskovana sablja koja može sjeći naše mjesečine, nasmijane zore, i tužne sutone...

Mr Blaga Žurić

SADRŽAJ:

Uvodna riječ	BIHORSKE ĐEMIJE Mirsad Rastoder	5
Iz saopštenja žirija	KAKO SE PIŠU DOBRE PRIČE	11
NAGRAĐENE I DRUGE PRIČE		
Nada Bukilić	GRANČICE.....	19
Redžep Nurović.....	PRIČA O BIHORU I JOŠ PO NEČEMU	27
Faiz Softić	BIJEG	31
Fajko Kadrić.....	TAXI.....	47
Abid Jarić	ČOVJEK KOJI NIJE VOLIO SUNCE 63	
Стамен Миловановић... ХАРОН.....		73
Safet Sijarić	PODRŠKA Svakom časnom Crnogorcu	83
Himzo Čakal.....	MEDVJED I BIK.....	91
Nikica Banić.....	TAHIR	99
Haris Ibrahimović	EVLIJA	111
Mirsada Šabotić	KOLIBA	
Ulvija Mušović	SAHAT	125
Ajtana Dreković.....	NEPOBJEDIVI NATPIS	137
Zumber Muratović.....	BAŠTA IBRAHIMOVE BOJE	143
Refadija Pepa Abdić.....	ZULEJHA.....	151
Braho Adrović.....	FATIMINA KLETVA.....	161
Isah Iljo Agović.....	MOSTIKA.....	173
Ruždija Adžović	VUČKO	183
Rebeka Čilović	SJEĆANJA.....	193
Zlatko DUKIĆ.....	DUĆAN DAIDŽE SAFETA.....	203
Rasim R. Gutić.....	JARE.....	209
Šemsudin Hadrović	VILA.....	215
Dino Lotinac	AMANET.....	229
Agim Ljaić.....	‘SHTĚPIA	233
Sead Ramdedović.....	IRFAN.....	239
Reho Ramčilović	VASIKA	243
Denis Rastoder	PRSTI SUDBINE.....	253
Misera Suljić Sijarić	NÍSKA OD SUNČANIH ZRNACA	265
Jasmina Srdanović	ONI KOJI KLEČE Ocu Jusufu	271
Ramiz Nani Šaćirović.....	ŽIRAČKA KOŠIJA	283

SUSRET KOD ČAMILOVE ČESME

Akad. Sreten Perović.....	PRIPOVJEDAČ NAJBOLJEGA SOJA.....	293
Hadžem Hajdarević.....	ŠETNJA SA ČAMILOM	299

SUSRETI U ŠIPOVICAMA Foto priča.....

Autori priča.....	310
Veće nagrađenih pisaca	312

RIJEČ LAUREATA

Nada Bukilić	KO NE VOLI BITI PRVI	315
Redžep Nurović.....	BIHORSKA VODA I GOSTOPRIMSTVO	317
Faiz Softić	VOLIM LONDŽU.....	318
Fajko Kadrić.....	NA KRILIMA PRIPOVJEDAČKE TRADICIJE.....	319

BILJEŠKE O AUTORIMA..

RECENZIJA

Mr Blaga Žurić	KNJIGA ZAČUDNE BAJKOVITOSTI.....	336
----------------------	----------------------------------	-----

CIP - Каталогизација у публикацији
Национална библиотека Црне Горе, Цетиње

ISBN 978-9940-691-03-5
COBISS.CG-ID 32089616

ISBN 978-9940-691-03-5

9 789940 691035 >